RAMANUJA
GRANDHA
MALA

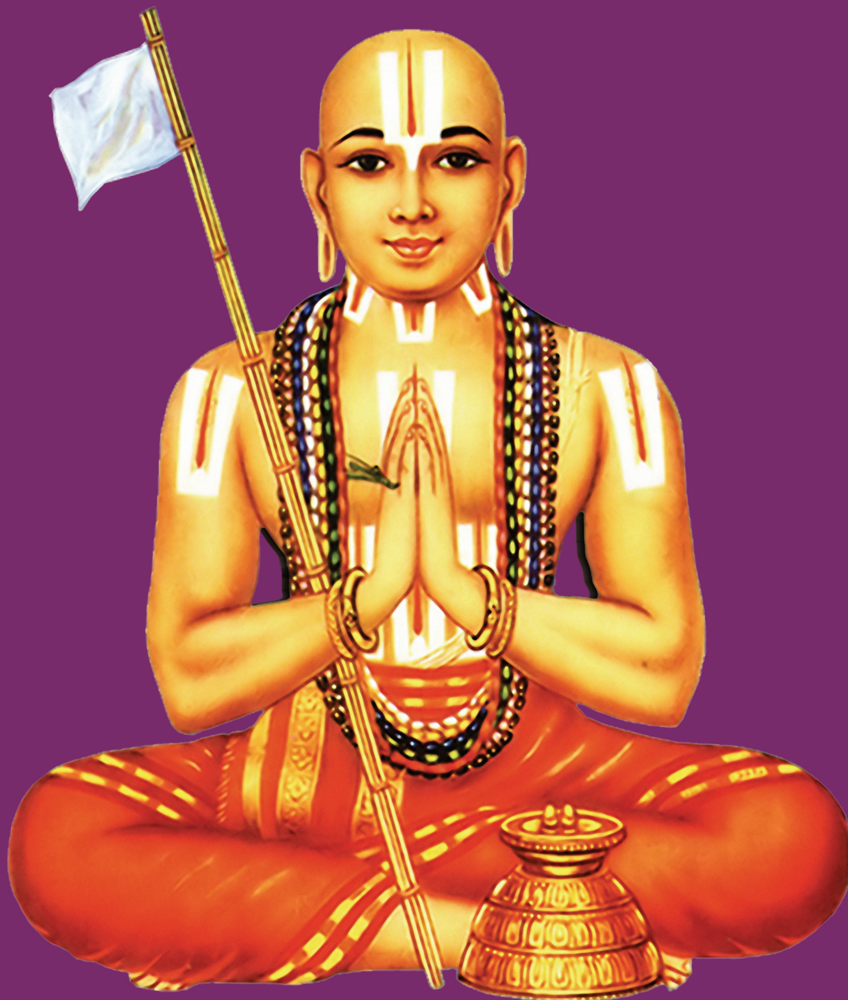
5

శ్రీ వేదాన్త దీపము

శ్రీ రామానుజ గ్రంథమాల - 5

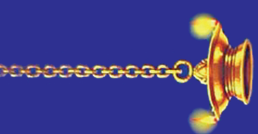
శ్రీ వేదాన్త దీపము

భగవద్రామానుజుల వారి సహస్రాబ్ది ఉత్సవ కైంకర్యంలో

జీయర్ పబ్లికేషన్స్
పోస్ట్ బాక్స్ నెం.16, కాకినాడ.

శ్రీరామానుజ గ్రంథమాల - 5

శ్రీ వేదాన్త దీపము

(మూలము)

జీయర్ పబ్లికేషన్స్

శ్రీమత్ ఉపనిషత్ సిద్ధాంత ఆచార్య పీఠము

(రిజిష్టర్డు ట్రస్ట్ 327/95 తే 18-8-95ది)

జి.వేమవరం గ్రామం, కోరింగ పోస్టు, తాళ్ళరేవు మండలం,

తూ॥గో॥జిల్లా - 533461. ఫోన్స్ : 0884- 6588107, 2371064.

శ్రీ వేదాన్త దీపము (శ్రీరామానుజ గ్రంథమాల-5)

ప్రథమ ముద్రణ : మార్చి 2017
ప్రతులు : 1000

ప్రతులకు
శ్రీ జీయర్ స్వామివారి కార్యాలయం
అపరాజిత, డో.నెం. 7-7-41, సిమ్మెంట్ రోడ్, పట్టాభి స్ట్రీట్
రామారావు పేట, కాకినాడ - 533 004. తూ॥గో॥జిల్లా. (ఆం.ప్ర.)
ఫోన్స్ : 0884- 6588107, 2371064, సెల్ : 98854 38938

ప్రింటర్స్
లిఖిత్ మణిశ్రీ ఆఫ్‌సెట్ ప్రింటర్స్
సినీమారోడ్, మెజిస్టిక్ వీధి, కాకినాడ.
ఫోన్ : 99891 95586.

ముందు మాట

అలభ్యంగా ఉన్న సాంప్రదాయిక గ్రంథములను పునః ముద్రించి జిజ్ఞాసువులకు అందించడం జీయర్ పబ్లికేషన్స్ వారి లక్ష్యం. ఇప్పటికే ముముక్షుప్పడి, తత్త్వత్రయం, శ్రీవచన భూషణ మీమాంసా భాష్యం, అర్చిరాది, పల్లాండు, కణ్ణినుణ్ శిరుత్తాంబు గ్రంథములతో పాటుగా భగవద్విషయ కోశాల పది పదులు కూడ ముద్రించి భాగవత లోకానికి సమర్పించడం జరిగింది.

భగవద్రామానుజుల వారి సహస్రాబ్ది ఉత్సవాల సందర్భంగా వారి శ్రీకోశాలను, సంస్కృత భాషా పరిజ్ఞానము స్వల్పముగా ఉన్నవారు కూడ తప్పులు లేని అక్షరరాశి గ్రహణ పూర్వక అనుసంధానము చేసుకొనుటకు వీలుగా పదాలను, వాక్యాలను, పేరాలను అవసరమైనట్లు విడదీసి, రామానుజ గ్రంథమాల అను పేరుతో ప్రస్తుతం ప్రకటిస్తున్నాము. అయితే, భాషా పరిజ్ఞానమున్న వారికి త్వర త్వరగా పారాయణ చేయుటలో స్వల్పమైన గతి నిరోధకము తోచవచ్చును. క్షంతవ్యులము.

శ్రీవారి తొమ్మిది రచనలను కూడ ఈ విధముగ అందించాలని ఆశ. అందులో గద్యత్రయం, నిత్య గ్రంథము, వేదార్థ సంగ్రహము, వేదాంత సారములను ఇది వరకే సమర్పించాము. ఇపుడు వేదాంత దీపమును సమర్పిస్తున్నాము.

వేదముతో సహా భగవద్గీతాదులను, ఇతర స్తోత్రములను కూడ అర్థం తెలియకపోయినా అక్షరరాశిని ఉచ్చరిస్తూ వేలాదిమంది అనుసంధానాన్ని కొనసాగిస్తూ ఉండటం వలననే అవి ఖిలం అయిపోకుండా ఈనాటికీ కూడ కనిపిస్తూ ఉన్నాయి. అర్థం మీద ఆసక్తి ఉన్నవారు క్రమంగా నేర్చుకుంటున్నారు.

అదే పద్ధతిలో భగవద్రామానుజ విరచిత గ్రంథములు కూడ మన వారందరి చేత తరచుగా అనుసంధానము (పారాయణము) చేయబడుతూ ఉండి, తరువాతి తరములకు అందించబడి, తద్వారా ఖిలమయ్యే ప్రమాదం నుండి తప్పించబడాలని మా ఆకాంక్ష. సహస్రాబ్ది సందర్భంగా భగవద్రామానుజుల వారికి ఈ సేవ తప్పక ముఖ వికాసహేతువౌతుందని మా విశ్వాసము.

\- ప్రకాశకులు

జీయర్ పబ్లికేషన్స్ ప్రచురణలు

1 ముముక్షుప్పడి

2 తత్త్వత్రయము

3 శ్రీవచన భూషణ మీమాంసా భాష్యం

4 అర్చిరాది

5 తిరుప్పల్లాండు

6 కణ్ణినుణ్ శిరుత్తాంబు

7 భగవద్విషయం పది పదులు

8 రామానుజ గ్రంథమాల – 1 (గద్య త్రయము)

9 రామానుజ గ్రంథమాల – 2 (నిత్య గ్రంథము)

10 రామానుజ గ్రంథమాల – 3 (వేదార్థ సంగ్రహము)

11 రామానుజ గ్రంథమాల – 4 (శ్రీ వేదాన్త సారము)

శ్రీ వేదాన్త దీపః

విషయ సూచికా

విషయః పత్ర సంఖ్యా

విజ్ఞాపనము

పరమాచార్యులైన యామునమునుల చరమ శరీరము వద్ద తాము చేసిన ప్రతిజ్ఞలను నెరవేర్చడంలో భాగంగా బ్రహ్మసూత్రాలకి వ్యాఖ్యానం వ్రాయ సమకట్టిన రామానుజులవారు తొలుతగా 'వేదాన్తసార'మనే గ్రంథాన్ని అనుగ్రహించారు. అది వారి మొట్టమొదటి రచన.

బ్రహ్మ సూత్రములన్నింటికీ అత్యంత సులభంగా అర్థమయే విధంగా అతి తక్కువ వాక్యాలతో వ్యాఖ్యను అనుగ్రహించారా గ్రంథంలో, శ్రీవారు. బ్రహ్మసూత్రాల అత్యంత విపులమైన వ్యాఖ్యాన గ్రంథాన్ని శ్రీభాష్యం అంటారు.

శ్రీభాష్య రచన తరువాత, సూత్రాల విషయంలో సంశయం, పూర్వపక్షం, రాద్ధాంతం, సూత్రార్థం అంటూ చాల స్పష్టతతో విభజించి భగవద్రామానుజుల వారు బ్రహ్మసూత్రాలకు అనుగ్రహించిన వ్యాఖ్యానాన్ని 'వేదాంత దీపం' అంటారు.

శ్రీకాంచీ ప్రతివాది భయంకర అణ్ణంగరాచార్య స్వామివారి పర్యవేక్షణలో శ్రీయాదవాద్ర్యభిజన అక్కారక్కని సంపత్కుమారాచార్య స్వామి వారిచే పరిష్కరించబడి, 1970 వ సంవత్సరములో సదాచార్య సూక్తిమాలా ఆఫీస్, శ్రీరంగం వారిద్వారా ప్రకటించబడిన ప్రతి ప్రస్తుత 'వేదాంత దీప' ముద్రణకి ఆధారంగా స్వీకరించబడింది.

పాఠకులకు అనుకూలంగా ఉండాలని బ్రహ్మసూత్రముల అకారాది సూచిక మరియు ప్రమాణముల ఆకర సూచిక కూడ అదనముగా ఏర్పాటు చేయబడినవి.

భాగవతోత్తముల మంగళాశాసనములు కోరుతూ

ప్రకాశకులు.

శ్రీమదష్టాక్షరీ క్షేత్ర నిలయం కరుణానిధిమ్।
శ్రీమద్వైకుణ్ఠనారాయణం సదాసముపాశ్రయే॥

శ్రీ వైకుంఠ నారాయణులు

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య
శ్రీశ్రీశ్రీ త్రిదండి శ్రీరంగ రామానుజ జీయర్ స్వామివారి ఆరాధ్య దైవం

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః।

శ్రీ వేదాన్త దీపః

ప్రథమాధ్యాయే ప్రథమః పాదః

1. శ్లో. శ్రియఃకాన్తోఽనన్తో వర గుణగణైకాస్పద వపుః
హతాశేషావద్యః పరమ ఖ పదో వాఙ్మనసయోః ।
అభూమిః భూమిర్యో నత జన దృశామ్ ఆదిపురుషో
మనస్తత్పాదాబ్జే పరిచరణ సక్తం భవతు మే॥

2. శ్లో. ప్రణమ్య శిరసా ఆచార్యాన్ తదాదిష్టేన వర్త్మనా।
బ్రహ్మసూత్ర పదాన్తస్థ వేదాన్తార్థః ప్రకాశ్యతే॥

అత్ర ఇయమేవ హి వేదవిదాం ప్రక్రియా. అచిత్ వస్తునః స్వరూపతః స్వభావతః చ అత్యన్త విలక్షణః, తదాత్మ భూతః చేతనః ప్రత్యగాత్మా. తస్మాత్ బద్ధాత్, ముక్తాత్, నిత్యాత్ చ నిఖిల హేయ ప్రత్యనీకతయా, కల్యాణ గుణైకతానతయా చ సర్వావస్థ చిత్ అచిత్ వ్యాపకతయా, ధారకతయా, నియన్తృతయా, శేషితయా చ అత్యన్త విలక్షణః పరమాత్మా.

యథోక్తం భగవతా "ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే, క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ, క్షరస్సర్వాణి భూతాని, కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే, ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః, పరమాత్మేత్యుదాహృతః, యో లోక త్రయమ్ ఆవిశ్య, బిభర్తి

అవ్యయ ఈశ్వరః, యస్మాత్ క్షరమతీతోఽహమ్ అక్షరాదపిచోత్తమః, అతోఽస్మిలోకే వేదే చ, ప్రథితః పురుషోత్తమః'' ఇతి.

శ్రుతిశ్చ ''ప్రధాన క్షేత్రజ్ఞ పతిర్గుణేశః'', ''పతిం విశ్వస్య ఆత్మేశ్వరం'', ''అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణ స్థ్సితః'' ఇత్యాదికా. కూటస్థః - ముక్తస్వరూపమ్, ''యేత్వక్షరమ్ అనిర్దేశ్యమ్, అవ్యక్తం పర్యుపాసతే, సర్వత్రగమ్ అచిన్త్యం చ, కూటస్థం అచలం ధ్రువమ్'' ఇత్యాది వ్యపదేశాత్.

సూత్రకారః చ ఏవమేవ వదతి ''నేతరోఽనుపపత్తేః'', ''భేద వ్యపదేశాత్'', ''అనుపపత్తేస్తు న శారీరః,'' ''కర్మ కర్తృ వ్యపదేశాత్ చ'', ''శబ్ద విశేషాత్'', ''సమ్భోగ ప్రాప్తిః ఇతి చేత్ న వైశేష్యాత్'', ''న చ స్మార్తమ్ అతద్ధర్మ అభిలాపాత్ శారీరశ్చ'', ''ఉభయేఽపి హి భేదేనైనమ్ అధీయతే'', ''విశేషణ భేద వ్యపదేశాభ్యాం చ నేతరౌ'', ''ముక్తోప సృప్య వ్యపదేశాచ్చ'', ''స్థిత్యదనాభ్యాం చ'', ''ఇతర పరామర్శాత్స ఇతి చేత్ న అసమ్భవాత్'', ''ఉత్తరాచ్చేత్ ఆవిర్భూత స్వరూపస్తు'', ''సుషుప్తి ఉత్క్రాన్త్యోః భేదేన'', ''పత్యాది శబ్దేభ్యః'', ''అధికం తు భేద నిర్దేశాత్'', ''అధిక ఉపదేశాత్తు బాదరాయణస్యైవం తత్ దర్శనాత్'', ''జగత్ వ్యాపార వర్జం ప్రకరణాత్ అసన్నిహితత్వాచ్చ'', ''భోగమాత్ర సామ్యలింగాత్ చ'' ఇత్యాదిభిః.

న చ అవిద్యా కృతమ్ ఉపాధి కృతం వా భేదమాశ్రిత్య ఏతే

నిర్దేశాః. ‘‘ఇదం జ్ఞానమ్ ఉపాశ్రిత్య, మమ సాధర్మ్యమ్ ఆగతాః, సర్గే అపి నోపజాయన్తే, ప్రలయే న వ్యథన్తి చ’’, ‘‘తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ, నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి’’, ‘‘ముక్తోపసృప్య వ్యపదేశాచ్చ’’, ‘‘ఉత్తరాచ్చేత్ ఆవిర్భూత స్వరూపస్తు’’, ‘‘సమ్పద్యావిర్భావస్స్వేన శబ్దాత్’’, ‘‘జగద్వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాత్ అసన్నిహితత్వాచ్చ’’, ‘‘భోగమాత్ర సామ్య లిఙ్గాచ్చేతి సర్వావిద్యోపాధి వినిర్ముక్తమ్ అధికృత్యైవ భేదోపపాదనాత్’’.

శ్రుతి స్మృతి సూత్రేషు సర్వత్ర భేదే నిర్దిష్టే చిదచిదీశ్వర స్వరూపభేదః స్వాభావికో వివక్షితః ఇతి నిశ్చీయతే. ‘‘సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీత’’, ‘‘వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం, మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్’’, ‘‘సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవ అద్వితీయం’’, ‘‘తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజో అసృజత’’, ‘‘సన్మూలాః సోమ్యేమాః సర్వాః ప్రజాః సదాయతనాః సత్ప్రతిష్ఠాః’’, ‘‘ఐతదాత్మ్యమ్ ఇదం సర్వం తత్సత్యం సఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో’’, ‘‘క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి’’, ‘‘తదనన్యత్వమ్ ఆరమ్భణ శబ్దాదిభ్యః’’ ఇతి పరస్య బ్రహ్మణః కారణత్వం, కృత్స్నస్య చిదచిత్ ఆత్మక ప్రపఞ్చస్య కార్యత్వం, కారణాత్ కార్యస్య అనన్యత్వం చ ఉచ్యమానమ్ ఏవమేవ ఉపపద్యతే.

సర్వావస్థస్య చిదచిద్వస్తునః పరమాత్మ శరీరత్వం, పరమాత్మనశ్చ ఆత్మత్వం, ‘‘యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ యస్య పృథివీ

శరీరం'', ''య ఆత్మని తిష్ఠన్ యస్య ఆత్మా శరీరం య ఆత్మానమ్ అన్తరో యమయతి'', ''యస్యావ్యక్తం శరీరం యస్యాక్షరం శరీరం యస్య మృత్యుః శరీరమ్ ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మా అపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః'', ''అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా'' ఇత్యాది శ్రుత్యా ఏవ ఉపదిష్టమ్ ఇతి సూక్ష్మ చిదచిద్వస్తు విశిష్టః పరమాత్మా కారణం, స ఏవ పరమాత్మా స్థూల చిదచిద్వస్తు శరీరః కార్యమ్ ఇతి కారణ అవస్థాయాం, కార్యావస్థాయాం చ చిదచిద్వస్తు శరీరకతయా తత్ ప్రకారః పరమాత్మా ఏవ సర్వశబ్దవాచ్యః ఇతి పరమాత్మ శబ్దేన సర్వ శబ్ద సామానాధికరణ్యం ముఖ్యమేవ ఉపపన్నతరమ్.

''అనేన జీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్య నామ రూపే వ్యాకరవాణి'', ''తత్ సృష్ట్వా తదేవాను ప్రావిశత్, తదనుప్రవిశ్య సచ్చత్యచ్చాభవత్'' ఇత్యాది శ్రుతిః ఏవ ఇమం అర్థం ఉపపాదయతి. సర్వమాత్మతయా అనుప్రవిశ్య తత్ శరీరత్వేన సర్వ ప్రకారతయా స ఏవ సర్వ శబ్ద వాచ్యో భవతీత్యర్థః.

''బహుస్యామ్'' ఇతి బహు భవన సఙ్కల్పోఽపి నామరూప విభాగ అనర్హ సూక్ష్మ చిదచిద్వస్తు శరీరకతయా ఏకధా అవస్థితస్య విభక్త నామ రూప చిదచిత్ శరీరకతయా బహుప్రకారతా విషయః ఇతి వేదవిత్ ప్రక్రియా.

యే పునః నిర్విశేష కూటస్థ స్వప్రకాశ నిత్యచైతన్య మాత్రం

బ్రహ్మ జ్ఞాతవ్యతయా ఉక్తమ్ ఇతి వదన్తి, తేషాం "జన్మాద్యస్య యతః", "శాస్త్ర యోనిత్వాత్", "తత్తు సమన్వయాత్", "ఈక్షతేర్నా శబ్దమ్" ఇత్యాది "జగత్ వ్యాపార వర్జం ప్రకరణాత్ అసన్నిహితత్వాచ్చ", "భోగమాత్ర సామ్యలిఙ్గాచ్చ", "అనావృత్తిః శబ్దాత్ అనావృత్తిః శబ్దాత్" ఇత్యన్తస్య సూత్రగణస్య బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వ బహు భవన సఙ్కల్ప రూప ఈక్షణాది అనన్త విశేష ప్రతిపాదన పరత్వాత్ సర్వం సూత్రజాతం, సూత్రకార ఉదాహృతాః "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే", "తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి" ఇత్యాద్యాః సర్వ శ్రుతయశ్చ న సఙ్గచ్ఛన్తే.

అథ ఉచ్యేత "యేనాశ్రుతం శ్రుతమ్" ఇతి ఏక విజ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ, "యథా సోమ్యైకేన మృత్పిణ్డేన" ఇతి ఏక మృత్ పిణ్డ ఆరబ్ధ ఘటశరావాదీనాం తత్ మృత్పిణ్డాత్ అనన్య ద్రవ్యతయా తత్ జ్ఞానేన తేషాం జ్ఞాతతా ఏవ బ్రహ్మజ్ఞానేన తదారబ్ధస్య కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య జగతః తస్మాత్ అనతిరిక్త వస్తుతయా జ్ఞాతతా సమ్భవతి ఇత్యుపపాద్య, "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ ఏకమేవాద్వితీయమ్" ఇతి ఇదం శబ్ద వాచ్యస్య చిదచిదాత్మక ప్రపఞ్చస్య సృష్టేః ప్రాక్ నిఖిల భేద ప్రహాణేన సత్ శబ్ద వాచ్యేన ఏకతాపత్తిం, ఘటశరావాది ఉత్పత్తేః ప్రాక్ ఉత్పాదక మృత్పిణ్డ ఏకతాపత్తివత్, అభిధాయ, "తదైక్షత బహుస్యామ్" ఇతి తదేవ సచ్ఛబ్ద వాచ్యం బ్రహ్మ చిదచిదాత్మక ప్రపఞ్చ రూపేణ ఆత్మనః

బహు భవనమ్, ఏక మృత్పిణ్డస్య ఘటశరావాది రూపేణ బహు భవనవత్, సఙ్కల్ప్య, ఆత్మానమేవ తేజః ప్రభృతి జగత్ ఆకారేణ అసృజత ఇతి చ అభిధాయ, "ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి" ఇత్యభిధానాత్ బ్రహ్మ ఏకమేవ అవిద్యాకృతేన పారమార్థికేన వా ఉపాధినా సమ్బద్ధం దేవాది రూపేణ బహుభూతమ్ - ఇతి వేదవిద్భిః అభ్యుపగన్తవ్యమ్ ఇతి.

తత్ అయుక్తం, "జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ", "నిత్యోనిత్యానాం చేతనశ్చేతనానామ్ ఏకో బహూనాం యో విదధాతి కామాన్" ఇత్యాది శ్రుతిభిః జీవానామ్ అజత్వ నిత్యత్వ బహుత్వ వచనాత్.

యది ఘటశరావాదేః ఉత్పత్తేః ప్రాక్ ఏకీభూతస్య మృత్ ద్రవ్యస్య ఉత్పత్తి ఉత్తరకాల భావి బహుత్వవత్, సృష్టేః ప్రాక్ ఏకీభూతస్యైవ బ్రహ్మణః సృష్టి ఉత్తర కాలీనం నానావిధ జీవరూపేణ బహుత్వమ్ ఉచ్యేత, తదా జీవానామ్ అజత్వ నిత్యత్వ బహుత్వాది విరుధ్యేత.

సూత్రవిరోధశ్చ. "ఇతర వ్యపదేశాత్ హితాకరణాది దోష ప్రసక్తిః" ఇతి బ్రహ్మ ఏవ దేవమనుష్యాది జీవస్వరూపేణ బహుభూతం చేత్, ఆత్మనః హితాకరణాది దోష ప్రసక్తిః ఇత్యుక్త్వా, "అధికం తు భేద నిర్దేశాత్" ఇతి జీవాత్ బ్రహ్మణః అర్థాన్తరత్వమ్ ఉక్తమ్.

తథా చ "వైషమ్య నైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాత్" ఇతి దేవాది

విషమ సృష్టి ప్రయుక్త పక్షపాత నైర్ఘృణ్యే జీవానాం పూర్వపూర్వ కర్మ అపేక్షత్వాత్ విషమ సృష్టేః ఇతి పరిహృతే. తథా "న కర్మ అవిభాగాదితిచేత్ న అనాదిత్వాత్ ఉపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చ ఇతి", "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ ఏకమేవాద్వితీయమ్" ఇతి సృష్టేః ప్రాక్ అవిభాగ వచనాత్, సృష్టేః ప్రాక్ జీవానామ్ అభావాత్ తత్కర్మ న సమ్భవతి ఇతి పరిచోద్య, జీవానాం తత్కర్మ ప్రవాహాణాం చ అనాదిత్వాత్ ఇతి పరిహృతమ్.

"నాత్మా శ్రుతేః నిత్యత్వాత్ చ తాభ్యః" ఇతి ఆత్మనః ఉత్పత్తి అభావశ్చ ఉక్తః, నిత్యత్వం చ. స్వ అభ్యుపగమ విరోధశ్చ. ఆమోక్షాత్ జీవ భేదస్య అనాదిత్వం సర్వైః ఏవ హి వేదాన్తిభిః అభ్యుపగమ్యతే.

అతః శ్రుతి విరోధాత్, సూత్ర విరోధాత్, స్వ అభ్యుపగమ విరోధాత్ చ సృష్టేః ప్రాక్ ఏకత్వావధారణం నామ రూప విభాగ అభావాభిప్రాయం, నామ రూప విభాగ అనర్హ సూక్ష్మ చిదచిద్వస్తు శక్తి భేదసహం చ ఇతి సర్వైః అభ్యుపగమ్యతే.

ఇయాంస్తు విశేషః. అవిద్యా పరికల్పనే అపి, ఉపాధి పరికల్పనే అపి, బ్రహ్మ వ్యతిరిక్తస్య విద్యా సమ్బన్ధినశ్చ ఉపాధి సంబన్ధినః చేతనస్య అభావాత్ అవిద్యా ఉపాధి సమ్బన్ధౌ తత్ కృతాశ్చ దోషాః బ్రహ్మణః ఏవ భవేయుః ఇతి.

సన్మాత్ర బ్రహ్మవాదే అపి ప్రాక్ సృష్టేః సన్మాత్రం బ్రహ్మ

ఏకమేవ సృష్టి ఉత్తర కాలం భోక్తృ భోగ్య నియన్తృ రూపేణ త్రిధాభూతం చేత్, ఘట శరావ మణికవత్ జీవేశ్వరయోః ఉత్పత్తిమత్త్వమ్ అనిత్యత్వం చ స్యాత్. అథ ఏకత్వాపత్తి వేలాయామ్ అపి, భోక్తృ భోగ్య నియన్తృ శక్తి త్రయమ్ అవస్థితమ్ ఇతి చేత్, కిమిదం శక్తిత్రయ శబ్దవాచ్యమ్ ఇతి వివేచనీయమ్.

యది సన్మాత్రస్య ఏకస్యైవ భోక్తృ భోగ్య నియన్తృ రూపేణ పరిణామ సామర్థ్యం శక్తిత్రయ శబ్దవాచ్యమ్, ఏవం తర్హి మృత్ పిణ్డస్య ఘటశరావాది పరిణామ సమర్థస్య తదుత్పాదకత్వమివ బ్రహ్మణః ఈశ్వరాదీనామ్ ఉత్పాదకత్వమ్ ఇతి తేషామ్ అనిత్యత్వమ్ ఏవ.

అథ ఈశ్వరాదీనాం సూక్ష్మరూపేణ అవస్థితిః ఏవ శక్తిః ఇత్యుచ్యేత, తర్హి, తదతిరిక్తస్య సన్మాత్రస్య బ్రహ్మణః ప్రమాణాభావాత్, తదభ్యుపగమే చ తత్ ఉత్పాద్యతయా ఈశ్వరాదీనామ్ అనిత్యత్వ ప్రసఙ్గాత్ చ, త్రయాణాం నామరూప విభాగ అనర్హ సూక్ష్మ దశాపత్తిః ఏవ ప్రాక్ సృష్టేః ఏకత్వ అవధారణ ఆవసేయః ఇతి వక్తవ్యమ్. న తదా తేషాం బ్రహ్మాత్మకత్వాత్ ఏకత్వ అవధారణం విరుధ్యేత. అతః సర్వావస్థా అవస్థితస్య చిదచిద్వస్తునః బ్రహ్మ శరీరత్వ శ్రుతేః సర్వదా సర్వశబ్దైః బ్రహ్మ ఏవ తత్తత్ శరీరకతయా తత్తత్ విశిష్టమ్ ఏవ అభిధీయతే ఇతి స్థూల చిదచిద్వస్తు విశిష్టం బ్రహ్మ ఏవ కార్యభూతం జగత్, నామరూప విభాగ అనర్హ సూక్ష్మ చిదచిద్వస్తు విశిష్టం బ్రహ్మ

కారణమ్ ఇతి, తదేవ మృత్పిణ్డ స్థానీయం "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ ఏక మేవాద్వితీయమ్" ఇత్యుచ్యతే.

తదేవ విభక్త నామరూప చిదచిద్వస్తు విశిష్టం బ్రహ్మ కార్యమ్ ఇతి సర్వం సమఞ్జసమ్.

శ్రుతి న్యాయ విరోధస్తు తేషాం భాష్యే ప్రపఞ్చితః ఇతి న ఇహ ప్రతన్యతే.

భాష్యోదితో అధికరణార్థః స సూత్రార్థ వివరణః సుఖ గ్రహణాయ సంక్షేపేణ ఉపన్యస్యతే.

తత్ర ప్రథమే పాదే ప్రధాన పురుషౌ ఏవ జగత్కారణతయా వేదాన్తాః ప్రతిపాదయన్తి ఇతి ఆశఙ్క్య, సర్వజ్ఞం సత్యసఙ్కల్పం నిరవద్యం సమస్తకల్యాణ గుణాకరం బ్రహ్మ ఏవ జగత్ కారణతయా ప్రతిపాదయన్తి ఇత్యుక్తమ్.

ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ పాదేషు కానిచిత్ వేదాన్త వాక్యాని ప్రధానాది ప్రతిపాదన పరాణీతి తన్ముఖేన సర్వాక్షేపమ్ ఆశఙ్క్య తాన్యపి బ్రహ్మ పరాణి ఇత్యుక్తమ్. తత్ర అస్పష్ట జీవాది లిఙ్గకాని వాక్యాని ద్వితీయే నిరూపితాని. స్పష్ట లిఙ్గకాని తృతీయే. చతుర్థే తు ప్రధానాది ప్రతిపాదనచ్ఛాయా అనుసారీణి ఇతి విశేషః. అతః ప్రథమే అధ్యాయే సర్వం వేదాన్త వాక్యజాతం సార్వజ్ఞ్య సత్యసఙ్కల్పత్వాది

యుక్తం బ్రహ్మ ఏవ జగత్కారణతయా ప్రతిపాదయతి ఇతి స్థాపితమ్.

ద్వితీయే అధ్యాయే తస్యార్థస్య దుర్ధర్షణత్వ ప్రతిపాదనేన ద్రఢిమా ఉచ్యతే. తత్ర ప్రథమేపాదే సాఙ్ఖ్యాది స్మృతి విరోధాత్ న్యాయ విరోధాత్ చ ప్రసక్తః దోషః పరిహృతః. ద్వితీయే తు సాఙ్ఖ్యాది వేదబాహ్య పక్ష ప్రతిక్షేప ముఖేన తస్యైవ ఆదరణీయతా స్థిరీకృతా. తృతీయ చతుర్థయోః వేదాన్త వాక్యానామ్ అన్యోన్య విప్రతిషేధాది దోషగన్ధ అభావ ఖ్యాపనాయ వియదాదీనాం బ్రహ్మకార్యతా ప్రకారః విశోధ్యతే. తత్ర తృతీయే పాదే చ చిదచిత్ ప్రపఞ్చస్య బ్రహ్మకార్యత్వే సత్యపి అచిదంశస్య స్వరూప అన్యథా భావేన కార్యత్వం, చిదంశస్య స్వభావ అన్యథాభావేన జ్ఞానసఙ్కోచ వికాసరూపేణ కార్యతా ఉదితా. చతుర్థే తు జీవోపకరణానామ్ ఇన్ద్రియాదీనామ్ ఉత్పత్తి ప్రకారః ఇతి ప్రథమేన అధ్యాయ ద్వయేన ముముక్షుభిః ఉపాస్యం నిరస్త దోష గన్ధమ్, అనవధికాతిశయ అసఙ్ఖ్యేయ కల్యాణ గుణగణం, నిఖిల జగదేక కారణం బ్రహ్మ ఇతి ప్రతిపాదితమ్. ఉత్తరేణ ద్వయేన బ్రహ్మోపాసన ప్రకారః తత్ఫలభూత మోక్ష స్వరూపం చ చిన్త్యతే.

తత్ర తృతీయస్య ప్రథమే పాదే బ్రహ్మ ఉపాసిసిషా ఉత్పత్తయే జీవస్య సంసరతః దోషాః కీర్తితాః. ద్వితీయే చ ఉపాసిసిషా ఉత్పత్తయే ఏవ బ్రహ్మణః నిరస్త నిఖిల దోషతా - కల్యాణ గుణాకరతా - రూప ఉభయలిఙ్గతా ప్రతిపాద్యతే. తృతీయే తు

బ్రహ్మోపాసన ఏకత్వ నానాత్వ విచార పూర్వకమ్ ఉపాసనేషు ఉపసంహార్య అనుపసంహార్య గుణవిశేషాః ప్రపఞ్చితాః. చతుర్థే తు ఉపాసనస్య వర్ణాశ్రమ ధర్మ ఇతికర్తవ్యతాకత్వమ్ ఉక్తమ్.

చతుర్థే అధ్యాయే బ్రహ్మోపాసన ఫలచిన్తా క్రియతే. తత్ర ప్రథమే పాదే బ్రహ్మోపాసన ఫలం వక్తుమ్ ఉపాసన స్వరూప పూర్వక ఉపాసన అనుష్ఠాన ప్రకారః విద్యా మాహాత్మ్యం చ ఉచ్యతే. ద్వితీయే తు బ్రహ్మోపాసీనానాం బ్రహ్మ ప్రాప్తి గతి ఉపక్రమ ప్రకారః చిన్తితః. తృతీయే తు అర్చిరాదిగతి స్వరూపమ్, అర్చిరాదినా ఏవ బ్రహ్మప్రాప్తిః ఇతి చ ప్రతిపాద్యతే. చతుర్థే తు ముక్తస్య బ్రహ్మానుభవ ప్రకారః చిన్త్యతే.

అతో ముముక్షుభిః జ్ఞాతవ్యం నిరస్త నిఖిల దోష గన్ధమ్, అనవధికాతిశయ అసఙ్ఖ్యేయ కల్యాణగుణగణాకరం, నిఖిల జగదేక కారణం, పరంబ్రహ్మ, తత్ జ్ఞానం చ మోక్షసాధనమ్, అసకృత్ ఆవృత్త స్మృతి సన్తాన రూపమ్, ఉపాసనాత్మకమ్, ఉపాసన ఫలం చ అర్చిరాదినా పరంబ్రహ్మ ఉపసమ్పద్య, స్వ స్వరూప భూత జ్ఞానాదిగుణావిర్భావ పూర్వక అనన్త మహావిభూతి అనవధికాతిశయ ఆనన్ద బ్రహ్మానుభవః అపునరావృత్తి రూపః ఇతి శారీరక శాస్త్రేణ ఉక్తం భవతి.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

ప్రథమాధ్యాయే ప్రథమః పాదః (సూత్రారంభః)

1. ఓమ్ అథాతో బ్రహ్మ జిజ్ఞాసా.

బ్రహ్మమీమాంసా విషయః. సా కిమ్ ఆరమ్భణీయా? ఉత న ఆరమ్భణీయా? ఇతి సంశయః. తదర్థం పరీక్ష్యతే - వేదాన్తాః కిం బ్రహ్మణి ప్రమాణమ్? ఉత న? ఇతి. తదర్థం పరినిష్పన్నే అర్థే శబ్దస్య బోధనసామర్థ్య అవధారణం సమ్భవతి? న? ఇతి.

న సమ్భవతి ఇతి పూర్వపక్షః. సమ్భవతి ఇతి రాద్ధాన్తః. యదా న సమ్భవతి, తదా పరినిష్పన్నే అర్థే శబ్దస్య బోధన సామర్థ్య అభావాత్ సిద్ధరూపే బ్రహ్మణి న వేదాన్తాః ప్రమాణమితి తత్ విచారాకారా బ్రహ్మమీమాంసా న ఆరమ్భణీయా. యదా సమ్భవతి, తదా సిద్ధేప్యర్థే శబ్దస్య బోధన సామర్థ్య సమ్భవాత్ వేదాన్తాః బ్రహ్మణి ప్రమాణమ్ ఇతి సా చ ఆరమ్భణీయా స్యాత్.

అత్ర పూర్వపక్షవాదీ మన్యతే - వృద్ధవ్యవహారాత్ అన్యత్ర వ్యుత్పత్తి అసమ్భవాత్ వ్యవహారస్య చ కార్య బుద్ధి పూర్వకత్వేన కార్యే ఏవ అర్థే శబ్దశక్తి అవధారణాత్ పరినిష్పన్నే అర్థే బ్రహ్మణి న వేదాన్తాః ప్రమాణమ్ ఇతి తత్విచార రూపా బ్రహ్మ మీమాంసా న ఆరమ్భణీయా ఇతి.

సిద్ధాన్తస్తు - బాలానాం మాతా పితృ ప్రభృతిభిః అమ్బా, తాత, మాతుల, శిశు, పశు, పక్షి, మృగాదిషు అఙ్గుల్యా నిర్దిశ్య తత్తత్ అభిధాయినః శబ్దాన్ ప్రయుఞ్జానైః క్రమేణ బహుశః శిక్షితానాం తత్తత్ శబ్ద శ్రవణ సమనన్తరం స్వాత్మనామేవ తదర్థ బుద్ధి ఉత్పత్తి దర్శనాత్, శబ్దార్థయోః సమ్బన్ధాన్తర అదర్శనాత్, సఙ్కేతయితృ పురుష అజ్ఞానాత్ చ బోధ్యబోధకభావః ఏవ శబ్దార్థయోః సమ్బన్ధః ఇతి నిశ్చిన్వానానాం పరినిష్పన్నే అర్థే శబ్దస్య బోధకత్వ అవధారణం సమ్భవతి ఇతి బ్రహ్మణి వేదాన్త వాక్యానాం ప్రామాణ్యాత్ తదర్థ విచారాకారా బ్రహ్మ మీమాంసా ఆరమ్భణీయా ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా - అథ ఇతి ఆనన్తర్యే. అతః ఇతి చ వృత్తస్య హేతుభావే. బ్రహ్మణః జిజ్ఞాసా బ్రహ్మజిజ్ఞాసా. జ్ఞాతుమ్ ఇచ్ఛా జిజ్ఞాసా. ఇచ్ఛాయాః ఇష్యమాణ ప్రధానత్వాత్ ఇష్యమాణం జ్ఞానమ్ ఇహ అభిప్రేతమ్. పూర్వవృత్తాత్ అల్ప అస్థిర ఫల కేవల కర్మాధిగమాత్ అనన్తరం తతః ఏవ హేతోః అనన్త స్థిరఫల బ్రహ్మాధిగమః కర్తవ్యః.

2. జన్మాది అస్య యతః.

తైత్తిరీయకే "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే యేన జాతాని జీవన్తి యత్ ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి, తత్ విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మ" ఇత్యేతత్ వాక్యం విషయః.

కిమేతత్ జిజ్ఞాస్యతయా ప్రతిజ్ఞాతం బ్రహ్మ, జగత్ జన్మాది కారణతయా లక్షణతః ప్రతిపాదయితుం శక్నోతి? న వా? ఇతి సంశయః.

న శక్నోతి ఇతి పూర్వపక్షః. కుతః? జగత్ జన్మాదీనామ్ ఉపలక్షణతయా విశేషణతయా వా బ్రహ్మ లక్షణత్వ అసమ్భవాత్. ఉపలక్షణత్వే హి ఉపలక్ష్యస్య ఆకారాన్తర యోగో అపేక్షితః. న చ ఇహ తదస్తి. అతః ఉపలక్షణత్వం న సమ్భవతి. విశేషణత్వే అపి అనేక విశేషణ విశిష్టతయా అపూర్వస్య ఏకస్య ప్రతిపాదకత్వం న సమ్భవతి, విశేషణానాం వ్యావర్తకత్వేన విశేషణ బహుత్వే బ్రహ్మబహుత్వ ప్రసక్తేః.

రాద్ధాన్తస్తు - ఏకస్మిన్ అవిరుద్ధానాం విశేషణానామ్ అనేకత్వే అపి శ్యామత్వ యువత్వాది విశిష్ట దేవదత్తవత్ జగజ్జన్మాది విశిష్టం బ్రహ్మ ఏకమేవ విశేష్యం భవతి. ఉపలక్షణత్వే జన్మాదిభిః ఉపలక్ష్యస్య బ్రహ్మశబ్ద అవగత బృహత్త్వాది ఆకారాశ్చ సన్తి ఇతి జగత్ జన్మాది కారణం బ్రహ్మ ఇతి లక్షణతః ప్రతిపాదయితుం శక్నోతి ఇతి.

సూత్రార్థః - అస్య వివిధ విచిత్ర భోక్తృ భోగ్యపూర్ణస్య జగతః యతో జన్మాది, తత్ బ్రహ్మ ఇతి ప్రతిపాదయితుం శక్నోతి ఏతత్ వాక్యమ్ ఇతి.

3. శాస్త్ర యోనిత్వాత్.

“యతోవా ఇమాని” ఇత్యాది వాక్యమేవ విషయః. తత్కిం

జగత్ కారణే బ్రహ్మణి ప్రమాణమ్? ఉత న? ఇతి సంశయః.

న ఏతత్ ప్రమాణమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః. అనుమాన సిద్ధ బ్రహ్మవిషయత్వాత్, ప్రమాణాన్తర అవిషయే హి శాస్త్రం ప్రమాణమ్. జగతః సావయవత్వేన కార్యత్వాత్, కార్యస్య స్వ ఉపాదాన ఉపకరణ సమ్ప్రదాన ప్రయోజనాది అభిజ్ఞ కర్తృకత్వాత్ జగన్నిర్మాణ కార్య చతురః, కర్మ పరవశ పరిమిత శక్త్యాది క్షేత్రజ్ఞ విలక్షణః, సర్వజ్ఞః, సర్వశక్తః, సర్వేశ్వరః, అనుమానసిద్ధః ఇతి, న తస్మిన్ "యతో వా ఇమాని భూతాని" ఇత్యాది వాక్యం ప్రమాణమ్ ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - జగతః కార్యత్వే అపి ఏకదా ఏవ ఏకేన ఏవ కృత్స్నం జగత్ నిర్మితమ్ ఇత్యత్ర ప్రమాణ అభావాత్ క్షేత్రజ్ఞానామ్ ఏవ విలక్షణ పుణ్యానాం జ్ఞానశక్తి వైచిత్రి అసమ్భావనయా కదాచిత్ కస్యచిత్ జగదేక దేశ నిర్మాణ సామర్థ్య సమ్భవాత్ తదతిరిక్త పురుష అనుమానం న సమ్భవతి ఇతి శాస్త్రైక ప్రమాణకత్వాత్ బ్రహ్మణః తత్ ప్రతిపాదకత్వేన తస్మిన్ "యతో వా ఇమాని భూతాని" ఇత్యాది వాక్యం ప్రమాణమ్ ఇతి.

శాస్త్రం యోనిః యస్య కారణం, ప్రమాణం తత్ బ్రహ్మ శాస్త్ర యోని. ప్రమాణాన్తర అవిషయత్వేన శాస్త్రైక ప్రమాణకత్వాత్ బ్రహ్మణః తస్మిన్ "యతో వా ఇమాని" ఇత్యాది వాక్యం ప్రమాణమ్ ఇతి సూత్రార్థః.

4. తత్ తు, సమన్వయాత్.

బ్రహ్మణః శాస్త్ర ప్రమాణకత్వం సమ్భవతి, న ఇతి విచార్యతే.

న సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః. కుతః? ప్రవృత్తి నివృత్తి అన్వయ విరహిణో బ్రహ్మణః స్వరూపేణ అపురుషార్థత్వాత్, పురుషార్థ అవబోధకత్వేన చ శాస్త్రస్య ప్రామాణ్యాత్ మోక్ష సాధన బ్రహ్మ ధ్యానవిధి పరత్వే అపి, అసత్యపి బ్రహ్మణి, తత్ ధ్యానవిధాన సమ్భవాత్ న బ్రహ్మ సద్భావే తాత్పర్యమ్ ఇతి బ్రహ్మణః శాస్త్ర ప్రమాణకత్వం న సమ్భవతి ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - అతిశయితగుణ పితృ పుత్రాది జీవన జ్ఞాన వత్ అనవధికాతిశయ ఆనన్ద స్వరూప బ్రహ్మ జ్ఞానస్య నిరతిశయ పురుషార్థత్వాత్ తస్య శాస్త్ర ప్రమాణకత్వం సమ్భవతి. "ఆనన్దో బ్రహ్మ", "యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్", "యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ, ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్" ఇత్యాదిభిః అనవధికాతిశయ ఆనన్ద స్వరూపం బ్రహ్మ ఇతి హి ప్రతిపాద్యతే. అతః బ్రహ్మ, స్వేన పరేణ వా అపి అనుభూయమానం నిరతిశయానన్ద స్వరూపమ్ ఏవ ఇతి తత్ ప్రతిపాదనపరస్యైవ సాక్షాత్ పురుషార్థ అన్వయః. ప్రవృత్తి నివృత్తి పరస్య తు తత్ సాధ్య ఫల సంబన్ధాత్ పురుషార్థాన్వయః ఇతి.

సూత్రార్థః - తు శబ్దః ప్రసక్త ఆశఙ్కా నివృత్యర్థః. తత్ -

పూర్వ సూత్రోదితం బ్రహ్మణః శాస్త్రయోనిత్వం సమన్వయాత్ సిధ్యతి. సమ్యక్ పురుషార్థతయా అన్వయః సమన్వయః. వేదితుః నిరతిశయానన్ద స్వరూపత్వేన పరమపురుషార్థ రూపే పరే బ్రహ్మణి వేదకతయా శాస్త్రస్య అన్వయాత్ బ్రహ్మణః శాస్త్ర ప్రమాణకత్వం సిధ్యతి ఏవ ఇతి.

5. ఈక్షతేః, న అశబ్దమ్.

"యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతి" ఇత్యాది జగత్కారణవాది వేదాన్త వేద్యం విషయః. తత్ కిం సాంఖ్యోక్తం ప్రధానమ్? ఉత అనవధికాతిశయ ఆనన్దం బ్రహ్మ? ఇతి సంశయః.

ప్రధానమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః. కుతః? ప్రతిజ్ఞా దృష్టాన్త అన్వయేన అనుమానాకార వాక్య వేద్యత్వాత్. "యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతి" ఇత్యాదినా ఏక విజ్ఞానేన సర్వ విజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ "యథా సోమ్యైకేన మృత్పిణ్డేన" ఇతి దృష్టాన్తేన హి ఉపపాద్యతే. ఏవమ్ ఆనుమానికమేవ ఏతత్ వాక్య వేద్యమ్ ఇతి నిశ్చితే సతి, "సదేవసోమ్యేదమ్" ఇతి సచ్ఛబ్దః ప్రధానవిషయః. "తదైక్షత బహుస్యామ్" ఇతి చ గౌణమ్ ఈక్షణం భవితుమ్ అర్హతి. "తత్తేజ ఐక్షత" ఇత్యాది గౌణ ఈక్షణ సాహచర్యాత్ చ.

రాద్ధాన్తస్తు - "తదైక్షత బహుస్యామ్" ఇతి బహుభవన సఙ్కల్ప రూప ఈక్షణాన్వయాత్ "సదేవ సోమ్య" ఇతి కారణవాచి

సచ్ఛబ్ద విషయః న అచేతనం ప్రధానమ్. అపి తు సార్వజ్ఞ్య సత్యసఙ్కల్పత్వాదియుక్తం పరబ్రహ్మ ఏవ ఇతి నిశ్చీయతే. న చ అనుమానాకారమ్ ఏతత్ వాక్యం, హేతుఅనుపాదానాత్. అన్యజ్ఞానేన అన్య జ్ఞాన అసమ్భవ పరిజిహీర్షయా తు దృష్టాన్తః ఉపాదానమ్. న చ ముఖ్య ఈక్షణ సమ్భవే గౌణ పరిగ్రహ సమ్భవః. తేజః ప్రభృతిషు అపి న గౌణమ్ ఈక్షణం, తేజః ఆది శబ్దానాం తేజః ప్రభృతి శరీరకస్య అన్తర్యామిణః వాచకత్వాత్ ఇతి, పరమేవ బ్రహ్మ జగత్ కారణవాది వేదాన్త వేద్యమ్ ఇతి.

సూత్రార్థః - ఈక్షతేః ఇతి - ఈక్షతి ధాత్వర్థః ఈక్షణం. శబ్దః ప్రమాణం యస్య న భవతి తదశబ్దం - పరోక్తమ్ ఆనుమానికం ప్రధానమ్. "సదేవ సోమ్యేదమ్" ఇతి జగత్కారణతయా ప్రతిపాదిత అన్వయినః ఈక్షణ వ్యాపారాత్ న చేతనమ్ అశబ్దం తత్. అపి తు సర్వజ్ఞం సత్యసఙ్కల్పం బ్రహ్మ ఏవ జగత్కారణమ్ ఇతి నిశ్చీయతే ఇతి.

6. గౌణశ్చేత్, న, ఆత్మశబ్దాత్.

"తత్తేజ ఐక్షత" ఇతి అచేతనగత గౌణేక్షణ సాహచర్యాత్, "తదైక్షత" ఇత్యత్ర ఈక్షతిః గౌణః ఇతి చేత్ న, ఆత్మ శబ్దాత్. సత్ శబ్దాభిహితే ఈక్షితరి "ఐతదాత్మ్యమ్ ఇదం సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా" ఇతి శ్రూయమాణాత్ చేతన వాచినః ఆత్మ శబ్దాత్ అయమ్ ఈక్షతిః ముఖ్యః ఏవ ఇతి ప్రతీయతే, "ఐతదాత్మ్యమ్ ఇదం సర్వమ్"

ఇతి తేజః ప్రభృతీనామపి తదాత్మకత్వ అవగమాత్, తేజః ప్రభృతి ఈక్షణమపి ముఖ్యమ్ ఏవ ఇతి అభిప్రాయః.

7. తత్ నిష్ఠస్య మోక్షోపదేశాత్.

ఇతశ్చ సత్ శబ్దాభిహితం న ప్రధానమ్ - అపితు పరమేవ బ్రహ్మ. తత్త్వమసీతి సదాత్మకతయా ప్రత్యగాత్మ అనుసన్ధాన నిష్ఠస్య "తస్య తావదేవ చిరం యావత్ న విమోక్ష్యే అథ సమ్పత్స్యే" ఇతి మోక్షోపదేశాత్ తత్కారణం పరమేవ బ్రహ్మ.

8. హేయత్వ అవచనాత్ చ.

యది ప్రధానమ్ ఇహ కారణతయా వివక్షితం, తదా తస్య మోక్ష విరోధిత్వాత్ హేయత్వమ్ ఉచ్యేత. న చ ఉచ్యతే. అతశ్చ న ప్రధానమ్.

9. ప్రతిజ్ఞా విరోధాత్.

ప్రధానవాదే ప్రతిజ్ఞా చ విరుధ్యతే. "యేనాశ్రుతం శ్రుతమ్" ఇతి వక్ష్యమాణ కారణ విజ్ఞానేన చేతనాచేతన మిశ్ర కృత్స్న ప్రపఞ్చ జ్ఞానం హి ప్రతిజ్ఞాతమ్. చేతనాంశం ప్రతి ప్రధానస్య అకారణత్వాత్ తత్ జ్ఞానేన చేతనాంశో న జ్ఞాయతే ఇతి న ప్రధానం కారణమ్.

10. స్వ అప్యయాత్.

"స్వమపీతో భవతి", "సతా సోమ్య తదా సమ్పన్నో భవతి"

ఇతి జీవస్య సుషుప్తస్య స్వాప్యయః శ్రూయతే. స్వకారణే హి అప్యయః స్వాప్యయః. జీవం ప్రతి ప్రధానస్య అకారణత్వాత్ స్వాప్యయ శ్రుతిః విరుధ్యతే. అతశ్చ న ప్రధానమ్. అపి తు బ్రహ్మ ఏవ.

11. గతి సామాన్యాత్.

ఇతరోపనిషత్ గతి సామాన్యాత్ అస్యాం చ ఉపనిషది న ప్రధానం కారణం వివక్షితమ్. ఇతరాసు చ ఉపనిషత్సు "యస్సర్వజ్ఞః సర్వవిత్", "తస్మాత్ ఏతత్ బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయతే", "పరాఽస్యశక్తిః వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞాన బలక్రియా చ", "సకారణం కరణాధిపాధిపః", "ఆత్మని ఖల్వరే విదితే సర్వమ్ ఇదం విజ్ఞాతం భవతి", "తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమ్ ఏతద్యత్ ఋగ్వేదః", "పురుష ఏవేదం సర్వం, యద్భూతం యచ్చ భవ్యమ్", "తస్మాత్ విరాడజాయత", "ఆత్మా వా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్, స ఇమాన్ లోకాన్ అసృజత", "తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ ఆత్మన ఆకాశః సమ్భూతః", "ఏకోహ వై నారాయణ ఆసీత్", "స ఏకాకీ న రమేత" ఇతి సర్వజ్ఞః పురుషోత్తమః ఏవ కారణతయా ప్రతిపాద్యతే. అస్యాశ్చ తద్గతి సామాన్యాత్ అత్రాపి సః ఏవ కారణతయా ప్రతిపాదనమ్ అర్హతి (తీతి చ) న ప్రధానమ్.

12. శ్రుతత్వాత్ చ.

శ్రుతమేవ అస్యామ్ ఉపనిషది "ఆత్మత ఏవేదం సర్వమ్"

ఇతి. అతశ్చ "సదేవ సోమ్య" ఇత్యాది జగత్కారణవాది వేదాన్త వేద్యం న ప్రధానం, సర్వజ్ఞం సత్యసఙ్కల్పం పరమేవ బ్రహ్మ ఇతి స్థితమ్.

13. ఆనన్దమయః అభ్యాసాత్.

తైత్తిరీయకే "తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ ఆత్మన ఆకాశః సమ్భూతః" ఇతి ప్రకృత్య "తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ విజ్ఞానమయాత్ అన్యోఽన్తర ఆత్మా ఆనన్దమయః" ఇత్యత్ర జగత్కారణతయా అవగతః ఆనన్దమయః కిం ప్రత్యగాత్మా? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

ప్రత్యగాత్మా ఇతి పూర్వః పక్షః. కుతః? "తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా" ఇతి ఆనన్దమయస్య శారీరత్వ శ్రవణాత్. శారీరో హి శరీర సమ్బన్ధీ, స చ ప్రత్యగాత్మా ఏవ. తస్య చేతనత్వేన ఈక్షాపూర్వికా సృష్టిః ఉపపద్యతే ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - "సైషాఽఽనన్దస్య మీమాంసా భవతి" ఇత్యారభ్య "యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ, ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్" ఇతి నిరతిశయ దశాశిరస్క అభ్యస్యమానః ఆనన్దః ప్రత్యగాత్మనః అర్థాన్తర భూతస్య పరస్యైవ బ్రహ్మణః ఇతి నిశ్చీయతే. శారీరాత్మత్వం చ పరమాత్మనః ఏవ, "తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ ఆత్మన ఆకాశస్సమ్భూతః" ఇతి ఆకాశాది జగత్కారణతయా అవగతః ఏవ అన్నమయస్య శారీరః ఆత్మా ఇతి ప్రతీయతే, ఆత్మాన్తర అనిర్దేశాత్. శ్రుత్యన్తరేషు పృథివీ అక్షరాదీనాం శరీరత్వం, పరమాత్మనః ఆత్మత్వం

చ శ్రూయతే. "యస్య పృథివీ శరీరమ్" ఇత్యారభ్య "ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మా అపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః" ఇతి అన్నమయస్య ఆత్మా ఏవ ప్రాణమయాదిషు "తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా యఃపూర్వస్య" ఇత్యనుకృష్యతే ఇతి ప్రత్యగాత్మనః విజ్ఞానమయస్య చ సః ఏవ శారీర ఆత్మా. ఆనన్ద మయే తు "తస్యైష ఏవ శారీర ఆత్మా యః పూర్వస్య" ఇతి నిర్దేశః ఆనన్దమయస్య అనన్యాత్మత్వ ప్రదర్శనార్థః. అతో జగత్కారణతయా నిర్దిష్ట ఆనన్దమయః పరమాత్మా ఏవ ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - ఆనన్దమయ శబ్ద నిర్దిష్టః ఆకాశాది జగత్కారణభూతః ప్రత్యగాత్మనః అర్థాన్తర భూతః పరమాత్మా. కుతః? తస్య ఆనన్దస్య నిరతిశయత్వ ప్రతీతిబలాత్, "స ఏకో మానుష ఆనన్దః తే యే శతమ్" ఇత్యాది అభ్యాసాత్, తస్య చ ప్రత్యగాత్మని అసమ్భావితస్య తదతిరిక్తే పరమాత్మని ఏవ సమ్భవాత్.

14. వికారశబ్దాత్ న ఇతిచేత్, న, ప్రాచుర్యాత్.

ఆనన్దమయః ఇతి వికారార్థ మయట్ శబ్దాత్ న అయమ్ అవికృతః పరమాత్మా, అస్య చ వికారార్థత్వమ్ ఏవ యుక్తమ్- "అన్నమయః" ఇతి వికార ఉపక్రమాత్ ఇతిచేత్ న, ప్రత్యగాత్మనో(న్య)పి "న జాయతే మ్రియతే వా" ఇత్యాది వికార ప్రతిషేధాత్ ప్రాచుర్యార్థే ఏవ అయం మయట్ ఇతి నిశ్చయాత్.

అస్మింశ్చ ఆనన్దే "యతో వాచో నివర్తన్తే" ఇత్యాది వక్ష్యమాణాత్ ప్రాచుర్యాత్ అయమ్ ఆనన్ద ప్రచురః పరమాత్మా ఏవ. న హి అనవధికాతిశయ రూపః ప్రభూతానన్దః ప్రత్యగాత్మని సమ్భవతి.

15. తత్ హేతు వ్యపదేశాత్ చ.

"ఏష హ్యేవ ఆనన్దయాతి" ఇతి జీవాన్ ప్రతి ఆనన్దయితృత్వ వ్యపదేశాత్ చ అయం పరమాత్మా ఏవ.

16. మాన్త్రవర్ణికమేవ చ గీయతే.

"సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ" ఇతి మన్త్రవర్ణోదితం బ్రహ్మ ఏవ "తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ ఆత్మనః" ఇత్యారభ్య "ఆనన్దమయః" ఇతి చ గీయతే. తతశ్చ ఆనన్దమయః బ్రహ్మ.

ప్రత్యగాత్మనః పరిశుద్ధం స్వరూపం మన్త్రవర్ణోదితమ్ ఇతి ఆశంక్య ఆహ.....

17. న ఇతరః అనుపపత్తేః

పరస్మాత్ బ్రహ్మణః ఇతరః ప్రత్యగాత్మా న మన్త్రవర్ణోదితః, తస్య "విపశ్చితా బ్రహ్మణా" ఇతి విపశ్చిత్త్వ అనుపపత్తేః. వివిధం పశ్యత్ చిత్త్వం హి విపశ్చిత్త్వమ్. తత్ చ "సోऽకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయ" ఇత్యాది వాక్యోదిత నిరుపాధిక బహుభవన సఙ్కల్పరూపం సర్వజ్ఞత్వమ్. తత్ తు ప్రత్యగాత్మనః పరిశుద్ధ (స్వరూప)

స్యాపి న సమ్భవతి, "జగత్ వ్యాపారవర్జం ప్రకరణాత్ అసన్నిహితత్వాచ్చ" ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్. అతః పరం బ్రహ్మ ఏవ మాన్త్రవర్ణికమ్.

18. భేద వ్యపదేశాత్ చ.

"భీషాఽస్మాద్వాతః పవతే" ఇత్యాదినా అగ్నివాయు సూర్యాది జీవవర్గస్య ఆనన్దమయాత్ ప్రశాసితుః ప్రశాసితవ్యత్వేన భేదో వ్యపదిశ్యతే. అతశ్చ ఆనన్దమయః పరమాత్మా ఇతి.

యోజనాన్తరమ్ - "తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ విజ్ఞాన మయాత్ అన్యోఽన్తర ఆత్మాఽఽనన్దమయః" ఇతి విజ్ఞానమయాత్ జీవాత్ ఆనన్దమయస్య భేదో వ్యపదిశ్యతే. విజ్ఞానమయో హి జీవః ఏవ న బుద్ధిమాత్రం, మయట్ శ్రుతేః. అతశ్చ ఆనన్దమయః పరమాత్మా.

19. కామాత్ చ న అనుమానాపేక్షా.

"సో అకామయత" ఇత్యారభ్య "ఇదం సర్వమసృజత" ఇతి కామాదేవ జగత్సర్గ శ్రవణాత్ అస్య ఆనన్దమయస్య జగత్ సర్గే న అనుమాన గమ్య ప్రకృతి అపేక్షా (అపి) ప్రతీయతే. ప్రత్యగాత్మనః యస్య కస్యచిత్ అపి సర్గే ప్రకృత్యపేక్షా అస్తి. అతశ్చ అయం ప్రత్యగాత్మనః అన్యః పరమాత్మా.

20. అస్మిన్ అస్య చ తద్యోగం శాస్తి.

"రసో వై సః రసంహ్యేవాయం లబ్ధ్వా ఆనన్దీ భవతి"

ఇత్యస్మిన్ ఆనన్దమయే రస శబ్ద నిర్దిష్టే అస్య - అయం శబ్ద నిర్దిష్టస్య జీవస్య తల్లాభాత్ ఆనన్దయోగం శాస్తి శాస్త్రమ్. ప్రత్యగాత్మనః యల్లాభాత్ ఆనన్ద యోగః, సః తస్మాత్ అన్యః పరమాత్మా ఏవ ఇతి ఆనన్దమయః పరంబ్రహ్మ.

21. అన్తః, తద్ధర్మ ఉపదేశాత్.

ఛాన్దోగ్యే "య ఏషో అన్తరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుషో దృశ్యతే", "య ఏషోఽ న్తరక్షిణి పురుషో దృశ్యతే" ఇతి అక్షి ఆదిత్య ఆధారతయా శ్రూయమాణః పురుషః కిం జీవవిశేషః? ఉత పరమపురుషః? ఇతి సంశయః.

జీవ విశేషః ఇతి పూర్వః పక్షః. కుతః? సశరీరత్వాత్. శరీర సంయోగో హి కర్మవశ్యస్య జీవస్య స్వకర్మ ఫలభోగాయ ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - "స ఏష సర్వేభ్యః పాప్మభ్యః ఉదితః" ఇత్యాదినా అపహతపాప్మత్వ పూర్వక సర్వలోక కామేశత్వ ఉపదేశాత్, తేషాం చ జీవేషు అసమ్భవాత్, అయమ్ అక్షి ఆదిత్య ఆధారః పురుషోత్తమః ఏవ. స్వ అసాధారణ విలక్షణ రూపవత్త్వం చ జ్ఞానబలైశ్వర్యాది కల్యాణగుణవత్తస్య సమ్భవతి. శ్రూయతే చ తద్రూపస్య అప్రాకృతత్వమ్ "ఆదిత్యవర్ణం తమసస్తు పారే" ఇత్యాదౌ.

సూత్రార్థస్తు - ఆదిత్యాది అన్తశ్శ్రూయమాణః పురుషః పరం

బ్రహ్మ, తత్ అసాధారణ అపహత పాప్మత్వాది ధర్మోపదేశాత్.

22. భేద వ్యపదేశాత్ చ, అన్యః.

"య ఆదిత్యే తిష్ఠన్ ఆదిత్యాదన్తరః", "య ఆత్మని తిష్ఠన్ ఆత్మనోఽన్తరః" ఇత్యాదిభిః జీవాత్ భేద వ్యపదేశాత్ చ అయం జీవాత్ అన్యః పరమాత్మా ఏవ.

23. ఆకాశః, తల్లిఙ్గాత్.

(ఛాందోగ్యే) "అస్య లోకస్య కా గతిః ఇత్యాకాశః ఇతి హోవాచ సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాని ఆకాశాదేవ సముత్పద్యన్తే, ఆకాశం ప్రతి అస్తంయన్తి" ఇత్యత్ర ఆకాశశబ్ద నిర్దిష్టం జగత్కారణం కిం ప్రసిద్ధాకాశః? ఉత సమస్త చిత్ అచిత్ వస్తు విలక్షణం బ్రహ్మ? ఇతి సంశయః.

ప్రసిద్ధాకాశః ఇతి పూర్వః పక్షః. కుతః? ఆకాశ శబ్దస్య లోకే తత్రైవ వ్యుత్పత్తేః, "యతో వా ఇమాని భూతాని" ఇత్యాది సామాన్య లక్షణస్య సదాది శబ్దానామ్ అపి సాధారణత్వేన "ఆకాశాదేవ సముత్పద్యన్తే" ఇతి విశేషే పర్యవసానాత్, ఈక్షా(క్షణా)దయో అపి ఆకాశః ఏవ జగత్కారణమ్ ఇతి నిశ్చితే సతి గౌణా వర్ణనీయా ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - "సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాని" ఇతి ప్రసిద్ధవత్ నిర్దేశాత్, ప్రసిద్ధేః చ ఈక్షాపూర్వకత్వాత్, చిదచిద్వస్తు

విలక్షణం సర్వజ్ఞం బ్రహ్మ ఆకాశ శబ్ద నిర్దిష్టమ్ ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - ఆకాశ శబ్ద నిర్దిష్టం పరమేవ బ్రహ్మ, ప్రసిద్ధవత్ నిర్దిశ్యమానాత్ జగత్ కారణత్వాది లిఙ్గాత్.

24. అత ఏవ ప్రాణః.

ఛాన్దోగ్యే "ప్రస్తోతర్యా దేవతా ప్రస్తావమన్వాయత్త" ఇతి ప్రస్తుత్య "కతమా సా దేవతా ఇతి ప్రాణ ఇతి హోవాచ సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాని ప్రాణమేవ అభిసంవిశన్తి ప్రాణమ్ అభ్యుజ్జిహతే సైషా దేవతా ప్రస్తావమన్వాయత్త" ఇత్యత్ర నిఖిల జగత్కారణతయా ప్రాణశబ్ద నిర్దిష్టః కిం ప్రసిద్ధః ప్రాణః? ఉత ఉక్త లక్షణం బ్రహ్మ? ఇతి సంశయః.

ప్రసిద్ధ ప్రాణః ఇతి పూర్వః పక్షః. కుతః? సర్వస్య జగతః ప్రాణాయత్తస్థితి దర్శనాత్, స ఏవ నిఖిల జగదేక కారణతయా నిర్దేశమ్ అర్హతి ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - శిలా కాష్ఠాదిషు అచేతనేషు చేతన స్వరూపేషు చ ప్రాణాయత్త స్థితి అభావాత్ "సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాని" ఇతి ప్రసిద్ధవత్ నిర్దేశాత్ ఏవ హేతోః ప్రాణ శబ్ద నిర్దిష్టం పరమేవ బ్రహ్మ. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్.

25. జ్యోతిః, చరణ అభిధానాత్ .

ఛాన్దోగ్యే "అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిర్దీప్యతే విశ్వతః

పృష్ఠేషు సర్వతః పృష్ఠేషు అనుత్తమేషు ఉత్తమేషు లోకేషు ఇదం వా వ తద్యదిదమ్ అస్మిన్నన్తః పురుషే జ్యోతిః" ఇత్యత్ర జగత్కారణత్వ వ్యాప్త నిరతిశయ దీప్తియుక్తతయా జ్యోతిశ్శబ్ద నిర్దిష్టం కిం ప్రసిద్ధ ఆదిత్యాది జ్యోతిః? ఉత పరమేవ బ్రహ్మ? ఇతి సంశయః.

ప్రసిద్ధ జ్యోతిః ఇతి పూర్వః పక్షః. కుతః? "ఇదం వా వ తద్యదిదమ్ అస్మిన్నన్తః పురుషే జ్యోతిః" ఇతి కౌక్షేయ జ్యోతిషా ప్రసిద్ధేన ఐక్యావగమాత్, స్వవాక్యే తదతిరిక్త పరబ్రహ్మ అసాధారణ లింగ అదర్శనాత్ చ.

రాద్ధాన్తస్తు - ప్రసిద్ధ జ్యోతిషో అన్యదేవ పరం బ్రహ్మ ఇహ నిరతిశయ దీప్తియుక్తం జ్యోతిశ్శబ్ద నిర్దిష్టమ్. కుతః? "పాదోఽస్య సర్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి" ఇతి పూర్వవాక్యే ద్యు సమ్బన్ధితయా నిర్దిష్టస్యైవ చతుష్పదో బ్రహ్మణః "అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిః" ఇత్యత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాత్. తత్ చ పరమేవ బ్రహ్మ ఇతి విజ్ఞాతం, సర్వేషాం భూతానాం తస్య పాదత్వేన వ్యపదేశాత్. ఏవం పరబ్రహ్మత్వే నిశ్చితే కౌక్షేయ జ్యోతిషః తదాత్మకత్వ అనుసన్ధానం ఫలాయ ఉపదిశ్యతే ఇతి జ్ఞాయతే.

సూత్రార్థస్తు - జ్యోతిశ్శబ్ద నిర్దిష్టం పరంబ్రహ్మ, అస్య జ్యోతిషః పూర్వవాక్యే సర్వభూత చరణత్వ అభిధానాత్. సర్వభూత పాదత్వం చ పరస్యైవ బ్రహ్మణః ఉపపద్యతే.

26. ఛన్దోఽభిధానాత్ న ఇతి చేత్, న. తథా చేతోర్పణ నిగమాత్. తథా హి దర్శనమ్.

"గాయత్రీ వా ఇదం సర్వమ్" ఇతి గాయత్రీ ఆఖ్య ఛన్దసః ప్రకృతత్వాత్ సర్వ భూత పాదత్వేన గాయత్ర్యాః ఏవ అభిధానాత్ న బ్రహ్మ ఇతిచేత్, నైతత్. తథా చేతోర్పణ నిగమాత్ - గాయత్రీ యథా భవతి, తథా బ్రహ్మణి చేతోర్పణ ఉపదేశాత్. గాయత్రీ సాదృశ్యం చతుష్పాత్త్వం బ్రహ్మణి అనుసన్ధేయమ్ ఇతి ఉపదిశ్యతే, గాయత్ర్యాః సర్వాత్మకత్వ అనుపపత్తేః ఇత్యర్థః. తథా హి దర్శనం - తథా హి అన్యత్రాపి(ప్య) ఛన్దసః ఏవ సాదృశ్యాత్ ఛన్దసః శబ్దేన అభిధానం దృశ్యతే "తే వా ఏతే పఞ్చాన్యే దశ సమ్పద్యన్తే" ఇత్యారభ్య "సైషా విరాట్ అన్నాత్" ఇతి.

27. భూతాది పాద వ్యపదేశ ఉపపత్తేశ్చ ఏవమ్.

భూత పృథివీ శరీర హృదయాని నిర్దిశ్య "సైషా చతుష్పదా" ఇతి భూతాదీనాం పాదత్వ వ్యపదేశశ్చ బ్రహ్మణి ఏవ ఉపపద్యతే ఇతి బ్రహ్మ ఏవ గాయత్రీ శబ్ద నిర్దిష్టమ్ ఇతి గమ్యతే.

28. ఉపదేశ భేదాత్ న ఇతి చేత్, న. ఉభయస్మిన్ అపి అవిరోధాత్.

"పాదోఽస్య సర్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి" ఇతి పూర్వ వాక్య ఉదితం పరం బ్రహ్మైవ అస్తు, తథాపి "అథ యదతః పరో దివో జ్యోతిః" ఇతి ద్యుసమ్బన్ధ మాత్రేణ న ఇహ తత్

ప్రత్యభిజ్ఞాయతే, తత్ర చ అత్ర చ వ్య(ఉ)పదేశ ప్రకార భేదాత్. తత్ర హి "దివి" ఇతి ద్యోః సప్తమ్యా నిర్దిశ్యతే. ఇహ చ "దివః పరోజ్యోతిః" ఇతి పఞ్చమ్యా. తతో న ప్రతిసన్ధానమ్ ఇతిచేత్ న, ఉభయస్మిన్ అపి వ్యపదేశే ఉపరిస్థితి రూపార్థ ఐక్యేన ప్రతిసన్ధాన అవిరోధాత్. యథా - వృక్షాగ్రే శ్యేనః, వృక్షాగ్రాత్ పరతః శ్యేనః ఇతి.

29. ప్రాణః తథా అనుగమాత్.

కౌషీతకీ బ్రాహ్మణే, ప్రతర్దన విద్యాయాం "త్వమేవ మే వరం వృణీష్వ యం త్వం మనుష్యాయ హితతమం మన్యసే" ఇతి ప్రతర్దనేన ఉక్తః ఇంద్రః, "ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా తం మామ్ ఆయుః అమృతమ్ ఇత్యుపాస్స్వ" ఇతి ఆహ; అత్ర హితతమ ఉపాసన కర్మతయా నిర్దిష్ట ఇన్ద్ర ప్రాణ శబ్దాభిధేయః కిం జీవః? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

జీవః ఇతి పూర్వః పక్షః, కుతః? ఇన్ద్ర శబ్దస్య జీవ విశేషే ప్రసిద్ధేః, ప్రాణశబ్దస్య అపి తత్ సమానాధికరణస్య స ఏవార్థః ఇతి "తం మామ్ ఆయుః అమృతమ్ ఇత్యుపాస్స్వ" ఇతి తస్యైవ ఉపాస్యత్వ ఉపదేశాత్ ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - ఇన్ద్ర ప్రాణ శబ్ద నిర్దిష్టం జీవాత్ అర్థాన్తరభూతం పరంబ్రహ్మ "స ఏష ప్రాణ ఏవ ప్రజ్ఞాత్మా ఆనన్దో అజరో అమృతః" ఇతి ఇన్ద్ర ప్రాణ శబ్ద నిర్దిష్టస్యైవ జీవేషు అసమ్భావిత ఆనన్దత్వ

అజరత్వ అమృతత్వాది శ్రవణాత్.

సూత్రార్థస్తు - ఉపాస్యతయా ఉపదిష్టమ్ ఇన్ద్ర ప్రాణ శబ్దాభిధేయం పరంబ్రహ్మ. తథా ఇతి ప్రకార వచనః. పరబ్రహ్మ ప్రకార భూతేషు ఆనన్దాదిషు అస్యఅనుగమాత్.

30. న వక్తుః, ఆత్మోపదేశాత్ ఇతి చేత్, అధ్యాత్మ సమ్బన్ధ భూమా హి అస్మిన్.

"నాయమ్ ఉపాస్యః పరమాత్మా", "మామేవ విజానీహి", "తం మామ్ ఆయుః అమృతమ్ ఇత్యుపాస్వ" ఇతి ప్రజ్ఞాత జీవభావస్య ఇన్ద్రస్య వక్తుః స్వాత్మనః ఉపాస్యత్వ ఉపదేశాత్, ఉపక్రమే జీవభావ నిశ్చయే సతి ఉపసంహారస్య తదనుగుణతయా నేయత్వాత్ ఇతి చేత్ న. 'అధ్యాత్మ సమ్బన్ధ భూమా హి అస్మిన్'. ఆత్మని సమ్బన్ధః - అధ్యాత్మ సమ్బన్ధః. తస్య భూమా - బహుత్వమ్, జీవాత్ అర్థాన్తర భూత ఆత్మా అసాధారణ ధర్మ సమ్బన్ధ బహుత్వమ్ అస్మిన్ ప్రకరణే ఉపక్రమ ప్రభృతి ఉప సంహారాత్ ఉపలభ్యతే. ఉపక్రమే తావత్ "యం త్వం మనుష్యాయ హితతమం మన్యసే" ఇతి హి అనేన ఉచ్యమానమ్ ఉపాసనం పరమాత్మోపాసనమ్ ఏవ, తస్యైవ హితతమత్వాత్. తథా "ఏష ఏవ సాధు కర్మ కారయతి" ఇత్యాది సాధు అసాధు కర్మణోః కారయితృత్వం పరమాత్మనః ఏవ ధర్మః. తథా "తద్యథా రథస్య అరేషు నేమిః అర్పితా నాభౌ

అవరా అర్పితాః, ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః, ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణే అర్పితాః" ఇతి సర్వ ఆధారత్వం చ తస్యైవ ధర్మః. ఆనన్దాదయశ్చ "ఏష లోకాధిపతిః ఏష సర్వేశః" ఇతి చ. హి ఇతి హేతౌ, అతః పరం బ్రహ్మ ఏవ అయమ్ ఇత్యర్థః.

పరమాత్మా ఏవ ఉపాస్యః చేత్, కథమితి ఇన్ద్రః "మాముపాస్వ" ఇత్యుపదిదేశ ఇత్యత ఆహ-

31. శాస్త్రదృష్ట్యా తు ఉపదేశో వామదేవవత్.

ఇన్ద్రస్య జీవస్య ఏవ సతః స్వాత్మత్వేన ఉపాస్య భూత పరమాత్మ ఉపదేశోఽయం శాస్త్రదృష్ట్యా. "అన్తః ప్రవిష్టః శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా", "తత్త్వమసి", "య ఆత్మని తిష్ఠన్ ఆత్మనోఽన్తరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయతి స త ఆత్మా అన్తర్యామ్యమృతః", "ఏష సర్వ భూతాన్తరాత్మా అపహత పాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః" ఇత్యాదీని హి శాస్త్రాణి పరమాత్మానం జీవాత్మనః ఆత్మతయా ఉపదిదిశుః. అతో జీవాత్మ వాచినః శబ్దాః జీవాత్మ శరీరకం పరమాత్మానమేవ వదన్తి ఇతి శాస్త్ర దృష్టార్థస్య తస్య "మామేవ విజానీహి", "మామ్ ఉపాస్వ" ఇతి స్వాత్మ శబ్దేన పరమాత్మ ఉపదేశో న విరుధ్యతే. యథా వామదేవః శాస్త్ర దృష్ట్యా స్వాత్మ శరీరకం పరమాత్మానం పశ్యన్ 'అహమ్' ఇతి పరమాత్మానమ్

అవోచత్ ''తద్ధైతత్ పశ్యన్ ఋషిః వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చ అహం కక్షీవాన్ ఋషిః అస్మి విప్ర'' ఇతి.

32. జీవ ముఖ్యప్రాణ లిఙ్గాత్ న ఇతిచేత్, న. ఉపాసా త్రైవిధ్యాత్ ఆశ్రితత్వాత్ ఇహ తద్యోగాత్.

''త్రిశీర్షాణం త్వాష్ట్రమహనమ్ అరున్ముఖాన్ యతీన్ సాలావృకేభ్యః ప్రాయచ్ఛమ్'', ''యావత్ అస్మిన్ శరీరే ప్రాణో వసతి తావదాయుః'' ఇతి జీవ ముఖ్య ప్రాణలిఙ్గాత్ న అధ్యాత్మ సమ్బన్ధ భూమ్నా పరమాత్మత్వ నిశ్చయః ఇతిచేత్ న. పరమాత్మనః ఏవ స్వాకారేణ, జీవ శరీరకత్వేన, ప్రాణ శరీరకత్వేన చ ఉపాసా త్రైవిధ్యాత్ హేతోః తత్తత్ శబ్దేన అభిధానమ్ ఇతి నిశ్చీయతే. అన్యత్రాపి బ్రహ్మోపాసనా త్రైవిధ్యస్య ఆశ్రితత్వాత్. ''సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ'', ''ఆనన్దో బ్రహ్మ'' ఇతి స్వాకారేణ ఉపాస్యత్వం, ''సత్ చ త్యత్ చ అభవత్'' ఇత్యాదినా భోక్తృ శరీరకత్వేన, భోగ్య శరీరకత్వేన చ. ఇహ - ప్రతర్దన విద్యాయామ్ అపి తస్య త్రైవిధ్యస్య సమ్భవాత్. అతః ఇన్ద్ర ప్రాణశబ్ద నిర్దిష్టః పరమాత్మా.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

ప్రథమస్య అధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

ప్రథమాధ్యాయే ద్వితీయః పాదః.

33. సర్వత్ర ప్రసిద్ధ ఉపదేశాత్.

ఛాన్దోగ్యే శ్రూయతే "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలాన్ ఇతి శాన్త ఉపాసీత అథ ఖలు క్రతుమయోఽయం పురుషః యథా క్రతుః అస్మిల్లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతి సక్రతుం కుర్వీత మనోమయః ప్రాణశరీరః" ఇతి. అత్ర "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇతి సర్వాత్మకత్వేన నిర్దిష్టం బ్రహ్మ కిం ప్రత్యగాత్మా? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

ప్రత్యగాత్మా ఇతి పూర్వః పక్షః. సర్వత్ర తాదాత్మ్య ఉపదేశో హి తస్యైవ ఉపపద్యతే. పరస్య తు బ్రహ్మణః సకల హేయ ప్రత్యనీక కల్యాణైకతానస్య సమస్త హేయ ఆకర సర్వ తాదాత్మ్యం విరోధాత్ ఏవ న సమ్భవతి. ప్రత్యగాత్మనః హి కర్మ నిమిత్తః బ్రహ్మాది స్తమ్బ పర్యన్త సర్వ భావః ఉపపద్యతే. సృష్ట్యాది హేతుత్వం చ తత్తత్ కర్మ నిమిత్తత్వేన సృష్ట్యాదేః ఉపపద్యతే. బ్రహ్మశబ్దోఽపి బృహత్త్వ గుణయోగేన "తస్మాత్ ఏతత్ బ్రహ్మ నామరూపమన్నం చ జాయతే" ఇతివత్ తత్రైవ వర్తతే.

రాద్ధాన్తస్తు - "తజ్జలానితి సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇతి తత్ జన్మ స్థితి లయ హేతుకం తదాత్మకత్వం ప్రసిద్ధవత్ నిర్దిశ్యమానం పరస్యైవ బ్రహ్మణః ఉపపద్యతే. పరస్మాత్ బ్రహ్మణః ఏవ హి జగజ్జన్మ స్థితిలయాః ప్రసిద్ధాః, "సో అకామయత బహుస్యాం ప్రజాయే యేతి", "ఇదం సర్వమ్ అసృజత" ఇత్యాదిషు. తథా సర్వాత్మకత్వం చ. జన్మాదిహేతుకం పరస్యైవ బ్రహ్మణః ప్రసిద్ధం, "సన్మూలాః సోమ్య ఇమాః సర్వాః ప్రజాః సదాయతనాః సత్ప్రతిష్ఠాః ఐతదాత్మ్యమ్ ఇదం సర్వమ్" ఇతి. హేయప్రత్యనీక కల్యాణైకతానాత్మనశ్చ పరస్య, హేయ ఆకర సర్వ భూతాత్మత్వమ్ అవిరుద్ధం, "యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్........ యస్య పృథివీ శరీరం", "య ఆత్మని తిష్ఠన్........ యస్యాత్మా శరీరం స త ఆత్మా అన్తర్యామ్యమృతః" ఇత్యాదినా శరీరాత్మ భావేన సర్వాత్మత్వ ఉపపాదనాత్, శరీరాత్మనోః చ స్వభావ వ్యవస్థానాత్. సర్వం బ్రహ్మ ఇతి సామానాధికరణ్య నిర్దేశశ్చ సర్వ శబ్దస్య సర్వ శరీరకే బ్రహ్మణి ఏవ ప్రవృత్తేః ఉపపద్యతే. శరీర వాచీ హి శబ్దః శరీరిణి ఆత్మని ఏవ పర్యవస్యతి, దేవమనుష్యాది శబ్దవత్.

సూత్రార్థస్తు - సర్వత్ర "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇతి నిర్దిష్టే వస్తుని సర్వ శబ్దవాచ్యే సామానాధికరణ్యేన తదాత్మతయా నిర్దిష్టం పరంబ్రహ్మ ఏవ. కుతః? ప్రసిద్ధోపదేశాత్. "తజ్జలాన్" ఇతి సర్వమ్ ఇదం బ్రహ్మ ఖలు ఇతి ప్రసిద్ధవత్ తస్య ఉపదేశాత్, సర్వాత్మకత్వస్య ఉపదేశాత్ చ. తదేవ హి జగత్ జన్మ

స్థితి లయ హేతుత్వేన వేదాన్తేషు ప్రసిద్ధమ్.

34. వివక్షిత గుణ ఉపపత్తేః చ.

మనోమయత్వాదికాః సత్యసఙ్కల్పత్వ మిశ్రాః వివక్షితాః గుణాః పరస్మిన్నేవ ఉపపద్యన్తే.

35. అనుపపత్తేః తు న శారీరః.

ఏతేషాం గుణానామ్ అనన్త దుఃఖ మిశ్ర పరిమిత సుఖ లవ భాగిని అజ్ఞే, కర్మపరవశే శారీరే ప్రత్యగాత్మని అనుపపత్తేః చ అయం న శారీరః, అపితు పరమేవ బ్రహ్మ.

36. కర్మ కర్తృ వ్యపదేశాత్ చ.

"ఏతమ్ ఇతః ప్రేత్య అభిసమ్భవితాఽస్మి" ఇతి ప్రాప్యతయా ఉపాస్యో నిర్దిశ్యతే, ప్రాప్తృతయా చ జీవః. అతశ్చ జీవాత్ అన్యదేవ ఇదం పరంబ్రహ్మ.

37. శబ్ద విశేషాత్.

"ఏష మ ఆత్మా అన్తర్హృదయే" ఇతి శారీరః షష్ఠ్యా నిర్దిష్టః, ఉపాస్యః ప్రథమయా. అతశ్చ జీవాత్ అన్యః.

38. స్మృతేః చ.

"సర్వస్య చ అహం హృది సన్నివిష్టో, మత్తః స్మృతిః జ్ఞాన

మపోహనం చ'' ఇతి స్మృతేశ్చ. అతశ్చ జీవాత్ అన్యః ఉపాస్యః పరమాత్మా.

39. అర్భకౌకస్త్వాత్, తత్ వ్యపదేశాత్ చ న ఇతిచేత్, న. నిచాయ్యత్వాత్ ఏవం వ్యోమవత్ చ.

''ఏష మ ఆత్మా అన్తః హృదయః'' ఇతి అల్పస్థానత్వాత్, ''అణీయాన్ వ్రీహేః వా యవాత్ వా'' ఇత్యల్పత్వ వ్యపదేశాత్ చ న పరంబ్రహ్మ ఇతి చేత్ న. నిచాయ్యత్వాదేవమ్ - ఏవమ్ ఉపాస్యత్వాత్ హేతోః అల్పాయతనత్వ అల్పత్వ వ్యపదేశః. స స్వరూప అల్పత్వేన, ''జ్యాయాన్ పృథివ్యాః'' ఇత్యాదినా సర్వస్మాత్ జ్యాయస్త్వ ఉపదేశాత్, జ్యాయసో అపి అస్య హృదయ ఆయతన అవచ్ఛేదేన అల్పత్వ అనుసన్ధానమ్ ఉపపద్యతే. వ్యోమవత్ - యథా మహతో అపి వ్యోమ్నః సూచీ పథాదిషు అల్పత్వ అనుసన్ధానమ్. చ శబ్దో అవధారణే. తద్వత్ ఏవ ఇత్యర్థః, స్వాభావికం చ అస్య మహత్త్వమ్ అత్రాభిధీయతే ఇతి అర్థః. ''జ్యాయాన్ పృథివ్యా జ్యాయాన్ అంతరిక్షాత్ జ్యాయాన్ దివో జ్యాయాన్ ఏభ్యో లోకేభ్యః'' ఇతి హి అనన్తరమేవ ఉపదిశ్యతే.

40. సమ్భోగ ప్రాప్తిః ఇతి చేత్, న, వైశేష్యాత్.

యది ఉపాసక శరీరే హృదయే అయమపి వర్తతే, తతః తద్వత్ ఏవ అస్యాపి శరీర ప్రయుక్త సుఖదుఃఖ సమ్భోగ ప్రాప్తిః

ఇతిచేత్ న, హేతు వైశేష్యాత్. న హి శరీర అన్తర్వర్తిత్వమ్ ఏవ సుఖదుఃఖోప భోగహేతుః, అపితు కర్మ పరవశత్వమ్. తత్ అపహతపాప్మనః పరమాత్మనః న సమ్భవతి.

41. అత్తా చరాచర గ్రహణాత్.

కఠవల్లీషు ఆమ్నాయతే "యస్య బ్రహ్మ చ క్షత్రం చ ఉభే భవతః ఓదనః, మృత్యుః యస్య ఉపసేచనం క ఇత్థా వేద యత్ర సః" ఇతి. అత్ర ఓదన ఉపసేచన సూచితః అత్తా కిం జీవః? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

జీవః ఇతి పూర్వః పక్షః. కుతః? భోక్తృత్వస్య కర్మ నిమిత్తత్వాత్ జీవస్యైవ తత్ సమ్భవాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - సర్వ ఉపసంహారే మృత్యు ఉపసేచనమ్ అదనీయం చరాచరాత్మకం కృత్స్నం జగత్ ఇతి తస్య ఏతస్య అత్తా పరమాత్మా ఏవ. న చ ఇదం కర్మ నిమిత్తం భోక్తృత్వమ్, అపితు జగత్సృష్టి స్థితి లయ లీలస్య పరమాత్మనః జగదుపసంహారిత్వ రూపం భోక్తృత్వమ్.

సూత్రార్థః - బ్రహ్మ క్షత్ర ఓదనస్య అత్తా పరమాత్మా, బ్రహ్మక్షత్ర శబ్దేన చరాచరస్య కృత్స్నస్య జగతో గ్రహణాత్. మృత్యు ఉపసేచనః హి ఓదనః న బ్రహ్మ క్షత్ర మాత్రమ్, అపి తు తదుపలక్షితం చరాచరాత్మకం కృత్స్నం జగత్ ఏవ.

42. ప్రకరణాత్ చ.

"మహాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి", "నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా" ఇతి పరస్య ఏవ హి ఇదం ప్రకరణమ్. అతశ్చ అయం పరమాత్మా.....

నను, అనన్తరమ్ "ఋతం పిబన్తౌ సుకృతస్య లోకే గుహాం ప్రవిష్టౌ పరమే పరార్ధ్యే" ఇతి ద్వయోః కర్మఫలాదన శ్రవణాత్, పరమాత్మనశ్చ కర్మఫలాదన అనన్వయాత్, అన్తఃకరణ ద్వితీయః జీవః ఏవ తత్ర అత్తా ఇతి ప్రతీయతే. అతః అత్రాపి సః ఏవ జీవః అత్తా భవితుమ్ అర్హతి ఇతి ఆశఙ్క్య ఆహ.....

43. గుహాం ప్రవిష్టౌ ఆత్మానౌ హి తత్ దర్శనాత్.

గుహాం ప్రవిష్టౌ జీవాత్మ పరమాత్మానౌ. జీవ ద్వితీయః పరమాత్మా ఏవ తత్ర ప్రతీయతే ఇత్యర్థః. స్వయమ్ అనశ్నతోఽపి పరమాత్మనః ప్రయోజకతయా పానే అన్వయో విద్యతే. జీవ ద్వితీయః పరమాత్మా ఇతి కథమ్ అవగమ్యతే? తద్దర్శనాత్ - తయోః ఏవ హి అస్మిన్ ప్రకరణే గుహాప్రవేశ వ్యపదేశో దృశ్యతే - "తం దుర్దర్శం గూఢం అనుప్రవిష్టం గుహా హితం గహ్వరేష్ఠం పురాణమ్, అధ్యాత్మ యోగాధిగమేన దేవం మత్వా ధీరో హర్ష శోకౌ జహాతి" ఇతి పరమాత్మనః. "యా ప్రాణేన సమ్భవత్యదితిః దేవతా మయీ, గుహాం ప్రవిశ్య తిష్ఠన్తీ యా భూతేభిః వ్యజాయత" ఇతి

జీవస్య. కర్మ ఫలాని అత్తి ఇతి అదితిః - జీవః.

44. విశేషణాత్ చ.

అస్మిన్ ప్రకరణే హి ఉపక్రమ ప్రభృతి ఉపసంహారాత్ జీవ పరమాత్మానౌ ఏవ ఉపాస్యత్వ ఉపాసకత్వ ప్రాప్యత్వ ప్రాప్తృత్వాదిభిః విశేష్యేతే; "మహాన్తం విభుమాత్మానం మత్వా ధీరో న శోచతి", "విజ్ఞాన సారథిర్యస్తు మనఃప్రగ్రహవాన్నరః, సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమంపదమ్" ఇత్యాదిషు. అతశ్చ అత్తా పరమాత్మా.

45. అన్తర ఉపపత్తేః.

ఛాన్దోగ్యే - "య ఏషోఽన్తరక్షిణి పురుషో దృశ్యతే ఏష ఆత్మేతి హోవాచ ఏతదమృతమ్ అభయమ్ ఏతత్ బ్రహ్మ" ఇత్యత్ర అక్ష్యాధారః పురుషః కిం ప్రతిబిమ్బాత్మ జీవదేవతా విశేష అన్యతమః? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

ఏషు అన్యతమః ఇతి పూర్వః పక్షః, కుతః? "య ఏష దృశ్యతే" ఇతి ప్రసిద్ధవత్ సాక్షాత్కార నిర్దేశాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - పరమాత్మా ఏవ అయమక్ష్యాధారః పురుషః, అక్షి పురుష సమ్బన్ధితయా శ్రూయమాణా హి నిరుపాధిక ఆత్మత్వ అమృతత్వ అభయత్వ బ్రహ్మత్వ సంయద్వామత్వాదయః పరమాత్మని ఏవ ఉపపద్యన్తే. ప్రసిద్ధవత్ నిర్దేశశ్చ "యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్" ఇత్యాది

శ్రుత్యన్తర ప్రసిద్ధేః ఉపపద్యతే. సాక్షాత్కారశ్చ తదుపాసన నిష్ఠానాం యోగినామ్.

సూత్రార్థస్తు - అక్ష్యన్తరః పరమాత్మా, సంయద్వామత్వాదీనాం గుణానామ్ అత్రైవ ఉపపత్తేః.

46. స్థానాది వ్యపదేశాత్ చ.

స్థానం - స్థితిః. పరమాత్మనః ఏవ "యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్" ఇత్యాదౌ చక్షుషి స్థితి నియమనాదీనాం వ్యపదేశాత్ చ అయం పరమాత్మా.

47. సుఖ విశిష్ట అభిధానాత్ ఏవ చ.

"ప్రాణో బ్రహ్మ కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మ" ఇతి సుఖ విశిష్టతయా ప్రకృతస్య పరస్య ఏవ బ్రహ్మణః అక్ష్యాధారతయా ఉపాస్యత్వ అభిధానాత్ చ అయం పరమాత్మా. ఏవకారో అస్యైవ హేతోః నైరపేక్ష్య అవగమాయ.

"ప్రాణో బ్రహ్మ కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మ" ఇత్యత్ర సుఖవిశిష్టం పరమేవ బ్రహ్మాభిహితమ్ ఇతి కథమ్ ఇదమ్ అవగమ్యతే, యావతా నామాదివత్ ప్రతీక ఉపాసనమేవ ఇత్యాశఙ్క్య ఆహ.....

48. అత ఏవ చ స బ్రహ్మ.

యతః తత్ర భవభయ భీతాయ ఉపకోసలాయ బ్రహ్మ

స్వరూప జిజ్ఞాసవే, "కం చ తు ఖం చ న విజానామి" ఇతి పృచ్ఛతే, "యద్వా వ కం తదేవ ఖం యదేవ ఖం తదేవ కం" ఇతి అన్యోన్య వ్యవచ్ఛేదకతయా అపరిచ్ఛిన్న సుఖ స్వరూపం బ్రహ్మ ఇత్యభిధాయ "ప్రాణం చ హాస్మై తదాకాశం చ ఊచుః" ఇత్యుక్తమ్. అత ఏవ ఖశబ్ద అభిధేయః స ఆకాశో అపరిచ్ఛిన్న సుఖ విశిష్టం పరంబ్రహ్మ ఏవ.

49. శ్రుతోపనిషత్క గతి అభిధానాత్ చ.

శ్రుత ఉపనిషత్కైః - అధిగత బ్రహ్మ యాథాత్మ్యైః బ్రహ్మ ప్రాప్తయే యా గతిః - అర్చిరాదిః, అధిగన్తవ్యతయా అవగతా శ్రుత్యన్తరే, తస్యాశ్చ ఇహ అక్షి పురుషం శ్రుతవతో అధిగన్తవ్యతయా "తే అర్చిషమేవాభి సమ్భవన్తి" ఇత్యాదినా అభిధానాత్ అక్షి పురుషః పరమాత్మా.

50. అనవస్థితేః అసమ్భవాత్ చ న ఇతరః.

పరమాత్మనః ఇతరః - జీవాదికః. తస్యాక్ష్ణి నియమేన అనవస్థితేః, అమృతత్వ సంయద్వామత్వాదీనాం చ అసమ్భవాత్ న సః అక్ష్యాధారః.

51. అన్తర్యామి అధిదైవ అధిలోకాదిషు తత్ ధర్మ వ్యపదేశాత్.

బృహదారణ్యకే "యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరో యం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీ మన్తరో యమయతి ఏష త ఆత్మాఽన్తర్యామ్యమృతః" ఇత్యాదిషు సర్వేషు

పర్యాయేషు శ్రూయమాణః అన్తర్యామీ కిం ప్రత్యగాత్మా? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

ప్రత్యగాత్మా ఇతి పూర్వః పక్షః. వాక్యశేషే "ద్రష్టా శ్రోతా మన్తా" ఇతి ద్రష్టృత్వాది శ్రుతేః, "నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా" ఇతి ద్రష్ట్రన్తర నిషేధాచ్చ.

రాద్ధాన్తస్తు - పృథివ్యాది ఆత్మ పర్యన్త సర్వ తత్త్వానాం సర్వైః తైః అదృష్టేన ఏకేన నియమనం నిరుపాధిక అమృతత్వాదికం చ పరమాత్మనః ఏవ ధర్మః ఇతి అన్తర్యామీ పరమాత్మా, ద్రష్టృత్వాదిశ్చ రూపాది సాక్షాత్కారః. స చ "పశ్యత్యచక్షుః" ఇత్యాదినా పరమాత్మనః అప్యస్తి, "నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా" ఇతి చ జీవేన అదృష్ట అన్తర్యామి ద్రష్టృవత్, అన్తర్యామిణా అపి అదృష్ట ద్రష్ట్రన్తర నిషేధ పరః.

సూత్రార్థః - అధిదైవ అధిలోకాది పద చిహ్నితేషు వాక్యేషు శ్రూయమాణో అన్తర్యామీ పరమాత్మా, సర్వాన్తరత్వ సర్వావిదితత్వ సర్వశరీరకత్వ సర్వనియమన సర్వాత్మకత్వ అమృతత్వాది పరమాత్మ ధర్మాణాం వ్యపదేశాత్.

52. న చ స్మార్తమ్, అతద్ధర్మ అభిలాపాత్ శారీరశ్చ.

స్మార్తం - ప్రధానమ్. శారీరః - ప్రత్యగాత్మా. స్మార్తం చ శారీరశ్చ న అన్తర్యామీ - తయోః అసమ్భావిత ఉక్త ధర్మ అభిలాపాత్. యథా స్మార్తస్య అచేతనస్య అసమ్భావనయా న అన్తర్యామిత్వ

ప్రసక్తిః, తథా ప్రత్యగాత్మనః అపి ఇత్యర్థః.

53. ఉభయే అపి హి భేదేన ఏనమ్ అధీయతే.

ఉభయే - కాణ్వాః, మాధ్యన్దినాః అపి "యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్", "య ఆత్మని తిష్ఠన్" ఇతి యతః ప్రత్యగాత్మనః భేదేన ఏనమ్-అన్తర్యామిణమ్ అధీయతే, అతః అయం తదతిరిక్తః పరమాత్మా.

54. అదృశ్యత్వాది గుణకః ధర్మో క్తేః.

ఆథర్వణే "అథ పరా యయా తదక్షరమ్ అధిగమ్యతే యత్తదద్రేశ్యమ్" ఇత్యారభ్య "యత్ భూతయోనిం పరిపశ్యన్తి ధీరాః", "అక్షరాత్ పరతః పరః" ఇత్యాదౌ కిం ప్రధాన పురుషౌ ప్రతిపాద్యేతే? ఉత పరమాత్మా ఏవ? ఇతి సంశయః.

ప్రధాన పురుషౌ ఇతి పూర్వః పక్షః. పృథివ్యాత్ అచేతన గత దృశ్యత్వాదీనాం ప్రతిషేధాత్ తజ్జాతీయ అచేతనం ప్రధానమేవ భూతయోని అక్షరమ్ ఇతి ప్రతీయతే. తథా "అక్షరాత్పరతః పరః" ఇతి చ ఏతస్య అధిష్ఠాతా పురుషః ఏవ ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - ఉత్తరత్ర "యస్సర్వజ్ఞ స్సర్వ విత్" ఇతి ప్రధానపురుషయోః అసమ్భావితం సార్వజ్ఞ్యమ్ అభిధాయ, "తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామరూపమన్నంచ జాయతే" ఇతి సర్వజ్ఞాత్ సత్యసఙ్కల్పాత్ జగదుత్పత్తి శ్రవణాత్ పూర్వోక్తమ్ అదృశ్యత్వాది

గుణకం భూతయోని అక్షరమ్, "అక్షరాత్ పరతః పరః" ఇతి చ నిర్దిష్టం తదక్షరం పరంబ్రహ్మ ఏవ ఇతి విజ్ఞాయతే.

సూత్రార్థస్తు - అదృశ్యత్వాది గుణకః పరమాత్మా, సర్వజ్ఞత్వాది తత్ ధర్మ ఉక్తేః.

55. విశేషణ భేద వ్యపదేశాభ్యాఞ్చ న ఇతరౌ.

విశినష్టి హి ప్రకరణం ప్రధానాత్ భూతయోన్యక్షరమ్ ఏక విజ్ఞానేన సర్వ విజ్ఞానాదినా. తథా "అక్షరాత్ పరతః పరః" ఇతి. అక్షరాత్ - అవ్యాకృతాత్, పరతః అవస్థితాత్ పురుషాత్, పరః ఇతి, పురుషాత్ చ అస్య భూతయోన్యక్షరస్య భేదో వ్యపదిశ్యతే. అతశ్చ న ప్రధాన పురుషౌ, అపి తు పరమాత్మా ఏవ అత్ర నిర్దిష్టః.

56. రూప ఉపన్యాసాత్ చ.

"అగ్నిర్మూర్ధా" ఇత్యాదినా సమస్తస్య చిత్ అచిత్ ఆత్మకస్య ప్రపఞ్చస్య భూతయోన్యక్షర రూపత్వేన ఉపన్యాసాత్ చ అయమ్ అదృశ్యత్వాది గుణకః పరమాత్మా.

57. వైశ్వానరః సాధారణ శబ్ద విశేషాత్.

ఛాన్దోగ్యే "ఆత్మానమేవ ఇమం వైశ్వానరం సమ్ప్రతి అధ్యేషితమ్ ఏవ నో బ్రూహి" ఇతి ఆరభ్య "యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమ్ అభివిమానమ్ ఆత్మానం వైశ్వానరమ్ ఉపాస్తే" ఇత్యత్ర కిమయం

వైశ్వానరః పరమాత్మా ఇతి శక్య నిర్ణయః? ఉత న? ఇతి సంశయః.

అశక్య నిర్ణయః ఇతి పూర్వః పక్షః, వైశ్వానర శబ్దస్య జాఠరాగ్నౌ మహాభూత తృతీయే దేవతా విశేషే పరమాత్మని చ వైదిక ప్రయోగ దర్శనాత్. అస్మిన్ ప్రకరణే సర్వేషాం లింగ ఉపలబ్ధేశ్చ.

రాద్ధాన్తస్తు - "కో న ఆత్మా కిం బ్రహ్మ" ఇతి సర్వేషాం జీవానామ్ ఆత్మభూతం బ్రహ్మ కిమ్? ఇతి ప్రక్రమాత్ ఉత్తరత్ర చ "ఆత్మానం వైశ్వానరమ్" ఇతి బ్రహ్మ శబ్దస్థానే సర్వత్ర వైశ్వానర శబ్ద ప్రయోగాత్ చ వైశ్వానర ఆత్మా సర్వేషాం జీవానామ్ ఆత్మభూతం పరంబ్రహ్మ ఇతి విజ్ఞాయతే.

సూత్రార్థః - వైశ్వానర శబ్ద నిర్దిష్టః పరమాత్మా, వైశ్వానర శబ్దస్య అనేకార్థ సాధారణస్య అపి అస్మిన్ ప్రకరణే పరమాత్మా అసాధారణ విశేషణైః సర్వాత్మత్వాదిభిః విశేష్యమాణత్వాత్. విశేష్యతే ఇతి విశేషః.

58. స్మర్యమాణమ్ అనుమానం స్యాత్ ఇతి.

స్మర్యమాణం - ప్రత్యభిజ్ఞాయమానమ్. అనుమీయతే అనేన ఇతి అనుమానమ్. ఇతి శబ్దః ప్రకార వచనః. ఇత్థం రూపం స్మర్యమాణం వైశ్వానరస్య పరమాత్మత్వే అనుమానం స్యాత్. ద్యు ప్రభృతి పృథివ్యన్తమ్ అవయవ విభాగేన వైశ్వానరస్య రూపమ్ ఇహ ఉపదిష్టమ్ "అగ్నిర్మూర్ధా చక్షుషీ చన్ద్రసూర్యౌ", "ద్యాం మూర్ధానం యస్య విప్రా వదన్తి" ఇతి. శ్రుతి స్మృతి ప్రసిద్ధం పరమపురుష

రూపమ్ ఇహ ప్రత్యభిజ్ఞాయమానం వైశ్వానరస్య పరమాత్మత్వే లిఙ్గం స్యాత్ ఇత్యర్థః.

59. శబ్దాదిభ్యో అన్తః ప్రతిష్ఠానాత్ చ న ఇతిచేత్, న. తథా దృష్ట్యుపదేశాత్ అసమ్భవాత్ పురుషమపి చ ఏనమ్ అధీయతే.

అనిర్ణయమ్ ఆశఙ్క్య పరిహరతి. శబ్దాదిభ్యో అన్తః ప్రతిష్ఠానాత్ చ ఇతి - శబ్దః తావత్ - వాజినాం వైశ్వానర విద్యా ప్రకరణే "స ఏషోஉగ్నిః వైశ్వానరః" ఇతి వైశ్వానర సమానాధికరణః అగ్నిశబ్దః. అస్మిన్ ప్రకరణే చ "హృదయం గార్హపత్యః" ఇత్యారభ్య వైశ్వానరస్య హృదయాది స్థానస్థస్య అగ్నిత్రయ పరికల్పనం ప్రాణాహుతి ఆధారత్వం చ ఇత్యాది ప్రతీయతే. వాజినామ్ అపి "స యో హ వై తమేవమగ్నిం వైశ్వానరం పురుష విధం పురుషే అన్తః ప్రతిష్ఠితం వేద" ఇతి వైశ్వానరస్య శరీరాన్తః ప్రతిష్ఠితత్వం ప్రతీయతే. అతః ఏతైః లింగైః వైశ్వానరస్య జాఠరాగ్నిత్వ ప్రతీతేః నాయం పరమాత్మా ఇతి శక్య నిర్ణయః ఇతి చేత్, తత్ న, తథా దృష్ట్యుపదేశాత్. దృష్టిః - ఉపాసనమ్. తథా ఉపాసన ఉపదేశాత్ ఇత్యర్థః. జాఠరాగ్ని శరీరతయా వైశ్వానరస్య పరమాత్మనః ఉపాసనం హి అత్ర ఉపదిశ్యతే "అయమగ్నిః వైశ్వానరః పురుషే అన్తః ప్రతిష్ఠితః" ఇత్యాదౌ. కథమ్ అవగమ్యతే ఇతిచేత్, అసమ్భవాత్- కేవల జాఠరాగ్నేః త్రైలోక్య శరీరత్వాది అసమ్భవాత్. పురుషమపి చ ఏనమ్ అధీయతే. చ శబ్దః ప్రసిద్ధౌ. వాజినః తత్రైవ "స

ఏషోఽగ్నిః వైశ్వానరో యత్పురుషః'' ఇతి ఏనం - వైశ్వానరం పురుషమపి హి అధీయతే. పురుషశ్చ పరమాత్మా ఏవ, ''పురుష ఏవేదం సర్వం'', ''పురుషాన్నపరం కిఞ్చిత్'' ఇత్యాదిషు ప్రసిద్ధేః.

60. అత ఏవ న దేవతా భూతఞ్చ.

యతః త్రైలోక్య శరీరో అసౌ వైశ్వానరః, యతశ్చ నిరుపాధిక పురుష శబ్ద నిర్దిష్టః, అత ఏవ న అగ్న్యాఖ్యా దేవతా మహాభూత తృతీయశ్చ వైశ్వానరః శఙ్కనీయః.

61. సాక్షాదపి అవిరోధం జైమినిః.

అగ్ని శరీరతయా వైశ్వానరస్య ఉపాసనార్థమ్ అగ్ని శబ్ద సామానాధికరణ్య నిర్దేశః ఇత్యుక్తమ్. విశ్వేషాం నరాణాం నేతృత్వాదినా సమ్బన్ధేన యథా వైశ్వానర శబ్దః పరమాత్మని వర్తతే, తథైవ అగ్ని శబ్దస్య అపి అగ్రనయనాదినా యోగేన సాక్షాత్ పరమాత్మని వృత్తౌ న కశ్చిత్ విరోధః ఇతి జైమినిః ఆచార్యో మన్యతే.

''యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమ్ అభివిమానమ్ ఆత్మానం వైశ్వానరమ్'' ఇతి ద్యు ప్రభృతి పృథివ్యన్త ప్రదేశ సమ్బన్ధిన్యా మాత్రయా పరిచ్ఛిన్నత్వమ్ అనవచ్ఛిన్నస్య పరమాత్మనః వైశ్వానరస్య కథమ్ ఉపపద్యతే ఇత్యత్రాహ.

62. అభివ్యక్తేః ఇతి ఆశ్మరథ్యః.

అనవచ్ఛిన్నస్య ఏవ పరమాత్మనః ఉపాసన అభివ్యక్త్యర్థం ద్యు ప్రభృతి పృథివ్యన్త ప్రదేశ పరిచ్ఛిన్నత్వమ్ ఇతి ఆశ్మరథ్య ఆచార్యో మన్యతే.

ద్యు ప్రభృతి ప్రదేశ అవచ్ఛేదేన అభివ్యక్తస్య పరమాత్మనః ద్యుః, భూ, ఆదిత్యాదీనాం మూర్ధాది అవయవ కల్పనం కిమర్థమ్? ఇతిచేత్, తత్రాహ.....

63. అనుస్మృతేః బాదరిః.

అనుస్మృతిః - ఉపాసనమ్. బ్రహ్మ ప్రాప్తయే తథా ఉపాసనార్థం మూర్ధ ప్రభృతి పాదాన్త దేహ పరికల్పనమ్ ఇతి బాదరిః ఆచార్యో మన్యతే.

అయం వైశ్వానరః పరమాత్మా త్రైలోక్య శరీరః ఉపాస్యః ఉపదిశ్యతే చేత్. "ఉరః ఏవ వేదిః లోమాని బర్హిః హృదయం గార్హపత్యః" ఇత్యాదినా ఉపాసక శరీరావయవానాం గార్హపత్యాది పరికల్పనం కిమర్థమ్? ఇత్యత్రాహ.....

64. సమ్పత్తేః ఇతి జైమినిః తథా హి దర్శయతి.

వైశ్వానర విద్యాఙ్గ భూతాయాః ఉపాసకైః అహరహః క్రియమాణాయాః ప్రాణాహుతేః అగ్నిహోత్రత్వ సమ్పాదనాయ

గార్హపత్యాది పరికల్పనమ్ ఇతి జైమినిః ఆచార్యో మన్యతే. తథా హి అగ్ని హోత్ర సమ్పత్తిమేవ దర్శయతి ఇయం శ్రుతిః ప్రాణాహుతిం విధాయ "అథ య ఏవం విద్వాన్ అగ్నిహోత్రం జుహోతి" ఇతి. ఉక్తానామ్ అర్థానాం పూజితత్వ ఖ్యాపనాయ ఆచార్య గ్రహణమ్.

65. ఆమనన్తి చ ఏనమ్ అస్మిన్.

ఏనం - పరమపురుషం వైశ్వానరం ద్యు భూ ఆది దేహమ్, అస్మిన్ - ఉపాసక దేహే, ప్రాణాగ్నిహోత్రేణ ఆరాధ్యత్వాయ ఆమనన్తి హి "తస్య హ వా ఏతస్య వైశ్వానరస్య మూర్ధైవ సుతేజాః" ఇత్యాదినా. ఉపాసక మూర్ధాది పాదాన్తా ఏవ ద్యు ప్రభృతయః పరమ పురుషస్య మూర్ధాదయః ఇతి ప్రాణాగ్నిహోత్ర వేలాయామ్ అనుసన్ధేయాః ఇత్యర్థః.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

ప్రథమస్య అధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః

శ్రీమతే రామానుజ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

ప్రథమాధ్యాయే తృతీయః పాదః.

66. ద్యుః భూ ఆది ఆయతనం స్వ శబ్దాత్.

ఆథర్వణే "యస్మిన్ ద్యౌః పృథివీ చ అన్తరిక్షమ్ ఓతం మనస్సహ ప్రాణైశ్చ సర్వైః తమేవైకం జానథాత్మానమ్ అన్యాః వాచః విముఞ్చథ అమృతస్యైష సేతుః" ఇత్యత్ర ద్యు పృథివ్యాదీనామ్ ఆయతనం కిం జీవః? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

జీవః ఇతి పూర్వః పక్షః, మనః ప్రభృతి ఇన్ద్రియాధారత్వ శ్రుతేః. ఉత్తరత్ర నాడీ సమ్బన్ధాత్ జాయమానత్వ శ్రుతేశ్చ.

రాద్ధాన్తస్తు - నిరుపాధికాత్మత్వ అమృతసేతుత్వయోః పరమాత్మధర్మయోః శ్రవణాత్ పరమాత్మా ఏవ అయమ్. సర్వం నియన్తృతయా ఆప్నోతి ఇతి హి ఆత్మా. అమృతస్య ప్రాపకతయా సేతుశ్చ సః ఏవ. నాడీ సమ్బన్ధః, బహుధా జాయమానత్వం చ "సన్తతం సిరాభిస్తు లంబత్యాకోశ సన్నిభమ్", "అజాయమానో బహుధా విజాయతే" ఇత్యాదిషు సర్వ సమాశ్రయణీయత్వాయ అజహత్ స్వభావస్య ఏవ పరమాత్మనః అపి దృశ్యతే ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - ద్యు పృథివ్యాదీనామ్ ఆయతనం పరమాత్మా, స్వశబ్దాత్ - స్వ అసాధారణ ఆత్మాది శబ్దాత్.

67. ముక్త ఉపసృప్య వ్యపదేశాత్ చ .

"తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి", "తథా విద్వాన్ నామరూపాత్ విముక్తః పరాత్ పరం పురుషమ్ ఉపైతి దివ్యమ్" ఇతి చ బన్ధాత్ ముక్తస్య ప్రాప్యతయా వ్యపదేశాత్ చ అయం పరమాత్మా.

68. న అనుమానమ్, అ తచ్ఛబ్దాత్, ప్రాణభృత్ చ.

అనుమానమ్ - అనుమాన గమ్యం ప్రధానం, యథా తద్వాచి శబ్దాభావాత్ తత్ ఇహ న గృహ్యతే, తథా ప్రాణభృత్ అపి ఇత్యర్థః. అతశ్చ అయం పరమాత్మా.

69. భేద వ్యపదేశాత్.

"అనీశయా శోచతి ముహ్యమానః, జుష్టంయదా పశ్యతి అన్యమీశమ్" ఇత్యాదినా జీవాత్ భేదేన వ్యపదేశాత్ చ అయం పరమాత్మా.

70. ప్రకరణాత్.

"అథ పరా యయా తదక్షరమ్ అధిగమ్యతే" ఇత్యాదినా

పరమాత్మనః ఏవ ప్రకృతత్వాత్.

71. స్థితి అదనాభ్యాం చ.

"తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తి అనశ్నన్ అన్యో అభిచాకశీతి" ఇతి కర్మఫలమ్ అనశ్నతః పరమాత్మనః దీప్యమానతయా స్థితేః, జీవస్య కర్మ పరవశతయా తత్ ఫల అదనాత్ చ పరమాత్మనః జీవాత్ భేద అవగమాత్ అమృత సేతుః ద్యు భూ ఆది ఆయతనం న జీవః. "అదృశ్యత్వాది గుణకః" ఇత్యనేన పరమాత్మత్వే స్థాపితే అపి, నాడీ సమ్బన్ధ - బహుధా జాయమానత్వ లిఙ్గాత్ యా అవాన్తర ప్రకరణ విచ్ఛేద శఙ్కా సా నిరాకృతా ద్యుభ్వాద్యాయతనమ్ ఇతి. వైశ్వానరస్య త్రైలోక్య శరీరత్వాదినా పరమాత్మత్వ నిర్ణయః ఇతి మధ్యే వైశ్వానర విద్యా నిరూపితా.

72. భూమా సమ్ప్రసాదాత్ అధ్యుపదేశాత్.

ఛాన్దోగ్యే "యత్ర నాన్యత్ పశ్యతి నాన్యత్ శృణోతి నాన్యత్ విజానాతి స భూమా" ఇత్యత్ర భూమశబ్ద నిర్దిష్టః నిరతిశయ వైపుల్య విశిష్టసుఖ స్వరూపః కిం ప్రత్యగాత్మా? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

ప్రత్యగాత్మా ఇతి పూర్వః పక్షః. "తరతి శోకమ్ ఆత్మవిత్" ఇతి ప్రక్రమ్య నామాది పరమ్పరయా ఉత్తరోత్తర భూయస్త్వేన ప్రశ్న ప్రతివచనాభ్యాం ప్రవృత్తస్య ఆత్మోపదేశస్య ప్రాణ శబ్ద నిర్దిష్టే

ప్రత్యగాత్మని సమాప్తి దర్శనాత్ ప్రత్యగాత్మనః ఏవ భూమ సంశబ్దనమ్ ఇతి నిశ్చీయతే.

రాద్ధా న్తస్తు - యద్యపి ప్రశ్న ప్రతివచనాభ్యామ్ ఉత్తరోత్తర భూయస్త్వవచనం ప్రాణే పర్యవసితం, తథాపి ప్రాణవేదినః అతివాదిత్వమ్ ఉక్త్వా "ఏష తు వా అతివదతి యస్సత్యేన అతివదతి" ఇతి 'తు' శబ్దేన ఉపాసకభేదం ప్రతిపాద్య తస్య సత్యోపాసకస్య పూర్వస్మాత్ ఆధిక్య ఉపదేశాత్ సత్యశబ్ద అభిధేయం పరంబ్రహ్మ ఏవ భూమ విశిష్టమ్ ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - భూమ గుణ విశిష్టం పరంబ్రహ్మ ఏవ, సమ్ప్రసాదాత్, అధ్యుపదేశాత్ - సమ్ప్రసాదః - ప్రత్యగాత్మా, "ఏష సమ్ప్రసాదో అస్మాత్ శరీరాత్ సముత్థాయ పరంజ్యోతిః ఉపసమ్పద్య" ఇత్యాది ఉపనిషత్ ప్రసిద్ధేః. "ఏష తు వా అతివదతి" ఇతి ప్రత్యగాత్మనః అధికతయా ఉపదేశాత్. అతివాదిత్వం హి స్వఉపాస్య ఆధిక్య వాదిత్వమ్.

73. ధర్మ ఉపపత్తేః చ.

స్వాభావిక అమృతత్వ స్వ మహిమ ప్రతిష్ఠితత్వ సర్వాత్మత్వ సర్వోత్పత్తి హేతుత్వాదీనాం భూమ్ని శ్రూయమాణానాం ధర్మాణాం పరస్మిన్నేవ బ్రహ్మణి ఉపపత్తేశ్చ భూమా పరంబ్రహ్మ ఏవ.

74. అక్షరమ్ అమ్బర అన్తధృతేః.

వాజినాం గార్గీ ప్రశ్నే "స హో వాచ ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణాః అభివదన్తి అస్థూలమ్ అనణు అహ్రస్వమ్ అదీర్ఘమ్ అలోహితమ్ అస్నేహమ్ అచ్ఛాయమ్" ఇత్యత్ర అక్షర శబ్ద నిర్దిష్టం ప్రధానం జీవో వా? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

ప్రధానం జీవో వా; న పరమాత్మా ఇతి పూర్వః పక్షః. "కస్మిన్ను ఖలు ఆకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ" ఇత్యుక్తే ఆకాశ ఆధారతయా ఉచ్యమానమ్ అక్షరం ప్రధానం, జీవో వా? ప్రధానస్య వికార ఆధారత్వాత్, జీవస్య అచిత్ వస్తు ఆధారత్వాత్, న పరమాత్మా ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు "యదూర్ధ్వం గార్గి దివః" ఇత్యారభ్య కాలత్రయ వర్తినః కృత్స్నస్య ఆధారతయా నిర్దిష్ట ఆకాశః అవ్యాకృతమేవ, న వాయుమాన్ ఆకాశః. తతః పశ్చాత్ "కస్మిన్ను ఖలు ఆకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చ" ఇతి పృష్టే తదాధారతయా ఉచ్యమానమ్ ఏతదక్షరం న ప్రధానం భవితు మర్హతి. నాపి జీవః, "ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యా చన్ద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠతః" ఇత్యారభ్య ప్రశాసనాత్ సర్వాధారత్వ శ్రుతేః.

సూత్రార్థస్తు - "ఏతద్వై తదక్షరం గార్గి" ఇతి నిర్దిష్టమ్ అక్షరం పరమాత్మా. అమ్బరాన్తధృతేః - అమ్బరం - వాయుమాన్ ఆకాశః. అమ్బరాన్తః - అమ్బర పారభూతమ్. అమ్బర కారణమ్ ఇతి

యావత్. కారణాపత్తిః ఏవ హి కార్యస్య అన్తః. స చ అమ్బరాన్తః - అవ్యాకృతం ప్రధానం. తస్య ధృతేః - ధారణాత్. అవ్యాకృతస్యాపి ధృతేః అక్షరం పరమాత్మా ఏవ ఇత్యర్థః.

ఏవం తర్హి జీవో భవితుమ్ అర్హతి, తస్య ప్రధాన ధృతి ఉపపత్తేః ఇత్యాశఙ్క్య ఆహ........

75. సా చ ప్రశాసనాత్.

సా చ - అమ్బరాన్త ధృతిః. "ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యా చన్ద్రమసౌ" ఇతి ప్రశాసనాత్ శ్రూయతే. ప్రశాసనం - ప్రకృష్టం శాసనమ్, అప్రతిహతాజ్ఞా. న చ అప్రతిహత ఆజ్ఞయా కృత్స్నస్య చిత్ అచిత్ ఆత్మకస్య జగతః ధృతిః జీవే ఉపపద్యతే. అతో న జీవః.

76. అన్య భావ వ్యావృత్తేః చ.

అన్యభావః - అన్యత్వమ్. అస్య అక్షరస్య పరమ పురుషాత్ అన్యత్వం వ్యావర్తయతి వాక్యశేషః - "అదృష్టం ద్రష్టృ" ఇత్యాదినా సర్వైః అదృష్టమ్ ఏతత్ అక్షరం సర్వస్య ద్రష్టుః ఇత్యాది ప్రధాన జీవ అసమ్భావనీయార్థ ప్రతిపాదనాత్.

77. ఈక్షతి కర్మ వ్యపదేశాత్ సః.

ఆథర్వణికానాం సత్యకామ ప్రశ్నే "యః పునః ఏతం

త్రిమాత్రేణ ఓమ్ ఇతి అనేనైవ అక్షరేణ పరం పురుషమ్ అభిధ్యాయీత" ఇతి ఆరభ్య "స సామభిః ఉన్నీయతే బ్రహ్మలోకం స ఏతస్మాత్ జీవ ఘనాత్ పరాత్పరం పురి శయం పురుషమ్ ఈక్షత" ఇత్యత్ర ధ్యాయతి, ఈక్షతి కర్మతయా వ్యపదిష్టః పరమ పురుషః కిం హిరణ్యగర్భః? ఉత పరబ్రహ్మ భూతః పురుషోత్తమః? ఇతి సంశయః.

హిరణ్యగర్భః ఇతి పూర్వః పక్షః. పూర్వత్ర ఏకమాత్రం ప్రణవమ్ ఉపాసీనస్య మనుష్యలోక ప్రాప్తిం ఫలం, ద్విమాత్ర ఉపాసీనస్య అన్తరిక్ష లోక ప్రాప్తిం చ ఫలమ్ అభిధాయ అనన్తరం యః పునరేతం త్రిమాత్రేణ ఇతి త్రిమాత్రం ప్రణవమ్ ఉపాసీనస్య ఫలత్వేన ఉచ్యమాన బ్రహ్మలోకస్థ పురుష ఈక్షణ కర్మభూతః చతుర్ముఖః ఏవ ఇతి విజ్ఞాయతే, మనుష్య లోక అన్తరిక్ష లోక సాహచర్యాత్ బ్రహ్మలోకః అపి క్షేత్రజ్ఞ లోకః ఇతి నిశ్చయాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - "పరాత్పరం పురిశయం పురుషమ్ ఈక్షత" ఇతి ఈక్షతి కర్మతయా నిర్దిష్ట పురుష విషయే శ్లోకే "తం ఓంకారేణైవ అయనేన అన్వేతి విద్వాన్ యత్తత్ శాన్తమ్ అజరమ్ అమృతమ్ అభయం పరఞ్చ" ఇతి నిరుపాధిక శాన్తత్వ అమృతత్వాది వ్యపదేశాత్ పరమాత్మా ఏవ అయమ్ ఇతి నిశ్చీయతే. ఏవం పరమాత్మత్వే నిశ్చితే బ్రహ్మలోక శబ్దశ్చ తత్ స్థానమ్ ఏవ అభిదధాతి ఇతి అవగమ్యతే. తద్విషయతయా ఉదాహృతే చ శ్లోకే, "యత్తత్ కవయో వేదయన్తే",

("తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యన్తి సూరయః") ఇతి ఏవమాదిభిః సూరిభిః దృశ్యత్వ వచనం తదేవ ద్రఢయతి.

సూత్రార్థస్తు - ఈక్షతి కర్మ సః - పరమాత్మా. ధ్యాయతి ఈక్షత్యోః ఏక విషయత్వేన ధ్యాయతి కర్మ అపి సః ఏవ ఇత్యర్థః. వ్యపదేశాత్ - తద్విషయకతయా "శాన్తమ్ అజరమ్ అమృతమ్ అభయం పరఞ్చ" ఇతి పరమాత్మ ధర్మాణాం వ్యపదేశాత్.

78. దహరః ఉత్తరేభ్యః.

ఛాన్దోగ్యే "అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీకం వేశ్మ దహరో అస్మిన్ అన్తర ఆకాశః తస్మిన్యదన్తః తదన్వేష్టవ్యమ్ తద్వావ విజిజ్ఞాసితవ్యమ్" ఇత్యత్ర హృదయ పుణ్డరీక మధ్యవర్తి దహరాకాశః శ్రూయమాణః కిం భూతాకాశః? ఉత జీవః? అథ పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

ప్రథమం తావత్ భూత ఆకాశః ఇతి యుక్తమ్ ఆశ్రయితుమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః - ఆకాశ శబ్దస్య భూతాకాశే ప్రసిద్ధి ప్రాచుర్యాత్, ఆకాశ అన్తర్వర్తినో అన్యస్య అన్వేష్టవ్యతా ప్రతీతేః చ.

రాద్ధాన్తస్తు "కిం తదత్ర విద్యతే యత్ అన్వేష్టవ్యమ్" ఇతి చోదితే "యావాన్వా అయమ్ ఆకాశః" ఇతి ఆరభ్య "ఏతత్ సత్యం బ్రహ్మ పురమ్" ఇత్యన్తేన దహరాకాశస్య అతిమహత్త్వ, సర్వ

ఆశ్రయత్వ అజత్వ సత్యత్వాది అభిధాయ, "అస్మిన్ కామాః సమాహితాః" ఇతి ఆకాశ అన్తర్వర్తినో అన్వేష్టవ్యాః కామాః ఇతి ప్రతిపాద్య, కోఽయం దహరాకాశ శబ్ద నిర్దిష్టః? కే తదాశ్రయాః కామాః? ఇతి అపేక్షాయామ్, "ఏష ఆత్మా అపహతపాప్మా" ఇత్యారభ్య "సత్యసఙ్కల్పః" ఇత్యన్తేన ఆకాశ శబ్ద నిర్దిష్టః ఆత్మా, కామాశ్చ అపహతపాప్మత్వాదయః తద్విశేషణ భూతాః ఇతి ప్రతిపాదయత్ వాక్యమ్ అపహతపాప్మత్వాది విశిష్ట పరమాత్మానమ్ ఆహ.

ఉపక్రమే చ అన్వేష్టవ్యతయా ప్రతిజ్ఞాతః ఆకాశః ఆత్మా, ఏతత్ విశేషణ భూతాః అపహతపాప్మత్వాదయః కామాః ఇతి వాక్యం జ్ఞాపయత్, "అథ య ఇహాత్మానమ్ అనువిద్య వ్రజన్తి ఏతాంశ్చ సత్యాన్ కామాన్ తేషాం సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి" ఇతి ఉపసంహరతి. అతః అయం దహరాకాశః అపహతపాప్మత్వాది విశిష్టః పరమాత్మా ఇతి నిశ్చీయతే, న భూతాకాశాదిః ఇతి . ఏవం తర్హి అస్మిన్ వాక్యే "అథ య ఏష సమ్ప్రసాదో అస్మాత్ శరీరాత్ సముత్థాయ" ఇతి ప్రత్యగాత్మ ప్రతీతేః, తస్య చ ఉత్తరత్ర ప్రజాపతి వాక్యే అపహతపాప్మత్వాది గుణకత్వ అవగమాత్ ప్రత్యగాత్మా ఏవ దహరాకాశః ఇతి పూర్వపక్షీ మన్యతే.

రాద్ధాన్తీ తు - ప్రత్యగాత్మా కర్మ పరవశతయా జాగరిత స్వప్న సుషుప్త్యాది అవస్థాభిః తిరోహిత అపహతపాప్మత్వాదికః

పరమాత్మానమ్ ఉపసమ్పన్నః తత్ ప్రసాదాత్ ఆవిర్భూత గుణకః ప్రజాపతి వాక్యే ప్రతిపాదితః. దహరాకాశస్తు అతిరోహిత నిరుపాధిక అపహతపాప్మత్వాదికః ప్రత్యగాత్మని అసమ్భావనీయ జగద్విధరణ సమస్త చిత్ అచిత్ వస్తు నియమనాది అనన్త గుణకః ప్రతిపన్నః ఇతి నాయం ప్రత్యగాత్మా దహరాకాశః, అపితు పరమాత్మా ఏవ ఇతి మన్యతే.

సూత్రార్థస్తు - దహరాకాశః పరంబ్రహ్మ ఉత్తరేభ్యః - ఉత్తర వాక్య గతేభ్యః, అపహతపాప్మత్వాది పరమాత్మా సాధారణ ధర్మేభ్యో హేతుభ్యః.

79. గతి శబ్దాభ్యాం తథా హి దృష్టం లిఙ్గం చ.

అస్మిన్ దహరాకాశే సర్వాసాం ప్రజానామ్ అజానతీనామ్ అహరహః యా గతిః శ్రూయతే, యశ్చ దహరాకాశ అవమర్శ రూపైః తచ్ఛబ్ద సమానాధికరణతయా ప్రయుక్తః బ్రహ్మలోక శబ్దః, తాభ్యాం దహరాకాశః పరంబ్రహ్మ ఇతి అవగమ్యతే.

"తత్ యథా హిరణ్య నిధిం నిహితమ్ అక్షేత్రజ్ఞా ఉపర్యుపరి సఞ్చరన్తో న విన్దేయుః ఏవమేవ ఇమాః సర్వాః ప్రజాః అహరహః గచ్ఛన్త్యః ఏతం బ్రహ్మలోకం న విన్దన్తి అనృతేన హి ప్రత్యూఢాః" ఇతి.....

..... తథా హి దృష్టం - తథా హి అన్యత్ర పరస్మిన్ బ్రహ్మణి

ఏవం రూపం గమనం దృష్టమ్. "ఏవమేవ ఖలు సోమ్య ఇమాస్సర్వాః ప్రజాః సతి సమ్పద్య న విదుః సతి సమ్పత్స్యామహే" ఇతి. "స త ఆగమ్య న విదుః స త ఆగచ్ఛామహే" ఇతి. తథా బ్రహ్మలోక శబ్దశ్చ పరస్మిన్ బ్రహ్మణి ఏవ దృష్టః, "ఏష బ్రహ్మలోకః సమ్రాట్ ఇతి హి ఉవాచ" ఇతి. లిఙ్గం చ - మా భూత్ అన్యత్ర దర్శనమ్.

అస్మిన్ ప్రకరణే సర్వాసాం ప్రజానాం శ్రూయమాణమ్ అహరహః గమనం, బ్రహ్మలోక శబ్దశ్చ దహరాకాశస్య పరమాత్మత్వే పర్యాప్తం లిఙ్గమ్. చ శబ్దః అవధారణే. ఏతత్ ఏవ పర్యాప్తమ్ ఇత్యర్థః.

80. ధృతేశ్చ మహిమ్నో అస్యాస్మిన్ ఉపలబ్ధేః.

అస్య - ధృత్యాఖ్యస్య పరమాత్మనః మహిమ్నో అస్మిన్ - దహరాకాశ ఉపలబ్ధేః అయం పరమాత్మా. ధృతిః - జగద్విధరణం పరమాత్మనః మహిమా ఇతి అన్యత్ర అవగమ్యతే - "ఏష సర్వేశ్వరః ఏష భూతాధిపతిః, ఏష భూతపాలః, ఏష సేతుర్విధరణః, ఏషాం లోకానామ్ అసమ్భేదాయ" ఇతి. సా చ అస్మిన్ దహరాకాశే ఉపలభ్యతే. "అథ య ఆత్మా స సేతుర్విధృతిః, ఏషాం లోకానామ్ అసమ్భేదాయ" ఇతి.

81. ప్రసిద్ధేః చ.

"కోహ్యేవా అన్యాత్కః ప్రాణ్యాత్, యదేష ఆకాశ ఆనన్దో

న స్యాత్", "సర్వాణి హ వా ఇమాని భూతాని ఆకాశాత్ ఏవ సముత్పద్యన్తే" ఇత్యాదిషు ఆకాశ శబ్దస్య పరస్మిన్ బ్రహ్మణి ప్రసిద్ధేః. ఆకాశ శబ్దః ఏవ పరమాత్మ ధర్మ విశేషితః భూతాకాశ శఙ్కాం నివర్తయతి ఇత్యర్థః.

82. ఇతర పరామర్శాత్ సః ఇతి చేత్, న, అసమ్భవాత్.

పరమాత్మనః ఇతరః - జీవః. "అథ య ఏష సమ్ప్రసాదో అస్మాత్ శరీరాత్ సముత్థాయ" ఇతి జీవస్య పరామర్శాత్ సః ఏవ దహరాకాశః ఇతిచేత్, తత్ న. పూర్వోక్తానాం గుణానాం తస్మిన్ అసమ్భవాత్.

83. ఉత్తరాచ్చేత్ ఆవిర్భూత స్వరూపస్తు.

ఉత్తరాత్ ప్రజాపతి వాక్యాత్ అపహత పాప్మత్వాది గుణకః జీవః అవగమ్యతే ఇతిచేత్, తత్ న. జాగరితాది అవస్థాభిః, అనాదికాల ప్రవృత్తాభిః, పుణ్యపాప రూప కర్మ మూలాభిః, తిరోహిత గుణకః, పరబ్రహ్మోపాసన జనిత తదుపసమ్పత్త్యా ఆవిర్భూత స్వరూపః అసౌ జీవః తత్ర ప్రజాపతి వాక్యే అపహతపాప్మత్వాది గుణకః కీర్తితః. దహరాకాశస్తు అతిరోహిత స్వరూపః అపహతపాప్మత్వాది గుణకః ఇతి అస్మిన్ దహరాకాశే న జీవ శఙ్కా.

దహరవాక్యే జీవ పరామర్శః కిమర్థః? ఇతిచేత్, తత్రాహ........

84. అన్యార్థశ్చ పరామర్శః.

“అస్మాత్ శరీరాత్ సముత్థాయ పరం జ్యోతిః ఉపసమ్పద్య స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే” ఇతి పరంజ్యోతిః స్వరూప దహరాకాశ ఉపసమ్పత్త్యా అస్య జీవస్య అనృత తిరోహిత స్వరూపస్య స్వరూప ఆవిర్భావో భవతీతి దహరాకాశస్య జగద్విధరణాదివత్ జీవ స్వరూప ఆవిర్భావ ఆపాదన రూప సమ్పత్ విశేష ప్రతిపాదనార్థః జీవ పరామర్శః.

85. అల్పశ్రుతేః ఇతి చేత్, తదుక్తమ్.

“దహరో అస్మిన్” ఇతి అల్ప పరిమాణ శ్రుతిః ఆరాగ్ర ఉపమితస్య జీవస్య ఏవ ఉపపద్యతే, న తు సర్వస్మాత్ జ్యాయసో బ్రహ్మణః ఇతిచేత్, తత్ర యదుత్తరం వక్తవ్యం, తత్ పూర్వ మేవ ఉక్తం. “నిచాయ్యత్వాత్” ఇత్యనేన.

86. అనుకృతేః తస్య చ.

అనుకృతిః - అనుకారః. తస్య - పరమాత్మనః, అనుకారాత్ హి జీవస్య ఆవిర్భూత స్వరూపస్య అపహతపాప్మత్వాది గుణకత్వమ్. అతో అనుకర్తుః జీవాత్ అనుకార్యః పరబ్రహ్మ భూతో దహరాకాశో అర్థాన్తర భూతః ఏవ. తదనుకారశ్చ తత్సామ్యాపత్తిః శ్రూయతే. “యదా పశ్యః పశ్యతే రుక్మవర్ణం కర్తారమ్ ఈశం పురుషం బ్రహ్మయోనిమ్, తదా విద్వాన్ పుణ్య పాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యమ్ ఉపైతి” ఇతి.

87. అపి స్మర్యతే.

స్మర్యతే చ తదుపాసనాత్ తత్ సామ్యాపత్తి రూప అనుకృతిః జీవస్య. "ఇదం జ్ఞానమ్ ఉపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః, సర్గే అపి నోపజాయన్తే ప్రలయే న వ్యథన్తి చ" ఇతి.

88. శబ్దాత్ ఏవ ప్రమితః.

కఠవల్లీషు ఆమ్నాయతే. "అఙ్గుష్ఠ మాత్రః పురుషః మధ్య ఆత్మని తిష్ఠతి, ఈశానో భూత భవ్యస్య న తతో విజుగుప్సతే ఏతద్వైతత్". ఉత్తరత్ర చ. "అఙ్గుష్ఠ మాత్రః పురుషో జ్యోతిః ఇవ అధూమకః". తథా ఉపరిష్టాత్, "అఙ్గుష్ఠ మాత్రః పురుషోఽన్తరాత్మా సదా జనానాం హృదయే సన్నివిష్టః" ఇతి. అత్ర అఙ్గుష్ఠ ప్రమితః జీవాత్మా? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

జీవాత్మా ఇతి పూర్వః పక్షః - అన్యత్ర స్వీకృత స్పష్ట జీవభావే పురుషే అఙ్గుష్ఠ ప్రమితత్వ శ్రుతేః. "ప్రాణాధిపః సఞ్చరతి స్వకర్మభిః అఙ్గుష్ఠమాత్రః అవితుల్య రూపః" ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - తత్ర "స్వ కర్మభిః" ఇతి జీవభావ నిశ్చయవత్ అత్రాపి "ఈశానో భూతభవ్యస్య" ఇతి భూతభవ్య ఈశితృత్వ దర్శనాత్ పరమాత్మా ఏవ ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - శబ్దాత్ ఏవ, ప్రమితః - అఙ్గుష్ఠ ప్రమితః

పరమాత్మా ఏవ, “ఈశానో భూతభవ్యస్య” ఇతి పరమాత్మ వాచి శబ్దాత్.

కథమ్ అనవచ్ఛిన్నస్య పరమాత్మనః అఙ్గుష్ఠ ప్రమితత్వమ్? ఇతి ఆశంక్య ఆహ......

89. హృది అపేక్షయా తు మనుష్యాధికారత్వాత్.

ఉపాసనార్థమ్ ఉపాసక హృదయే వర్తమానత్వాత్, ఉపాసక హృదయస్య అఙ్గుష్ఠ మాత్రత్వాత్, తత్ అపేక్షయా ఇదమ్ అఙ్గుష్ఠ ప్రమితత్వమ్. మనుష్యాణామ్ ఏవ ఉపాసకత్వ సమ్భావనయా, మనుష్యాన్ అధికృత్య ప్రవృత్తత్వాత్ శాస్త్రస్య, మనుష్య హృదయ అపేక్షయా ఇదమ్ ఉక్తమ్. స్థితం తావత్ ఉత్తరత్ర సమాపయిష్యతే.

90. తత్ ఉపరి అపి బాదరాయణః, సమ్భవాత్.

మనుష్యాధికారం బ్రహ్మోపాసన శాస్త్రమ్ ఇత్యుక్తమ్; తత్ ప్రసఙ్గేన దేవాదీనామ్ అపి బ్రహ్మవిద్యాయామ్ అధికారో అస్తి? న వా? ఇతి చిన్త్యతే.

న దేవాదీనామ్ అధికారో అస్తి ఇతి పూర్వః పక్షః. - పరినిష్పన్నే బ్రహ్మణి శబ్దస్య ప్రామాణ్య సమ్భవే అపి దేవాదీనాం విగ్రహాది మత్త్వే ప్రమాణ అభావాత్, మన్త్రార్థవాదానాం (అపి) విధిశేషతయా విగ్రహాది సద్భావ పరత్వ అభావాత్, విగ్రహవత్ నిర్వర్త్య అహరహః

అనుష్ఠీయమాన వివేకాది సాధన సప్తక సంస్కృత మనో నిష్పాద్య ఉపాసన నిర్వృత్తౌ తేషాం సామర్థ్య అభావాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - జగత్ సృష్టి ప్రకరణేషు నామరూప వ్యాకరణ శ్రుత్యా ఏవ దేవాదీనాం విగ్రహాది మత్త్వం సిధ్యతి. దేవాదీనాం దేహేన్ద్రియాది కరణమ్ ఏవ హి నామరూప వ్యాకరణమ్. మన్త్రార్థవాదయోశ్చ తదుపలబ్ధేః. తయోః అనుష్ఠేయ ప్రకాశన స్తుతి పరత్వే అపి తదుపపత్తయే తత్ సద్భావే ప్రమాణత్వాత్ దేవాదీనాం విగ్రహాది మత్త్వసిద్ధిః. న హి విగ్రహాదిమత్తయా స్తుతిః ప్రకాశనం చ తత్ అభావే సమ్భవతి. అతః సామర్థ్య సమ్భవాత్ అస్త్యేవ అధికారః.

సూత్రార్థస్తు - తదుపర్యపి - తేభ్యః - మనుష్యేభ్యః ఉపరి వర్తమానానాం దేవాదీనామ్ అపి అధికారో అస్తి,

యద్వా, తత్ - బ్రహ్మోపాసనమ్, ఉపరి - దేవాదిష్వపి, సంభవతి, తేషామ్ అపి బ్రహ్మస్వరూప, తదుపాసన ప్రకార జ్ఞాన, తదర్థిత్వ, తదుపాదాన సామర్థ్య సమ్భవాత్. పూర్వ ఉపార్జిత జ్ఞాన అవిస్మరణాత్ జ్ఞాన సమ్భవః, తాపత్రయ అభిహతి పూర్వక బ్రహ్మ గుణ జ్ఞానాత్ చ అర్థిత్వ సమ్భవః, సృష్టి వాక్య మన్త్రార్థ వాదేషు విగ్రహవత్త్వాది దర్శనాత్ సామర్థ్య సమ్భవః చ ఇతి భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే.

91. విరోధః కర్మణి ఇతి చేత్, న, అనేక ప్రతిపత్తేః దర్శనాత్.

కర్మణి - యాగాదౌ, విగ్రహవత్త్వే సతి ఏకస్య యుగపత్ అనేక యాగేషు సన్నిధాన అనుపపత్తేః విరోధః ప్రసజ్యతే ఇతిచేత్, తత్ న. శక్తిమతాం సౌభరి ప్రభృతీనాం యుగపత్ అనేక శరీర ప్రతిపత్తి దర్శనాత్.

92. శబ్ద ఇతి చేత్, న, అతః ప్రభవాత్ ప్రత్యక్ష అనుమానాభ్యామ్.

విరోధః ఇతి వర్తతే. మా భూత్ కర్మణి విరోధః - శబ్దే తు వైదికే విరోధః ప్రసజ్యతే - విగ్రహవత్త్వే హి తేషాం సావయవత్వేన ఉత్పత్తి వినాశ యోగాత్ ఉత్పత్తేః ప్రాక్, వినాశాత్ ఊర్ధ్వం చ వైదికానామ్ ఇన్ద్రాది శబ్దానామ్ అర్థశూన్యత్వమ్ అనిత్యత్వం వా స్యాత్ ఇతిచేత్, తత్ న.

అతః ప్రభవాత్ - అతః - వైదికాత్ ఏవ శబ్దాత్ ఇన్ద్రాదేః ప్రభవాత్. పూర్వ పూర్వ ఇన్ద్రాదౌ వినష్టే వైదికాత్ ఇన్ద్రాది ఆకృతి విశేష వాచినః శబ్దాది ఇన్ద్రాత్ ఆకృతి విశేషం స్మృత్వా, తదాకారమ్ అపరమ్ ఇన్ద్రాదికం సృజతి ప్రజాపతిః ఇతి వైదికస్య శబ్దస్య న కశ్చిత్ విరోధః. న హి దేవదత్తాది శబ్దవత్ ఇన్ద్రాది శబ్దాః వ్యక్తి విశేషే సఙ్కేత పూర్వకాః ప్రవృత్తాః - అపితు, గవాది శబ్దవత్ ఆకృతి విశేషవాచినః ఇతి తేషామ్ అపి నిత్యః ఏవ వాచ్య వాచక భావః. వైదికాత్ ఇన్ద్రాది శబ్దాత్ తదర్థ విశేషం స్మృత్వా, కులాలాదిః ఇవ

ఘటాదికం, ప్రజాపతిః సృజతి ఇతి కుతః అవగమ్యతే? ప్రత్యక్ష అనుమానాభ్యాం - శ్రుతి స్మృతిభ్యామ్ ఇత్యర్థః.

శ్రుతిస్తావత్ - "వేదేన రూపే వ్యకరోత్సతా సతీ ప్రజాపతిః", తథా "స భూరితి వ్యాహరత్ స భూమిమసృజత" ఇత్యాదికా. స్మృతిః అపి "సర్వేషాం చ స నామాని కర్మాణి చ పృథక్ పృథక్, వేదశబ్దేభ్యః ఏవాదౌ పృథక్ సంస్థాశ్చ నిర్మమే", "నామ రూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపఞ్చనమ్, వేదశబ్దేభ్యః ఏవ ఆదౌ దేవాదీనాం చకార సః" ఇత్యాదికా.

93. అత ఏవ చ నిత్యత్వమ్.

యతః ప్రజాపతిః వైదికాత్ శబ్దాత్ అర్థాకారం స్మృత్వా, తత్ ఆకారం సర్వం సృజతి, అతశ్చ వసిష్ఠ విశ్వామిత్రాదీనాం మన్త్రసూక్తాది కృత్త్వే అపి, మన్త్రాదిమయస్య వేదస్య నిత్యత్వం తిష్ఠతి ఏవ. ప్రజాపతిః హి నైమిత్తిక ప్రలయానన్తరం, "మన్త్ర కృతో వృణీతే", "విశ్వామిత్రస్య సూక్తం భవతి" ఇత్యాది వేద శబ్దేభ్యో అనధీత మన్త్రాది దర్శన శక్త వసిష్ఠాది ఆకృతి విశేషం స్మృత్వా, వసిష్ఠత్వాది పద ప్రాప్తయే అనుష్ఠిత కర్మవిశేషాంశ్చ అనుస్మృత్య, తదాకార విశేషాన్ తాన్ వసిష్ఠాదీన్ సృజతి. తే చ అనధీత్యైవ వేదైక దేశ భూత మన్త్రాదీన్ స్వరతః వర్ణతశ్చ అస్ఖలితాన్ పఠన్తి. తదేషాం మన్త్రాది కృత్త్వే అపి వేద నిత్యత్వమ్ ఉపపద్యతే.

ప్రజాపతి ప్రభృతిషు సర్వేషు తత్త్వేషు అవ్యాకృత పర్యన్తేషు, అవ్యాకృత పరిణామ రూపేషు శబ్దమయేషు వేదేషు చ వినష్టేషు అవ్యాకృత సృష్టి ఆవృత్తౌ కథం వేదస్య నిత్యత్వమ్? ఇత్యత ఆహ.......

94. సమాన నామ రూపత్వాత్ చ, ఆవృత్తావపి అవిరోధః దర్శనాత్ స్మృతేశ్చ.

అవ్యాకృత సృష్టి ఆవృత్తౌ అపి సృజ్యానాం సమాన నామరూపత్వాత్ ఏవ న కశ్చిత్ విరోధః. ఆది సర్గే అపి హి పరమపురుషః పూర్వ సంస్థానం జగత్ స్మరన్ తథా ఏవ సృజతి, వేదాంశ్చ పూర్వానుపూర్వీ విశిష్టాన్ ఆవిష్కృత్య హిరణ్య గర్భాయ దదాతి ఇతి. పూర్వసంస్థానమ్ ఏవ జగత్ సృజతి ఇతి కథమ్ అవగమ్యతే? దర్శనాత్, స్మృతేశ్చ. దర్శనం - శ్రుతిః. "అహోరాత్రాణి విదధత్ విశ్వస్య మిషతో వశీ, సూర్యా చన్ద్రమసౌ ధాతా యథా పూర్వమకల్పయత్, దివం చ పృథివీం చ అన్తరిక్షమ్ అథో సువః" ఇతి, "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం, యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై" ఇతి చ. స్మృతిః అపి "యథర్తుషు ఋతు లిఙ్గాని నానారూపాణి పర్యయే, దృశ్యన్తే తాని తాన్యేవ తథా భావా యుగాదిషు" ఇతి. ఏతదేవ వేదస్య నిత్యత్వం యత్పూర్వ పూర్వ ఉచ్చారణ క్రమ విశేషం స్మృత్వా, తేనైవ క్రమేణ ఉచ్చార్యత్వమ్. పరమ పురుషో అపి స్వస్వరూప స్వారాధన తత్ఫల యాథాత్మ్యావబోధి వేదం

స్వస్వరూపవత్ నిత్యమ్ ఏవ పూర్వ ఆనుపూర్వీ విశిష్టం స్మృత్వా ఆవిష్కరోతి. అతః దేవాదీనాం బ్రహ్మ విద్యాధికారే న కశ్చిత్ విరోధః.

95. మధ్వాదిషు అసమ్భవాత్ అనధికారం జైమినిః.

ఛాన్దోగ్యే "అసౌ వా ఆదిత్యో దేవమధు" ఇత్యుపక్రమ్య "తద్యత్ ప్రథమమ్ అమృతం తద్వసవః ఉపజీవన్తి" ఇత్యుక్త్వా, "స య ఏతదేవమ్ అమృతం వేద వసూనామ్ ఏవైకో భూత్వా అగ్నినైవ ముఖేనైతదేవ అమృతం దృష్ట్వా తృప్యతి" ఇత్యాదినా ఋక్ యజుః సామాది వేదోదిత కర్మ సమ్పాద్య రసాధారతయా మధుమయస్య ఆదిత్యస్య పూర్వ దక్షిణ పశ్చిమ ఉత్తర ఊర్ధ్వాంశాన్ వసు రుద్ర ఆదిత్య మరుత్ సాధ్య నామ్నాం దేవగణానాం భోగ్యత్వేన అభిధాయ తైః భుజ్యమాన ఆకారేణ ఆదిత్య అంశాన్ ఉపాస్యాన్ ఉపదిశ్య తానేవ ఆదిత్యాంశాన్ తథా భూతాన్ ప్రాప్య అనుపదిశతి. ఏవమాదిషు ఉపాసనేషు వసు ఆదిత్యాదీనామ్ అధికారో అస్తి? న? ఇతి సంశయః.

నాస్తి అధికారః ఇతి పూర్వః పక్షః, వస్వాదీనామ్ ఉపాస్య అన్తర్గతత్వేన కర్మ కర్తృ భావ విరోధాత్, ప్రాప్యస్య వసుత్వాదేః ప్రాప్తత్వాత్ చ.

రాద్ధాన్తస్తు - బ్రహ్మణః ఏవ తత్ అవస్థస్య ఉపాస్యత్వాత్ వస్వాదీనాం సతాం స్వావస్థ బ్రహ్మానుసన్ధాన అవిరోధాత్ కల్పాన్తరే వసుత్వాదేః ప్రాప్యత్వ అవిరోధాత్ చ వస్వాదీనామ్ అధికారః సమ్భవతి ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - మధువిద్యాదిషు వస్వాదీనామ్ అనధికారం జైమినిః మన్యతే. అసమ్భవాత్ - వస్వాదీనామ్ ఏవ ఉపాస్యానామ్ ఉపాసకత్వ అసమ్భవాత్, వసుత్వాదేః ప్రాప్తత్వాత్ ఏవ ప్రాప్యత్వ అసమ్భవాత్ చ.

96. జ్యోతిషి భావాత్ చ.

"తం దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిః ఆయుర్హోపాసతే అమృతమ్" ఇతి జ్యోతిషి - పరస్మిన్ బ్రహ్మణి, దేవ మనుష్యయోః అధికార సాధారణ్యే సత్యపి, జ్యోతిషాం జ్యోతిః - పరంబ్రహ్మ, దేవాః ఉపాసతే ఇతి విశేష వచనం వస్వాదీనాం కర్మ కర్తృ భావ విరోధాత్ తేషు తేషాం అనధికారం ద్యోతయతి. "దేవాః" ఇతి సామాన్య వచనం చ వస్వాది విశేష విషయమ్ ఇతి అవగమ్యతే, అన్యేషామ్ అవిరోధాత్.

97. భావం తు బాదరాయణో అస్తి హి.

తు శబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. వస్వాదీనాం మధు విద్యాదిషు అధికార సద్భావం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే. అస్తి హి వస్వాదీనామ్ ఏవ ఉపాస్యత్వం ప్రాప్యత్వం చ. ఇదానీం వసూనామ్ ఏవ సతాం కల్పాన్తరే వసుత్వస్య ప్రాప్యత్వ సమ్భవాత్ ప్రాప్యత్వం సమ్భవతి. స్వాత్మనాం బ్రహ్మభావ అనుసన్ధాన సమ్భవాత్ ఉపాస్యత్వం చ సమ్భవతి. "య ఏతామేవం బ్రహ్మోపనిషదం వేద" ఇతి హి

కృత్స్నాయాః మధు విద్యాయాః బ్రహ్మ విద్యాత్వమ్ అవగమ్యతే.

98. శుగస్య తత్ అనాదర శ్రవణాత్ తదా ఆద్రవణాత్ సూచ్యతే హి.

బ్రహ్మవిద్యాయాం శూద్రస్య అపి అధికారో అస్తి? న? ఇతి సంశయః.

అస్తి ఇతి పూర్వః పక్షః - అర్థిత్వ సామర్థ్య సమ్భవాత్. శూద్రస్య అనగ్ని విద్యత్వే అపి మనోవృత్తి మాత్రత్వాత్ ఉపాసనస్య సమ్భవతి హి సామర్థ్యమ్. బ్రహ్మస్వరూప తత్ ఉపాసన ప్రకార జ్ఞానం చ ఇతిహాస పురాణ శ్రవణాత్ ఏవ నిష్పద్యతే. అస్తి హి శూద్రస్యాపి ఇతిహాస పురాణ శ్రవణ అనుజ్ఞా, "శ్రావయేత్ చతురో వర్ణాన్ కృత్వా బ్రాహ్మణమ్ అగ్రతః" ఇతి. తథా తత్రైవ విదురాదీనాం బ్రహ్మ నిష్ఠత్వం దృశ్యతే. ఉపనిషత్సు అపి "ఆజహార ఇమాః శూద్రాః అనేనైవ ముఖేన ఆలాపయిష్యథ" ఇతి శూద్ర శబ్దేన ఆమన్త్ర్య బ్రహ్మవిద్యా ఉపదేశ దర్శనాత్ శూద్రస్య అపి ఇహ అధికారః సూచ్యతే.

రాద్ధాన్తస్తు - ఉపాసనస్య మనోవృత్తి మాత్రత్వే అపి అనధీత వేదస్య శూద్రస్య ఉపాసన ఉపాయభూత జ్ఞాన అసమ్భవాత్ న సామర్థ్య సమ్భవః. కర్మవిధివత్ ఉపాసనా విధయః అపి త్రైవర్ణిక విషయ అధ్యయన గృహీత స్వాధ్యాయ ఉత్పన్న జ్ఞానమేవ ఉపాసన ఉపాయతయా స్వీకుర్వతే. ఇతిహాసాదయో అపి స్వాధ్యాయ

సిద్ధమ్ ఏవ జ్ఞానమ్ ఉపబృంహయన్తి ఇతి తతో అపి న అస్య జ్ఞానలాభః. శ్రవణ అనుజ్ఞా తు పాపక్షయాది ఫలా. విదురాదీనాం తు భవాన్తర వాసనయా జ్ఞానలాభాత్ బ్రహ్మనిష్ఠత్వమ్. 'శూద్ర!' ఇత్యామన్త్రణమ్ అపి న చతుర్థ వర్ణత్వేన, అపి తు బ్రహ్మవిద్యా వైకల్యాత్ శుక్ అస్య సంజాతేతి. అతో న శూద్రస్య అధికారః.

సూత్రార్థస్తు - బ్రహ్మవిద్యా వైకల్యేన హంసోక్త అనాదరవాక్య శ్రవణాత్ తదా ఏవాచార్యం ప్రతి అద్రవణాత్ చ ఆచార్యేణ తస్య శుశ్రూషోః విద్యా అలాభకృతా శుక్ సూచ్యతే. హి శబ్దో హేతౌ. యస్మాత్ అస్య శుక్ సూచ్యతే, అతః శోచనాత్ శూద్రః ఇతి కృత్వా ఆచార్యో రైక్వః జానశ్రుతిం 'శూద్ర!' ఇతి ఆమన్త్రయతే, న జాతియోగేన ఇత్యర్థః

99. క్షత్రియత్వ గతేః చ.

అస్య శుశ్రూషోః క్షత్రియత్వ అవగతేః చ న జాతియోగేన శూద్ర ఇతి ఆమన్త్రణమ్. ప్రకరణ ప్రక్రమే హి "బహుదాయి" ఇత్యాదినా దానపతిత్వ బహుతర పక్వాన్నదాయిత్వ క్షత్తృ ప్రేషణ బహుగ్రామాది ప్రదానైః అస్య జానశ్రుతేః శుశ్రూషోః క్షత్రియత్వం ప్రతీతమ్.

100. ఉత్తరత్ర చైత్రరథేన లిఙ్గాత్.

ఉపరిష్టాత్ చ అస్యాం విద్యాయాం బ్రాహ్మణ క్షత్రియయోః

ఏవ అన్వయో దృశ్యతే. "అథ హ శౌనకం చ కాపేయమ్ అభిప్రతారిణఞ్చ" ఇత్యాదినా. అభిప్రతారీ హి చైత్రరథః క్షత్రియః. అభిప్రతారిణః చైత్రరథత్వం క్షత్రియత్వం చ కాపేయ సాహచర్యాత్ లింగాత్ అవగమ్యతే. ప్రకరణాన్తరే హి కాపేయ సహచారిణః చైత్రరథత్వం క్షత్రియత్వం చ అవగతమ్. "ఏతేన వై చైత్రరథం కాపేయా అయాజయన్" ఇతి, "తస్మాత్ చైత్రరథో నామైకః క్షత్రపతిః అజాయత" ఇతి చ. అతో అస్యాం విద్యాయామ్ అన్వితః బ్రాహ్మణాత్ ఇతరో జానశ్రుతిః అపి క్షత్రియో భవితుమ్ అర్హతి.

101. సంస్కార పరామర్శాత్ తత్ అభావ అభిలాపాత్ చ.

విద్యోపదేశే "ఉపత్వానేష్యే" ఇతి ఉపనయన సంస్కార పరామర్శాత్ శూద్రస్య తత్ అభావ వచనాత్ చ అనధికారః. "న శూద్రే పాతకం కిఞ్చిత్ న చ సంస్కారమ్ అర్హతి" ఇతి హి నిషిధ్యతే.

102. తత్ అభావ నిర్ధారణే చ ప్రవృత్తేః.

"నైతత్ అబ్రాహ్మణో వివక్తుమ్ అర్హతి సమిధం సోమ్య ఆహర" ఇతి శుశ్రూషోః జాబాలేః శూద్రత్వ అభావ నిశ్చయః ఏవ ఉపదేశే ప్రవృత్తేః న అధికారః.

103. శ్రవణ అధ్యయన అర్థ ప్రతిషేధాత్.

శూద్రస్య శ్రవణ అధ్యయనాదీని హి ప్రతిషిధ్యన్తే. "తస్మాత్

శూద్ర సమీపే న అధ్యేతవ్యమ్'' ఇతి. అనుపశృణ్వతః అధ్యయనాది చ న సమ్భవతి.

104. స్మృతేః చ.

స్మర్యతే చ శూద్రస్య వేద శ్రవణాదౌ దణ్డః. ''అథ హాస్య వేదమ్ ఉపశృణ్వతః త్రపు జతుభ్యాం శ్రోత్ర ప్రతిపూరణమ్, ఉదాహరణే జిహ్వాచ్ఛేదః, ధారణే శరీరభేదః ఇతి.

ప్రాసఙ్గికం పరిసమాప్య ప్రకృతం పరిసమాపయతి........

105. కమ్పనాత్.

అఙ్గుష్ఠ ప్రమిత ప్రకరణ మధ్యే ''యదిదం కిఞ్చ జగత్సర్వం ప్రాణః ఏజతి నిస్సృతమ్, మహత్ భయం వజ్రముద్యతమ్'', ''భయాత్ అస్య అగ్ని స్తపతి'' ఇత్యాదౌ ప్రాణ శబ్ద నిర్దిష్ట అఙ్గుష్ఠ ప్రమిత జనిత భయ నిమిత్తాత్ అగ్ని వాయు సూర్య ప్రభృతి కృత్స్న జగత్ కమ్పనాత్ శ్రూయమాణాత్ అఙ్గుష్ఠ ప్రమితః పరమాత్మా ఏవ ఇతి నిశ్చీయతే.

106. జ్యోతిః దర్శనాత్.

అస్మిన్ ఏవ ప్రకరణే తత్ సమ్బన్ధితయా ''న తత్ర సూర్యోభాతి'' ఇత్యారభ్య ''తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతి'' ఇతి సర్వేషాం ఛాదకస్య అనవధికాతిశయస్య భాః శబ్ద అభిహితస్య బ్రహ్మ

భూతస్య పరస్య జ్యోతిషః దర్శనాత్ చ అఙ్గుష్ఠ ప్రమితః పరమాత్మా.

107. ఆకాశో అర్థాన్తరత్వాది వ్యపదేశాత్.

ఛాన్దోగ్యే "ఆకాశో హ వై నామ రూపయోః నిర్వహితా తే యదన్తరా తత్ బ్రహ్మ, తదమృతం స ఆత్మా" ఇత్యత్ర ఆకాశ శబ్ద నిర్దిష్టః కిం ముక్తాత్మా? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

ముక్తః ఇతి పూర్వః పక్షః - "ధూత్వా శరీరమ్ అకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమ్ అభిసమ్భవామి" ఇతి ముక్తస్య అనన్తర ప్రకృతత్వాత్.

రాద్ధాన్తస్తు- "నామరూపయోః నిర్వహితా తే యదన్తరా" ఇతి స్వయమ్ అస్పృష్ట నామరూపతయా నామరూపయోః నిర్వోఢృత్వేన శ్రూయమాణో అయమ్ ఆకాశో బద్ధముక్త ఉభయావస్థాత్ ప్రత్యగాత్మనః అర్థాన్తరత్వాత్ పరమాత్మా ఏవ.

సూత్రార్థస్తు - ఆకాశః - పరమాత్మా, తస్య నామరూపయోః నిర్వోఢృత్వ తదస్పర్శ లక్షణ అర్థాన్తరత్వ వ్యపదేశాత్. ప్రత్యగాత్మనో హి అర్థాన్తరభూతే ఏవ నామరూపయోః నిర్వోఢా. బద్ధావస్థః తావత్ నామరూపాభ్యాం స్పృష్టః తత్పరవశశ్చ ఇతి న నిర్వోఢా. ముక్తస్యాపి జగత్ వ్యాపార రహితత్వాత్ న నిర్వోఢృత్వమ్. ఆది శబ్దేన నిరుపాధిక బ్రహ్మత్వ అమృతత్వ ఆత్మత్వాదీని గృహ్యన్తే. తాని నిరుపాధికాని ముక్తస్య అపి న సమ్భవన్తి.

ననుు, "తత్త్వమసి" ఆది నైక్య వ్యపదేశాత్, "నేహ నానాస్తి" ఇతి భేద ప్రతిషేధాత్ చ న ప్రత్యగాత్మనః అర్థాన్తరభూతః పరమాత్మా ఇతి ఆశంక్య ఆహ---

108. సుషుప్తి ఉత్క్రాన్త్యోః భేదేన.

వ్యపదేశాత్ ఇతి వర్తతే. "ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తః", "ప్రాజ్ఞేనాత్మనా అన్వారూఢః" ఇతి సుషుప్తి ఉత్క్రాన్త్యోః లుప్త సకల విశేష విజ్ఞానాత్ ప్రత్యగాత్మనః తదానీమేవ సర్వజ్ఞతయా భేద వ్యపదేశాత్ ప్రత్యగాత్మనః అర్థాన్తర భూతః ఏవ పరమాత్మా.

109. పత్యాది శబ్దేభ్యః.

పరిష్వఙ్గకే ప్రాజ్ఞే శ్రూయమాణేభ్యః పత్యాది శబ్దేభ్యశ్చ అయం ప్రత్యగాత్మనః అర్థాన్తరభూతః పరమాత్మా "సర్వస్యాధిపతిః సర్వస్య వశీ సర్వస్య ఈశానః" ఇత్యాదౌ. ఐక్యోపదేశ భేద ప్రతిషేధౌ తు బ్రహ్మకార్యత్వ నిబన్ధనౌ ఇతి, "తజ్జలాన్" ఇతి, "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇత్యాది శ్రుతిభిః ఏవ వ్యక్తౌ.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

ప్రథమస్య అధ్యాయస్య తృతీయః పాదః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

ప్రథమాధ్యాయే చతుర్థః పాదః.

110. ఆనుమానికమపి ఏకేషామ్ ఇతి చేత్, న, శరీర రూపక విన్యస్త గృహీతేః దర్శయతి చ.

కఠవల్లీషు "ఇన్ద్రియేభ్యః పరాహ్యర్థా అర్థేభ్యశ్చ పరంమనః, మనసశ్చ పరాబుద్ధిః బుద్ధేరాత్మా మహాన్పరః, మహతః పరమ్ అవ్యక్తమ్ అవ్యక్తాత్ పురుషః పరః, పురుషాన్నపరం కిఞ్చిత్ సా కాష్ఠా సా పరాగతిః" ఇత్యత్ర కిం సాఙ్ఖ్యోక్తం ప్రధానమ్ అవ్యక్త శబ్దాభిధేయమ్? ఉత న? ఇతి సంశయః.

ప్రధానమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః. "మహతః పరమ్" ఇత్యాది తత్ తన్త్ర ప్రక్రియా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, పురుషాత్ నపరం కిఞ్చిత్ ఇతి పఞ్చవింశక పురుష అతిరిక్త తత్త్వనిషేధాత్ చ.

రాద్ధాన్తస్తు - న అవ్యక్త శబ్దేన ప్రధానమ్ ఇహ గృహ్యతే. పూర్వత్ర, "ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ చ" ఇత్యాదినా ఉపాసనా నిర్వృత్తయే వశ్య ఇన్ద్రియత్వ ఆపాదనాయ యే ఆత్మ, శరీర, బుద్ధి, మన, ఇన్ద్రియ విషయాః రథి రథ సారథి ప్రగ్రహ హయ గోచరత్వేన రూపితాః, తేషు వశీకార్యత్వే పరాః, "ఇన్ద్రియేభ్యః పరాః"

ఇత్యాదినా ఉచ్యన్తే. తత్ర చ ఇన్ద్రియాదయః స్వ శబ్దేన ఏవ గృహ్యన్తే. రథత్వేన రూపితం శరీరమ్ ఇహ అవ్యక్త పరిణామత్వేన అవ్యక్త శబ్దేన గృహ్యతే ఇతి న ఇహ తత్ తన్త్ర ప్రక్రియా ప్రత్యభిజ్ఞా(న) గన్ధః. "అవ్యక్తాత్ పురుషః పరః" ఇతి చ, న పఞ్చవింశకః. అపితు ప్రాప్యః పరమాత్మా ఏవ. అన్తర్యామితయా ఉపాసనస్య అపి ఉపాయభూతః ఇతి సః ఇహ వశీకార్య కాష్ఠాత్వేన "పురుషాత్ న పరం కిఞ్చిత్" ఇత్యుక్తః.

సూత్రార్థస్తు - ఏకేషాం - కఠానాం, శాఖాయామ్ ఆనుమానికం - ప్రధానం, జగత్కారణత్వేన "మహతః పరమ్ అవ్యక్తమ్" ఇతి ఆమ్నాయతే ఇతిచేత్, తత్ న, అవ్యక్త శబ్దేన శరీరాఖ్య రూపక విన్యస్తస్య గృహీతేః - పూర్వత్ర ఆత్మాదిషు రథి రథాది రూపక విన్యస్తేషు రథత్వేన రూపితస్య శరీరస్య అత్ర అవ్యక్త శబ్దేన గృహీతేః ఇత్యర్థః. అతః వశీకార్యత్వే పరాః ఇహ ఉచ్యన్తే. దర్శయతి చ ఏనమర్థం వాక్యశేషః ఇన్ద్రియాదీనాం నియమన ప్రకారం ప్రతిపాదయన్ "యచ్ఛేత్ వాఙ్మనసీ" ఇత్యాదిః.

కథమ్ అవ్యక్త శబ్దస్య శరీరం వాచ్యం భవతి ఇతి ఆశంక్య ఆహ...........

111. సూక్ష్మం తు తదర్హత్వాత్.

తు శబ్దో అవధారణే, సూక్ష్మమ్ - అవ్యక్తమ్ ఏవ అవస్థాన్తర ఆపన్నం శరీరం భవతి, తదవస్థస్య ఏవ కార్య అర్హత్వాత్.

యది రూపక విన్యస్తాః ఆత్మాదయః ఏవ వశీకార్యత్వే పరాః "ఇన్ద్రియేభ్యః పరాః" ఇత్యాదినా గృహ్యన్తే, తర్హి "అవ్యక్తాత్ పురుషః పరః, పురుషాత్ న పరం కిఞ్చిత్" ఇతి పురుష గ్రహణం కిమర్థమ్? ఇత్యత ఆహ..........

112. తదధీనత్వాత్ అర్థవత్.

అన్తర్యామి రూపేణ అవస్థిత పురుష అధీనత్వాత్ ఆత్మాదికం సర్వం రథి రథత్వాదినా రూపితమ్ అర్థవత్ - ప్రయోజనవత్ భవతి. అతః ఉపాసన నిర్వృత్తౌ వశీకార్య కాష్ఠా పరమ పురుషః ఇతి, తత్ అర్థమ్ ఇహ రూపక విన్యస్తేషు పరిగృహ్యమాణేషు పరస్య అపి పురుషస్య గ్రహణమ్. ఉపాసన నిర్వృత్తి ఉపాయ కాష్ఠా పురుషః ప్రాప్యశ్చేతి "పురుషాత్ న పరం కిఞ్చిత్, సా కాష్ఠా సా పరాగతిః" ఇత్యుక్తమ్. భాష్య ప్రక్రియయా వా నేయమ్ ఇదం సూత్రం - పరమపురుష శరీరతయా తత్ అధీనత్వాత్ భూతసూక్ష్మమ్ అవ్యాకృతమ్ అర్థవత్ ఇతి తదిహ అవ్యక్త శబ్దేన గృహ్యతే, న అబ్రహ్మాత్మకం స్వనిష్ఠం తన్త్ర సిద్ధమ్ ఇతి.

113. జ్ఞేయత్వ అవచనాత్ చ.

యది తన్త్ర సిద్ధ ప్రక్రియా ఇహ అభిప్రేతా, తదా అవ్యక్తస్య అపి జ్ఞేయత్వం వక్తవ్యమ్. "వ్యక్తావ్యక్త జ్ఞ విజ్ఞానాత్" ఇతి హి తత్ ప్రక్రియా. న హి అవ్యక్తమ్ ఇహ జ్ఞేయత్వేన ఉక్తమ్.

అతశ్చ అత్ర న తన్త్ర ప్రక్రియా గన్ధః.

114. వదతి ఇతి చేత్, న, ప్రాజ్ఞో హి ప్రకరణాత్.

"అశబ్దమ్ అస్పర్శమ్" ఇతి ఉపక్రమ్య "మహతః పరం ధ్రువం నిచాయ్యతమ్ మృత్యు ముఖాత్ ప్రముచ్యతే" ఇతి ప్రధానస్య జ్ఞేయత్వమ్ అనన్తరమ్ ఏవ వదతి ఇయం శ్రుతిః ఇతిచేత్, తత్ న. "అశబ్దమ్ అస్పర్శమ్" ఇత్యాదినా ప్రాజ్ఞః పరమపురుషః ఏవ హి అత్ర ఉచ్యతే "సో అధ్వనః పారమాప్నోతి, తద్విష్ణోః పరమంపదమ్", "ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢోత్మా న ప్రకాశతే" ఇతి ప్రాజ్ఞస్యైవ ప్రకృతత్వాత్.

115. త్రయాణామ్ ఏవ చైవమ్ ఉపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ.

అస్మిన్ ప్రకరణే "యేయం ప్రేతే విచికిత్సా మనుష్యః" ఇత్యారభ్య అసమాప్తేః పరమపురుష, తత్ ఉపాసన, ఉపాసకానాం త్రయాణామ్ ఏవ ఏవం - జ్ఞేయత్వేన, ఉపన్యాసః ప్రశ్నశ్చ దృశ్యతే, న ప్రధానాదేః తాన్త్రికస్య అపి. అతశ్చ న ప్రధానమ్ ఇహ జ్ఞేయత్వేన ఉక్తమ్.

116. మహద్వత్ చ.

యథా "బుద్ధేః ఆత్మా మహాన్ పరః" ఇతి ఆత్మ శబ్ద సామానాధికరణ్యాత్ మహత్ శబ్దేన, న తాన్త్రికం మహత్తత్త్వం గృహ్యతే. ఏవమ్ అవ్యక్త శబ్దేన అపి న తాన్త్రికం ప్రధానమ్.

117. చమసవత్ అవిశేషాత్.

శ్వేతాశ్వతరే "అజామ్ ఏకాం లోహిత శుక్ల కృష్ణాం బహ్వీః ప్రజాః సృజమానాం సరూపాః, అజో హ్యేకో జుషమాణో అనుశేతే జహాత్యేనాం భుక్త భోగామ్ అజో అన్యః" ఇత్యత్ర కిమ్ అజా శబ్దేన తన్త్ర సిద్ధా ప్రకృతిః అభిధీయతే? ఉత బ్రహ్మాత్మికా? ఇతి సంశయః.

తన్త్రసిద్ధా ఇతి పూర్వః పక్షః "అజామ్ ఏకామ్" ఇత్యస్య అకార్యత్వ ప్రతీతేః, బహ్వీనాం ప్రజానాం స్వాతన్త్ర్యేణ కారణత్వ శ్రవణాత్ చ.

రాద్ధాన్తస్తు - న తన్త్ర సిద్ధాయాః ప్రకృతేః అత్ర గ్రహణం, జనన విరహ శ్రవణ మాత్రేణ తన్త్ర సిద్ధాయాః ప్రకృతేః ప్రతీతి నియమ అభావాత్. న హి యౌగికానాం శబ్దానామ్ అర్థ ప్రకరణాదిభిః విశేష్య వ్యవస్థాపకైః వినా విశేషే వృత్తి నియమ సమ్భవః. న చ అస్య అస్వాతన్త్ర్యేణ సృష్టి హేతుత్వమ్ ఇహ ప్రతీతమ్, అపి తు సృష్టి హేతుత్వ మాత్రమ్. తత్ బ్రహ్మాత్మికాయాశ్చ న విరుద్ధమ్. అత్ర తు బ్రహ్మాత్మికాయాః ఏవ శాఖాన్తర సిద్ధాయాః ఏతత్ సరూప మన్త్రోదితాయాః ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ సా ఏవ ఇతి నిశ్చీయతే.

సూత్రార్థస్తు - న అయమ్ అజా శబ్దః తన్త్రసిద్ధ ప్రధాన విషయః. కుతః? చమసవత్ అవిశేషాత్. యథా - "అర్వాక్ బిలశ్చమసః" ఇతి మన్త్రే చమస సాధనత్వ యోగేన ప్రవృత్తస్య

చమస శబ్దస్య శిరసి ప్రవృత్తౌ "యథేదం తచ్ఛిర ఏష హి అర్వాక్ బిల శ్చమసః" ఇతి వాక్యశేషే విశేషో దృశ్యతే. తథా "అజామ్ ఏకామ్" ఇతి అజా శబ్దస్య తన్త్రసిద్ధ ప్రధానే వృత్తౌ విశేష అభావాత్ న తత్గ్రహణం న్యాయ్యమ్.

అస్తి తు బ్రహ్మాత్మికాయాః ఏవ గ్రహణే విశేషః ఇత్యాహ........

118. జ్యోతిః ఉపక్రమా తు తథా హి అధీయత ఏకే.

జ్యోతిః - బ్రహ్మ యస్యాః ఉపక్రమః - కారణం సా జ్యోతిః ఉపక్రమా. తు శబ్దో అవధారణే. బ్రహ్మ కారణికా ఏవ ఏషా అజా. తథా హి అధీయతే ఏకే - యథా రూపో అయమ్ అజాయాః ప్రతిపాదకో మన్త్రః, తథా రూపమేవ మన్త్రం బ్రహ్మాత్మికాయాః తస్యాః ప్రతిపాదకమ్ అధీయతే ఏకే శాఖినః, "అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్" ఇత్యాదినా బ్రహ్మ ప్రతిపాద్య "సప్త ప్రాణాః ప్రభవన్తి తస్మాత్ సప్తార్చిషః సమిధః సప్తజిహ్వాః, సప్త ఇమే లోకాః యేషు చరన్తి, ప్రాణాః గుహాశయాః నిహితాః సప్త సప్త, అతః సముద్రాః గిరయశ్చ సర్వే" ఇత్యాదినా బ్రహ్మణః ఉత్పన్నత్వేన బ్రహ్మాత్మకతయా సర్వానుసన్ధాన విధాన సమయే "అజామ్ ఏకాం లోహిత శుక్ల కృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయన్తీం సరూపామ్" ఇతి ప్రతిపాద్యమానా బ్రహ్మాత్మికా ఏవ, ఇతి తత్ ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ఇహ అపి అజా బ్రహ్మాత్మికా ఏవ ఇతి నిశ్చీయతే.

అజాత్వం జ్యోతిః ఉపక్రమాత్వం చ కథమ్ ఉపపద్యతే? ఇత్యత ఆహ..........

119. కల్పన ఉపదేశాత్ చ మధ్వాదివత్ అవిరోధః.

కల్పనా - సృష్టిః, "సూర్యా చన్ద్రమసౌ ధాతా యథా పూర్వమ్ అకల్పయత్" ఇత్యాది దర్శనాత్. "అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్" ఇతి హి సృష్టిః ఇహ ఉపదిశ్యతే. ప్రలయ వేలాయామ్ ఏషా ప్రకృతిః పరమపురుష ఆశ్రయా కారణావస్థా అతి సూక్ష్మ అవయవా శక్తి రూపేణ అవతిష్ఠతే. తత్అవస్థా అభిప్రాయేణ అస్యాః అజాత్వమ్. సృష్టి వేలాయాం పునః తత్ శరీరాత్ బ్రహ్మణః స్థూలావస్థా జాయతే. తత్అవస్థా జ్యోతిః ఉపక్రమా ఇతి న కశ్చిత్ విరోధః. మధ్వాదివత్ - యథా ఆదిత్యస్య ఏకస్య ఏవ కార్యావస్థాయామ్, "అసౌ వా ఆదిత్యో దేవమధు" ఇతి వస్వాది భోగ్య రస ఆధారతయా మధుత్వం. తస్యైవ "అథ తత ఊర్ధ్వ ఉదేత్య నైవ ఉదేతా న అస్తమేత ఏకల ఏవ మధ్యే స్థాతా" ఇత్యాదినా నామరూప ప్రహాణేన కారణావస్థాయాం సూక్ష్మస్య ఏకస్య ఏవ అవస్థానం న విరుధ్యతే, తద్వత్.

120. న సంఖ్యా ఉపసఙ్గ్రహాత్ అపి నానాభావాత్ అతిరేకాత్ చ.

వాజసనేయకే - "యస్మిన్ పఞ్చపఞ్చ జనాః ఆకాశశ్చ ప్రతిష్ఠితః, తమేవం అన్య ఆత్మానం విద్వాన్ బ్రహ్మ అమృతో

అమృతమ్'' ఇత్యత్ర కిం సాంఖ్య ఉక్తాని పఞ్చవింశతి తత్త్వాని ప్రతి పాద్యన్తే? ఉత న? ఇతి సంశయః.

తాన్యేవ ఇతి పూర్వః పక్షః. ''పఞ్చ పఞ్చజనాః'' ఇతి హి పఞ్చ సఙ్ఖ్యా విశిష్టాః పఞ్చజనాః పఞ్చవింశతిః సమ్పద్యన్తే. కథమ్? పఞ్చజనాః ఇతి సమాహార విషయో అయం సమాసః. పఞ్చపూల్యః ఇతివత్. పఞ్చభిః జనైః ఆరబ్ధః సమూహః పఞ్చజనః - పఞ్చజని ఇత్యర్థః. లిఙ్గ వ్యత్యయః ఛాన్దసః. పఞ్చజనాః ఇతి బహువచనాత్ సమూహ బహుత్వం చ అవగమ్యతే. తే చ కతి? ఇత్యపేక్షాయాం పఞ్చ పఞ్చజనాః ఇతి పఞ్చ శబ్ద విశేషితాః పఞ్చ జన సమూహాః ఇతి పఞ్చవింశతిః తత్త్వాని భవన్తి. మోక్షాధికారాత్ తాన్త్రికాణి ఏవ ఇతి నిశ్చీయన్తే. ఏవం నిశ్చితే సతి, ''తమేవం అన్య ఆత్మానం విద్వాన్ బ్రహ్మ అమృతో అమృతమ్'' ఇతి పఞ్చవింశకమ్ ఆత్మానం బ్రహ్మభూతం విద్వాన్ అమృతో భవతి ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - ''యస్మిన్ పఞ్చ పఞ్చజనాః ఆకాశశ్చ ప్రతిష్ఠితః'' ఇతి యత్ శబ్ద నిర్దిష్ట బ్రహ్మ ఆధారత్వాత్ తత్ ఆధేయానాం తత్త్వానాం బ్రహ్మాత్మకత్వమ్ అవగమ్యతే. యత్ శబ్ద నిర్దిష్టంచ ''తమేవం అన్య ఆత్మానమ్'' ఇతి తత్ శబ్దేన పరామృశ్య, ''బ్రహ్మ అమృతో అమృతమ్'' ఇతి నిర్దేశాత్ బ్రహ్మ ఇతి నిశ్చీయతే. అతో న తాన్త్రిక ప్రసఙ్గః.

సూత్రార్థస్తు - ''పఞ్చ పఞ్చజనాః'' ఇత్యత్ర పఞ్చవింశతి

సంఖ్యా ఉపసఙ్గ్రహాత్ అపి న తాన్త్రికాణి ఇమాని తత్త్వాని. యస్మిన్ ఇతి యత్ శబ్ద నిర్దిష్ట బ్రహ్మ ఆధారకతయా తాన్త్రికేభ్యో నానాభావాత్-ఏషాం తత్త్వానాం పృథక్ భావాత్ ఇత్యర్థః. అతిరేకాత్ చ - తాన్త్రికేభ్యః తత్త్వాతిరేక ప్రతితేః చ. యస్మిన్ ఇతి నిర్దిష్టమ్ అతిరిక్తమ్ ఆకాశశ్చ. న సంఖ్యా ఉపసఙ్గ్రహాత్ అపి ఇతి అపి శబ్దేన సంఖ్యా ఉపసఙ్గ్రహః న సమ్భవతి ఇత్యాహ, ఆకాశస్య పృథక్ నిర్దేశాత్. అతః పఞ్చజనాః ఇతి న సమాహార విషయః, అపితు "దిక్ సఙ్ఖ్యే సంజ్ఞాయామ్" ఇతి సంజ్ఞా విషయః. పఞ్చ జన సంజ్ఞితాః కేచిత్, తే చ పఞ్చ ఏవ ఇతి. "సప్త సప్తర్షయః" ఇతివత్.

121. ప్రాణాదయో వాక్యశేషాత్.

పఞ్చజన సంజ్ఞితాః పఞ్చ పదార్థాః ప్రాణాదయః ఇతి వాక్య శేషాత్ అవగమ్యతే. "ప్రాణస్య ప్రాణముత చక్షుషశ్చక్షుః శ్రోత్రస్య శ్రోత్రమ్ అన్నస్యాన్నం మనసో యే మనో విదుః" ఇతి. బ్రహ్మాత్మకాని ఇన్ద్రియాణి పఞ్చపఞ్చజనా ఇతి నిర్దిష్టాని. జననాత్ చ జనాః.

కాణ్వపాఠే అన్నవర్జితానాం చతుర్ణాం నిర్దేశాత్ పఞ్చజన సంజ్ఞితాని ఇన్ద్రియాణి ఇతి కథం జ్ఞాయతే? ఇత్యత్రాహ...........

122. జ్యోతిషా ఏకేషామ్ అసతి అన్నే.

ఏకేషాం - కాణ్వానాం వాక్యశేషే అసతి అన్నశబ్దే వాక్య ఉపక్రమ గతేన "తం దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిః" ఇతి జ్యోతిశ్శబ్దేన

పఞ్చజనాః ఇన్ద్రియాణి ఇతి విజ్ఞాయన్తే. కథమ్? జ్యోతిషాం జ్యోతిషి బ్రహ్మణి నిర్దిష్టే ప్రకాశకానాం ప్రకాశకం బ్రహ్మ ఇతి ప్రతీయతే. కే తే ప్రకాశకాః? ఇత్యపేక్షాయాం "పఞ్చ పఞ్చజనాః" ఇతి అనిర్జ్ఞాత విశేషాః పఞ్చ సఙ్ఖ్యా సఙ్ఖ్యాతాః ప్రకాశకాని పఞ్చేన్ద్రియాణి ఇతి అవగమ్యతే. అతః "యస్మిన్ పఞ్చ పఞ్చజనాః ఆకాశశ్చ ప్రతిష్ఠితః" ఇతి ఇన్ద్రియాణి భూతాని చ బ్రహ్మణి ప్రతిష్ఠితాని ఇతి న తాన్త్రికత్వ గన్ధః.

123. కారణత్వేన చ ఆకాశాదిషు యథా వ్యపదిష్ట ఉక్తేః.

జగత్కారణవాదీని వేదాన్త వాక్యాని కిం ప్రధాన కారణతావాదే ఏకాన్తాని? ఉత బ్రహ్మకారణతావాదే ఏకాన్తాని? ఇతి సంశయః.

ప్రధాన కారణతావాదే ఏకాన్తాని ఇతి పూర్వః పక్షః. "స దేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" ఇతి క్వచిత్ సత్ పూర్వికా సృష్టిః ఆమ్నాయతే. అన్యత్ర "అసదేవ ఇదమగ్ర ఆసీత్", "అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్", తథా "తద్ధేదం తర్హి అవ్యాకృతమ్ ఆసీత్ తన్నామ రూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే" ఇతి. అవ్యాకృతం హి ప్రధానమ్. అతః ప్రధాన కారణతావాద నిశ్చయాత్ తదేకాన్తాని ఏవ.

రాద్ధాన్తస్తు -"సత్యం జ్ఞానమ్ అనన్తం బ్రహ్మ" ఇతి ఉపక్రమ్య, "తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ ఆత్మన ఆకాశః సమ్భూతః", "తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి, తత్తేజో అసృజత" ఇత్యాదిషు సర్వజ్ఞస్య పరస్య

బ్రహ్మణః కారణత్వ ప్రతిపాదనాత్, తస్యైవ బ్రహ్మణః కారణావస్థాయాం నామరూప విభాగ సమ్బన్ధితయా సద్భావ అభావాత్, అసత్ అవ్యాకృతాది శబ్దేన వ్యపదేశః ఇతి బ్రహ్మ కారణతా వాదే ఏకాన్తాని ఏవ.

సూత్రార్థస్తు- ఆకాశాది పద చిహ్నితేషు "తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ ఆత్మన ఆకాశః సమ్భూతః" ఇత్యాదిషు సర్వజ్ఞస్య పరస్య బ్రహ్మణః కారణత్వ ప్రతిపాదనాత్ సర్వేషు సృష్టి వాక్యేషు యథా వ్యపదిష్టస్య ఏవ కారణత్వేన ఉక్తేః బ్రహ్మకారణతావాదే ఏకాన్తాని. యథా వ్యపదిష్టం- సార్వజ్ఞ్య(ర్వాత్మ్య)ది యుక్తతయా అస్మాభిః వ్యపదిష్టమ్.

తథా సతి "అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్" ఇతి కిం బ్రవీతి? ఇత్యత ఆహ........

124. సమాకర్షాత్.

"సో అకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి" ఇతి బహుభవన సఙ్కల్ప పూర్వకం జగత్ సృజతః బ్రహ్మణః సర్వజ్ఞస్య "అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్" ఇత్యత్ర సమాకర్షాత్ కారణ అవస్థాయాం నామరూప సమ్బన్ధిత్వ అభావేన అసత్ ఇతి బ్రవీతి. ఏవం "తద్ధేదం తర్హి అవ్యాకృతమ్ ఆసీత్" ఇత్యాదిషు, "స ఏష ఇహ అనుప్రవిష్ట ఆనఖాగ్రేభ్యః", "పశ్యత్యచక్షుః" ఇత్యాది పూర్వాపర పర్యాలోచనయా తత్ర తత్ర సర్వజ్ఞస్య సమాకర్షో ద్రష్టవ్యః.

125. జగత్ వాచిత్వాత్.

కౌషీతకినాం "బ్రహ్మ తే బ్రవాణి" ఇతి ఉపక్రమ్య "యో వై బాలాక ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా యస్య వై తత్ కర్మ స వై వేదితవ్యః" ఇత్యత్ర వేదితవ్యతయా ఉపదిష్టః సాఙ్ఖ్య తన్త్ర సిద్ధః పురుషః? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

పురుషః ఏవ ప్రకృతి వియుక్తః ఇతి పూర్వః పక్షః - "యస్య వై తత్ కర్మ" ఇతి పుణ్య పాప రూప కర్మ సమ్బన్ధితయా ఉపలక్షితత్వాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - "యస్య వై తత్ కర్మ" ఇతి కర్మ శబ్దస్య క్రియతే ఇతి వ్యుత్పత్త్యా జగత్ వాచిత్వాత్ కృత్స్నం జగత్ యస్య కార్యం, సః పరమ పురుషః ఏవ వేదితవ్యతయా ఉపదిష్టః భవతి ఇతి. సూత్రమ్ అపి వ్యాఖ్యాతమ్.

126. జీవ ముఖ్యప్రాణ లిఙ్గాత్ న ఇతిచేత్, తత్ వ్యాఖ్యాతమ్.

"ఏవమ్ ఏవైష ప్రజ్ఞాత్మా ఏతైః ఆత్మభిః భుంక్తే" ఇత్యాది భోక్తృత్వ రూప జీవ లిఙ్గాత్, "అథాస్మిన్ ప్రాణ ఏవైకధా భవతి" ఇతి ముఖ్య ప్రాణలిఙ్గాత్ చ న అయం పరమాత్మా ఇతిచేత్, తస్య పరిహారః ప్రతర్దన విద్యాయామ్ ఏవ వ్యాఖ్యాతః. పూర్వాపర ప్రకరణ పర్యాలోచనయా పరమాత్మ పరమ్ ఇదం వాక్యమ్ ఇతి నిశ్చితే సతి, అన్య లిఙ్గాని తదనుగుణతయా నేతవ్యాని ఇత్యర్థః.

నను, "తౌ హ సుప్తం పురుషమ్ (ఈయతు) ఆజగ్మతుః" ఇతి ప్రాణనామభిః ఆమన్త్రణ అశ్రవణ యష్టిఘాత ఉత్థాపనాదినా శరీర ఇన్ద్రియ ప్రాణాత్ అతిరిక్త జీవాత్మ సద్భావ ప్రతిపాదన పరమ్ ఇదం వాక్యమ్ ఇతి అవగమ్యతే ఇత్యతః ఉత్తరం పఠతి.........

127. అన్యార్థం తు జైమినిః ప్రశ్న వ్యాఖ్యానాభ్యామ్ అపి చ ఏవమ్ ఏకే.

తు శబ్దః శఙ్కా నివృత్త్యర్థః. జీవ సఙ్కీర్తనమ్ అన్యార్థం - జీవాతిరిక్త బ్రహ్మ సద్భావ ప్రతిబోధనార్థమ్ ఇతి ప్రశ్న ప్రతివచనాభ్యామ్ అవగమ్యతే. ప్రశ్నః తావత్ జీవ ప్రతిపాదన అనన్తరం "క్వైష ఏతత్ బాలాకే పురుషో అశయిష్ట" ఇత్యాదికః సుషుప్త జీవ ఆశ్రయ విషయతయా పరమాత్మ పరః ఇతి నిశ్చితః. ప్రతివచనమ్ అపి "అథాస్మిన్ ప్రాణ ఏవ ఏకధా భవతి" ఇత్యాదికం పరమాత్మ విషయమ్ ఏవ. సుప్త పురుష ఆశ్రయతయా హి ప్రాణశబ్ద నిర్దిష్టః పరమాత్మా ఏవ "సతా సోమ్య తదా సమ్పన్నో భవతి" ఇత్యాదిభ్యః. జైమిని గ్రహణమ్ ఉక్తస్య అర్థస్య పూజ్యత్వాయ. అపి చ ఏవమ్ ఏకే - ఏకే - వాజసనేయినః ఇదమేవ బాలాకి అజాతశత్రు సంవాద గతం ప్రశ్న - ప్రతివచన రూపం వాక్యం పరమాత్మ విషయం స్పష్టమ్ అధీయతే. "క్వైష ఏతత్" ఇత్యాది "య ఏషో అన్తర్హృదయ ఆకాశః తస్మిన్ శేతే" ఇతి ఏతదన్తమ్.

128. వాక్యాన్వయాత్.

బృహదారణ్యకే మైత్రేయీ బ్రాహ్మణే "న వా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవతి ఆత్మనస్తు కామాయ" ఇత్యారభ్య "ఆత్మావా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" ఇత్యాదౌ ద్రష్టవ్యతయా నిర్దిష్టః పురుషః తన్త్రసిద్ధః? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

తన్త్రసిద్ధః పఞ్చవింశకః ఏవ ఇతి పూర్వః పక్షః. పతి, జాయా, పుత్ర, విత్త, మిత్ర, పశు ఆది ప్రియ సమ్బన్ధీ ఆత్మా న పరమాత్మా భవితుమ్ అర్హతి. స ఏవ హి "ఆత్మావా అరే ద్రష్టవ్యః" ఇతి ప్రతిపాద్యతే.

రాద్ధాన్తస్తు - న పత్యాదీనాం కామాయ పత్యాదయః ప్రియాః భవన్తి, ఆత్మనస్తు కామాయ ఇత్యుక్త్వా "ఆత్మావా అరే ద్రష్టవ్యః" ఇతి నిర్దిష్ట ఆత్మా జీవ అతిరిక్తః సత్యసఙ్కల్పః సర్వజ్ఞః పరమాత్మా ఏవ. యత్ సఙ్కల్పాయత్తం పత్యాదీనాం స్వ సమ్బన్ధినః ప్రతి ప్రియత్వం, స హి సత్యసఙ్కల్పః పరమాత్మా, ఆత్మ జ్ఞానేన సర్వజ్ఞానాదయః అపి వక్ష్యమాణాః పరమాత్మని ఏవ సమ్భవన్తి.

సూత్రార్థస్తు - వాక్యస్య కృత్స్నస్య పరమాత్మని ఏవ అన్వయాత్ ద్రష్టవ్యతయా నిర్దిష్ట ఆత్మా పరమాత్మా ఏవ. "అమృతత్వస్య తు న ఆశాఽస్తి విత్తేన", "ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం విదితమ్", "ఇదం సర్వం యదయమాత్మా", "తస్య

హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిఃశ్వసితమ్ ఏతత్ యత్ ఋగ్వేదః'', ''యేనేదం సర్వం విజానాతి తం కేన విజానీయాత్'' ఇతి హి కృత్స్నస్య వాక్యస్య పరమాత్మని అన్వయో దృశ్యతే.

''ఏతేభ్యో భూతేభ్యః సముత్థాయ తాన్యేవ అనువినశ్యతి'' ఇతి జీవ లిఙ్గస్య మతాన్తరేణ నిర్వాహమ్ ఆహ..........

129. ప్రతిజ్ఞా సిద్ధేః లింగమ్ ఆశ్మరథ్యః.

ఏక విజ్ఞానేన సర్వ విజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞా సిద్ధయే జీవస్య పరమాత్మ కార్యతయా పరమాత్మనః అనన్యః జీవః ఇతి జీవశబ్దేన పరమాత్మనః అభిధానమ్ ఇతి ఆశ్మరథ్య మతమ్.

130. ఉత్క్రమిష్యత ఏవం భావాత్ ఇతి ఔడులోమిః.

''పరంజ్యోతిః ఉపసమ్పద్య స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే'' ఇతి శరీరాత్ ఉత్క్రమిష్యతః అస్య జీవస్య పరమాత్మ భావాత్ జీవశబ్దేన పరమాత్మనః అభిధానమితి ఔడులోమిః ఆచార్యః మేనే.

131. అవస్థితేః ఇతి కాశకృత్స్నః.

''య ఆత్మని తిష్ఠన్'' ఇత్యాదిభిః జీవాత్మని అన్తరాత్మతయా పరమాత్మనః అవస్థితేః జీవాత్మ శబ్దస్య పరమాత్మని పర్యవసానాత్ జీవాత్మశబ్దేన పరమాత్మనః అభిధానమ్ ఇతి కాశకృత్స్న ఆచార్యః మన్యతే. ఇదమేవ సూత్రకార అభిమతమ్ ఇతి అవగమ్యతే,

త్రయాణామ్ అన్యోన్య విరోధాత్, ఇతః పరమ్ అవచనాత్ చ .

132. ప్రకృతిశ్చ ప్రతిజ్ఞా దృష్టాన్త అనుపరోధాత్.

పరంబ్రహ్మ కిం జగతః నిమిత్తకారణ మాత్రమ్? ఉత ఉపాదానకారణమ్ అపి? ఇతి సంశయః.

నిమిత్త కారణ మాత్రమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః, మృత్ కులాలాదౌ నిమిత్త ఉపాదానయోః భేద దర్శనాత్, "అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్" ఇత్యాదిభిః భేద ప్రతిపాదనాత్, బ్రహ్మణః అవికారత్వ శ్రుతివిరోధాత్ చ.

రాద్ధాన్తస్తు - "యేన అశ్రుతం శ్రుతమ్" ఇతి బ్రహ్మ విజ్ఞానేన సర్వ విజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞా న అన్యథా అనుపపత్త్యా "యథా సోమ్య ఏకేన మృత్పిణ్డేన సర్వం మృణ్మయమ్" ఇతి మృత్, తత్కార్య దృష్టాన్తేన తదుపపాదనాత్ చ జగదుపాదాన కారణమ్ అపి బ్రహ్మ ఏవ ఇతి విజ్ఞాయతే. ప్రమాణాన్తర అవసిత సకలవస్తు విలక్షణస్య శాస్త్రైక సమధిగమ్యస్య పరస్య బ్రహ్మణః సర్వజ్ఞస్య సర్వశక్తేః కార్యకారణ ఉభయ అవస్థాయామ్ అపి స్వశరీరభూత చిత్ అచిత్ ప్రకారతయా అవస్థితస్య ఏకస్యైవ నిమిత్తత్వమ్ ఉపాదానత్వం చ అవిరుద్ధమ్. శరీర భూత అచిత్ వస్తు గతః వికారః ఇతి కార్యావస్థా అవస్థితస్య అపి శరీరిణః పరమాత్మనః అవికారిత్వం సిద్ధమేవ. చిత్ అచిత్ వస్తు శరీరస్య బ్రహ్మణః ఏవ ఉపాదానత్వే అపి బ్రహ్మణి అపురుషార్థ

వికార అస్పర్శ ప్రదర్శనాయ హి "అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్ తస్మింశ్చ అన్యో మాయయా సన్నిరుద్ధః" ఇతి వ్యపదేశః. ప్రతిజ్ఞా దృష్టాన్త అనుపరోధాత్ ఉపాదానం చ బ్రహ్మ ఏవ ఇతి సూత్రార్థః.

133. అభిధ్య ఉపదేశాత్ చ.

"సో అకామయత బహుస్యాం", "తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయ" ఇతి స్రష్టుః బ్రహ్మణః స్వస్య ఏవ జగదాకారేణ బహు భవన చిన్తన ఉపదేశాత్ చ జగత్ ఉపాదానం నిమిత్తం చ బ్రహ్మ ఏవ ఇతి నిశ్చీయతే.

134. సాక్షాత్ చ ఉభయ ఆమ్నానాత్.

"కిం స్విత్ వనం క ఉ స వృక్ష ఆసీత్" ఇత్యాదినా జగత్ ఉపాదాన నిమిత్తాదౌ పృష్టే, "బ్రహ్మ వనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీత్", "బ్రహ్మ అధ్యతిష్ఠత్" ఇతి ఉపాదానం, నిమిత్తం చ ఉభయం బ్రహ్మ ఏవ ఇతి హి సాక్షాత్ ఆమ్నాయతే. అతశ్చ ఉభయం బ్రహ్మ.

135. ఆత్మకృతేః.

"తథా ఆత్మానం స్వయమ్ అకురుత" ఇతి స్రష్టుః ఆత్మనః ఏవ జగదాకారేణ కృతిః ఉపదిశ్యతే. అతశ్చ ఉభయం బ్రహ్మ ఏవ. నామ రూప భావ అభావాభ్యామ్ ఏకస్య కర్మ కర్తృ భావః న విరుద్ధః.

యది ఆత్మానమ్ ఏవ బ్రహ్మ జగదాకారం కరోతి, తర్హి

బ్రహ్మణః అపహతపాప్మత్వాదికమ్, అనవధిక అతిశయ ఆనన్ద స్వరూపత్వం, సర్వజ్ఞత్వమ్ ఇత్యాది సర్వం విరుధ్యతే, అజ్ఞత్వ అసుఖిత్వ కర్మవశ్యత్వాది విపరీత రూపత్వాత్ జగతః ఇత్యతః ఉత్తరం పఠతి.........

136. పరిణామాత్.

అజ్ఞ బ్రహ్మ వివర్తవాదే హి తత్ భవతి ఏవ, అజ్ఞానస్య తత్కార్య రూప అనన్త అపురుషార్థస్య చ వేదాన్త జన్యజ్ఞాన నివర్త్యస్య బ్రహ్మణి ఏవ అన్వయాత్. తదా శాస్త్రస్య భ్రాన్త జల్పితత్వ ఆపాతాత్ చ. అవిభక్త నామరూప సూక్ష్మ చిత్ అచిత్ వస్తు శరీరకస్య బ్రహ్మణః విభక్త నామ రూప చిత్ అచిత్ వస్తు శరీరత్వేన పరిణామో హి వేదాన్తేషు ఉపదిశ్యతే, “తద్ధేదం తర్హి అవ్యాకృతమ్ ఆసీత్ తన్నామ రూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే” ఇత్యేవమాదిభిః. అపురుషార్థాః చ వికారాః శరీర భూత చిత్ అచిత్ వస్తు గతాః. కారణావస్థాయాం కార్యావస్థాయాం చ ఆత్మభూతం బ్రహ్మ అపహతపాప్మత్వాది గుణకమ్ ఏవ. స్థూల సూక్ష్మ అవస్థస్య కృత్స్నస్య చిత్ అచిత్ వస్తునః బ్రహ్మ శరీరత్వం, బ్రహ్మణశ్చ తదాత్మత్వం, “యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ యస్య పృథివీ శరీరమ్” ఇత్యారభ్య “యస్య అవ్యక్తం శరీరం, యస్య అక్షరం శరీరం, యస్య మృత్యుః శరీరమ్ ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మా అపహతపాప్మా దివ్యో దేవః” ఇతి ఏవమాది శ్రుతి శత సమధిగతమ్.

అతః సర్వమ్ అనవద్యమ్.

137. యోనిశ్చ హి గీయతే.

"యద్భూత యోనిం పరిపశ్యన్తి ధీరాః", "కర్తారమ్ ఈశం పురుషం బ్రహ్మ యోనిమ్" ఇత్యాదిషు సర్వస్య భూత జాతస్య పరమపురుషః యోనిత్వేన గీయతే. హి శబ్దో హేతౌ, యస్మాత్ యోనిః ఇతి గీయతే, తస్మాత్ చ ఉపాదానమ్ అపి బ్రహ్మ. యోని శబ్దశ్చ ఉపాదాన కారణ పర్యాయః.

138. ఏతేన సర్వే వ్యాఖ్యాతా వ్యాఖ్యాతాః.

"యతోవా ఇమాని" ఇత్యాదిషు ఉదాహృతేషు వాక్యేషు "జన్మాద్యస్య యతః" ఇత్యాదినా ఉక్త న్యాయ కలాపేన సర్వే వేదాన్తాః బ్రహ్మపరాః వ్యాఖ్యాతాః. పదాభ్యాసో అధ్యాయ పరిసమాప్తి ద్యోతనార్థః.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

ప్రథమస్య అధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

సమాప్తశ్చాధ్యాయః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

ద్వితీయాధ్యాయే ప్రథమః పాదః.

139. స్మృతి అనవకాశ దోష ప్రసఙ్గః ఇతి చేత్ న, అన్య స్మృతి అనవకాశ దోష ప్రసఙ్గాత్.

వేదాన్తానాం సమస్త చిత్ అచిత్ వస్తు విలక్షణ అస్పృష్ట హేయ గన్ధ సర్వజ్ఞతాది అనన్త కల్యాణ గుణాకర బ్రహ్మైక పరత్వం ప్రతిపాదితం కపిల స్మృతి విరోధేన చాలయితుం శక్యమ్? ఉత న? ఇతి సంశయః.

శక్యమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః, శ్రుతి విరుద్ధాయాః స్మృతేః అనాదరణీయత్వే స్థితే అపి వేదాన్త వేద్యార్థస్య దుర్గ్రహత్వేన అల్ప శ్రుతైః మన్దమతిభిః ఆప్త ప్రణీత స్మృతి ఉపబృంహణేన వినా తేషాం నిశ్చయో న ఉపపద్యతే. కపిల స్మృతిః కేవల తత్త్వపరా ఇతి తయా ఏవ హి ఉప బృంహణం న్యాయ్యమ్. అన్యథా ఆప్త ప్రణీతాయాః కేవల తత్త్వపరాయాః తస్యాః అనవకాశ ప్రసఙ్గః ఇతి వేదాన్త వేద్యం జగత్కారణం ప్రధానమ్.

రాద్ధాన్తస్తు - వేదాన్తస్య ఉపబృంహణ అపేక్షత్వే అపి ఆప్తతమ మన్వాది స్మృతిభిః వేదాన్త అవిరోధినీభిః ఏవ ఉపబృంహణం

న్యాయ్యమ్. అన్యథా తాసాం బహ్వీనామ్ అనవకాశ ప్రసఙ్గో మహాన్ అయం దోషః స్యాత్. న చ తాసాం ధర్మ ప్రతిపాదనాంశ ఉపబృంహణత్వేన సావకాశత్వం, యతో ధర్మాణామ్ అపి స్వరూపం పరబ్రహ్మభూత పరమపురుష ఆరాధనత్వమ్, "ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః", "తదేవాగ్నిః తత్ వాయుః తత్సూర్య స్తదుచన్ద్రమాః", "యజ్ఞైః త్వమిజ్యసే నిత్యం సర్వ దేవమయ అచ్యుత" ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతిభిః. సూత్రమ్ అపి వ్యాఖ్యాతమ్.

అతీన్ద్రియార్థ సాక్షాత్కార సమర్థస్య కపిలస్య వేదాన్తానాం బ్రహ్మపరత్వ అనుపలబ్ధేః ప్రధాన పరత్వమ్ ఏవ ఆశ్రయణీయమ్ ఇత్యతః ఉత్తరం పఠతి.........

140. ఇతరేషాం చ అనుపలబ్ధేః.

ఇతరేషాం - మన్వాదీనాం వేదవిత్ అగ్రేసరాణాం సర్వ అతీన్ద్రియార్థ సాక్షాత్కార సమర్థానాం ప్రధాన పరత్వ అనుపలబ్ధేః బ్రహ్మ పరత్వ ఉపలబ్ధేశ్చ బ్రహ్మ పరత్వమ్ ఏవ ఆశ్రయణీయమ్. వేదాన్త ప్రతిపన్నార్థ విరుద్ధాయాస్తు కపిల ఉపలబ్ధేః భ్రాన్తి మూలత్వం కల్పయితవ్యమ్.

141. ఏతేన యోగః ప్రత్యుక్తః.

కిం వేదాన్తానాం యోగస్మృతి ఉపబృంహణం న్యాయ్యమ్?

ఉత న? ఇతి సంశయః.

న్యాయ్యమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః, కృత్స్న వేద ప్రవర్తనాధికృత హిరణ్యగర్భ ప్రణీతత్వాత్ యోగస్య, ఈశ్వర సద్భావ అభ్యుపగమాత్ చ. అతో యోగ స్మృతి ఉపబృంహితత్వేన వేదాన్తానామ్ అబ్రహ్మాత్మక ప్రధాన ఉపాదాన ప్రతిపాదన పరత్వమ్.

రాద్ధాన్తస్తు - కపిల స్మృతివత్ వేద విరుద్ధత్వ అవిశేషాత్ అనాదరణీయా ఏవ యోగ స్మృతిః. హిరణ్య గర్భస్య అపి క్షేత్రజ్ఞత్వేన భ్రమ సమ్భవాత్ యోగ స్మృతేః అపి భ్రాన్తి మూలకత్వమ్. సూత్రమ్ అపి వ్యాఖ్యాతమ్.

142. న విలక్షణత్వాత్ అస్య తథాత్వం చ శబ్దాత్.

కిం వేదాన్తానాం జగత్ కారణతయా ప్రధాన పరత్వమ్? ఉత బ్రహ్మ పరత్వమ్? ఇతి సంశయః.

ప్రధాన పరత్వమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః, అజ్ఞత్వాదినా జగతః బ్రహ్మ విలక్షణత్వేన బ్రహ్మ కార్యత్వ ప్రతిపాదన అసమ్భవాత్, సాలక్షణ్యేన ప్రధాన కార్యత్వ ప్రతిపాదన పరత్వస్య చ సమ్భవాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - మాక్షికాదిభ్యః క్రిమ్యాదీనాం విలక్షణానామ్ ఉత్పత్తి దర్శనాత్ బ్రహ్మ విలక్షణస్య జగతః తత్ కార్యత్వం సమ్భవతి ఏవ ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - అజ్ఞత్వేన అసుఖత్వేన చ ఉపలబ్ధస్య చ అస్య చిత్ అచిత్ మిశ్రస్య జగతః సర్వజ్ఞాత్ హేయ ప్రత్యనీకాత్ నిరతిశయ ఆనన్దాత్ బ్రహ్మణః విలక్షణత్వేన జగతః బ్రహ్మకార్యత్వ ప్రతిపాదనం వేదాన్తానాం న సమ్భవతి. తథాత్వం - విలక్షణత్వం చ శబ్దాత్ అవగమ్యతే, న కేవలం ప్రత్యక్షాత్, ఉపలబ్ధ్యా. "విజ్ఞానం చ అవిజ్ఞానం చ", "అనీశయా శోచతి ముహ్యమానః", "అనీశశ్చ ఆత్మా బధ్యతే భోక్తృ భావాత్" ఇత్యాదేః.

"ఆపో వా అకామయన్త", "తం పృథివ్యబ్రవీత్" ఇత్యాదౌ పృథివ్యాదేః అపి జ్ఞానకార్యం వ్యపదిశ్యతే, తస్మాత్ అవిజ్ఞానం చ ఇత్యేతత్ అన్యపరమ్ ఇత్యతః ఉత్తరం పఠతి.........

143. అభిమాని వ్యపదేశస్తు విశేష అనుగతిభ్యామ్.

తు శబ్దః చోద్యం వ్యావర్తయతి. పృథివ్యాది అభిమాని దేవతానామ్ అయం వ్యపదేశః కుతో అవగమ్యతే? విశేష అనుగతిభ్యాం విశేషః - విశేషణమ్. "హన్తాహమిమా స్తిస్రో దేవతాః" ఇతి పృథివ్యాదేః దేవతా శబ్దేన విశేషణం దృశ్యతే, "సర్వా హ వై దేవతాః అహం శ్రేయసే వివదమానాః" ఇతి చ వాగాది ప్రాణ పర్యన్తస్య చ. తథా అనుగతిః- అనుప్రవేశః. అగ్న్యాదీనాం వాగాది అనుప్రవేశో దృశ్యతే "అగ్నిః వాక్ భూత్వా ముఖం ప్రావిశత్, ఆదిత్యః చక్షుః భూత్వా అక్షిణీ ప్రావిశత్, వాయుః ప్రాణో భూత్వా నాసికే ప్రావిశత్" ఇత్యాదౌ.

144. దృశ్యతే తు.

తు శబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. మాక్షికాదిభ్యో విలక్షణానాం క్రిమ్యాదీనామ్ ఉత్పత్తిః దృశ్యతే. అతో బ్రహ్మ విలక్షణస్య అపి జగతః తత్ కార్యత్వం సమ్భవతి.

145. అసత్ ఇతి చేత్ న, ప్రతిషేధ మాత్రత్వాత్.

యది కార్యస్య కారణాత్ విలక్షణ ద్రవ్యత్వమ్ అభ్యుపగమ్యతే, తర్హి కారణే కార్యం న సద్భవతి ఇతి అసత్కార్యవాదః అభ్యుపగతః స్యాత్. తథా సతి "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" ఇతి సామానాధికరణ్య వ్యపదేశః న ఘటతే ఇతిచేత్, తత్ న. కార్య కారణయోః సాలక్షణ్య నియమ ప్రతిషేధ మాత్రత్వాత్ అస్మాభిః పూర్వమ్ అభిహితస్య కార్య కారణయోః ఏక ద్రవ్యత్వం స్వీకృతమ్ ఏవ. ఏకమేవ కారణావస్థం ద్రవ్యం కార్యావస్థాం భజమానం సలక్షణ అవస్థమ్ అపి, విలక్షణ అవస్థమ్ అపి భవతి ఇత్యర్థః. (సలక్షణ అవస్థామపి భజతే, విలక్షణ అవస్థామపి ఇత్యర్థః).

146. అపీతౌ తద్వత్ ప్రసఙ్గాత్ అసమఞ్జసమ్.

యది బ్రహ్మ ఏవ సర్వజ్ఞం సత్య సఙ్కల్పం నిరతిశయానన్దమ్ అపహతపాప్మత్వాది స్వరూపం తద్విపరీత జగదవస్థాం భజతే, తర్హి పిణ్డత్వ ఘటత్వావస్థ మృత్ ద్రవ్యవత్ సర్వజ్ఞత్వమ్ అపహతపాప్మత్వమ్

అజ్ఞత్వం కర్మ వశ్యత్వం చ బ్రహ్మణః ప్రసజ్యతే ఇతి విరుద్ధ అర్థ అభిధానాత్ వేదాన్త వాక్యమ్ అసమఞ్జసం స్యాత్. అపీతౌ ఇతి సృష్ట్యాదేః ప్రదర్శనార్థమ్. జగతః బ్రహ్మణి అపీతౌ, బ్రహ్మణః ఉత్పత్తౌ అపి ఇత్యర్థః. అపీతిః - అప్యయః.

147. న తు దృష్టాన్త భావాత్.

న బ్రహ్మణి అజ్ఞత్వాదయః ప్రసజ్యేరన్, అత ఏవ న వేదాన్తానామ్ అసామఞ్జస్యమ్. తు శబ్దః ప్రసక్తస్య అసమ్భావనీయతాం ద్యోతయతి. ఏకస్యైవ అవస్థా ద్వయ అన్వయే అపి గుణ దోష వ్యవస్థాయాం దృష్టాన్త సద్భావాత్. యథా మనుష్యః జాతో బాలో యువా స్థవిరః భవతి ఇత్యత్ర మనుష్య శరీరకస్య చేతనస్య ఏవ సర్వావస్థ అన్వయే అపి జన్మ బాలత్వ యువత్వ స్థవిరత్వాదీని న ఆత్మని సఙ్గచ్ఛన్తే. తథా జ్ఞాన సుఖ దుఃఖాదయశ్చ న శరీరే. ఏవం చిత్ అచిత్ వస్తు శరీరకస్య పరస్య బ్రహ్మణః కార్య కారణ ఉభయావస్థ అన్వయే అపి కర్మ వశ్యత్వ అజ్ఞత్వాదయః శరీర భూత చిత్ అచిత్ వస్తు గతాః అపహతపాప్మత్వ సర్వజ్ఞత్వాదయః పరమాత్మని ఆత్మ భూతే అవతిష్ఠన్తే. సర్వావస్థస్య చిత్ అచిత్ వస్తునః బ్రహ్మ శరీరత్వం, బ్రహ్మణశ్చ తదాత్మత్వం, "యస్య పృథివీ శరీరమ్" ఇత్యాది అన్తర్యామి బ్రాహ్మణాదిషు అవగతమ్ ఇతి న కశ్చిత్ విరోధః.

148. స్వపక్ష దోషాత్ చ.

న కేవలం బ్రహ్మ కారణ వాదస్య నిర్దోషతయా తత్

సమాశ్రయణం, ప్రధాన కారణవాదే దోషాత్ చ ఏతత్ పరిత్యజ్య సః ఏవ సమాశ్రయణీయః. ప్రధాన కారణవాదే హి నిర్వికారస్య చిన్మాత్రస్య పురుషస్య ప్రకృతి సన్నిధాన కృత తత్ధర్మ అధ్యాస మూలా జగత్ ప్రవృత్తిః అభ్యుపగమ్యతే. తత్ర ప్రకృతి సద్భావమాత్రే సన్నిధానే సతి ముక్తస్యాపి తద్ధర్మ అధ్యాస ప్రసఙ్గః. వికార విశేషే సతి సన్నిధానే కృత్స్నస్య వికారస్య అధ్యాస పూర్వకత్వాత్ న అధ్యాసస్య వికారో హేతుః ఇతి విరుద్ధ అర్థాభిధానాత్ అసామఞ్జస్య దోషః ఇతి న తత్ పక్ష సమ్భవ గన్ధః.

149. తర్క అప్రతిష్ఠానాత్ అపి.

కాపిల తన్త్రస్య తర్కమూలత్వేన శాక్యాది తర్క ప్రతిహతతయా అస్య తర్కస్య అప్రతిష్ఠితత్వాత్ చ న తత్ పక్ష సమ్భవః.

150. అన్యథా అనుమేయమ్ ఇతిచేత్, ఏవమపి అనిర్మోక్ష ప్రసఙ్గః.

ఇతః పూర్వం విద్యమానైః తర్కైః అప్రతిహతత్వం యథా సమ్భవతి, తథా ప్రధాన కారణ వాదమ్ అనుమన్యామహే ఇతిచేత్, తథా అపి తర్క అప్రతిష్ఠాన దోషాత్ అనిర్మోక్ష ప్రసఙ్గో దుర్వారః, త్వదధిక కుతర్క కుశల దూష్యత్వ సమ్భవాత్.

151. ఏతేన శిష్టాపరిగ్రహాః అపి వ్యాఖ్యాతాః.

న పరిగృహ్యన్తే వైదికైః ఇతి అపరిగ్రహాః. శిష్టాశ్చ తే

అపరిగ్రహాశ్చ శిష్టాపరిగ్రహాః. ఏతేన - తర్క అప్రతిష్ఠాన లక్షణ కాపిల స్మృతి నిరసన హేతునా పరిశిష్టాః కణభక్షాది స్మృతయః అపి నిరస్తాః వ్యాఖ్యాతాః. పరమాణు కారణవాదః సర్వ సమ్మతః ఇతి న తేషాం తర్కస్య అప్రతిష్ఠితత్వమ్ ఇతి అధికా శఙ్కా. తర్క మూలత్వ అవిశేషాత్ పరమాణూనాం శూన్యత్వ అద్రవ్యత్వాది వివాదాత్ చ తర్కస్య అప్రతిష్ఠితత్వమ్ ఏవ ఇతి పరిహారః.

152. భోక్తృ ఆపత్తేః అవిభాగః చేత్ స్యాత్ లోకవత్.

సర్వాత్మ భూతస్య పరస్య బ్రహ్మణః స్వశరీరభూతాత్ జీవాత్ నిరతిశయానన్ద స్వభావతయా యో విభాగః ఉక్తః, స కిం విభాగః సమ్భవతి? ఉత న? ఇతి సంశయః.

న సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః, సర్వ చిత్ అచిత్ వస్తు శరీరతయా శరీరత్వాత్ బ్రహ్మణః, సశరీరస్య చ సుఖ దుఃఖయోః భోక్తృత్వ ఆపత్తేః. తత్ ఆపత్తిశ్చ "న హ వై సశరీరస్య సతః ప్రియా ప్రియయోః అపహతిః అస్తి అశరీరం వా వసన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశతః" ఇతి శ్రుతేః.

రాద్ధాన్తస్తు - స్యాదేవ విభాగో జీవాత్ పరస్య అకర్మవశ్యతయా. న శరీరిత్వ ప్రయుక్తః సుఖ దుఃఖ యోగః, అపితు శాస్త్రవశ్యతయా తదతివృత్తి కృతః. "స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి" ఇత్యాదినా అవగత శరీరస్య ముక్తస్య సశరీరస్యాపి అశాస్త్రవశ్యతయా

నిరస్త నిఖిల దుఃఖత్వ దర్శనాత్. యథా లోకే రాజ శాసన వశ్యానాం (శరీరిణాం) తత్ శాసన అతివృత్తి నిమిత్త దుఃఖాన్వయే అపి రాజ్ఞః సశరీరస్యాపి ప్రకారాన్తరేణ సాధర్మ్యే అపి స్వశాసన అవశ్యతయా న తత్ అతివృత్తి కృత దుఃఖాన్వయః. విభాగః - వైలక్షణ్యమ్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్.

153. తత్ అనన్యత్వమ్ ఆరమ్భణ శబ్దాదిభ్యః.

కిం బ్రహ్మకార్యం జగత్ బ్రహ్మణః అన్యత్? ఉత అనన్యత్? ఇతి సంశయః.

అన్యత్ ఇతి పూర్వః పక్షః. తథా ఉపలబ్ధేః. న హి బుద్ధి శబ్దాన్తరాదయః కారణాత్ కార్యస్య అనన్యత్వే కథంచిత్ ఉపపద్యన్తే. కారక వ్యాపార వైయర్థ్యం చ అనన్యత్వే. అతః వస్తు విరోధాత్ అనన్యత్వ శ్రుతయః లక్షణయా నేయాః.

రాద్ధాన్తస్తు - "వాచారమ్భణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యమ్", "స దేవ సోమ్య ఇదమగ్ర ఆసీత్ ఏకమేవ అద్వితీయం", "తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి, తత్తేజో అసృజత", "ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం, తత్ సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో", "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తత్ జలానితి", "తద్ధేదం తర్హి అవ్యాకృత మాసీత్ తన్నామ రూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే" ఇత్యాది శ్రుతి శత సిద్ధం కార్యస్య జగతః, కారణాత్ బ్రహ్మణః అనన్యత్వమ్. న చ

అత్ర వస్తు విరోధ గన్ధః. కారణీ భూత మృత్ ఆది ద్రవ్యస్య ఏవ పృథు బుధ్న ఉదరాది అవస్థాన్తర ఆపత్త్యా బుద్ధి శబ్దాన్తరాదయః అపి ఉపపద్యన్తే. తతః ఏవ కారక వ్యాపారాది అర్థవత్త్వం చ. ఏవం, కారణస్య ఏవ కార్యావస్థాయామ్ అపి ప్రత్యభిజ్ఞాయమానస్య అవస్థాన్తర ఆపత్తిః ఏవ సర్వేషు ఉపపన్నేషు అనుపలబ్ధ ద్రవ్యాన్తర కల్పనా న సమ్భవతి. తస్మాత్ బ్రహ్మ కార్యం జగత్, బ్రహ్మణః అనన్యత్ ఏవ.

సూత్రార్థస్తు - తత్ అనన్యత్వమ్ ఆరమ్భణ శబ్దాదిభ్యః. తస్మాత్ - బ్రహ్మణః అనన్యత్వం కార్యస్య జగతః ఆరమ్భణ శబ్దాదిభ్యో వాక్యేభ్యః తదుపపాదయద్భ్యః అవగమ్యతే. ఆరమ్భణమ్ ఇతి శబ్ద ఆదిః యేషాం పూర్వోక్తానాం వాక్యానాం తాని ఆరమ్భణ శబ్దాదీని. తాని అనన్యత్వమ్ ఉపపాదయన్తి.

154. భావే చ ఉపలబ్ధేః.

ఘటాది కార్యభావే చ తదేవ ఇదం మృత్ ద్రవ్యమ్ ఇత్థమ్ అవస్థితమ్ ఇతి కారణస్య ఉపలబ్ధేశ్చ కారణాత్ అనన్యత్వం కార్యస్య. యథా దేవదత్తస్య బాలత్వ యువత్వాది అవస్థా విశిష్టస్య న అన్యత్వమ్.

155. సత్త్వాత్ చ అపరస్య.

అపరస్య - కార్యస్య. కారణే సత్త్వాత్ చ కారణాత్ అనన్యత్

కార్యమ్. సర్వమ్ ఇదం ఘటశరావాది కార్యం పూర్వాహ్ణే మృత్ ఏవ ఆసీత్ ఇతి హి కారణే కార్యమ్ ఉపలభ్యతే. ఘటశరావాది సంస్థాన సంస్థితమ్ ఏవ మృత్ ద్రవ్యం పూర్వ కాలే పిణ్డాకారమ్ ఉపలబ్ధమ్ ఇత్యర్థః.

156. అసత్ వ్యపదేశాత్ న ఇతిచేత్, న, ధర్మాన్తరేణ వాక్యశేషాత్ యుక్తేః శబ్దాన్తరాత్ చ.

"అసదేవ ఇదమగ్ర ఆసీత్", "ఇదం వా అగ్రే నైవ కిఞ్చనాసీత్" ఇత్యాదిషు కారణావస్థాయాం కార్యస్య అసత్త్వ వ్యపదేశాత్ కారణే కార్యం సత్ ఇత్యేతత్ న ఉపపద్యతే ఇతిచేత్, న. సత్ ఇతి వ్యపదేశ హేతు భూత నామ రూపావస్థా విరోధి సూక్ష్మ అవస్థాఖ్య ధర్మాన్తరేణ యోగాత్ అసత్ ఇతి వ్యపదిశ్యతే. కథమ్ ఇదమ్ అవగమ్యతే? వాక్యశేషాత్ యుక్తేః శబ్దాన్తరాత్ చ. వాక్యశేషః తావత్ "తదసదేవ సన్మనో అకురుత స్యామ్" ఇతి. అసత్ ఇతి వ్యపదిష్టస్య ఏవ మనస్కార ప్రతిపాదనేన అసత్ వ్యపదేశో ధర్మాన్తర యోగాత్ ఇతి అవగమ్యతే. యుక్తిశ్చ ధర్మాన్తరయోగమ్ ఏవ అసత్ వ్యపదేశహేతుమ్ అవగమయతి - ఘటో అస్తి, ఘటో నాస్తి ఇతి సత్ అసత్ వ్యపదేశయోః ఘటత్వ కపాలత్వయోః పరస్పర విరోధి ధర్మయోః ఏవ హేతుత్వే సిద్ధే తత్ అతిరిక్త అనుపలబ్ధ తుచ్ఛత్వస్య హేతుత్వ కల్పన అనుపపత్తేః. తథా శబ్దాన్తరం చ "సదేవ సోమ్య

ఇదమగ్ర ఆసీత్'' ఇతి సమాన ప్రకరణస్థమ్ అసత్ శబ్దం ధర్మాన్తర యోగ నిమిత్తమ్ అవగమయతి.

157. పటవత్ చ.

యథా తన్తవః ఏవ వ్యతిషఙ్గ విశేష భాజః పటః ఇతి నామరూపాభ్యాం కార్యాన్తరాదికం భజన్తే, తద్వత్ బ్రహ్మ అపి.

158. యథా చ ప్రాణాదిః.

యథా చ వాయుః ఏక ఏవ శరీరే వృత్తివిశేషం భజమానః ప్రాణ అపానాది నామరూప కార్యాన్తరాణి భజతే, తద్వత్ బ్రహ్మ అపి ఇతి తదనన్యత్వం జగతః సిద్ధమ్.

159. ఇతర వ్యపదేశాత్ హిత అకరణాది దోష ప్రసక్తిః.

బ్రహ్మణః జగత్ కారణత్వం సమ్భవతి? న? ఇతి సంశయః.

న సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః - ''అయమాత్మా బ్రహ్మ'', ''తత్త్వమసి'' ఇతి సామానాధికరణ్యేన జీవః బ్రహ్మ ఇతి అవగమాత్, జగత్ సర్గస్య చ జీవదుఃఖ హేతుత్వాత్ ఆత్మహిత అకరణా(హిత కరణా)ది దోషప్రసక్తేః సర్వజ్ఞస్య సత్యసఙ్కల్పస్య బ్రహ్మణః జగత్కారణత్వ అనుపపత్తేః. జీవపరయోః భేదవాదిన్యః శ్రుతయః జగత్ బ్రహ్మణోః అనన్యత్వం వదతా త్వయా ఏవ పరిత్యక్తాః. భేదే సతి అనన్యత్వ అసిద్ధేః. ఔపాధిక భేద విషయ అభేద శ్రుతయః, స్వాభావిక అభేద

విషయాః అభేద శ్రుతయః ఇతిచేత్, తత్ర ఇదం వక్తవ్యం - స్వభావతః స్వస్మాత్ అభిన్నం జీవం కిమ్ అనుపహితం జగత్కారణం బ్రహ్మ జానాతి? న వా? న జానాతి ఇతిచేత్, సర్వజ్ఞత్వ హానిః. జానాతి చేత్, స్వస్మాత్ అభిన్నస్య జీవస్య దుఃఖం స్వదుఃఖమ్ ఇతి జానతః బ్రహ్మణః హిత అకరణ అహిత కరణాది దోష ప్రసక్తిః అనివార్యా. జీవ బ్రహ్మణోః అజ్ఞాన కృతో భేదః, తద్విషయ అభేద శ్రుతిః ఇతిచేత్, తత్రాపి జీవ అజ్ఞాన పక్షే పూర్వోక్తో దోషః (వికల్పః) తత్ ఫలం చ తదవస్థమ్ ఏవ. బ్రహ్మ అజ్ఞాన పక్షే స్వప్రకాశ స్వరూపస్య బ్రహ్మణః అజ్ఞాన సాక్షిత్వం తత్ కృత జగత్ సృష్టిశ్చ న సమ్భవతి. అజ్ఞానేన ప్రకాశః తిరోహితః చేత్, తిరోధానస్య ప్రకాశ నివృత్తికరత్వేన ప్రకాశస్య ఏవ స్వరూపత్వాత్ స్వరూప నివృత్తిః ఏవ ఇతి స్వరూప నాశాది దోషాః భాష్యే ప్రపఞ్చితాః.

రాద్ధాన్తస్తు - ''అస్మాన్మాయీ సృజతే విశ్వమేతత్ తస్మింశ్చ అన్యోమాయయా సన్నిరుద్ధః'', ''తయోః అన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తి అనశ్నన్ అన్యో అభిచాకశీతి'' ''ప్రధాన క్షేత్రజ్ఞ పతిర్గుణేశః'', ''పృథక్ ఆత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా'' ఇత్యాదిభిః ప్రత్యగాత్మనః అర్థాన్తరభూతం బ్రహ్మ ఇతి అవగమాత్, జీవ కర్మానుగుణతయా జగత్సర్గస్య చ బ్రహ్మణః లీలా ప్రయోజనత్వాత్ జగత్కారణత్వం సమ్భవతి ఏవ. ''తత్త్వమసి'' ఆది సామానాధికరణ్య నిర్దేశః ''యస్యాత్మాశరీరమ్'' ఇత్యాది శ్రుతేః జీవస్య బ్రహ్మ శరీరత్వాత్

తత్శరీరతయా జీవ ప్రకారక బ్రహ్మ ప్రతిపాదనపరః. సూక్ష్మ చిత్ అచిత్ వస్తు శరీరం బ్రహ్మ కారణావస్థం, స్థూల చిత్ అచిత్ వస్తు శరీరం బ్రహ్మ ఏవ కార్యావస్థమ్ ఇతి కార్యకారణయోః అనన్యత్వమ్. ఏవ మపి శరీర భూతయోః చిత్ అచిత్ వస్తునోః శరీరిణః బ్రహ్మణశ్చ దుఃఖిత్వ పరిణామిత్వ హేయ ప్రత్యనీకత్వ కల్యాణ గుణాకరత్వ స్వభావాః స్వరూప వివేక విషయ శ్రుతిసిద్ధాః తథా ఏవ వ్యవస్థితాః ఇతి బ్రహ్మణః జగత్ కారణత్వం సమ్భవతి ఏవ.

సూత్రార్థస్తు - ఇతర వ్యపదేశాత్ హిత అకరణాది దోష ప్రసక్తిః - బ్రహ్మణః ఇతరః - జీవః. బ్రహ్మణః జీవతయా వ్యపదేశాత్, జీవస్య చ దుఃఖిత్వాత్ హితరూప జగత్అకరణం అహిత రూప జగత్ కరణమ్ ఇత్యాది దోష ప్రసక్తిః బ్రహ్మణః. అతః బ్రహ్మణః జగత్ కారణత్వం న సమ్భవతి ఇతి.

అతః ఉత్తరం పఠతి.........

160. అధికం తు భేదనిర్దేశాత్.

తు శబ్దః పక్ష వ్యావృత్త్యర్థః. ప్రత్యగాత్మనః అధికమ్ - అర్థాన్తర భూతం బ్రహ్మ. కుతః? భేదనిర్దేశాత్ - "సకారణం కరణాధిపాధిపః", "ప్రధాన క్షేత్రజ్ఞ పతిర్గుణేశః", "పృథక్ ఆత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా" ఇత్యాదిభిః ప్రత్యగాత్మనః జీవాత్ బ్రహ్మణో హి భేదో నిర్దిశ్యతే.

161. అశ్మాదివత్ చ తదనుపపత్తిః.

అశ్మ కాష్ఠ లోష్ట తృణాదేః అచేతనస్య ఇవ అనన్త దుఃఖాకర జీవస్య నిరతిశయానన్ద సత్యసఙ్కల్ప బ్రహ్మ భావ అనుపపత్తిశ్చ. న కేవలం భేదశ్రుత్యా అర్థాన్తరతా అవగమ్యతే, (వస్త్వనుపపత్త్యా) వస్తుతో అభేద అనుపపత్త్యా చ ఇత్యర్థః. జీవ సామానాధికరణ్య నిర్దేశః "యస్యాత్మా శరీరమ్" ఇత్యాది శ్రుతి శత సిద్ధ జీవ ప్రకారక బ్రహ్మ ప్రతిపాదన పరః ఇతి "అవస్థితేః ఇతి కాశకృత్స్నః" ఇతి అత్రైవ ప్రతిపాదితః.

162. ఉపసంహార దర్శనాత్ న ఇతిచేత్, న, క్షీరవత్ హి.

బ్రహ్మణః జగత్ కారణత్వం సమ్భవతి? న వా? ఇతి సంశయః.

న సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః - లోకే కార్య జనన సమర్థస్యాపి వస్తునః తత్తత్ కార్య జననే అనేక కారక ఉపసంహార దర్శనాత్ విచిత్ర జగత్ జనన సమర్థస్య అపి బ్రహ్మణః అసహాయస్య జనయితృత్వ అనుపపత్తేః.

రాద్ధాన్తస్తు - క్షీరస్య దధి భావే అనన్య అపేక్షత్వ దర్శనాత్ న అనేక కారక ఉపసంహార నియమః దృశ్యతే ఇతి బ్రహ్మణః అనన్య అపేక్షస్య ఏవ కారణత్వం సమ్భవతి ఏవ.

సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్, క్షీరవత్ హి ఇతి ప్రసిద్ధవత్

నిర్దేశః చోద్య మాన్ద్య పరః.

163. దేవాదివత్ అపి లోకే.

యథా దేవాదయః స్వే స్వే లోకే స్వాపేక్షితాని స్వసఙ్కల్పాత్ ఏవ సృజన్తి, తథా బ్రహ్మ అపి, దేవాదేః శాస్త్రావసేయ శక్తితయా బ్రహ్మ తుల్యత్వే అపి, దేవాది గ్రహణం బ్రహ్మణః విచిత్ర శక్తిత్వస్య సుగ్రహణాయ ఇతి మన్తవ్యమ్.

164. కృత్స్న ప్రసక్తిః నిరవయవత్వ శబ్ద కోపో వా.

బ్రహ్మణః జగత్కారణత్వం సమ్భవతి? న? ఇతి సంశయః.

న సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః, నిరవయవస్య బ్రహ్మణః జగదుపాదానత్వే కృత్స్నస్య బ్రహ్మణః జగదాకారేణ ఉపయోగ ప్రసఙ్గాత్, తత్ పరిజిహీర్షయా సావయవత్వ అభ్యుపగమే "స దేవ సోమ్య ఇదమగ్ర ఆసీత్, ఏకమేవాద్వితీయమ్" ఇత్యాదిః కారణ అవస్థాయాం నిరవయవత్వ వాచిశబ్దో బాధ్యేత. యద్యపి సూక్ష్మ చిత్ అచిత్ వస్తు శరీరం బ్రహ్మకారణం, స్థూల చిత్ అచిత్ వస్తు శరీరం బ్రహ్మ కార్యమ్ ఇతి అభ్యుపగమ్యతే. తథాపి శరీర్యంశస్య అపి కార్యత్వ అభ్యుపగమాత్ కృత్స్న ప్రసక్తిః నిరవయవత్వ శబ్ద కోపో (బాధో)వా.

రాద్ధాన్తస్తు - సకల ఇతర విసజాతీయం శ్రుత్యేక

సమధిగమ్యం సర్వ శక్తి యుక్తం బ్రహ్మ నిరవయవమ్ అపి(కారణం) కార్యం చ భవతి అన్యత్ చ భవతి ఇతి పరిమిత శక్తి వస్తు చోద్యం న తత్ర ప్రసజ్యతే. యథా జాతివాదినో జాతిః ఏకా ఏవ అమూర్తా ఖణ్డ ముణ్డాదిషు అత్యన్త విలక్షణేషు అనన్తేషు అపి పరిసమాప్య ఏవ వర్తతే, న తత్ర ఇతర వస్తు చోద్యమితి. అతః బ్రహ్మణః జగత్ కారణత్వం సంభవతి ఏవ.

సూత్రార్థస్తు - కృత్స్న ప్రసక్తిః నిరవయవత్వ శబ్ద కోపో వా - బ్రహ్మకారణత్వే కృత్స్నస్య బ్రహ్మణః కార్యత్వేన ఉపయోగ ప్రసఙ్గః, నిరవయవత్వాత్, సావయవత్వే నిరవయవత్వ శబ్ద కోపో వా, నిరవయవత్వ వాది శబ్ద బాధ ప్రసఙ్గః ఇత్యర్థః.

165. శ్రుతేః తు శబ్ద మూలత్వాత్.

తు శబ్దః పక్ష వ్యావృత్త్యర్థః. శ్రుతేః - శ్రుతి ప్రామాణ్యాత్ న ఏవం ప్రసజ్యతే. శబ్ద మూలత్వాత్, శబ్దైక మూలత్వేన సకల ఇతర విజాతీయత్వాత్ ఇత్యర్థః.

166. ఆత్మని చ ఏవం విచిత్రాః చ హి.

ఆత్మని చ ఏవం - జీవాత్మని అచేతన ధర్మ అప్రసక్తిః చ ఏవమ్, అచేతన విజాతీయత్వాత్ ఏవ ఇత్యర్థః, విచిత్రాః చ హి - అచేతనేషు చ విసజాతీయేషు అగ్ని జలాదిషు విచిత్రా(శ్చ)హి

శక్తయో దృశ్యన్తే, ఏవం పరమాత్మనః చేతన అచేతన విసజాతీయస్య విచిత్రాః శక్తయః ఉపపద్యన్తే.

167. స్వపక్ష దోషాత్ చ.

ప్రధానాది కారణ పక్షే దోషాత్ చ బ్రహ్మ ఏవ జగత్కారణమ్. తత్ర హి లౌకిక వస్తు సజాతీయత్వేన ప్రధానాదేః ఉక్త దోషః అన్యేచ ప్రసజ్యేరన్.

168. సర్వోపేతా చ తత్ దర్శనాత్.

న కేవలం సకల ఇతర విసజాతీయత్వేన సర్వ శక్తి ఉపేతా పరాదేవతా ఇత్యుచ్యతే. తత్ దర్శనాత్ చ, సర్వ శక్తి యోగ శ్రుతేః ఇత్యర్థః. (దర్శయతి ఇతి దర్శనం శ్రుతిః.) దర్శయతి చ శ్రుతిః సర్వ శక్తియోగం "పరాஉస్య శక్తిః వివిధైవ శ్రూయతే" ఇత్యాదికా.

169. వికరణత్వాత్ న ఇతి చేత్, తత్ ఉక్తమ్.

ఉక్తస్య అర్థస్య ద్రఢిమ్నే చోద్య పూర్వకం పూర్వోక్తం స్మారయతి. వికరణత్వాత్ - కరణ విరహితత్వాత్ బ్రహ్మ న కారణమ్ ఇతిచేత్, "న తస్య కార్యం కరణఞ్చ విద్యతే" ఇతి హి శ్రూయతే. తదుక్తమ్ - అత్ర యత్ వక్తవ్యం తత్ పూర్వమేవోక్తం, "శబ్దమూలత్వాత్", "విచిత్రాః చ హి" ఇతి. అయమేవ పరిహారః - శబ్ద ఏక మూలత్వేన సకల ఇతర విసజాతీయత్వాత్ బ్రహ్మణః,

విసజాతీయానాం చ శక్తి వైచిత్ర్యస్య లోక దృష్టత్వాత్ సర్వమ్ ఉపపన్నమ్ ఇత్యర్థః.

170. న ప్రయోజనవత్త్వాత్.

బ్రహ్మణః జగత్కారణత్వం సమ్భవతి? న? ఇతి సంశయః.

న సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః, బుద్ధి పూర్వ ఆరమ్భాణాం సప్రయోజనత్వాత్, ఈశ్వరస్య చ స్వతః ఏవ అవాప్త సమస్త కామస్య జగత్ సృష్టి ఆరమ్భే ప్రయోజన అభావాత్, గర్భవాసాది దుఃఖరూపత్వాత్, సృష్టేః పరానుగ్రహేణ అపి న సప్రయోజనత్వమ్ ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - పరిపూర్ణస్య అపి ఈశ్వరస్య కేవల లీలా ప్రయోజనాయ జగత్ సృష్ట్య(ద్యా)రమ్భః సమ్భవతి. యథా లోకే సప్త ద్వీపవతీం మేదినీమ్ అధితిష్ఠతో మహారాజస్య పరిపూర్ణస్య అపి కేవల లీలైక ఫలాః కన్దుకాది ఆరమ్భాః దృశ్యన్తే, తద్వత్ ఈశ్వరస్య అపి ప్రయోజనాయ జగత్ సృష్ట్యారమ్భః సమ్భవతి.

సూత్రార్థస్తు - న ప్రయోజనవత్త్వాత్ - ప్రయోజనవత్త్వాత్ సృష్టేః, ఈశ్వరస్య స్వతః పరిపూర్ణస్య ప్రయోజన అభావాత్ న స్రష్టృత్వమ్.

171. లోకవత్ తు లీలా కైవల్యమ్ .

లీలా కైవల్యం - లీలాయాః ప్రయోజనత్వే కైవల్యం సమ్భవతి. కేవలాయాః లీలాయాః సృష్టి ఆరమ్భ ప్రయోజనత్వం

సమ్భవతి ఇత్యర్థః. లోకవత్ - యథాలోకే రాజ్ఞః కన్దుకాది ఆరమ్భే.

దేవ మనుష్యాది విషమ సృష్ట్యా, పక్షపాత ప్రసఙ్గాత్ దుర్విషహ దుఃఖ గర్భత్వేన నైర్ఘృణ్య ప్రసఙ్గాత్ చ పరమ కారుణికస్య పరమపురుషస్య పరిపూర్ణస్య లీలార్థమ్ అపి జగత్ సర్గః న సమ్భవతి ఇత్యాశంక్య ఆహ..........

172. వైషమ్య నైర్ఘృణ్యే న సాపేక్షత్వాత్ తథా హి దర్శయతి.

ఈశ్వరస్య విచిత్ర జగత్ సృష్టౌ దేవాది వైషమ్య ప్రయుక్త పక్షపాతో దుఃఖప్రద జగత్ సర్గే నైర్ఘృణ్యం చ న సమ్భవతః, వైషమ్యాదౌ ఈశ్వరస్య క్షేత్రజ్ఞ కర్మ సాపేక్షత్వాత్. క్షేత్రజ్ఞానాం పూర్వ పూర్వ కర్మ పర్యాలోచ్య తత్ తత్ కర్మానుగుణం విషమం జగత్ సృజతి ఇతి తత్కర్మైవ వైషమ్యాది హేతుః ఇత్యర్థః. తథా దేవాది దేహయోగం క్షేత్రజ్ఞానాం తత్తత్ కర్మ సాపేక్షం దర్శయతి హి శ్రుతిః "సాధుకారీ సాధుః భవతి, పాపకారీ పాపః భవతి" ఇతి.

173. న కర్మ అవిభాగాత్ ఇతిచేత్, న, అనాదిత్వాత్ ఉపపద్యతే చ అపి ఉపలభ్యతే చ.

సృష్టేః ప్రాక్ కర్మ న విద్యతే, క్షేత్రజ్ఞ అభావాత్. తత్ అభావః చ "సదేవ సోమ్య ఇదమ్" ఇతి అవధారణ అవగతాత్ అవిభాగాత్ ఇతిచేత్, తత్ న. అనాదిత్వాత్ క్షేత్రజ్ఞానాం తత్తత్ కర్మ ప్రవాహాణాం

చ, ఉపపద్యతే చ క్షేత్రజ్ఞ స్వరూప అనాదిత్వే అపి నామరూప విభాగ అభావాత్ అవిభాగ శ్రుతిః, అన్యథా అకృత అభ్యాగమ కృత విప్రణాశ ప్రసఙ్గాత్. ఉపలభ్యతే చ శ్రుతి స్మృత్యోః క్షేత్రజ్ఞానామ్ అనాదిత్వం "తద్ధేదం తర్హి అవ్యాకృతమాసీత్, తత్ నామ రూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే" ఇతి నామరూప వ్యాకరణ మాత్ర శ్రవణాత్, క్షేత్రజ్ఞానాం స్వరూప అనాదిత్వం సిద్ధమ్. "జ్ఞా జ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ", "నిత్యో నిత్యానాం", "ప్రకృతిం పురుషంచైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి" ఇతి, అవిభాగ శ్రుతిః అపి నామ రూప విభాగ అభావాత్ ఏవ ఉపపద్యతే ఇత్యభిప్రాయః (భిహితమ్.)

అత్ర పాఠాన్తరమ్

సృష్టేః ప్రాక్ కర్మ నవిద్యతే, క్షేత్రజ్ఞ అభావాత్. తదభావశ్చ "సదేవ సోమ్యేదమ్" ఇతి అవధారణ అవగతాత్ అవిభాగాత్ ఇతిచేత్, తత్ న. అనాదిత్వాత్ క్షేత్రజ్ఞానాం తత్తత్ కర్మ ప్రవాహాణాం చ "తద్ధేదం తర్హి అవ్యాకృతమాసీత్ తత్ నామ రూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే" ఇతి నామ రూప వ్యాకరణ మాత్ర శ్రవణాత్ క్షేత్రజ్ఞానాం స్వరూప అనాదిత్వం సిద్ధమ్. ఉపపద్యతే క్షేత్రజ్ఞ స్వరూప అనాదిత్వే అపి నామ రూప విభాగ అభావాత్ అవిభాగ శ్రుతిః. అన్యథా అకృత అభ్యాగమ కృత విప్రణాశ ప్రసఙ్గాత్. ఉపలభ్యతే చ శ్రుతి స్మృత్యోః క్షేత్రజ్ఞానామ్ అనాదిత్వమ్ "జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ",

“నిత్యోనిత్యానామ్”, ప్రకృతిం పురుషంచైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి” “న జాయతే” ఇత్యాదిభిః.

174. సర్వధర్మ ఉపపత్తేః చ

ప్రధాన పరమాణ్వాదిషు అనుపపన్నానాం “స్వపక్ష దోషాత్” ఇత్యాదిషు ఉక్తానాం సర్వేషాం ధర్మాణాం కారణత్వ ఉపపాదకానాం బ్రహ్మణి ఉపపత్తేశ్చ బ్రహ్మ ఏవ కారణమ్. ప్రధాన పరమాణ్వాదీనాం పరిమిత శక్తి (క) త్వాత్ లోకదృష్ట వస్తు సజాతీయత్వాత్ చ అనుపపత్తయః సహస్రశః సన్తి. బ్రహ్మకారణత్వే శాస్త్రైక సమధిగమ్యస్య బ్రహ్మణః సకల ఇతర విసజాతీయత్వేన అచిన్త్య శక్తిత్వాత్ సర్వశక్తిత్వ శ్రుతేశ్చ సర్వమ్ ఉపపన్నమ్ ఇత్యర్థః.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

ద్వితీయస్య అధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

ద్వితీయాధ్యాయే - ద్వితీయః పాదః.

175. రచనా అనుపపత్తేః చ న అనుమానం ప్రవృత్తేః చ.

సాఙ్ఖ్య తన్త్ర సిద్ధః ప్రధాన కారణవాదః కిం సమీచీన యుక్తి మూలః? ఉత న? ఇతి సంశయః.

సమీచీన యుక్తి మూలః ఇతి పూర్వః పక్షః. ఘటాదివత్ విచిత్ర సన్నివేశం జగత్కార్యం, తద్వత్ ఏవ స్వ సరూప కారణ విశేషారబ్ధం సుఖ దుఃఖ మోహాది ఆత్మకతయా సత్త్వాది ఆత్మకం జగత్ సత్త్వ రజస్తమో మూలకమ్. తత్ర మహదాది పృథివ్యన్తానాం ఘటాదివత్ పరిణామిత్వేన కారణాపేక్షత్వ అవిశేషాత్ తే జగత్ ఉత్పత్తౌ కారణ కాష్ఠాః న భవన్తి. తేషాం పరిమితత్వేన అపరిమిత జగదుత్పాదన అశక్తేః అన్యూన అనతిరిక్తాని సామ్యావస్థాని అపరిమితాని సత్త్వరజస్తమాంసి అవ్యక్త ప్రధాన(నాది) శబ్ద అభిధేయాని జగత్ కారణమ్.

రాద్ధాన్తస్తు - రథ ప్రాసాదాది హేతు భూత దార్వాదివత్ అచేతనం ప్రధానం స్వ స్వభావాది అభిజ్ఞ చేతన అనధిష్ఠితం విచిత్ర జగత్ రచనా సమర్థమ్ ఇతి న కేవలం ప్రధానం కారణమ్.

సూత్రార్థస్తు - రచనా అనుపపత్తేః చ న అనుమానమ్ - అనుమీయతే ఇత్యనుమానం - ప్రధానమ్. తస్య అచేతనస్య ప్రాజ్ఞ అనధిష్ఠితస్య విచిత్ర సన్నివేశ జగత్ రచనా అనుపపత్తేః తత్ న కారణమ్. చకారాత్ సత్త్వాదీనాం ద్రవ్యగుణత్వేన శౌక్ల్యాదేః ఇవ ఉపాదాన కారణత్వ అసమ్భవం సముచ్చినోతి. సత్త్వాదయో హి కార్యగత లాఘవ ప్రకాశాది హేతుభూతాః కారణభూత పృథివ్యాది గతాః తత్ స్వభావ విశేషాః. ప్రవృత్తేశ్చ - అనుపపత్తేః ఇతి వర్తతే. ప్రాజ్ఞ అనధిష్ఠితస్య ప్రధానస్య విచిత్ర జగత్ రచనా అనుగుణ ఆది అపరిస్పన్ద రూప ప్రవృత్తి అనుపపత్తేః చ న ప్రధానం కారణమ్.

176. పయోమ్బువత్ చేత్ తత్ర అపి.

పయసః అమ్బునశ్చ యథా ప్రాజ్ఞ అనధిష్ఠితస్యైవ దధిభావేన నారికేల చూతాది విచిత్ర రసరూపేణ చ పరిణామో దృశ్యతే, తద్వత్ ప్రధానస్య అపి కేవలస్య ఏవ జగదాకారేణ పరిణామః ఉపపద్యతే ఇతిచేత్, పరిహరతి - తత్రాపి ఇతి - తదపి పక్షీకృతమ్ ఇత్యర్థః. యత్ర రథాదిషు అచేతనస్య ప్రాజ్ఞ అధిష్ఠితత్వం దృష్టం, తత్ వ్యతిరిక్తం హి సర్వం పక్షీకృతమ్ ఏవ. "యో అప్సు తిష్ఠన్" ఇత్యాది శ్రుతేః తదపి ప్రాజ్ఞ అధిష్ఠితమ్.

177. వ్యతిరేక అనవస్థితేః చ అనపేక్షత్వాత్.

సర్గ వ్యతిరేకేణ ప్రతిసర్గ అవస్థయా అనవస్థితి ప్రసఙ్గాత్

చ కేవలం ప్రధానం న కారణమ్. అన్య అనపేక్షత్వాత్ ప్రధానస్య సర్వదా ఏవ హి సృష్టిః ప్రసజ్యతే.

178. అన్యత్ర అభావాత్ చ న తృణాదివత్.

ధేన్వాదినా ఉపయుక్తం హి తృణ ఉదకాది స్వయమేవ క్షీరాకారేణ పరిణమతే. తద్వత్ ప్రధానమ్ అపి, ఇతి చ వక్తుం న శక్యతే. ధేన్వాదినా ఉపయుక్తస్య అపి తృణాదేః క్షీరాకారేణ పరిణామః ప్రాజ్ఞ అధిష్ఠితత్వాత్ ఏవ భవతి ఇతి అభ్యుపేతవ్యమ్. కుతః? అన్యత్ర అభావాత్ - అనడుదాది ఉపయుక్తస్య ప్రహీణస్య వా తృణాదేః క్షీరాకారేణ పరిణామ అభావాత్.

179. పురుష అశ్మవత్ ఇతిచేత్ తథా అపి.

ప్రాజ్ఞ అనధిష్ఠితమ్ అపి ప్రధానం చైతన్య మాత్ర వపుః నిష్క్రియః పురుషః స్వ సన్నిధి మాత్రేణ సర్గాదౌ ప్రవర్తయతి. యథా దృక్ శక్తి యుక్తః గమన శక్తి వికలః పఙ్గుః పురుషః, అన్ధం, దృక్ శక్తి వికలం, ప్రవృత్తి శక్తి యుక్తం పురుషం, స్వ సన్నిధానాత్, ప్రవర్తయతి. యథా చ అయస్కాన్త అశ్మా స్వ సన్నిధానాత్ అయః ప్రవర్తయతి తద్వత్; ఇతిచేత్, పరిహరతి 'తథాపి' ఇతి. తద్వత్ అపి ప్రధానస్య ప్రవృత్తిః న ఉపపద్యతే. తత్ర హి పఙ్గోః పురుషస్య, గమన శక్తి వికలస్య అపి, మార్గోపదేశాది వ్యాపారః కాదాచిత్కః దృశ్యతే. అన్ధస్య చాక్షుష వ్యాపార విరహే అపి పఙ్గు ఉపదేశ

గ్రహణాదిః చేతన ధర్మః అస్తి. అయస్కాన్తమణేః అపి అయః ప్రవృత్తౌ కాదాచిత్కమ్ అయః సన్నిధానం విద్యతే. ఇహ తు సన్నిధి మాత్ర అతిరేకీ తాదృశః కశ్చిత్ విశేషః ఉభయత్ర అపి న విద్యతే. పురుష సన్నిధానస్య నిత్యత్వేన నిత్యసర్గ ప్రసక్తిః. తథా సతి ప్రతి సర్గ అభావః అపవర్గ అభావ ప్రసఙ్గశ్చ. ఇతశ్చ -

180. అఙ్గిత్వ అనుపపత్తేః చ.

గుణానామ్ ఉత్కర్ష అపకర్ష రూప అంగ అంగి భావేన జగత్ ప్రవృత్తిః ప్రతిసర్గ అవస్థాయాం సామ్యావస్థానామ్ ఏకస్య ఉత్కర్ష రూప అఙ్గిత్వ అనుపపత్తేశ్చ న సమ్భవతి. తత్రాపి ఉత్కర్షః అస్తి చేత్ సర్వదా సర్గ ప్రసఙ్గః.

181. అన్యథా అనుమితౌ చ జ్ఞ శక్తి వియోగాత్.

ఉక్త ప్రకారాత్ వ్యతిరిక్త ప్రకారేణ ప్రధాన అనుమితౌ చ ప్రధానస్య జ్ఞాతృత్వ శక్తి వియోగాత్ రచనా అనుపపత్త్యాదయో దోషాః తదవస్థాః.

182. అభ్యుపగమే అపి అర్థ అభావాత్.

ప్రధాన అనుమాన అభ్యుపగమే అపి ప్రధానేన ప్రయోజన అభావాత్ న తత్ అనుమేయమ్. పురుషస్య భోగాపవర్గ అర్థతయా హి ప్రధాన ప్రవృత్తేః సప్రయోజనత్వమ్. చైతన్య మాత్ర వపుషో

నిష్క్రియస్య నిత్య నిర్వికారస్య పురుషస్య ఇతరేతర అధ్యాస కృత ప్రకృతి దర్శన రూప భోగః తత్ వివేచన రూప అపవర్గశ్చ న సమ్భవతి. నిర్వికారస్య ఏవ ప్రకృతి సన్నిధానేన భోగః సమ్భవతి చేత్ ఉభయోః నిత్యత్వేన సర్వగతత్వేన చ సన్నిధానస్య నిత్యత్వాత్ అపవర్గ అసిద్ధిః తథావిధ సన్నిధేః ఏవ అపవర్గ హేతుత్వే భోగ అసిద్ధిశ్చ.

183. విప్రతిషేధాత్ చ అసమఞ్జసమ్.

విప్రతిషిద్ధం చ ఇదం సాఙ్ఖ్య దర్శనమ్ - ప్రకృతేః పరార్థతయా పురుషః ద్రష్టా భోక్తా అధిష్ఠాతా ఇత్యాహుః. ప్రకృతేశ్చ పురుషస్య భోగ అపవర్గ అర్థతయా సప్రయోజనత్వం చ, ప్రకృత్యా ఏవ సాధన భూతయా పురుషో భోగమ్ అపవర్గం చ అశ్నుతే ఇతి చ ఉక్తేః. స చ పురుషః చైతన్య మాత్ర వపుః నిత్యో నిర్వికారో న ద్రష్టా న భోక్తా న కర్తా ఇతి చ. అతః ఏవ పురుషో న బధ్యతే, న చ మోక్షసాధనమ్ అనుతిష్ఠతి, న చ ముచ్యతే ఇతి చ వదన్తి, ప్రకృతిః అచేతన భూతా ఏవ పురుష సన్నిధానాత్ పురుషధర్మం చైతన్యం స్వస్మిన్, స్వధర్మం కర్తృత్వం పురుషే చ అనుసన్ధాయ బధ్యతే, మోక్షసాధనమ్ అనుతిష్ఠతి, ముచ్యతే ఇతి చ ఆహుః. అధ్యాసన రూపమ్ అనుసన్ధానం హి చేతన ధర్మః, తథా ప్రకృతిః అనుపకారిణః పురుషస్య భోగ అపవర్గ స్వరూపం ప్రయోజనం సాధయతి ఇతి ఉపకారిణి ఇతి చ ఆహుః. అధ్యాసరూప బన్ధాదయః పురుషస్య న సన్తి ఇతిచేత్, కః తస్య ఉపకారః? ఏవమ్ (అది)

అన్యోన్య విరుద్ధ భాషణాత్ అసమఞ్జసమ్.

184. మహత్ దీర్ఘవత్ వా హ్రస్వ పరిమణ్డలాభ్యామ్.

కిం కాణాద అభ్యుపగతః పరమాణు కారణ వాదః సమీచీన యుక్తిమూలః? ఉత న? ఇతి సంశయః.

సమీచీన యుక్తి మూలః ఇతి పూర్వః పక్షః, అవయవ సంయోగాత్ అవయవి ఉత్పత్తే దర్శనాత్. అవయవ అల్పత్వ ప్రాచుర్యాభ్యాం సర్షప మహీధర వైషమ్య దర్శనాత్ చ అవయవ అల్పత్వ కాష్ఠ అవశ్య అభ్యుపగమనీయా ఇతి పరమాణు సిద్ధిః. తే చతుర్విధాః పరమాణవః విపాక దశాపన్న క్షేత్రజ్ఞ అదృష్ట సచివాః పరమేశ్వర అధిష్ఠితాః ద్వి అణుకాది క్రమేణ జగదారమ్భకాః ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - అవయవాః స్వకీయైః షడ్భిః పార్శ్వైః సంయుజ్యమానాః స్వస్మాత్ మహాన్తమ్ అవయవినమ్ ఉత్పాదయన్తి ఇతి పరమాణుషు అపి తథైవ ఉత్పాదకత్వమ్ అభ్యుపేతవ్యమ్. తథా సతి పరమాణవః అపి సాంశాః స్వకీయైః అవయవైః, తే చ స్వకీయైః ఇతి న క్వచిత్ కారణత్వస్య వ్యవస్థితిః.

సూత్రార్థస్తు - మహత్ దీర్ఘవత్ వా హ్రస్వపరిమణ్డలాభ్యామ్, అసమఞ్జసమ్ ఇతి వర్తతే. వా శబ్దః చ అర్థే. హ్రస్వ పరిమణ్డలాభ్యామ్, - ద్వి అణుక పరమాణుభ్యాం, మహత్ దీర్ఘవత్, త్రి అణుక ద్వి అణుక ఉత్పత్తివత్ అన్యత్ చ తత్ అభ్యుపగతం సర్వమ్ అసమఞ్జసమ్.

ద్వి అణుకాది క్రమేణ ఆరమ్భకత్వం కారణ అనవస్థితేః అసమఞ్జసం, కిమత్ర అన్యత్ అసమఞ్జసమ్? ఇత్యత్ర ఆహ............

185. ఉభయధా అపి న కర్మ అతః తత్ అభావః.

పరమాణూనామ్ ఆద్యం కర్మ అదృష్టకారితమ్ ఇతి అభ్యుపగమ్యతే. తత్ అదృష్టం కిమ్ అణుగతమ్? ఉత క్షేత్రజ్ఞ గతమ్? ఉభయధా అపి అదృష్టస్య అకాదాచిత్కత్వేన సత్ ఉత్పాదకత్వ ప్రసఙ్గాత్ కాదాచిత్కం కర్మ న సమ్భవతి. అతః కర్మణా పరమాణు సంయోగ అభావః విపాక అపేక్షత్వే అపి నానా విధ అనన్త అదృష్టానామ్ ఏకదా ఏవ ఏక రూప విపాకశ్చ న సమ్భవతి. ఆనుమానిక ఈశ్వర అసిద్ధేః ఈశ్వర ఇచ్ఛయా అపి నియమః న సమ్భవతి.

186. సమవాయ అభ్యుపగమాత్ చ సామ్యాత్ అనవస్థితేః.

సమవాయ అభ్యుపగమాత్ చ అసమఞ్జసమ్. సమవాయో హి జాతిగుణాదీనాం ద్రవ్యవిశేష అపృథక్ సిద్ధి హేతుతయా అభ్యుపగమ్యతే; సమవాయస్య అపి తథా అభావే హేతు అపేక్షా సామ్యాత్ అనవస్థితేః. సమవాయస్య తథా అభావః స్వాభావికః ఇతిచేత్, జాతి గుణాదీనామ్ ఏవ ఏష స్వభావః ఇతి యుక్తమ్.

ఇతశ్చ.......

187. నిత్యమేవ చ భావాత్.

సమవాయ సమ్బన్ధస్య నిత్యత్వ అభ్యుపగమాత్ సమ్బన్ధి

నిత్యత్వమ్ అన్తరేణ తత్ అనుపపత్తేః అవయవ అవయవినోః ఉభయోః అపి నిత్యమేవ భావాత్ కార్య కారణ భావః ఏవ న సిధ్యతి.

188. రూపాదిమత్త్వాత్ చ విపర్యయః దర్శనాత్.

పరమాణూనాం నిత్యత్వ నిరవయవత్వాది విపర్యయశ్చ స్యాత్, రూపాదిమత్త్వాత్ తేషామ్, ఘటాదిషు రూపాదిమత్సు తథా దర్శనాత్. దర్శనాత్ ఏవ హి త్వదభిమతం పరికల్ప్యతే.

189. ఉభయథా చ దోషాత్.

అనిత్యత్వాది భయాత్ పరమాణూనాం రూపాది శూన్యత్వే కార్య గుణస్య కారణ గుణ పూర్వకత్వ అసిద్ధిః, తత్ సిద్ధయే రూపాదిమత్త్వే చ అనిత్యత్వాది దోష ప్రసక్తిః ఇతి ఉభయథా చ దోషాత్ అసమఞ్జసమ్ ఏవ.

190. అపరిగ్రహాత్ చ అత్యన్తమ్ అనపేక్షా.

కాపిల పక్షే హి శ్రుతి న్యాయ విరుద్ధే అపి సత్కార్యవాదాది కిఞ్చిత్ వైదికైః పరిగృహ్యతే. కాణాదేః తు కస్యచిత్ అపి అంశస్య వైదికైః పరిగ్రహ అభావాత్ అనుపపన్నత్వాత్ చ నిశ్శ్రేయస అర్థిభిః అత్యన్తమ్ అనపేక్షా కార్యా.

191. సముదాయ ఉభయహేతుకే అపి తత్ అప్రాప్తిః.

సౌగతాః చతుర్విధాః - ప్రత్యక్ష సిద్ధ స్థూల ద్రవ్యవాదినః

కేచిత్ వైభాషికాః. అన్యే విజ్ఞాన అనుమేయ స్థూలద్రవ్య వాదినః, తే చ సౌత్రాన్తికాః. అపరే నిరాలమ్బన విజ్ఞానమాత్ర సద్భావం వదన్తి యోగాచారాః. త్రయో అపి ఏతే స్వాభ్యుపగత వస్తునః క్షణికత్వం వదన్తి. అన్యే తు సర్వ శూన్యవాదినో మాధ్యమికాః. తత్రాద్యయోః బాహ్య సద్భావమ్ అభ్యుపగచ్ఛతోః జగదుత్పత్తి ప్రకారః లోక వ్యవహారశ్చ సూపపాదః? ఉత దురుపపాదః? ఇతి సంశయః.

సూపపాదః ఇతి పూర్వః పక్షః. తథాహి - పార్థివ ఆప్య తైజస వాయవీయాః గన్ధాది యుక్తాః పరమాణవో హి పృథివ్యాది రూపేణ సంహతాః భవన్తి. భూతేభ్యశ్చ శరీరేన్ద్రియ విషయ లక్షణ సఙ్ఘాతాః; తత్రాన్తరః విజ్ఞాన సన్తానః గ్రాహకాభిమాన ఆరూఢ ఆత్మత్వేన అవతిష్ఠతే. ఏషు క్షణికేషు అపి స్థిరత్వాది గోచర బుద్ధ్యాఖ్య విద్యయా సర్వమ్ ఉపపద్యతే ఇతి జగదుత్పత్తిః లోక వ్యవహారశ్చ యుజ్యతే.

రాద్ధాన్తస్తు - క్షణ ధ్వంసినః పరమాణవః కదా సంహతౌ వ్యాప్రియన్తే? కదా సంహన్యన్తే? సంహతౌ వ్యాపృతాః తస్మిన్ ఏవ క్షణే వినష్టాః చేత్, కే పునః సంహన్యన్తే? కశ్చ విజ్ఞానాత్మా కదా కం విషయం స్పృశతి? కశ్చ కదా కం జానాతి? కశ్చ కదా కమర్థమ్ ఉపాదత్తే? స్ప్రష్టా నష్టః , స్పృష్టం చ నష్టం, వేదితా నష్టః, వేద్యం చ నష్టం. కథమ్ అన్యేన స్పృష్టమ్ అన్యో విజానాతి, కథం వా అన్యేన విదితమ్ అన్యః ఉపాదత్తే? సన్తాన ఏకత్వే సిద్ధే అపి సన్తానిభ్యః

సన్తానస్య పరమార్థతః వస్త్వన్తరత్వ అనభ్యుపగమాత్ సన్తానైక్యం అపారమార్థికమ్ అకిఞ్చిత్కరమ్. స్థిరత్వాది అవిద్యయా అపి సఙ్ఘాతోత్పత్తిః న సమ్భవతి. న హి శుక్తికాదిషు రజతాది అవిద్యయా రజతాది ఉత్పత్తి సమ్భవః. విదుషశ్చ పూర్వస్య నష్టత్వేన ఉత్తరేణ అవిదుషా పూర్వ వినష్టేన విదుషా అనుసంహితార్థ ఉపాదానం న సమ్భవతి. సంస్కార ఆశ్రయత్వేన చ ఏకో అర్థః స్థిరో న అభ్యుపగమ్యతే. అతో జగదుత్పత్తిః లోక వ్యవహారశ్చ దురుపపాదః ఏవ.

సూత్రార్థస్తు - సముదాయ ఉభయ హేతుకే అపి తదప్రాప్తిః - ఉభయ హేతుకే అపి సముదాయే సముదాయత్వ అప్రాప్తిః. పరమాణు హేతుకః పృథివ్యాది సముదాయః, పృథివ్యాది హేతుకః శరీర ఇన్ద్రియ సముదాయః ఇతి ఉభయ హేతుకో అపి సముదాయః క్షణికత్వ అభ్యుపగమాత్ ఉక్తేన న్యాయేన న సిధ్యతి ఇత్యర్థః.

192. ఇతరేతర ప్రత్యయత్వాత్ ఉపపన్నమ్ ఇతిచేత్ న, సఙ్ఘాతభావ అనిమిత్తత్వాత్.

యద్యపి క్షణికాః సర్వే భావాః, తథాపి అవిద్యాదీనామ్ ఇతరేతర హేతుకత్వాత్ ఉపపన్నం లోకవ్యవహారాదికమ్. అస్థిరేషు స్థిరత్వ బుద్ధిరూపయా అవిద్యయా తత్ర తత్ర రాగద్వేషాదయో జాయన్తే, ఇత్యేవమాది పరమ్పరయా పునః అపి అవిద్యా ఇతి చక్రవత్ పరివర్తతే ఇతిచేత్, న ఏతత్ ఉపపద్యతే. సఙ్ఘాత భావ

అనిమిత్తత్వాత్ అవిద్యాయాః. యద్యపి అవిద్యాఖ్యా విపరీత బుద్ధిః క్షణికం స్థిరత్వేన విషయీకరోతి, తథాపి తత్ న వస్తుతః స్థిరం భవతి ఇతి వస్తుతః స్థిర కార్యం న కరోతి. అతః సఙ్ఘాతభావో న సిధ్యతి ఇత్యర్థః. అస్థిరే స్థిరత్వబుద్ధి యుక్తస్య విజ్ఞానాత్మనః తదా ఏవ నష్టత్వాత్ కస్య రాగ ద్వేషాదయః జాయన్తే? ఇతి రాగ ద్వేషాది పరమ్పరా చ న సిధ్యతి ఇతి అభిప్రాయః .

ఇతశ్చ.....

193. ఉత్తరోత్పాదే చ పూర్వ నిరోధాత్.

ఉత్తరఘట క్షణోత్పత్తి వేలాయాం పూర్వస్య వినష్టత్వాత్ అభావస్య ఏవ హేతుత్వేన అవిశేషాత్ సర్వేషాం సర్వదా ఉత్పత్తిః ప్రసజ్యతే. పూర్వ క్షణవర్తినో హేతుత్వ ఉపగమే అపి దేశాదేః విశేషకస్య స్థిరస్య ఏకస్య అనభ్యుపగమాత్ అవిశేషేణ ఉత్తర క్షణ వర్తినః సర్వస్య హేతుః స్యాత్.

194. అసతి ప్రతిజ్ఞా ఉపరోధో యౌగపద్యమ్ అన్యథా.

అసతి ఉత్పత్తౌ ప్రతిజ్ఞా నిరోధశ్చ భవతామ్, అధిపతి సహ కార్యాదీనాం విజ్ఞాన ఉత్పత్తి హేతుత్వ ప్రతిజ్ఞానాత్. అథ ఏతత్ పరిజిహీర్షయా పూర్వో ఘట క్షణః తిష్ఠతి ఇత్యుచ్యేత, తదా యుగపత్ ఘట క్షణ ద్వయోపలబ్ధి ప్రసఙ్గః. న చ ఉపలభ్యతే. ఉపరోధః - విరోధః.

సతో నిరన్వయ వినాశో అపి న సమ్భవతి ఇత్యాహ-

195. ప్రతిసంఖ్యా అప్రతిసంఖ్యా నిరోధ అప్రాప్తిః అవిచ్ఛేదాత్.

ప్రతిసజ్ఖ్యా అప్రతిసజ్ఖ్యా నిరోధ అప్రాప్తిః - స్థూల సూక్ష్మ వినాశయోః అప్రాప్తిః ఇత్యర్థః. స్థూల వినాశః - ముద్గర అభిఘాతాది అనన్తరభావి ఉపలబ్ధి యోగ్యః. సూక్ష్మస్తు - ప్రతిక్షణ భావి ఉపలబ్ధి అనర్హః. తౌ నిరన్వయౌ న భవతః, ఉత్పత్తి వినాశ ధర్మ భాగినో ద్రవ్యస్య అవిచ్ఛేదాత్. "తత్ అనన్యత్వమ్" ఇతి సత్కార్యవాదస్య ఉపపాదితత్వాత్ ఇత్యభిప్రాయః. ఘటాదౌ కపాలాది రూప అవస్థయా నిరన్వయ వినాశ అదర్శనాత్, ప్రదీప నిర్వాణే అపి సూక్ష్మావస్థా ప్రాప్తిః ఇతి అవిరోధః.

196. ఉభయధా చ దోషాత్.

ఉత్పన్నస్య తుచ్ఛత్వ ఆపత్తౌ, తుచ్ఛాత్ ఉత్పత్తౌ చ ఇతి ఉభయ ప్రకారే చ దోష ఆపత్తేః తే న సమ్భవతః. ఉత్పన్నస్య తుచ్ఛతా ఆపత్తౌ హి పశ్చాత్ తుచ్ఛాత్ ఉత్పద్యమానం జగత్ తుచ్ఛ ఆత్మకమేవ స్యాత్, మృత్ సువర్ణాదేః ఉత్పద్యమాన మృత్ సువర్ణాద్యాత్మక ఘట మకుటాదివత్. అతః తుచ్ఛాత్ ఉత్పత్తిః తుచ్ఛతాపత్తిః చ న సమ్భవతః

197. ఆకాశే చ అవిశేషాత్.

ఆకాశే తుచ్ఛ స్వరూపతా న సమ్భవతి, అబాధిత ప్రతీతి

సిద్ధ పృథివ్యాదివత్ ఆకాశే అపి అబాధిత ప్రతీతేః అవిశేషాత్. ప్రతీయతే హి ఆకాశః అత్ర శ్యేనః పతతి అత్ర గృధ్రః ఇతి శ్యేనాదేః పతన దేశత్వేన.

198. అనుస్మృతేః చ.

ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ చ న ఘటాదేః క్షణికత్వమ్, తదేవ 'ఇదమ్' ఇతి హి ప్రత్యభిజ్ఞాయతే. ప్రత్యభిజ్ఞానం హి నామ - అతీత వర్తమాన కాలవర్తి ఏక వస్తు విషయమ్ ఏకం ప్రత్యక్ష జ్ఞానమ్. తస్య కాలద్వయ సమ్బన్ధ విశిష్టమ్ ఏవ వస్తు విషయః. న చ 'తత్' ఇతి అంశ స్మరణమ్. 'ఇదమ్' ఇతి అంశశ్చ గ్రహణమ్, అతీతకాల సమ్బన్ధిన ఇన్ద్రియ సమ్ప్రయోగ అభావాత్ ఇతి వాచ్యమ్, 'తత్', 'ఇదమ్' ఇతి సామానాధికరణ్యేన గ్రహణస్య ఏకత్వ స్ఫురణాత్. పూర్వ కాల అనుభవ జనిత సంస్కార సహకృత ఇన్ద్రియ సమ్ప్రయోగ యుక్తస్య పురుషస్య తథా గ్రహణమ్ ఉపపద్యతే ఏవ. అన్వయ వ్యతిరేకాధీనం హి సర్వత్ర సామగ్రీ పరికల్పనమ్. న చ జ్వాలాదివత్ సాదృశ్య నిబన్ధనా ప్రత్యభిజ్ఞా ఇతి త్వయా వక్తుం శక్యం, కాలద్వయ వర్తినోః ద్వయోః సాదృశ్యస్య అనుసన్ధాతుః జ్ఞాతుః ఏకస్య అనభ్యుపగమాత్.

పృథివ్యాది విజ్ఞాన అనుమేయ అర్థవాదినం ప్రత్యాహ. స హి జ్ఞానే నీలపీతాది విచిత్రాకారం దృష్ట్వా జ్ఞానాత్ పూర్వ క్షణవర్తినం జ్ఞానే స్వాకారం సమర్ప్య వినష్టమ్ అర్థమ్ అనుమినోతి. తత్ర ఉత్తరమ్.........

199. న అసతః అదృష్టత్వాత్.

అసతో ధర్మిణో ధర్మస్య అన్యత్ర సఙ్క్రమణం న సమ్భవతి, కుతః? అదృష్టత్వాత్ - న హి ధర్మిణి వినష్టే తద్ధర్మస్య అన్యత్ర సఙ్క్రమణం క్వచిత్ దృష్టమ్.

200. ఉదాసీనానామ్ అపి చ ఏవం సిద్ధిః.

వైభాషిక సౌత్రాన్తికయోః ద్వయోః అపి సాధారణమ్ ఇదం దూషణమ్, ఏవం - సర్వ భావానాం క్షణికత్వ అభ్యుపగమే సతి ఉదాసీనానాం - నిష్ప్రయత్నానామ్ అపి ఐహిక ఆముష్మిక సర్వార్థ సిద్ధిః స్యాత్, ప్రయత్నాది అనుతిష్ఠతః తదానీమ్ ఏవ వినష్టత్వాత్, తత్తత్ సంస్కారాదేః అపి కస్యచిత్ స్థిరస్య అనువర్తమానస్య అనభ్యుపగమాత్ చ, పశ్చాత్ ఆగతా సిద్ధిః అహైతుకీ ఇతి నిష్ప్రయత్నానామ్ అపి ఐహిక ఆముష్మిక సర్వార్థ సిద్ధిః స్యాత్.

201. న అభావ ఉపలబ్ధేః.

యోగాచార అభిమతో జ్ఞానమాత్ర సద్భావవాదః కిం సమీచీన యుక్తి మూలః? ఉత న? ఇతి సంశయః.

సమీచీన యుక్తిమూలః ఇతిపూర్వః పక్షః, బాహ్యార్థ సత్ భావవాదినా అపి తత్తత్ అర్థాకార జ్ఞానస్య ప్రకాశమానత్వమ్ అవశ్య ఆశ్రయణీయమ్. సర్వస్య వస్తునః ప్రకాశమానస్య స్వ అసాధారణేన

ఆకారేణ ప్రకాశః ఇష్యతే. తత్ర ఘట పటాది జ్ఞానస్య ఘట పటాది ఆకారః ఏవ ఆకారః. అన్యథా ఘటాది అసాధారణ్యం చ తత్ తత్ జ్ఞానస్య న సమ్భవతి. ఏకశ్చ అయమ్ ఆకారః ఉపలభ్యతే. స తు జ్ఞానస్య ఏవ ఇతి తత్ వ్యతిరిక్తార్థ సద్భావవాదో అనుపపన్నః. తావతైవ ఘటః అయం జ్ఞాతః ఇతి వ్యవహారశ్చ ఉపపద్యతే. తస్య బహిర్వత్ అవభాసో నిర్మూలత్వాత్ విభ్రమ కృతః.

రాద్ధాన్తస్తు - ఘటమ్ అహం జానామి ఇతి సకర్మకస్య సకర్తృకస్య జ్ఞా ధాతు అర్థస్య ఛేదనాదివత్ సర్వలోక సాక్షికమ్ ఉపలభ్యమానస్య కర్తృ కర్మ వ్యతిరేకేణ కేవలస్య ఏవ సద్భావమ్ అనున్మత్తః కో బ్రవీతి? స్వ అసాధారణాకారశ్చ ఛేదనాదివత్ తత్తత్ అర్థ వ్యవహార యోగ్యతా ఆపాదన ఆకారేణ ఉపలభ్యతే. ఏవం ఛేదనాదేః అపి ఆకారో ద్విధా భావనాది హేతుతయా ఏవ కర్తృగతస్య ఉపలభ్యతే. న హి అమూర్తానాం క్రియాదీనాం కర్తృ కర్మ నిరూపణీయ స్వాకారాణాం కర్మ ఆకారత్వమ్ ఆశ్రీయతే.

సూత్రార్థస్తు - న అభావ ఉపలబ్ధేః - జ్ఞానవ్యతిరిక్త అర్థ అభావో న శక్యతే వక్తుమ్, ఉపలబ్ధేః - ఘటమ్ అహం జానామి ఇతి జానాతేః కర్మతయా చ ఉపలబ్ధేః.

202. వైధర్మ్యాత్ చ న స్వప్నాదివత్.

స్వప్న జ్ఞానాదివత్ చ జాగరిత జ్ఞానానాం న మిథ్యా

అర్థత్వం, తత్ వైధర్మ్యాత్. నిద్రాది కరణ దోష బాధక ప్రత్యయ రహితత్వాత్ ఇత్యర్థః. చకారాత్ తాని అపి యథార్థాని ఇత్యభిప్రాయః.

203. న భావో అనుపలబ్ధేః.

న కేవలస్య అర్థ శూన్యస్య జ్ఞానస్య భావః సమ్భవతి, క్వచిత్ అపి అనుపలబ్ధేః. అబాధిత ప్రతీతి సిద్ధస్య అసద్భావే సతి జ్ఞానమాత్రస్య అపి అసద్భావో న శక్యతే వారయితుమ్ ఇత్యభిప్రాయః.

204. సర్వథా అనుపపత్తేశ్చ.

మాధ్యమిక ఉక్త సర్వ శూన్యవాదః సమ్భవతి? న? ఇతి సంశయః.

సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః. విజ్ఞానం ఘటాదయశ్చ సర్వే భావాః న సన్తి. కుతః? ఉత్పత్తి అనిరూపణాత్ ఘటాది భావానామ్. భావాత్ తావత్ ఉత్పత్తిః న సమ్భవతి, న హి ఘటాదిః ఉత్పద్యమానః అసమ్మృదితేన మృత్ పిణ్డాదినా ఉత్పద్యతే. న అపి అభావాత్, పశ్చాత్ అభావాత్ ఉత్పద్యమానః ఘటాదిః అభావాత్మక ఏవ స్యాత్ ఇతి సర్వ శూన్యత్వమ్ ఏవ యుక్తిమత్.

రాద్ధాన్తస్తు - లోకే భావాభావ శబ్దయోః తద్బుద్ధ్యోః చ ప్రమాణేన ఉపలభ్యమానస్య ఏవ వస్తునః అవస్థా విశేషః ఏవ భావ రూపో విషయః. వర్తమానతయా ఉపలభ్యమాన అవస్థా

విశేషో భావః బుద్ధి విషయః. తత్ విరోధి అవస్థా విశేషో అభావ బుద్ధి విషయః. అతో న కుతశ్చిత్ త్వత్ అభిప్రేతం తుచ్ఛత్వం సిధ్యతి.

సూత్రార్థస్తు - సర్వథా అనుపపత్తేశ్చ - సర్వ శూన్యవాదీ సర్వం సత్ ఇతి ప్రతిజ్ఞాయ స్వ అభిప్రేతం సాధయతి? ఉత అసత్ ఇతి ప్రతిజ్ఞాయ? అథ ప్రకారాన్తరేణ ప్రతిజ్ఞాయ? సర్వథా అపి సర్వ శూన్యత్వ అనుపపత్తేః స్వాభిమతా సిద్ధిః, సత్ అసత్ భావయోః విద్యమాన వస్తు ధర్మత్వ ఉపపాదనాత్.

205. న ఏకస్మిన్ అసమ్భవాత్.

జైనమతం యుక్తిమత్? ఉత న? ఇతి సంశయః.

యుక్తిమత్ ఇతి పూర్వః పక్షః. జీవ అజీవ శబ్ద అభిలపనీయ భోక్తృ భోగ్యాత్మకస్య జగతః సత్త్వ, అసత్త్వ, నిత్యత్వ, అనిత్యత్వ, భిన్నత్వ, అభిన్నత్వైః అనైకాన్త్యమ్. షట్ ద్రవ్య తత్పర్యాయాత్మనా అవస్థితత్వాత్ కృత్స్నస్య జగతః ద్రవ్యాత్మనా సత్త్వైకత్వ నిత్యత్వాని ఉపపన్నాని, పర్యాయ ఆత్మనా చ విపరీతాని. పర్యాయాశ్చ ఘటత్వ పటత్వాది అవస్థా విశేషాః. ద్రవ్య స్వరూపస్య ఏకత్వాత్ స్థిరత్వాత్ సద్బుద్ధి బోధ్యత్వాత్ తేన రూపేణ ఏకత్వాది యుక్తం, పర్యాయ శబ్ద అభిధేయ అవస్థా విశేషాణామ్ అనేకత్వాత్ అస్థిరత్వాత్ అసత్ బుద్ధి బోధ్యత్వాత్ తేన రూపేణ అసత్త్వ అనిత్యత్వ నానాత్వాని యుక్తాని. ప్రతీతి వ్యవస్థాప్యత్వాత్ సర్వస్య వస్తునః

ఉభయాకార ప్రతీతేః ఉభయమ్ ఉపపన్నమ్.

రాద్ధాన్తస్తు - ఏకస్య అస్తిత్వ నాస్తిత్వాదిభిః అనైకాన్తికత్వమ్ అయుక్తమ్, ఏకస్మిన్ వస్తుని అస్తిత్వ నాస్తిత్వాదేః విరుద్ధస్య ఛాయా ఆతపవత్ యుగపత్ అసమ్భవాత్. తథాహి - ద్రవ్యస్య, తత్ విశేషణ భూత పర్యాయస్య ఇత్థం శబ్ద అభిధేయ అవస్థా విశేషస్య చ ఇదమ్ ఇత్థమ్ ఇతి ప్రతీతేః ప్రకార ప్రకారితయా పృథక్ పదార్థత్వాత్ న ఏకస్మిన్ విరుద్ధ ప్రకార భూత సత్త్వ అసత్త్వ రూప ధర్మ సమావేశో యుగపత్ సమ్భవతి. ఉత్పత్తి వినాశాఖ్య పరిణామ విశేష ఆస్పదత్వం చ ద్రవ్యస్య అనిత్యత్వం, తత్ విపరీతం చ నిత్యత్వం తస్మిన్ కథం సమవైతి? విరోధి ధర్మాశ్రయత్వం చ భిన్నత్వం, తత్ విపరీతం చ అభిన్నత్వం కథం వా తస్మిన్ సమవైతి? యథా అశ్వత్వ మహిషత్వయోః యుగపత్ ఏకస్మిన్ అసమ్భవః. ఏకస్య పృథివీ ద్రవ్యస్య ఘటత్వం శరావత్వం చ ప్రదేశ భేదేన, న తు ఏకేన ప్రదేశేన ఉభయ ఆశ్రయత్వమ్, యథా ఏకస్య దేవదత్తస్య ఉత్పత్తి వినాశయోగిత్వం కాలభేదేన, న హి ఏతావతా వస్తునః ద్వి ఆత్మకత్వమ్, అపితు పరిణామశక్తి యోగమాత్రమ్. అతః న యుక్తిమత్ జైనమతమ్.

సూత్రార్థస్తు - నైకస్మిన్ న సమ్భవాత్ - న జైనమతం యు క్తమ్. కుతః? ఏకస్మిన్ వస్తుని ఉక్తరీత్యా యుగపత్ విరుద్ధ ధర్మ సమావేశ అసమ్భవాత్. అతః సూత్ర విరుద్ధం వేదాన్తవాదిభిః

అపి భేదాభేద సమాశ్రయణమ్.

206. ఏవం చ ఆత్మా కార్త్స్న్యమ్.

ఏవమ్ ఆత్మా కార్త్స్న్యాత్ చ అనుపపన్నమ్. శరీర పరిమాణత్వే హి ఆత్మనః బృహతః శరీరాత్ అల్పీయసి శరీరే ప్రవిశతః అకార్త్స్న్యమ్ - అపరిపూర్ణత్వం ప్రసజ్యతే, తదానీమ్ అల్ప పరిమాణత్వాత్.

207. న చ పర్యాయాత్ అపి అవిరోధో వికారాదిభ్యః.

తథావిధ అల్పత్వ అవస్థా యోగేన అపి అవిరోధో న సమ్భవతి, ఘటపటాదేః ఇవ వికార, తత్ ప్రయుక్త దోష ఆస్పదత్వ ప్రసంగాత్.

208. అన్త్యావస్థితేః చ ఉభయ నిత్యత్వాత్ అవిశేషః.

జీవస్య యదన్త్యం పరిమాణం మోక్షావస్థం, తస్య పశ్చాత్ ఏక రూపేణ అవస్థితేః తదేవ స్వాభావికం పరిమాణమ్ ఇతి ఆత్మనశ్చ తత్పరిమాణస్య చ ఉభయోః నిత్యత్వాత్ పూర్వమ్ అపి న శరీర పరిమాణత్వ సిద్ధిః ఇతి పూర్వావస్థాయాం న విశేషః. అతో అసఙ్గతమ్ ఏవ జైనమతమ్.

209. పత్యుః అసామఞ్జస్యాత్.

పశుపతి మతం నిశ్శ్రేయసార్థిభిః ఆదరణీయమ్? ఉత న? ఇతి సంశయః.

ఆదరణీయమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః - పరమ పురుషార్థ సాధన అవబోధిత్వేన నిఖిల వస్తు సాక్షాత్కార సమర్థ పశుపతి ప్రణీతత్వాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - అనాది నిధన అవిచ్ఛిన్న పాఠ సమ్ప్రదాయ నిరస్త ప్రమాదాది నిఖిల దోష గన్ధ వేద సిద్ధ పర అవర తత్త్వ వ్యత్యయ ప్రతిపాదనాత్, నిమిత్త ఉపాదాన భేద అభిధానాత్, సురా కుమ్భ స్థాపన తత్స్థ దేవతార్చన ముద్రికా షట్క విజ్ఞాన తత్ ధారణాది వేద విరుద్ధ ఆచార ప్రతిపాదన పరత్వాత్ చ అసామఞ్జస్యాత్ అనాదరణీయమ్ ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - పత్యుః అసామఞ్జస్యాత్ "నైకస్మిన్ అసమ్భవాత్ ఇత్యతో న" ఇత్యనువర్తతే. పత్యుః - పశుపతేః మతం న ఆదరణీయమ్. కుతః? వేదవిరుద్ధ తత్త్వాచార అవబోధిత్వేన అసామఞ్జస్యాత్.

210. అధిష్ఠాన అనుపపత్తేశ్చ.

అనుమేయ ఈశ్వర అభ్యుపగమేన హి ప్రధానస్య అధిష్ఠానమ్ ఈశ్వరస్య ఉచ్యతే. సశరీరస్య ఏవ కులాలాదేః అధిష్ఠాన దర్శనాత్ అశరీరస్య ఈశ్వరస్య ప్రధాన అధిష్ఠాన అనుపపత్తేః చ అసామఞ్జస్యమ్. సశరీరత్వ అభ్యుపగమే అపి తత్ శరీరస్య సావయవస్య నిత్యత్వే అనిత్యత్వే చ దోషః పూర్వోక్తః ఇత్యభిప్రాయః.

211. కరణవత్ చేత్ న భోగాదిభ్యః.

క్షేత్రజ్ఞస్య స్వకరణ కలేబరాది అధిష్ఠానవత్ ఉపపద్యతే

ఇతిచేత్ న, పుణ్య అపుణ్య రూప కర్మ నిమిత్తత్వాత్ క్షేత్రజ్ఞ అధిష్ఠానస్య ఈశ్వరస్యాపి తద్వత్తయా తత్ఫల భోగాది నిఖిల తత్ స్వభావ ప్రసక్తేః.

212. అన్తవత్త్వమ్ అసర్వజ్ఞతా వా.

వా శబ్దశ్చ అర్థే. తథా పుణ్య అపుణ్యవత్త్వే తు అన్తవత్త్వం- సృష్టి సంహార ఆస్పదత్వమ్ అసర్వజ్ఞతా చ ప్రసజ్యతే ఇతి అసమఞ్జసమేవ ఇదమ్.

213. ఉత్పత్తి అసమ్భవాత్.

సాఙ్ఖ్యాది తన్త్రవత్ పాఞ్చరాత్ర తన్త్రమపి అప్రమాణమ్? ఉత న? ఇతి సంశయః.

అప్రమాణమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః - "వాసుదేవాత్ సఙ్కర్షణో నామ జీవో జాయతే" ఇతి శ్రుతి విరుద్ధ జీవ ఉత్పత్త్యాది ప్రతిపాదనాత్, "చతుర్షు వేదేషు పురుషార్థమ్ అలభమానః" ఇతి వేదగణ అనాదర వచనాత్ చ.

రాద్ధాన్తస్తు - సఙ్కర్షణ ప్రద్యుమ్న అనిరుద్ధానాం పరబ్రహ్మ భావానామ్ "అజాయమానో బహుధా విజాయతే" ఇతి శ్రుతి ప్రసిద్ధ స్వేచ్ఛ అవతార ప్రతిపాదనాత్ న క్వచిత్ శ్రుతి విరోధః. జీవ, అహఙ్కార, మనః శబ్దాః చ తత్తత్ శరీరకాణాం సఙ్కర్షణాదీనామ్ ఏవ అభిధాయకాః, "తత్తేజ ఐక్షత" ఇతి తేజః ప్రభృతి శబ్దవత్,

“చతుర్షు వేదేషు పురుషార్థమ్ అలభమానః” ఇతి చ అనుదిత హోమ నిన్దావత్. యథా “ఋగ్వేదం భగవో అధ్యేమి” ఇత్యారభ్య “ఇతిహాస పురాణం పఞ్చమమ్” ఇత్యాదినా సర్వేషు విద్యా స్థానేషు చ ఆత్మనః వేదనాభావ వచనం వక్ష్యమాణ ప్రశంసార్థమ్. తన్త్రే అస్మిన్ వేదాన్త ఉదిత బ్రహ్మోపాసన విధానాత్ వేద అవిరుద్ధ తత్అర్చనాది విధానాత్ చ అవగమ్యతే ఇతి ప్రమాణమ్ ఏవ.

సూత్రార్థస్తు - ఉత్పత్తి అసమ్భవాత్ “న జాయతే మ్రియతేవా” ఇత్యాది శ్రుతేః జీవస్య ఉత్పత్తి అసమ్భవాత్ జీవోత్పత్తి వచనాత్ చ న ప్రమాణమ్.

214. న చ కర్తుః కరణమ్.

సఙ్కర్షణాత్ ప్రద్యుమ్న సంజ్ఞం మనః ఉత్పద్యతే ఇతి మనసః కరణస్య కర్తుః జీవాత్ ఉత్పత్తిశ్చ శ్రుతి విరుద్ధత్వాత్ న సమ్భవతి. “ఏతస్మాత్ జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేన్ద్రియాణి చ” ఇతి మనసో బ్రహ్మణః ఉత్పత్తిః శ్రూయతే.

215. విజ్ఞాన ఆది భావే వా తత్ అప్రతిషేధః.

వా శబ్దాత్ పక్షో విపరివర్తతే. విజ్ఞానం చ ఆది చ విజ్ఞానాది బ్రహ్మ. సఙ్కర్షణాదీనాం బ్రహ్మ భావే సతి “అజాయమానో బహుధా విజాయతే” ఇతి శ్రుతి (ప్ర)సిద్ధ స్వేచ్ఛ అవతారస్యైవ అత్ర అభిధానాత్

తత్ అప్రతిషేధః - ప్రామాణ్య అప్రతిషేధః, సఙ్కర్షణాదీనాం జీవాది సమానాధికరణతయా నిర్దేశః తేషామ్ అధిష్ఠాతృతయా ఉపపద్యతే.

216. విప్రతిషేధాత్ చ.

అస్మిన్ అపి తన్త్రే జీవోత్పత్తి విప్రతిషేధాత్ చ అవిరుద్ధమ్ ఇదం తన్త్రమ్, "వ్యాప్తి రూపేణ సమ్బన్ధః తస్యాశ్చ పురుషస్య (హి) చ, సహ్యానాదిః అనన్తశ్చ పరమార్థేన నిశ్చితః" ఇతి హి పురుషస్య ఉత్పత్తిః ప్రతిషిధ్యతే.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

ద్వితీయస్య అధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

ద్వితీయాధ్యాయే తృతీయః పాదః

217. న వియత్ అశ్రుతేః.

వియత్ ఉత్పద్యతే? న? ఇతి సంశయః.

న ఉత్పద్యతే ఇతి పూర్వః పక్షః, నిరవయవస్య సర్వ గతస్య ఆత్మనః ఇవ ఉత్పత్తి అసమ్భవాత్. అసమ్భావనీయస్య శ్రవణం చ న సమ్భవతి, అతః ఉత్పత్తి శ్రుతిః గౌణీ ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - వియత్ ఉత్పద్యతే ఏవ, ఉత్పత్తి శ్రుతేః. అతీన్ద్రియార్థ విషయయా శ్రుత్యా అభిహితే అర్థే నిరవయవత్వాది హేతుకం న అనుత్పత్తి అనుమానమ్ ఉదేతుమ్ అలమ్. ఆత్మనః అపి అనుత్పత్తి శ్రుతేః ఏవ నిత్యత్వం, న నిరవయవత్వాదినా.

సూత్రార్థస్తు - న వియత్ అశ్రుతేః, వియత్ న ఉత్పద్యతే. కుతః? అశ్రుతేః - అశ్రవణాత్, అసమ్భావనీయస్య శ్రవణ అసమ్భవాత్.

218. అస్తి తు.

అస్తి తు వియతః ఉత్పత్తిః - "ఆత్మన ఆకాశః సమ్భూతః" ఇతి శ్రుతేః. అతీన్ద్రియార్థ విషయయా శ్రుత్యా ప్రమాణాన్తర

అప్రతిపన్న వియత్ ఉత్పత్తి ప్రతిపాదనం సమ్భవత్యేవ. న అగ్నినా సించేత్ ఇతివత్ అయోగ్యమ్ ఇత్యర్థః.

219. గౌణీ అసమ్భవాత్ శబ్దాత్ చ.

"తత్తేజో అసృజత" ఇతి ప్రతిపన్న తేజః ప్రాథమ్య విరోధాత్ మధ్యే వియత్ ఉత్పత్తిః న సమ్భవతి ఇతి ఉత్పత్తి శ్రుతిః గౌణీ, "వాయుశ్చ అన్తరిక్షం చ ఏతదమృతమ్" ఇతి అమృతత్వ శ్రవణాత్ చ.

220. స్యాత్ చ ఏకస్య బ్రహ్మ శబ్దవత్.

"ఆకాశః సమ్భూతః ఆకాశాత్ వాయుః వాయోః అగ్నిః" ఇత్యాదిషు సర్వత్ర అనుషక్తస్య ఏకస్య సమ్భూత శబ్దస్య ఆకాశే గౌణత్వం వాయ్వాదిషు ముఖ్యత్వం చ సమ్భవతి. బ్రహ్మ శబ్దవత్, యథా ఏకస్య బ్రహ్మ శబ్దస్య ఏక ప్రకరణే శ్రూయమాణస్య "తస్మాత్ ఏతద్ బ్రహ్మ నామ రూపమ్ అన్నం చ జాయతే" ఇతి ప్రధానే గౌణత్వం, "తపసా చీయతే బ్రహ్మ" ఇతి బ్రహ్మణి ముఖ్యత్వం చ. శ్రవణ ఆవృత్తౌ ఇవ ఆనుషఙ్గే అపి అభిధాన ఆవృత్తేః అనుషఙ్గః అపి తత్తుల్యః ఇతి అభిప్రాయః.

పరిహరతి. --

221. ప్రతిజ్ఞా అహానిః అవ్యతిరేకాత్.

"యేనాశ్రుతం శ్రుతమ్" ఇతి బ్రహ్మ విజ్ఞానేన ఆకాశాది

సర్వ విజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాయాః అహానిః ఆకాశస్య అపి బ్రహ్మణః ఉత్పత్త్యా తత్ అవ్యతిరేకాత్ ఏవ భవతి.

222. శబ్దేభ్యః.

ఇతశ్చ, ''సదేవ సోమ్య ఇదమగ్ర ఆసీత్'', ''ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమ్'' ఇత్యాదిభ్యో బ్రహ్మణః ప్రాక్ సృష్టేః ఏకత్వ అవధారణ సర్వాత్మకత్వాది వాదిభ్యః శబ్దేభ్యశ్చ వియత్ ఉత్పత్తిః ప్రతీయతే. ''తత్తేజో అసృజత'' ఇత్యేతస్మిన్ వాక్యే ఆకాశ ఉత్పత్తి అవచనాత్ ప్రతీయమానం తేజః ప్రాథమ్యం సమాన ప్రకరణస్థైః ప్రకరణాన్తరస్థైః చ శబ్దైః ప్రతీయమానాం వియత్ ఉత్పత్తిం న నివారయతి ఇతి అభిప్రాయః.

223. యావత్ వికారం తు విభాగో లోకవత్.

యద్యపి ఛాన్దోగ్యే ''తత్తేజో అసృజత'' ఇతివత్ ఆకాశోత్పత్తిః స్వరూపేణ న అభిధీయతే, తథా అపి తస్మిన్నేవ ''ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమ్'' ఇత్యాదినా ఆకాశాదేః సర్వస్య వస్తునః బ్రహ్మ వికారత్వ వచనాత్ యావత్ వికారం విభాగః - ఉత్పత్తిః ఉక్తా ఏవ ఇతి గమ్యతే. లోకవత్ - యథా లోకే సర్వే ఏతే దేవదత్త పుత్రాః ఇతి అభిధాయ తేషాం కేషాంచిత్ దేవదత్తాత్ ఉత్పత్తి వచనం సర్వేషాం తత ఉత్పత్తి ప్రతిపాదనార్థమ్ ఇతి గమ్యతే. ఆకాశస్య అమృతత్వ వచనం సురాదివత్ చిరకాల స్థాయిత్వ విషయమ్ ఇత్యభిప్రాయః.

224. ఏతేన మాతరిశ్వా వ్యాఖ్యాతః .

అనేనైవ న్యాయేన మాతరిశ్వనః అపి ఉత్పత్తిః ఉక్తా. న అయం న్యాయాతిదేశః, అధిక ఆశంక అభావాత్, "తేజో అత స్తథాహి ఆహ" ఇతి వాయోః తేజసః ఉత్పత్తిం వక్తుం పృథక్ ఉపాదానమ్.

225. అసమ్భవః తు సతః అనుపపత్తేః.

తు శబ్దో అవధారణార్థః. సతః - పరమ కారణస్య పరస్యైవ బ్రహ్మణః, అసమ్భవః - ఉత్పత్తి అసమ్భవః. తత్వ్యతిరిక్తస్య కృత్స్నస్య ఏవ ఏక విజ్ఞానేన సర్వ విజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాది అనుపపత్తేః సమ్భవః ఉక్తః ఇత్యభిప్రాయః.

226. తేజో అతః తథా హి ఆహ.

ఆకాశాత్ వాయుః ఇత్యాది వ్యవహిత కార్యాణి కిం స్వానన్తరాత్ ఆకాశాదేః కేవలాత్ ఉత్పద్యన్తే? ఉత తత్ తచ్ఛరీరాత్ పరస్మాత్ బ్రహ్మణః? ఇతి సంశయః.

స్వానన్తరాత్ ఏవ ఇతి పూర్వః పక్షః - "ఆకాశాత్ వాయుః వాయోః అగ్నిః" ఇతి తస్మాత్ కేవలాత్ ఏవ ఉత్పత్తి శ్రవణాత్ "ఏతస్మాత్ జాయతే ప్రాణః" ఇతి పరస్మాత్ బ్రహ్మణః సర్వస్య ఉత్పత్తి వాదః పరమ్పరయా అపి ఉపపద్యతే.

రాద్ధాన్తస్తు - "తత్తేజ ఐక్షత బహుస్యాం", "తా ఆప

ఐక్షన్త” ఇతి బహుభవన సఙ్కల్ప పూర్వక సృష్టి ఉపదేశాత్, కేవలస్య తు ఈదృశ సఙ్కల్ప అనుపపత్తేః, “యస్తేజసి తిష్ఠన్ యస్య తేజ శ్శరీరం”, “యస్యాకాశః శరీరమ్” ఇతి సర్వేషాం పరబ్రహ్మ శరీరత్వ శ్రవణాత్ చ తత్తత్ శబ్ద వాచ్యాత్ పరస్మాత్ బ్రహ్మణః ఏవ సాక్షాత్ తేజః ప్రభృతీనామ్ అపి సృష్టిః.

సూత్రార్థస్తు - తేజో అతః తథా హి ఆహ - అతః - వాయోః ఏవ కేవలాత్ ఉత్పద్యతే తేజః, తథా హి ఆహ శ్రుతిః - “వాయోః అగ్నిః” ఇతి.

227. ఆపః.

అతః ‘తథా హి ఆహ’ ఇతి అనువర్తతే. అతః - తేజసః ఏవ కేవలాత్ ఆపః ఉత్పద్యన్తే - “అగ్నేః ఆపః”, “తదపో అసృజత” ఇతి హి ఆహ.

228. పృథివీ.

ఏవం పృథివీ అద్భ్యః ఉత్పద్యతే - “అద్భ్యః పృథివీ”, “తా అన్నమసృజన్త” ఇతి హి ఆహ. అన్న శబ్దేన కథం పృథివీ అభిధీయతే ఇతి అవగమ్యతే? తత్రాహ...........

229. అధికారరూప శబ్దాన్తరేభ్యః.

అన్న శబ్దేన పృథివీ ఉచ్యతే, మహా భూత సృష్టి అధికారాత్. పశ్చాత్ అపి మహాభూత రూప సఙ్కీర్తనే “యత్ కృష్ణం తదన్నస్య”

ఇతి రూప కీర్తనాత్, సమాన ప్రకరణే "అద్భ్యః పృథివీ" ఇతి పృథివీ శబ్ద శ్రవణాత్ చ.

230. తత్ అభిధ్యానాత్ ఏవ తు తత్ లిఙ్గాత్ సః.

తు శబ్దః పక్ష వ్యావృత్త్యర్థః. న తేజః ప్రభృతయః కేవలాః స్వ అనన్తరాణాం కారణాని అపితు తత్తత్శరీరః సః - పరమాత్మా ఏవ తేషాం కారణమ్. కుతః? పరమాత్మ సృష్టి లిఙ్గాత్ తథావిధ అభిధ్యానాత్. యథైవ హి "తదైక్షత బహుస్యామ్ ప్రజాయేయేతి తత్తేజో అసృజత" ఇతి, తథా ఏవ "తత్తేజ ఐక్షత బహుస్యామ్ ప్రజాయేయ" ఇతి బహుభవన సఙ్కల్ప రూప అభిధ్యానం దృశ్యతే. ఈదృశమ్ అభిధ్యానం పరమాత్మనః ఏవ హి సమ్భవతి.

231. విపర్యయేణ తు క్రమో అతః ఉపపద్యతే చ.

"ఆకాశాత్ వాయుః, వాయోః అగ్నిః" ఇతి పారమ్పర్య క్రమాత్ విపర్యయేణ "ఏతస్మాత్ జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేన్ద్రియాణి చ, ఖం వాయుః జ్యోతిరాపః పృథివీ" ఇతి సర్వేషాం బ్రహ్మ ఆనన్తర్య రూపో యః క్రమః, స చ అత ఏవ - తత్తత్శరీరాత్ బ్రహ్మణః సృష్టేః ఉపపద్యతే.

232. అన్తరా విజ్ఞాన మనసీ క్రమేణ తత్ లిఙ్గాత్ ఇతిచేత్, న, అవిశేషాత్.

విజ్ఞాన సాధనత్వాత్ ఇన్ద్రియాణి ప్రాణశ్చ విజ్ఞానమ్ ఇతి

ఉచ్యన్తే. ‘‘ఏతస్మాత్ జాయతే ప్రాణః’’ ఇత్యేతత్ వాక్యమ్ ఆకాశ తన్మాత్ర పఞ్చకయోః అన్తరాలే విజ్ఞాన మనసీ క్రమేణ ఉత్పద్యేతే ఇతి ఏతత్ పరమ్. విజ్ఞాన మనసీ ఇతి ప్రాణస్య అపి ప్రదర్శనార్థమ్. ‘‘పృథివీ అప్సు ప్రలీయతే’’ ఇత్యారభ్య ‘‘వాయుః ఆకాశే లీయతే, ఆకాశమ్ ఇన్ద్రియేషు, ఇన్ద్రియాణి తన్మాత్రేషు, తన్మాత్రాణి భూతాదౌ లీయన్తే’’ ఇతి ప్రలయ క్రమ ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, తత్ లిఙ్గాత్, అతో న శ్రుత్యన్తర విరుద్ధత్వాత్, సాక్షాత్ బ్రహ్మణః సర్వేషాం సృష్టి పరమ్ ఇదం వాక్యమ్. అపి తు శ్రుత్యన్తర సిద్ధ పారమ్పర్య క్రమ పరమ్ ఇతిచేత్, పరిహరతి - న అవిశేషాత్, భూత తన్మాత్ర అన్తరాలే విజ్ఞాన మనసోః ఉత్పత్తౌ అపి తత్తత్శరీరక బ్రహ్మ అభిధాయిత్వాత్ భూతేన్ద్రియ మనః ప్రాణ శబ్దానాం సర్వేషాం సాక్షాత్ ఉత్పత్తి అవిశేషాత్ తత్పరమేవ ఇదం వాక్యమ్. లోకే తత్తత్వస్తు వాచితయా సిద్ధస్య శబ్ద జాతస్య బ్రహ్మణి వృత్తిః అముఖ్యా ఇత్యాశంక్య ఆహ-

233. చరాచర వ్యపాశ్రయః తు స్యాత్ తత్ వ్యపదేశో అభాక్తః తత్ భావ భావిత్వాత్.

తు శబ్దః శఙ్కా నివృత్త్యర్థః. స్థావర జఙ్గమ వస్తు వ్యపాశ్రయః తత్ వ్యపదేశః - తత్ వాచి శబ్దో బ్రహ్మణి అభాక్తః - ముఖ్యః ఏవ. కుతః? తద్భావ భావిత్వాత్ - తేజః ప్రభృతిషు ఆత్మతయా బ్రహ్మ భావ భావిత్వేన సర్వస్య వస్తునః తత్శరీరతయా

తత్ ప్రకారత్వాత్ తత్ తత్ వాచినాం శబ్దానాం తత్రైవ పర్యవసానాత్. ప్రకారవాచినాం శబ్దానాం ప్రకారి పర్యవసాయిత్వేన అభాక్తత్వం గవాది శబ్దేషు సిద్ధమ్.

234. న ఆత్మా శ్రుతేః నిత్యత్వాత్ చ తాభ్యః.

కిమ్ ఆత్మా ఉత్పద్యతే? న వా? ఇతి సంశయః.

ఉత్పద్యతే ఇతి పూర్వః పక్షః. ఏక విజ్ఞానేన సర్వ విజ్ఞాన ప్రతిజ్ఞాదేః, "తోయేన జీవాన్ వ్యససర్జ భూమ్యామ్", "ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజత" ఇత్యాది సృష్టి వచనాత్ చ. నిత్యత్వాది శ్రుతిః ఆకాశాత్ అమృతత్వ వచనవత్ నేయా.

రాద్ధాన్తస్తు - న ఆత్మా ఉత్పద్యతే, అనుత్పత్తి శ్రుతేః. "న జాయతే మ్రియతే వా విపశ్చిత్" ఇతి జీవోత్పత్తిః నిషిధ్యతే. "అజో నిత్యః", "నిత్యో నిత్యానామ్" ఇత్యాది శ్రుతిభ్యో నిత్యత్వ అవగమాత్, జీవోత్పత్తి పక్షే అకృత అభ్యాగమ కృత విప్రణాశాది ప్రసఙ్గాత్, వైషమ్య నైర్ఘృణ్య ప్రసఙ్గాత్ చ జీవస్య సృష్టి వచనం భోక్తృత్వ అనుగుణ జ్ఞాన వికాస అభిప్రాయమ్. ప్రాక్ సృష్టేః ఏకత్వ అవధారణాత్ అవిభాగ వచనం నామరూప విభాగ అభావ అభిప్రాయమ్. సూత్రమ్ అపి వ్యాఖ్యాతమ్.

235. జ్ఞోఽత ఏవ. (జ్ఞః అత ఏవ)

కిం జీవః చైతన్య మాత్ర వపుః? ఉత జడ స్వరూపః ఏవ

ఆగన్తుక చైతన్య గుణః? అథ జ్ఞాతృత్వైక స్వరూపః? ఇతి సంశయః.

చైతన్య మాత్ర వపుః ఇతి ప్రథమః పక్షః. "విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే", "యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్", "జ్ఞాన స్వరూపమ్ అత్యన్త నిర్మలమ్" ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతిభ్యః.

ద్వితీయస్తు - సుషుప్తి మూర్ఛాదిషు సతః అపి ఆత్మనః చైతన్య అనుపలబ్ధేః జాగ్రతః అపి ఇన్ద్రియ వ్యాపార అన్వయ వ్యతిరేక అనువిధాయిత్వాత్ చైతన్యస్య, "న ప్రేత్య సంజ్ఞాఽఽస్తి" ఇతి ముక్తస్య చైతన్య ప్రతిషేధాత్ చ పాషాణ కల్పః ఏవ ఆగన్తుక చైతన్య గుణః.

సర్వత్ర కార్యోపలబ్ధేః, సర్వత్ర సన్నిధానాత్, శరీర గమనేన ఏవ కార్య సమ్భవే గతి కల్పనా యోగాత్, సర్వ గతశ్చ ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - "అథ యో వేదేదం జిఘ్రాణీతి స ఆత్మా", "మనసైతాన్ కామాన్ పశ్యన్ రమతే", "న పశ్యో మృత్యుం పశ్యతి, సర్వం హ పశ్యః పశ్యతి", "ద్రష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా" ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః బద్ధ ముక్త ఉభయావస్థః జ్ఞాతా ఏవ ఆత్మా. జ్ఞానమాత్ర వ్యపదేశస్తు జ్ఞానస్య ప్రధాన గుణత్వాత్, స్వరూప అనుబన్ధిత్వేన స్వరూప నిరూపక గుణత్వాత్, ఆత్మ స్వరూపస్య జ్ఞానవత్ స్వ ప్రకాశత్వాత్ వా ఉపపద్యతే. సుషుప్తి మూర్ఛాదౌ 'సత్' ఏవ జ్ఞానం, కర్మణా అసఙ్కుచితమ్ అనభివ్యక్తమ్ అపి

జాగరాదౌ వికసితమ్ అభివ్యజ్యతే ఇతి న విరోధః, "న ప్రేత్య సంజ్ఞా అస్తి" ఇతి సాంసారిక దేహాది అస్మరణ విషయం, "నోపజనం స్మరన్ ఇదం శరీరమ్" ఇత్యాదినా ఐకార్థ్యాత్. సర్వగతత్వం చ అణుత్వ గత్యాది శ్రుతి విరుద్ధమ్.

సూత్రార్థస్తు - జ్ఞోత ఏవ, అతః శ్రుతేః జ్ఞాతా ఏవ.

236. ఉత్క్రాన్తి గతి ఆగతీనామ్.

'శ్రుతేః' ఇతి వర్తతే. "తేన ప్రద్యోతే నైష ఆత్మా నిష్క్రామతి", "యే వై కేచాస్మా ల్లోకాత్ ప్రయన్తి చన్ద్రమసమేవ తే సర్వే గచ్ఛన్తి", "తస్మాల్లోకాత్ పునరేత్య అస్మై లోకాయ కర్మణః" ఇత్యాది ఉత్క్రాన్తి గతి ఆగతీనాం శ్రవణాత్ అణుః జీవః.

237. స్వ ఆత్మనా చ ఉత్తరయోః.

చ శబ్దో అవధారణార్థః . యద్యపి ఉత్క్రాన్తౌ స్థితస్య శరీర విశ్లేషేణ కథంచిత్ సమ్పాద్యత్వమ్ అస్తి. ఉత్తరయోః - గమన ఆగమనయోః తు స్వాత్మనా ఏవ సమ్పాద్యత్వమ్ అవశ్యమ్ అభ్యుపేయమ్.

238. న అణుః అతత్ శ్రుతేః ఇతిచేత్, న, ఇతర అధికారాత్.

"యో అయం విజ్ఞాన మయః" ఇతి జీవం ప్రస్తుత్య "స వా ఏష మహానజ ఆత్మా" ఇతి మహత్త్వ శ్రుతేః న అణుః జీవః ఇతి చేత్ న, ఇతర అధికారాత్ - జీవేతర పరమాత్మా అధికారాత్.

“యస్యానువిత్తః ప్రతిబుద్ధ ఆత్మా” ఇతి హి మధ్యే పరమాత్మా ప్రస్తుతః.

239. స్వశబ్దః ఉన్మానాభ్యాం చ.

“ఏషో అణురాత్మా చేతసా వేదితవ్యః యస్మిన్ ప్రాణః పఞ్చధా సంవివేశ” ఇతి సాక్షాత్ అణు శబ్దాత్ అణుః ఏవ అయమ్. ఉన్మానాత్ చ అణుః ఏవ. ఉన్మానమ్ - ఉద్ధృత్య మానమ్. “ఆరాగ్ర మాత్రోహ్యవరః అపి దృష్టః” ఇతి ఆరాగ్రమ్ ఉద్ధృత్య తత్మానత్వం హి జీవస్య శ్రూయతే.

ఆత్మనః అణు పరిమాణత్వే సకల దేహ వ్యాపి సుఖాద్యనుభవః కథమ్? ఇత్యత్ర మతాన్తరేణ పరిహారమాహ........

240. అవిరోధః చన్దనవత్.

యథా హరిచన్దన బిన్దుః దేహ ఏకదేశవర్తి అపి సకల దేహవర్తినమ్ ఆహ్లాదం జనయతి, తద్వత్ అవిరోధః.

241. అవస్థితి వైశేష్యాత్ ఇతిచేత్, న. అభ్యుపగమాత్ హృది హి.

చన్దన బిన్దోః దేహ ఏకదేశ విశేష స్థితి అపేక్షః తథా భావః, ఆత్మనస్తు న తథా ఇతిచేత్, న. ఆత్మనః అపి తథా భావ అభ్యుపగమాత్. హృది హి అయమాత్మా స్థితః ఇతి శ్రూయతే - “యో అయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృది అన్తర్జ్యోతిః” ఇత్యాదౌ.

స్వమతేన ఆహ.....

242. గుణాత్ వా ఆలోకవత్.

వా శబ్దో మతాన్తర వ్యావృత్త్యర్థః. ఆత్మా స్వగుణేన జ్ఞానేన సకల దేహం వ్యాప్య అవస్థితః. యథా ద్యుమణి మణి ప్రభృతీనామ్ ఏక దేశవర్తినామ్ ఆలోకః తద్గుణో అనేక దేశవ్యాపీ దృశ్యతే.

"విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే" ఇత్యాదౌ (వి) జ్ఞానమేవ ఆత్మా ఇతి వ్యపదిశ్యతే ఇతిచేత్, తత్రాహ..........

243. వ్యతిరేకో గన్ధవత్ తథా చ దర్శయతి.

జానామి ఇతి ఆత్మ గుణత్వేన ప్రతీతేః వ్యతిరేకః అభ్యుపగమనీయః, యథా "గన్ధవతీ పృథివీ" ఇత్యుపలబ్ధౌ గన్ధః తద్గుణః తత్వ్యతిరిక్తః. దర్శయతి చ శ్రుతిః - "జానాత్యేవాయం పురుషః" ఇతి.

244. పృథక్ ఉపదేశాత్..

న కేవలం జానామి ఇతి పృథక్ ఉపలబ్ధి మాత్రమ్, ఆత్మనః పృథక్త్వేన ఉపదిశ్యతే చ జ్ఞానం "న హి విజ్ఞాతుః విజ్ఞాతేః విపరిలోపో విద్యతే" ఇతి.

"విజ్ఞానమ్ ఆత్మా" ఇతి వ్యపదేశః కథమ్ ఉపపద్యతే ఇత్యత్రాహ...........

245. తద్గుణసారత్వాత్ తు తత్ వ్యపదేశః ప్రాజ్ఞవత్.

జ్ఞానగుణ సారత్వాత్ ఆత్మనః జ్ఞానమితి వ్యపదేశః - యథా ప్రాజ్ఞః; "బ్రహ్మణా విపశ్చితా", "యస్సర్వజ్ఞః సర్వవిత్" ఇతి సర్వజ్ఞః ఏవ జ్ఞాన గుణ సారత్వాత్, "సత్యం జ్ఞానమ్" ఇతి వ్యపదిశ్యతే.

246. యావదాత్మ భావిత్వాత్ చ న దోషః తత్ దర్శనాత్.

జ్ఞానస్య యావదాత్మ స్వరూప భావిత్వాత్ చ తేన తత్ వ్యపదేశో న దోషః, ఖణ్డాదిషు తథా దర్శనాత్. ఖణ్డాదిషు హి యావత్ స్వరూప భావి ధర్మత్వేన గోత్వస్య గౌః ఇతి వ్యపదేశః దృశ్యతే. చకారాత్ ఆత్మనః స్వప్రకాశత్వేన జ్ఞానమ్ ఇతి వ్యపదేశో (శే) న దోషః ఇత్యుచ్యతే.

సుషుప్త్యాదిషు జ్ఞానస్య అనుపలబ్ధేః న యావదాత్మ భావిత్వమ్ ఇత్యాశంక్య ఆహ.

247. పుంస్త్వాదివత్ తు అస్య సతో అభివ్యక్తి యోగాత్.

తు శబ్దః శఙ్కా నివృత్త్యర్థ్యః. సుషుప్త్యాదిషు అపి సతో జ్ఞానస్య అనభివ్యక్తస్య జాగర్యాదిషు అభివ్యక్తి సమ్భవాత్ యావత్ ఆత్మ భావ్యేవ జ్ఞానమ్. పుంస్త్వాదివత్, పుంస్త్వమ్ ఇతి పురుష అసాధారణ ధాతుః ఉచ్యతే. యథా సప్త ధాతుమయత్వేన శరీరస్య పుంస్త్వస్య బాల్యే అపి సతః అనభివ్యక్తస్య సప్తమధాతోః యువత్వే అభివ్యక్తిః.

ఏవమ్ ఆత్మనః జ్ఞాతృత్వమ్ అణుత్వం చ ఉక్త్వా పక్షాన్తరే దోషమాహ.........

248. నిత్యోపలబ్ధి అనుపలబ్ధి ప్రసఙ్గో అన్యతర నియమో వా అన్యథా.

అన్యథా - జ్ఞానాత్మవాదే సర్వగతాత్మవాదే చ ఉపలబ్ధిః అనుపలబ్ధిః నిత్యవత్ ప్రసజ్యేయాతామ్. ఉపలబ్ధి అనుపలబ్ధ్యోః అన్యతర నియమో వా. జ్ఞానాత్మ పక్షే తావత్ జ్ఞానస్య ప్రకాశ స్వభావత్వాత్ ప్రకాశ పర్యాయ ఉపలబ్ధేః నిత్యవత్ ప్రసక్తిః అనివార్యా. జ్ఞానే విద్యమానే సతి హేత్వన్తరేణ అనుపలబ్ధి జనన అయోగాత్ జ్ఞానమేవ అనుపలబ్ధేః అపి హేతుః ఇతి ఆస్థేయమ్. జ్ఞానస్య సర్వదా వర్తమానత్వాత్ సర్వదా ఉభయ ప్రసక్తిః. అథ యుగపత్ విరుద్ధ కార్య జనన అయోగాత్ జ్ఞానమ్ ఉపలబ్ధి అనుపలబ్ధ్యోః అన్యతర హేతుః ఆస్థీయతే. తదా అన్యతర నియమః స్యాత్. సర్వగతత్వ పక్షే యథా జ్ఞానాత్మ వాదినాం, తథా ఏవ హేతు జన్య జ్ఞానవాదినః అపి సర్వేషామ్ ఆత్మనాం సర్వగతత్వే సర్వస్య ఆత్మ మనః సంయోగాదేః హేతోః సర్వేషాం సాధారణత్వాత్ ఉక్తరీత్యా తథైవ ప్రసక్తిః. అదృష్ట ఉత్పత్తి హేతోః అపి సర్వస్య సాధారణత్వాత్ అదృష్టేనాపి న వ్యవస్థా.

249. కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్.

ఆత్మనః జ్ఞాతృత్వవత్ కర్తృత్వమపి అస్తి? న? ఇతి సంశయః.

ప్రధానస్యైవ కర్తృత్వాత్ ఆత్మనః న కర్తృత్వమ్ అస్తి ఇతి పూర్వః పక్షః - "అహఙ్కార విమూఢాత్మా కర్తాహమ్ ఇతి మన్యతే", "నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారమ్" ఇత్యాదిషు గుణానామ్ ఏవ కర్తృత్వ వచనాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - స్వర్గాపవర్గ సాధన అనుష్ఠాన విధాన శాస్త్రాణామ్ అర్థవత్త్వాయ కర్తా ఏవ ఆత్మా. బోద్ధుః ఏవ హి శాసనం, న అచేతనస్య ప్రధానస్య "యజేత", "ఉపాసీత" ఇతి కర్తరి లకారః. అతః కర్తారమ్ ఏవ బోధయతి శాస్త్రమ్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్.

250. ఉపాదానాత్ విహార ఉపదేశాత్ చ.

ఉపాదానాత్ - ఉపదిశ్యమానాత్, విహార ఉపదేశాత్ చ. ఉపదిశ్యతే - ఉపాదానం, విహారశ్చ. "ఏవమేవైష ఏతాన్ ప్రాణాన్ గృహీత్వా స్వే శరీరే యథా కామం పరివర్తతే" ఇతి ఉపాదాన విహారయోః కర్తృత్వ ఉపదేశాత్ చ కర్తా.

251. వ్యపదేశాత్ చ క్రియాయాం న చేత్ నిర్దేశ విపర్యయః.

"విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే కర్మాణి తనుతేఽపి చ" ఇతి యజ్ఞాది కర్మ స్వ ఆత్మనః కర్తృత్వ ఉపదేశాత్ చ కర్తా. విజ్ఞాన శబ్దేన న ఆత్మనః వ్యపదేశః, అపి తు అన్తఃకరణ రూప బుద్ధేః ఏవ ఇతిచేత్, తథా సతి 'విజ్ఞానేన' ఇతి కరణ విభక్తి నిర్దేశః స్యాత్.

252. ఉపలబ్ధివత్ అనియమః.

ప్రధానస్య కర్తృత్వేన ఆత్మనః భోక్తృత్వమ్ ఇతి పక్షే పూర్వోక్త ఉపలబ్ధి అనియమవత్ ప్రధాసన్య సర్వ సాధారణత్వాత్ భోక్తృత్వ అనియమః. అన్తఃకరణ భేదే అపి సర్వేషామ్ ఆత్మనాం సర్వగతత్వేన సాధారణ్యమ్ అనివార్యమ్.

253. శక్తి విపర్యయాత్.

బుద్ధేః కర్తృత్వే కర్తుః అన్యస్య భోక్తృత్వ అయోగాత్ భోక్తృత్వ శక్తిః అపి బుద్ధేః ఏవ ఇతి ఆత్మనః భోక్తృత్వ శక్తి విపర్యయః - హానిః ఇత్యర్థః.

254. సమాధి అభావాత్ చ.

ప్రకృతేః కర్తృత్వే మోక్షసాధన భూత సమాధి అభావశ్చ స్యాత్, ప్రకృతేః అన్యః అస్మి ఇతి సమాధానే ప్రకృతేః కర్తృత్వ అయోగాత్.

255. యథా చ తక్షా ఉభయథా.

ఆత్మనః కర్తృత్వే (ఽపి) హి భోగ వాఞ్ఛాయాం కరోతి, అన్యథా న కరోతి ఇతి ఉభయ ప్రకార వ్యవస్థా ఉపపద్యతే. యథా తక్షా స్వకార్యే ఇచ్ఛయా వ్యవస్థితః. బుద్ధేః కర్తృత్వే అచేతనత్వేన స్వేచ్ఛాయాః అభావాత్ వ్యవస్థా న సిద్ధ్యతి ఇతి అభిప్రాయః.

256, 257 పరాత్తు తత్ శ్రుతేః, కృత ప్రయత్న అపేక్షః తు విహిత ప్రతిషిద్ధా వైయర్థ్యాదిభ్యః.

ఇదం జీవస్య కర్తృత్వం కిం పరమాత్మాయత్తమ్? ఉత స్వాయత్తమ్? ఇతి సంశయః.

స్వాయత్తమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః, విధి నిషేధ శాస్త్ర ఆనర్థక్య ఆపత్తేః. యః స్వబుద్ధ్యా ఏవ ప్రవృత్తి నివృత్తి శక్తః, స ఏవ హి నియోజ్యో నిగ్రహ అనుగ్రహ ఆస్పదం చ భవతి ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - "అన్తః ప్రవిష్టః శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా", "య ఆత్మానమన్తరో యమయతి" ఇత్యాది శ్రుతేః పరమాత్మ ఆయత్తమేవ కర్తృత్వమ్. తత్ చ జీవేన స్వబుద్ధ్యా కృతం ప్రయత్నమ్ అపేక్ష్య తదనుమతి దానేన - ఇతి విధి నిషేధ వైయర్థ్యమ్, అత ఏవ నిగ్రహ అనుగ్రహ ఆస్పదం చ.

సూత్రద్వయమపి వ్యాఖ్యాతమ్.

258. అంశో నానా వ్యపదేశాత్ అన్యథా చ అపి దాశ కితవాదిత్వమ్ అధీయతే ఏకే.

కిం జీవః పరమాత్మనో అత్యన్త భిన్నః? ఉత పరమాత్మా ఏవ అజ్ఞః? అథ పరమాత్మా ఏవ ఉపాధి సమ్బద్ధః? పరమాత్మా అంశో వా? ఇతి సంశయః.

అత్యన్త భిన్నః ఇతి ప్రథమః పక్షః - "పృథగాత్మానం ప్రేరితారం చ మత్వా", "తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తి అనశ్నన్ అన్యో అభిచాకశీతి" "అనీశశ్చాత్మా బధ్యతే భోక్తృభావాత్", "సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః" ఇత్యాది భేద శ్రుతేః జీవ పరమాత్మనోః కర్మ పరతన్త్రతా తత్విపరీతత్వ శ్రుతేశ్చ. అభేద శ్రుతయః నరపతిః ఏవ సర్వలోకః ఇతివత్ ఔపచారిక్యః ఇతి. భేద శ్రుతీనామ్ అవిద్యావి(ద్వద్వి) షయతయా వా ఉపాధి సమ్బద్ధ(న్ధ) విషయతయా వా అముఖ్య వృత్తి సమ్భవాత్ అభేద శ్రుతి ముఖ్యత్వాయ అజ్ఞః పరమాత్మా, ఉపాధి సమ్బద్ధో వా జీవః ఇతి యుక్తమ్.

రాద్ధాన్తస్తు - నానాత్వ ఏకత్వ వ్యపదేశాత్ - పరమాత్మనః సత్యసఙ్కల్పత్వ సర్వజ్ఞత్వ నిరవద్యత్వ శ్రుతేః, అజ్ఞత్వ ఉపాధి సమ్బన్ధాత్ అనుపపత్తేః, జీవ శబ్దస్య జీవ శరీరక పరమాత్మ వాచిత్వేన "తత్త్వమసి", "అయమాత్మా బ్రహ్మ" ఇతి సామానాధికరణ్యస్య ముఖ్యత్వాత్, శరీర శరీరిణోః విశేషణ విశేష్య భూతయోః స్వరూప స్వభావ భేదేన చ భేదశ్రుతేః చ ముఖ్యత్వాత్, విశిష్టవస్తు ఏకదేశతయా చ విశేషణస్య పరమాత్మాంశో జీవః. జీవ శరీరత్వం చ పరమాత్మనః "యస్యాత్మా శరీరమ్" ఇత్యాదిషు సిద్ధమ్.

సూత్రార్థస్తు - అంశః - పరమాత్మాంశో జీవః. నానా వ్యపదేశాత్ - భేద వ్యపదేశాత్. అన్యథా చ - అభేద వ్యపదేశాత్

చ. ఉక్తనీత్యా ఉభయ ముఖ్యత్వాయ ఇతి అభిప్రాయః. దాశ కితవాదిత్వమ్ అపి అధీయతే ఏకే - "బ్రహ్మదాశాః బ్రహ్మదాసాః" ఇత్యాదినా దాశ కితవాదిత్వమ్ అపి అధీయతే ఏకే శాఖినః. సర్వ జీవ వ్యాపిత్వాత్ అభేద ఉపదేశస్య తత్ర అత్యాదరః ప్రతీయతే ఇత్యర్థః.

259. మంత్ర వర్ణాత్.

మన్త్ర వర్ణాత్ చ అంశః ఏవ జీవః. "పాదో అస్య విశ్వాభూతాని" ఇతి. పాద శబ్దః అంశ వాచీ.

260. అపి స్మర్యతే.

"మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతః సనాతనః" ఇతి జీవస్య పరమాత్మా అంశత్వం స్మర్యతే చ. ఏకద్రవ్య ఏకదేశత్వం హి అంశత్వమ్, అతః జీవస్య బ్రహ్మ ఏకదేశత్వేన జీవ దోషాః బ్రహ్మణి స్యుః (బ్రహ్మణః దోషాః ఏవ) ఇతి ఆశంక్య ఆహ.........

261. ప్రకాశాదివత్ తు న ఏవం పరః.

తు శబ్దః శఙ్కా నివృత్త్యర్థః. ప్రకాశవతాం మణి ద్యుమణి ప్రభృతీనాం, ప్రకాశ విశిష్టానాం విశేషణ భూతః ప్రకాశో యథా అంశః. తద్వజ్జీవ శరీరతయా జీవవిశిష్టస్య బ్రహ్మణో అంశో జీవః. విశిష్ట వస్తు ఏక దేశతయా విశేషణస్య విశేషణం విశిష్టస్య అంశః. ఆది శబ్దాత్ ద్రవ్య విశేషణతైక స్వభావ జాతి గుణ శరీరాణి గృహ్యన్తే.

విశేషణ విశేష్యయోః స్వరూప స్వభావ భేదాత్ విశేషణ భూతో జీవః యత్ స్వరూపో యత్ స్వభావశ్చ, న ఏవం పరః - సర్వజ్ఞః సత్య సఙ్కల్పో నిత్య నిరవద్యశ్చ ఇత్యర్థః.

262. స్మరన్తి చ.

ప్రకాశాదివత్ జీవస్య అంశత్వం పరాశరాదయః స్మరన్తి "ఏక దేశ స్థితస్య అగ్నేః జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా, పరస్య బ్రహ్మణః శక్తిః తథా ఇదమ్ అఖిలం జగత్". తథా, పరం ప్రతి శరీరత్వం చ "యత్కిఞ్చిత్ సృజ్యతే యేన సత్త్వ జాతేన వై ద్విజ, తస్య సృజ్యస్య సమ్భూతౌ తత్ సర్వం వై హరేః తనుః" ఇతి.

బ్రహ్మాంశత్వేన చ సర్వేషామ్ ఆత్మనాం సమత్వాత్ వేదాధ్యయనాదౌ కేషాంచిత్ అనుజ్ఞా, కేషాంచిత్ పరిహారశ్చ కథమ్ ఉపపద్యతే? ఇత్యత్రాహ ....

263. అనుజ్ఞా పరిహారౌ దేహ సమ్బన్ధాత్ జ్యోతిరాదివత్.

బ్రాహ్మణాది శుచ్య శుచి దేహ సమ్బన్ధాత్ అనుజ్ఞా పరిహారౌ ఉపపద్యేతే. జ్యోతిరాదివత్ -జ్యోతిః - అగ్నిః. యథా శ్రోత్రియాగారాత్ అగ్నిః ఆహ్రియతే, శ్మశానాదేః తు పరిహ్రియతే, యథా చ అన్నాది శ్రోత్రియాదేః అనుజ్ఞాయతే, అభిశస్తాదేః చ పరిహ్రియతే, తద్వత్.

264. అసన్తతేః చ అవ్యతికరః.

జీవానాం ప్రతిశరీరం భిన్నత్వాత్ అణుత్వేన తత్ర తత్ర అవచ్ఛిన్నత్వాత్ చ న భోగ వ్యతికరశ్చ. అజ్ఞ బ్రహ్మ జీవవాదే చ, ఉపహిత బ్రహ్మ జీవవాదే చ, అజ్ఞాన సమ్బన్ధి చ ఉపాధి సమ్బన్ధి చ, బ్రహ్మ ఏవ ఇతి భోగ వ్యవస్థా న సిద్ధ్యతి ఇత్యభిప్రాయః.

265. ఆభాసా ఏవ చ.

అజ్ఞ బ్రహ్మ జీవవాదే సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణో అజ్ఞానకల్పన స్వరూప తిరోధాన కల్పనా హేతవః ఆభాసాః ఏవ. చ కారాత్ నిరవద్యత్వాది శ్రుతి విరోధశ్చ.

పారమార్థిక ఉపాధి సమ్బన్ధి బ్రహ్మ జీవవాదే అనాది అదృష్ట ప్రవాహేణ ఉపాధి ప్రవాహ అనాదిత్వాత్ తత్ సమ్బన్ధిని యే దోషాః, న తే బ్రహ్మణి ప్రసజ్యన్తే ఇత్యత్రాహ.............

266. అదృష్ట అనియమాత్.

అదృష్టైః తత్కృత ఉపాధిభిశ్చ బ్రహ్మణః ఛేద అసమ్భవాత్ తత్కృతాః దోషాః బ్రహ్మణి ఏవ సమ్భవేయుః.

267. అభిసన్ధ్యాదిషు అపి చ ఏవమ్.

అదృష్ట హేతు భూత అభిసన్ధ్యాదిషు అపి ఉపాధి బ్రహ్మ

వ్యతిరిక్త వస్త్వన్తర అభావాత్ పూర్వపూర్వ ఉపాధి యుక్తం బ్రహ్మ ఏవ ఇతి న కశ్చిత్ విశేషః .

268. ప్రదేశ భేదాత్ ఇతిచేత్, న, అన్తర్భావాత్.

ఉపాధి సమ్బన్ధి బ్రహ్మ ప్రదేశాత్ అనుపహిత బ్రహ్మ ప్రదేశో అభిద్యతే, అతో వ్యవస్థా ఇతిచేత్, న. ఉపాధిషు గచ్ఛత్సు పూర్వమ్ అనుపహిత బ్రహ్మ ప్రదేశస్య అపి అన్తర్భావాత్.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

ద్వితీయస్య అధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాంత దీపః

ద్వితీయాధ్యాయే చతుర్థః పాదః.

269. తథా ప్రాణాః .

కిం జీవవత్ ఇన్ద్రియాణి అపి న ఉత్పద్యన్తే? ఉత వియదాదివత్ ఉత్పద్యన్తే? ఇతి సంశయః.

న ఉత్పద్యన్తే ఇతి పూర్వః పక్షః, ప్రలయకాలే అవస్థాన శ్రుతేః. ఉత్పత్తివాదాః జీవోత్పత్తి వాదవత్ నేయాః. "అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్... ఋషయో వా వ తే అగ్రే సదాసీత్, కే తే ఋషయః ఇతి ప్రాణా వా వ ఋషయః" ఇతి ఇన్ద్రియాణాం తదానీం స్థితిః శ్రూయతే.

రాద్ధాన్తస్తు - ప్రాక్ సృష్టేః ఏకత్వ అవధారణాత్, "ఇన్ద్రియాణామ్ ఏతస్మాత్ జాయతే" ఇతి ఉత్పత్తి వాదాత్, ఉత్పత్తి నిషేధ నిత్యత్వ వచన అభావాత్ చ, వియదాదివత్ ఉత్పద్యన్తే. "ప్రాణా వావ ఋషయః" ఇతి ప్రాణశబ్ద నిర్దిష్టః పరమాత్మా, ఋషయః ఇతి తస్య ఏవ ద్రష్టృత్వ సమ్భవాత్.

సూత్రార్థస్తు - తథా ప్రాణాః - యథా జీవాః న ఉత్పద్యన్తే తథా ప్రాణాః అపి. బహుత్వ అసమ్భవాత్ బహు వచన శ్రుతిః గౌణీ ఇత్యాహ.........

270. గౌణీ అసమ్భవాత్ తత్ ప్రాక్ శ్రుతేః చ.

"ప్రాణాః వా" ఇతి బహువచన శ్రుతిః గౌణీ, తదానీం బహుత్వ అసమ్భవాత్. తస్య - పరమాత్మనః ఏవ ప్రాక్ అవస్థాన శ్రుతేః చ.

(అత్ర పాఠాన్తరమ్)

చః త్వర్థః తు శబ్దాత్ పక్షో వ్యావృత్తః. ఇంద్రియాణి ఉత్పద్యన్తే ఏవ. కుతః? తత్ ప్రాక్ శ్రుతేః - తస్య పరమాత్మనః ఏవ ప్రాక్ అవస్థాన శ్రుతేః. "సదేవ సోమ్య ఇదమగ్ర ఆసీత్", "ఆత్మా వా ఇదమేక అగ్ర ఆసీత్", "ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్" ఇతి ప్రాణ శబ్దస్య "ప్రాణమ్ అభిసంవిశన్తి" ఇతి పరమాత్మని అపి ప్రసిద్ధేః. "ప్రాణా వా వ ఋషయః" ఇతి తస్యైవ ద్రష్టృత్వ సంభవాత్.

271. తత్పూర్వకత్వాత్ వాచః.

ఇతశ్చ, వాచః - పరమాత్మ వ్యతిరిక్త నామధేయస్య తత్పూర్వకత్వాత్ - వియదాది సృష్టి పూర్వకత్వాత్ ఇత్యర్థః, "తద్ధేదం తర్హి అవ్యాకృతమాసీత్ తన్నామ రూపాభ్యాం వ్యాక్రియతే" ఇత్యాది శ్రుతేః. అతః పరమాత్మా ఏవ ప్రాణ శబ్ద నిర్దిష్టః.

272. సప్త గతేః విశేషితత్వాత్ చ.

కిమ్ ఇన్ద్రియాణి సప్తైవ? ఉత ఏకాదశ? ఇతి సంశయః.

సప్తైవ ఇతి పూర్వః పక్షః - "సప్త ప్రాణాః ప్రభవన్తి"

ఇత్యాదిషు, సప్తానామ్ ఏవ జీవేన సహ సఞ్చార శ్రవణాత్, "యదా పఞ్చావతిష్ఠన్తే జ్ఞానాని మనసా సహ, బుద్ధిశ్చ" ఇతి సప్తానామేవ యోగ కాలే జ్ఞానాని ఇతి విశేషితత్వాత్ చ, శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేన్ద్రియాణి మనో బుద్ధిశ్చ ఇతి సప్తైవ.

రాద్ధాన్తస్తు - శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేన్ద్రియాణి, వాగాదీని చ కర్మేన్ద్రియాణి, మనః ఇతి ఏకాదశ. కథమ్? వాక్ హస్తాదీనామ్ అపి శ్రోత్రాదివత్ కార్య భేదేన జీవ ఉపకరణత్వ అవిశేషాత్, "దశేమే పురుషే ప్రాణాః ఆత్మా ఏకాదశః", "ఇన్ద్రియాణి దశైకం చ" ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతిభ్యః. వాగాదీనాం జీవేన సహ గమన అభావాత్ సప్తానామేవ ప్రయాణ కాలే గతి శ్రవణం, యోగకాలే విశేషితత్వం చ జ్ఞానేన్ద్రియాణాం మనసః తత్ వృత్తిరూప బుద్ధేశ్చ ప్రాధాన్యాత్.

సూత్రార్థస్తు - సప్త గతేః విశేషితత్వాత్ చ - సప్తానామేవ గతి శ్రవణాత్, జ్ఞానాని పఞ్చ మనో బుద్ధిశ్చ ఇతి విశేషితత్వాత్ చ తాని సప్తైవ.

273. హస్తాదయః తు స్థితే అతో న ఏవమ్.

నైవం - న సప్తైవ ఇన్ద్రియాణి ఇత్యర్థః. శ్రోత్రాదీని జ్ఞానేన్ద్రియాణి పఞ్చ, వాక్ హస్తాదీని చ కర్మేన్ద్రియాణి పఞ్చ, మనశ్చ ఇతి ఏకాదశ. తత్ర శ్రోత్రాదీని జీవేన సహ శరీరాన్తర గమనే అపి గచ్ఛన్తి, వాక్ హస్తాదీని కర్మేన్ద్రియాణి తు స్థితే - శరీరే తేనైవ సహ ఉత్పత్తి వినాశయోగీని ఉపకారకాణి. అతో నైవమ్ ఇత్యన్వయః.

ఏషాం జీవోపకారకత్వ అవిశేషాత్, ‘‘దశేమే పురుషే ప్రాణాః ఆత్మా ఏకాదశః’’ ఇత్యాది వచనాత్ చ ఇత్యభిప్రాయః.

274. అణవశ్చ.

ఇన్ద్రియాణి కిమ్ సర్వగతాని? ఉత అణు పరిమాణాని? ఇతి సంశయః.

సర్వ గతాని ఇతి పూర్వః పక్షః, ‘‘త ఏతే సర్వ ఏవ సమాః సర్వే అనన్తాః’’ ఇతి ప్రాణానామ్ ఆనన్త్య శ్రవణాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - ‘‘ప్రాణమ్ అనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణాః అనూత్క్రామన్తి’’ ఇతి శ్రవణాత్ పరిమితత్వే సతి అప్రత్యక్షత్వాత్ అణవః. ఆనన్త్య శ్రుతిః తు ‘‘అథ యో హైతాననన్తాన్ ఉపాస్తే’’ ఇతి ఉపాసన విధానాత్ ఉపాసన ఫల బాహుల్య విషయా.

275. శ్రేష్ఠశ్చ.

శ్రేష్ఠః ప్రాణశ్చ ఉత్పద్యతే. న అత్ర న్యాయ అతిదేశః, అధిక ఆశఙ్కా అభావాత్, పృథక్ యోగ కరణమ్ ఉత్తర చిన్తార్థమ్, శ్రేష్ఠః - పఞ్చవృత్తిః ప్రాణః. ప్రాణ శ్రైష్ఠ్యం తు ప్రాణ సంవాదే తస్య శ్రైష్ఠ్య అభిధానాత్.

276. న వాయు క్రియే పృథక్ ఉపదేశాత్.

కిమ్ అయం శ్రేష్ఠ ప్రాణో వాయుమాత్రమ్? ఉత తత్

క్రియా? అథ వాయురేవ కంచన విశేషమాపన్నః? ఇతి సంశయః.

వాయు మాత్రమ్ ఇతి ప్రథమః పక్షః, "యః ప్రాణః స వాయుః" ఇతి వ్యపదేశాత్. వాయు మాత్రే ప్రాణ ప్రసిద్ధి అభావాత్ ఉచ్ఛ్వాస నిశ్శ్వాస రూప వాయు క్రియాయాం ప్రాణ ప్రసిద్ధేః వాయోః క్రియా విశేషః ఏవ ప్రాణః ఇతి ద్వితీయః.

రాద్ధాన్తస్తు - న వాయు మాత్రం, తత్క్రియా వా ప్రాణః. అపి తు దేహధారణ యోగ్యతాది రూప విశేషమాపన్నో వాయుః, "ఏతస్మాత్ జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేన్ద్రియాణి చ ఖం వాయుః" ఇతి వాయు ప్రాణయోః పృథక్ ఉత్పత్తి ఉపదేశాత్. క్రియాయాశ్చ పృథక్ ఉపదేశో న సమ్భవతి, తేజః ప్రభృతిషు అదర్శనాత్. చక్షురాది కరణైః సహ జీవోపకరణతయా ఉపదేశాత్, దేహేన్ద్రియ ధారణ రూప ఉపకారాధిక్యాత్ చక్షురాదిభ్యః ప్రాధాన్య వచనాత్ చ న క్రియామాత్రమ్.

సూత్రార్థస్తు - న వాయు క్రియే పృథక్ ఉపదేశాత్ - వాయు మాత్రం తత్క్రియా వా న ప్రాణః, పృథక్ ఉపదేశాత్ "ప్రాణో జాయతే", "ఖం వాయుః" ఇతి హి పృథక్ ఉత్పత్తిః ఉపదిశ్యతే.

వాయోః పృథక్ ఉపదిష్టతయా తస్మాత్ అన్యో అయం ప్రాణః కిమ్ అగ్న్యాదివత్ భూతాన్తరమ్ ఇతి ఆశంక్య ఆహ.

277. చక్షురాదివత్ తు తత్ సహశిష్ట్యాదిభ్యః.

తు శబ్దః శఙ్కా నివృత్త్యర్థః. ప్రాణో న ఆకాశాదివత్ భూతాన్తరమ్, అపి తు వాయుః ఏవ అవస్థాన్తరమ్ ఆపన్నః చక్షురాదివత్ జీవోపకరణమ్. తత్ చ ఉపకరణత్వమ్ ఉపకరణభూతైః ఇన్ద్రియైః సహ శిష్ట్యాదిభ్యో అవగమ్యతే. శిష్టిః -శాసనమ్ - ఉపదేశః. ఉపదిశ్యతే హి అయం ప్రాణః చక్షురాదిభిః సహ ప్రాణ సంవాదాదిషు. తత్ సజాతీయత్వే హి ఏతత్ ఉపపద్యతే. ప్రాణ శబ్ద గృహీతేషు కరణేషు అస్య "అథ హ య ఏవ అయం ముఖ్యః ప్రాణః" ఇతి విశిష్య అభిధానమ్ ఆది శబ్దేన ఉక్తమ్. తదపి తత్ సజాతీయత్వే హి సంభవతి.

278. అకరణత్వాత్ చ న దోషః తథా హి దర్శయతి.

అకరణత్వాత్ - కరణం - క్రియా. అకరణత్వం -క్రియా రహితత్వమ్. అక్రియత్వాత్ అస్య - ప్రాణస్య జీవం ప్రత్యుపకార విశేష రూప క్రియా రహితత్వాత్ చ యో దోషః ఉద్భావ్యతే, స నాస్తి. యతః, ఉపకార విశేష రూపాం శరీర ఇన్ద్రియ ధారణాత్మక క్రియాం దర్శయతి శ్రుతిః. "యస్మిన్ ఉత్క్రాన్తే ఇదం శరీరం పాపిష్ఠతరమ్ ఇవ దృశ్యతే స వశ్రేష్ఠః" ఇత్యుక్త్వా వాగాది ముఖ్య ప్రాణ పర్యన్తాని కరణాని ప్రత్యేకమ్ అభిధాయ ప్రాణ ఉత్క్రమణే శరీర ఇన్ద్రియ శైథిల్య అభిధానాత్.

ప్రాణ అపానాది భేదేన పఞ్చధా అవస్థితః ఏకః ఏవ

ప్రాణః ఇత్యాహ..........

279. పఞ్చవృత్తిః మనోవత్ వ్యపదిశ్యతే.

ప్రాణ అపానాది వృత్తి భేదాత్ ప్రాణః ఏవ పఞ్చధా వ్యపదిశ్యతే. మనోవత్ - యథా ఏకమేవ మనః కామాది వృత్తి భేదేన తైః శబ్దైః అభిధీయతే ఇతి శ్రుతిః ఆహ. "కామః సఙ్కల్పః" ఇత్యారభ్య "హ్రీః ధీర్భీః ఇత్యేతత్ సర్వం మన ఏవ" ఇతి. ఏవమ్ అపానాది సమాన పర్యన్తం వ్యపదిశ్య, "ఏతత్ సర్వం ప్రాణ ఏవ" ఇతి వ్యపదేశాత్ ప్రాణః ఏవ పఞ్చ వృత్తిః ఇతి అవగమ్యతే.

280. అణుశ్చ.

కిమయం ప్రాణః సర్వగతః? ఉత అణుః? ఇతి సంశయః.

సర్వగతః ఇతి పూర్వః పక్షః, "సమ ఏభిః త్రిభిః లోకైః సమః" ఇత్యాదినా ప్రాణస్య ఆనన్త్య వ్యపదేశాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - "తమ్ ఉత్క్రామన్తం ప్రాణో అనూత్క్రామతి" ఇతి ఉత్క్రాన్తి వచనాత్ ఇన్ద్రియవత్ ప్రాణః చ అణుః. ఏవమ్ అణుత్వే నిశ్చితే సతి సర్వస్య ప్రాణాయత్త స్థితిత్వేన వైభవ వాదః. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్.

281. జ్యోతిరాది అధిష్ఠానం తు తదా మననాత్ ప్రాణవతా శబ్దాత్.

అగ్న్యాదీనాం జీవస్య చ ఇన్ద్రియాధిష్ఠానం పరమాత్మ

ఆయత్తమ్ ఇతి. “పరాత్తు తత్ శ్రుతేః” ఇత్యుక్తమ్ ఏవ స్మారయతి విషయ వ్యాప్తి జ్ఞాపనాయ. ప్రాణవతా - జీవేన సహ జ్యోతిరాదేః - అగ్న్యాదేః వాగాది అధిష్ఠానం తత్ ఆమననాత్ - పరమాత్మా ఆమననాత్ భవతి. ఆమననమ్ ఆభిముఖ్యేన మననం, తత్ సఙ్కల్పాత్ ఏవ భవతి ఇత్యర్థః, “యో అగ్నౌ తిష్ఠన్... యో అగ్నిమ్ అన్తరో యమయతి” ఇత్యాది శబ్దాత్.

282. తస్య చ నిత్యత్వాత్.

సర్వేషామ్ ఆత్మతయా అనుప్రవిశ్య సర్వ నియమనస్య నిత్యత్వాత్, పరమాత్మనః అవర్జనీయత్వాత్ ఇత్యర్థః. “తత్ సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్” ఇతి శ్రుతేః.

283. తే ఇన్ద్రియాణి తత్ వ్యపదేశాత్ అన్యత్ర శ్రేష్ఠాత్.

కిం ప్రాణ శబ్ద నిర్దిష్టాః సర్వే ఏవ ఇన్ద్రియాణి? ఉత శ్రేష్ఠ వ్యతిరిక్తాః ప్రాణాః? ఇతి సంశయః.

సర్వే ఏవ ఇతి పూర్వః పక్షః, సర్వేషామ్ అవిశేషేణ ప్రాణ శబ్ద నిర్దేశాత్ కరణత్వాత్ చ.

రాద్ధాన్తస్తు - శ్రేష్ఠ వ్యతిరిక్తాః ప్రాణాః ఇన్ద్రియాణి, తేషు ఏవ ఇన్ద్రియ శబ్ద నిర్దేశాత్. “ఇన్ద్రియాణి దశైకం చ”, “ఏకాదశం మనశ్చాత్ర” ఇతి. ఏషామపి ప్రాణ శబ్ద నిర్దేశః ప్రాణాధీన వృత్తిత్వేన.

తథా చ శ్రుతిః - "త ఏతస్యైవ సర్వే రూపమభవన్ తస్మాదేత ఏతేన ఆఖ్యాయన్తే" ఇతి. రూపమభవన్ - శరీరమభవన్, తత్ అధీన వృత్తయః అభవన్ ఇత్యర్థః .

సూత్రార్థస్తు - శ్రేష్ఠాత్ అన్యత్ర యే ప్రాణాః, తే ఇన్ద్రియాణి తేషు ఏవ తత్ వ్యపదేశాత్ - ఇన్ద్రియ వ్యపదేశాత్.

284. భేద శ్రుతేః వైలక్షణ్యాత్ చ.

"ఏతస్మాత్ జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేన్ద్రియాణి చ" ఇతి సమనస్క ఇన్ద్రియేభ్యః భేదేన ప్రాణస్య ఉత్పత్తి శ్రుతేః, ఇన్ద్రియేషు ఉపరతేష్వపి ప్రాణ వృత్తేః వృత్తి వైలక్షణ్యాత్ చ.

285. సంజ్ఞా మూర్తి క్లుప్తిః తు త్రివృత్ కుర్వత ఉపదేశాత్.

కిం ప్రపఞ్చ వ్యష్టి సృష్టిః జీవ భూత చతుర్ముఖాత్? ఉత తత్ శరీరకాత్ పరమాత్మనః ఏవ? ఇతి సంశయః.

కేవలాత్ చతుర్ముఖాత్ ఇతి పూర్వః పక్షః, "అనేన జీవేన ఆత్మనా అను ప్రవిశ్య నామ రూపే వ్యాకరవాణి" ఇతి వ్యతిరేక శ్రుతేః, జీవస్య పరమాత్మ అంశత్వేన వ్యాకరవాణి ఇత్యుత్తమ పురుష నిర్దేశః అపి కథంచిత్ ఉపపద్యతే.

రాద్ధాన్తస్తు - "నామ రూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రివృతం త్రివృతం ఏకైకాం కరవాణి" ఇతి త్రివృత్కరణం కుర్వతః ఏవ నామరూప

వ్యాకరణ ఉపదేశాత్ పరమాత్మనః ఏవ నామరూప వ్యాకరణ రూప వ్యష్టి సృష్టిః. త్రివృత్ కరణం తు న చతుర్ముఖేన కర్తుం శక్యమ్, అణ్డ సృష్టి ఉత్తర కాల భావిత్వాత్ చతుర్ముఖ ఉత్పత్తేః, త్రివృత్ కృతైః ఏవ తేజోబన్నైః అణ్డ సృష్టి సమ్భవాత్ చ. "తదణ్డమ్ అభవత్ హైమం సహస్రాంశు సమప్రభమ్, తస్మిన్ జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మా సర్వలోక పితామహః" ఇతి హి స్మర్యతే. "నానా వీర్యాః పృథగ్భూతాః తతస్తే సంహతిం వినా, నాశక్నువన్ ప్రజాః స్రష్టుమ్ అసమాగమ్య కృత్స్నశః, సమేత్య అన్యోన్య సంయోగం పరస్పర సమాశ్రయాః, మహదాది విశేషాన్తాహి అణ్డముత్పాదయన్తి తే" ఇతి చ.

అతః చతుర్ముఖ శరీరకాత్ పరమాత్మనః ఏవ వ్యష్టి సృష్టిః. ఏవం సతి "వ్యాకరవాణి" ఇతి ఉత్తమ పురుష నిర్దేశః సమఞ్జసః. "అనేన జీవేన" ఇతి వ్యతిరేక నిర్దేశః అపి జీవ శరీరకేణ ఆత్మనా ఇతి అన్వయాత్ సమఞ్జసః. జీవ శబ్దః తేజః ప్రభృతి శబ్దవత్ జీవ శరీరక బ్రహ్మవాచి ఇతి హి ఉక్తమ్. "అనేన జీవేనాత్మనా" ఇతి సామానాధికరణ్యం చ ముఖ్యమ్. "అనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి" ఇతి సమాన కర్తృకత్వ నిర్దేశశ్చ.

సూత్రార్థస్తు - సంజ్ఞా మూర్తి క్లుప్తిస్తు, తు శబ్దః శఙ్కా వ్యావృత్త్యర్థః. నామ రూప క్లుప్తిః పరమాత్మనః ఏవ. కుతః? త్రివృత్కుర్వత ఉపదేశాత్. త్రివృత్కరణం కుర్వతః ఏవ నామరూప

వ్యాకరణ ఉపదేశాత్, త్రివృత్కరణం తు పరమాత్మనః ఏవ కర్మ ఇత్యుక్తమ్.

"అన్నమశితం త్రేధా విధీయతే" ఇత్యాదినా చతుర్ముఖ సృష్ట వస్తుషు త్రివృత్కరణ ప్రకారః ప్రదర్శ్యతే. అతః చతుర్ముఖేన కేవలేన తత్ శక్యమ్ ఇతి ఆశంక్య ఆహ.

286. మాంసాది భౌమం యథా శబ్దమ్ ఇతరయోః చ.

"తాసాం త్రివృతం త్రివృతమ్ ఏకైకాం కరవాణి" ఇతి నిర్దిష్టం త్రివృత్కరణమ్, "అన్నమశితం త్రేధా విధీయతే" ఇత్యాదినా న ఉపదిశ్యతే. "తస్య యః స్థవిష్ఠో ధాతుః తత్పురీషం, యో మధ్యమః తత్ మాంసం, యో అణిష్ఠః తత్ మనః" ఇతి మాంసాది అపి హి భౌమమేవ ఉపదిశ్యతే. "అన్నమశితం త్రేధేతి ప్రక్రమాత్", "అన్నమయం హి సోమ్య మనః" ఇతి వాక్య శేషాత్ చ. తేజోబన్నానాం త్రివృత్కరణ ప్రకారే హి ఉపదిశ్యమానే మాంస మనసోః పురీషాత్ భౌమాత్ అణుత్వేన అణీయస్త్వేన ఆప్యత్వం తైజసత్వం చ ప్రసజ్యతే. తథా ఇతరయోః అపి అప్ తేజః పర్యాయయోః. "ఆపః పీతాః", "తేజో అశితమ్" ఇతి త్రయాణాం త్రయాణాం భాగానాం యథా శబ్దమ్ ఆప్యత్వం తైజసత్వమ్ ఏవ ఉపదిశ్యతే. తత్రాపి హి, "ఆపః పీతాః", "తేజో అశితమ్" ఇత్యుపక్రమః. వాక్య శేషశ్చ, "ఆపోమయః ప్రాణః తేజోమయీ వాక్" ఇతి. ప్రాక్ ఉక్త త్రివృత్కరణ ప్రకారే హి

మూత్ర ప్రాణయోః స్థవిష్ఠత్వ అణీయస్త్వాభ్యాం భౌమత్వ తైజసత్వ ప్రసక్తిః. ''తేజో అశితమ్'' ఇత్యత్ర అపి పూర్వయోః భౌమత్వ ఆప్యత్వ ప్రసక్తిః. అతః అత్ర ప్రాగేవ త్రివృత్కృతస్య అన్నాదేః (తు ఏకైకస్య) స్వస్య ఏవ త్రేధా పరిణామః ఉపదిశ్యతే.

ప్రాగేవ త్రివృత్కృతం చేత్, కథం కేవల అన్నాది శబ్దైః ఉచ్యతే? ఇత్యత్రాహ.....

287. వైశేష్యాత్ తు తద్వాదః తద్వాదః.

వైశేష్యం - విశేష భావః. త్రివృత్కృతే అపి ఏకైకస్మిన్ తత్ర తత్ర అన్నాది ఆధిక్య రూప విశేష భావాత్ అన్నాది వాదః. ద్విరుక్తిః అధ్యాయ పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

ద్వితీయస్య అధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః

సమాప్తశ్చ అధ్యాయః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

తృతీయాధ్యాయే ప్రథమః పాదః

288. తదన్తర ప్రతిపత్తౌ రంహతి సమ్పరిష్వక్తః ప్రశ్న నిరూపణాభ్యామ్.

దేహీ దేహాన్తర గమనే దేహకారణ భూతైః భూత సూక్ష్మైః సంయుక్తః గచ్ఛతి? న? ఇతి సంశయః.

న సంయుక్తో గచ్ఛతి ఇతి పూర్వః పక్షః, దేహారమ్భాయ తత్ర తత్ర భూత సూక్ష్మాణాం సులభత్వాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - పఞ్చాగ్ని విద్యాయాం "వేత్థ యథా పఞ్చమ్యామ్ ఆహుతావాపః పురుష వచసో భవన్తి" ఇతి తు పఞ్చమ్యామ్ ఆహుతౌ ఆపః పురుష వచసో భవన్తి ఇతి ప్రశ్న ప్రతివచనే ఆమ్నాయేతే. దేహారమ్భికా ఆపః త్రివృత్కరణేన భూతాన్తర సంసృష్టాః ద్యులోక, పర్జన్య, పృథివీ, పురుష రూప అగ్నిషు జీవేన సహ ప్రవిష్టాః పఞ్చమ్యామ్ ఆహుతౌ యోషిత్అగ్ని ప్రవేశ వేలాయాం పురుష శబ్ద అభిలపనీయా భవన్తి ఇతి ప్రతీయతే. పురుషాకారతాం భజన్తే ఇత్యర్థః. అతో భూత సూక్ష్మైః సమ్పరిష్వక్తః ఏవ గచ్ఛతి ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - తదన్తర ప్రతిపత్తౌ - "సంజ్ఞామూర్తి క్లుప్తిః" ఇత్యత్ర మూర్తి శబ్దేన దేహః ప్రస్తుతః తత్ శబ్దేన పరామృశ్యతే. దేహాన్తర ప్రతిపత్తౌ రంహతి సమ్పరిష్వక్తః - జీవః భూత సూక్ష్మైః సమ్పరిష్వక్తః గచ్ఛతి. కుతః? ప్రశ్న నిరూపణాభ్యాం - పఞ్చాగ్ని విద్యాన్తర్గత ప్రశ్న ప్రతివచనాభ్యాం తథా అవగమ్యతే ఇత్యర్థః.

కథమ్ అవిశేషేణ అప్ శబ్దేన సర్వేషామ్ అభిధానమ్? ఇతి ఆశంక్య ఆహ....

289. త్రి ఆత్మకత్వాత్ తు భూయస్త్వాత్.

తు శబ్దః శఙ్కా నివృత్త్యర్థః. అపాం త్రివృత్కరణేన త్రి ఆత్మకత్వాత్ ఆపః ఇతి భూతాన్తర సంసృష్టాః ఆపః అభిధీయన్తే. అపాం భూయస్త్వాత్ - ఆధిక్యాత్ అప్ శబ్దేన అభిధానమ్.

290. ప్రాణగతేః చ.

ఇతశ్చ భూత సూక్ష్మైః సంయుక్తః యాతి. "తమ్ ఉత్క్రామన్తం ప్రాణో అనూత్క్రామతి ప్రాణమ్ అనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణాః అనూత్క్రామన్తి" ఇతి ప్రాణానామ్ - ఇన్ద్రియాణాం జీవేన సహ గమన శ్రుతేః. ఇన్ద్రియాణాం దేహాశ్రయత్వేన దేహః అపి భూత సూక్ష్మరూపేణ గచ్ఛతి ఇతి గమ్యతే. స్మర్యతే చ "మనష్షష్ఠాని ఇన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి" ఇత్యాదినా.

291. అగ్న్యాది గతి శ్రుతేః ఇతిచేత్, న, భాక్తత్వాత్.

"యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్య అగ్నిం వాక్ అప్యేతి, వాతం ప్రాణః, చక్షుః ఆదిత్యమ్" ఇతి మరణ వేలాయాం వాగాదీనామ్ అగ్న్యాదిషు అప్యయ శ్రుతేః, జీవేన సహ గమన శ్రుతిః అన్యథా నేయా ఇతి చేత్ (తత్) న. భాక్తత్వాత్ - తత్ర వాగాది శబ్దానాం, వాగాది అభిమాని దేవతాసు హి తత్ర వాగాదయః శబ్దాః, "ఓషధీః లోమాని వనస్పతీన్ కేశాః" ఇతి అనపియద్భిః లోమాదిభిః సహ పాఠాత్.

292. ప్రథమే అశ్రవణాత్ ఇతిచేత్, న, తా ఏవ హి ఉపపత్తేః.

ప్రథమే - ద్యులోకాగ్ని హోమే అపామ్ అశ్రవణాత్ ఆపః భూతాన్తర సంసృష్టాః గచ్ఛన్తి ఇతి వక్తుం న శక్యతే. తత్ర హి "తస్మిన్ ఏతస్మిన్ అగ్నౌ దేవాః శ్రద్ధాం జుహ్వతి" ఇతి శ్రద్ధైవ హోమ్యత్వేన శ్రూయతే ఇతిచేత్, న. తాః - ఆపః ఏవ హి శ్రద్ధా శబ్దేన ఉచ్యన్తే, ప్రతివచనస్య ప్రశ్నానుగుణ్య ఉపపత్తేః. "వేత్థ యథా పఞ్చమ్యామ్ ఆహుతావాపః పురుష వచసో భవన్తి" ఇతి అపాం పురుష వచస్త్వ ప్రకారే పృష్టే, సః ఏవ హి ప్రతి వక్తవ్యః. అతః శ్రద్ధా శబ్దేన తా ఆపః ఏవ ఉచ్యన్తే. "శ్రద్ధా వా ఆపః" ఇతి హి శ్రూయతే.

293. అశ్రుతత్వాత్ ఇతిచేత్, న, ఇష్టాది కారిణాం ప్రతీతేః.

"ఆపః పురుష వచసో భవన్తి", "శ్రద్ధాం జుహ్వతి" ఇతి

ద్యులోకాదిషు ఆపః ఏవ హి గచ్ఛన్తి ఇతి శ్రూయతే, న తత్పరిష్వక్తః జీవః. అతః ప్రశ్న ప్రతివచనయోః జీవస్య అశ్రుతత్వాత్ తత్పరిష్వక్తః జీవః గచ్ఛతి ఇతి న శక్యతే వక్తుమ్ ఇతిచేత్ తత్ న, ఇష్టాది కారిణాం ప్రతీతేః. ఉత్తరత్ర "అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టా పూర్తే దత్తమ్ ఇత్యుపాసతే తే ధూమమ్ అభి సమ్భవన్తి" ఇత్యాదౌ ఇష్టాది కారిణాం జీవానాం ద్యులోకాది గమన పునరావృత్తి ప్రకార వచనే ద్యులోకాగ్ని సమ్బద్ధస్య అప్ శబ్దవాచ్యస్య సోమమ్ ఆపన్నస్య ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ అత్ర 'ఆపః' ఇతి తత్సంయుక్తః జీవః ఏవ ఉచ్యతే.

"ఆకాశాత్ చన్ద్రమసమ్ ఏష సోమో రాజా తత్ దేవానామ్ అన్నం తం దేవా భక్షయన్తి" ఇతి ధూమాదినా గతస్య దేవైః భక్ష్యమాణత్వ శ్రవణాత్, జీవస్య అనదనీయత్వాత్ చ న జీవః తత్ర ఉక్తః ఇత్యాశంక్య ఆహ.......

294. భాక్తం వా అనాత్మవిత్త్వాత్ తథా హి దర్శయతి.

వా శబ్దః శఙ్కా వ్యావృత్త్యర్థః. "తం దేవా భక్షయన్తి" ఇతి భక్ష్యత్వ వచనం భాక్తం - కేవల ఇష్టాదికారిణామ్ అనాత్మవిత్త్వాత్ దేవ ఉపకరణత్వ అభిప్రాయమ్. అనాత్మవిదః కేవల ఇన్ద్రాది దేవయాజినో హి దేవాన్ ప్రాప్య తదుపకరణం భవన్తి. తథా హి దర్శయతి శ్రుతిః, "యథా పశురేవం స దేవానామ్" ఇతి. అతో భూత సూక్ష్మైః సమ్పరిష్వక్తః జీవః రంహతి.

295. కృతాత్యయే అనుశయవాన్ దృష్ట స్మృతిభ్యాం యథా ఇతమ్ అనేవం చ.

ధూమాదినా గతో నివర్తమానో జీవః సానుశయః నివర్తతే? ఉత న? ఇతి సంశయః.

న ఇతి పూర్వః పక్షః. అనుశయో హి భుక్తశిష్టం కర్మ. "యావత్సమ్పాతమ్ ఉషిత్వా", "ప్రాప్యాన్తం కర్మణః" ఇత్యాది శ్రుతిభ్యః కృత్స్నస్య కర్మణః అనుభూతతా ప్రతీతేః న అనుశయవాన్ నివర్తతే.

రాద్ధాన్తస్తు -"తద్య ఇహ రమణీయ చరణా అభ్యాశోహయత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణ యోనిం క్షత్రియయోనిం వైశ్యయోనిం వా అథ య ఇహ కపూయ చరణా అభ్యాశోహయత్తే కపూయాం యోనిమ్ ఆపద్యేరన్ శ్వయోనిం వా సూకర యోనిం వా చణ్డాల యోనిం వా" ఇతి రమణీయ చరణాః బ్రాహ్మణాది యోనిం, కపూయ చరణాః - కుత్సిత కర్మాణః శ్వ సూకరాది యోనిం ప్రతిపద్యన్తే ఇతి శ్రుతేః. "ప్రాప్యాన్తం కర్మణః ఇత్యాది శ్రుతిః ఫలప్రదాన ప్రవృత్త కర్మ విషయా ఇతి సానుశయో నివర్తతే.

సూత్రార్థస్తు - కృతాత్యయే - కృతస్య - పూర్వకర్మణః అత్యయే, అనుశయః - భుక్త శిష్టం కర్మ తద్వాత్ నివర్తతే. కుతః? దృష్ట స్మృతిభ్యాం - శ్రుతి స్మృతిభ్యామ్ అవగమ్యతే. "తద్య ఇహ రమణీయ చరణాః" ఇత్యాది శ్రుతిః. "తతః పరివృత్తౌ కర్మ ఫల శేషేణ జాతిం

రూపమ్" ఇత్యాదికా స్మృతిః. కృతాత్యయే అనుశయవాన్ దృష్ట స్మృతిభ్యాం యథా ఇతమ్ అనేవం చ - ఆరోహణ ప్రకారేణ ప్రకారాన్తరేణ చ నివర్తన్తే. చన్ద్రమసః స్థానాత్ ఆకాశమ్ ఇతి ఆరోహణ క్రమేణ అవరోహన్తి, వాయు ధూమ అభ్రాదినా ప్రకారాన్తరేణ చ.

296. చరణాత్ ఇతిచేత్, న. తత్ ఉపలక్షణార్థా ఇతి కార్ష్ణాజినిః.

"రమణీయ చరణాః" ఇతి రమణీయ ఆచారస్య స్మృతి విహితస్య బ్రాహ్మణ్యాది ప్రాప్తి సాధనత్వ శ్రవణాత్ న సకర్మా ప్రత్యవరోహతి ఇతిచేత్, తత్ న. చరణ శ్రుతిః కర్మ ఉపలక్షణార్థః ఇతి కార్ష్ణాజినిః ఆచార్యో మన్యతే, పుణ్యస్యైవ కర్మణః సుఖ ప్రాప్తి సాధనత్వాత్.

297. ఆనర్థక్యమ్ ఇతిచేత్, న, తత్ అపేక్షత్వాత్.

స్మృతి విహితస్య ఆచారస్య అకిఞ్చిత్కరత్వేన ఆనర్థక్యం ప్రసజ్యతే ఇతిచేత్, న. తత్ అపేక్షత్వాత్ - ఆచార అపేక్షత్వాత్ సుఖ సాధన భూత పుణ్యకర్మణః. "సన్ధ్యాహీనో అశుచిః నిత్యమ్ అనర్హః సర్వ కర్మసు" ఇతి సర్వం హి పుణ్య కర్మాచార అపేక్షమ్ ఏవ ఇతి కార్ష్ణాజినేః మతమ్.

298. సుకృత దుష్కృతే ఏవ ఇతి తు బాదరిః.

తు శబ్దః పూర్వమత వ్యావృత్త్యర్థః "రమణీయ చరణాః",

"కపూయ చరణాః" ఇతి చరణ శబ్దేన సుకృత దుష్కృతే ఏవ కర్మణీ ప్రతిపాద్యేతే. పుణ్యం కర్మ ఆచరతి ఇతి చరతేః కర్మణి ప్రసిద్ధేః న లక్షణా న్యాయ్యా ఇతి బాదరిః మన్యతే. ఇదమ్ ఏవ సూత్రకార అభిప్రేతం, తు శబ్దేన పూర్వమతాత్ వ్యావృత్తేః. "సుకృత దుష్కృతే ఏవ" ఇతి వ్యావర్తనాత్. "ఆనర్థక్యమ్ ఇతి చేత్, న, తత్ అపేక్షత్వాత్" ఇతి తు స్వీకృతమ్.

299. అనిష్టాది కారిణామ్ అపి చ శ్రుతమ్.

విహిత అకరణ ప్రతిషిద్ధ సేవారతాః - పాపకర్మాణః అపి ధూమాదినా చన్ద్రమసం గత్వా నివర్తన్తే? ఉత న? ఇతి సంశయః.

గత్వా ఏవ నివర్తన్తే ఇతి పూర్వః పక్షః. "యే వై కే చ అస్మాల్లోకాత్ ప్రయన్తి చన్ద్రమసమేవ తే సర్వే గచ్ఛన్తి" ఇతి సర్వేషామ్ అవిశేషేణ చన్ద్రగమన శ్రుతేః.

రాద్ధాన్తస్తు - "అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టా పూర్తే దత్తమ్" ఇతి ఉపాసతే తే ధూమమ్ అభి సమ్భవన్తి" ఇతి ధూమాదినా చన్ద్ర గమనస్య పుణ్యకర్మ ఫలత్వ శ్రవణాత్ తద్రహితాః పాపకర్మాణః న గచ్ఛన్తి ఇతి. "యే వై కే చ" ఇతి వచనం సర్వేషాం పుణ్యకర్మణాం చన్ద్ర గమన విషయమ్.

సూత్రార్థస్తు - అనిష్టాది కారిణామ్ అపి చ శ్రుతమ్,

అనిష్టాది కారిణామ్ అపి - ఇష్టాపూర్తాది అకుర్వతాం పాపినామ్ అపి చన్ద్ర గమనమ్ అస్తి. "యే నై కే చ అస్మాల్లోకాత్ ప్రయన్తి" ఇతి యతో అవిశేషేణ శ్రుతమ్.

300. సంయమనే తు అనుభూయ ఇతరేషాం ఆరోహ అవరోహౌ తత్ గతి దర్శనాత్.

ఇయాంస్తు విశేషః. సంయమనే - యమశాసనే పాప ఫలమ్ అనుభూయ, ఇతరేషాం - పాపినాం చంద్ర ఆరోహ అవరోహౌ. కుతః? తద్గతి దర్శనాత్ - పాపినాం యమసదన గతి దర్శనాత్ "వైవస్వతం సఙ్గమనం జనానామ్" ఇత్యాదౌ.

301. స్మరన్తి చ.

"సర్వే చ ఏతే వశం యాన్తి యమస్య భగవన్ కిల" ఇత్యాదిషు పరాశరాదయః స్మరన్తి చ.

302. అపి సప్త.

సప్తాపి - పాపకర్మణాం గన్తవ్యత్వేన సప్తాపి రౌరవాది నరకాన్ స్మరన్తి.

నను, సప్తసు లోకేషు గచ్ఛతాం కథం యమ సదన ప్రాప్తిః? తత్రాహ........

303. తత్రాపి తత్ వ్యాపారాత్ అవిరోధః.

సప్తసు అపి రౌరవాది లోకేషు యమ వ్యాపారాత్ ఏవ - గమనాత్ యమవశ్యతయా అవిరోధః. అతః పాపినామ్ యమయాతనాః అనుభూయ చంద్ర ఆరోహ అవరోహౌ అవర్జనీయౌ.

ఇతి ప్రాప్తే ఉచ్యతే....

304. విద్యా కర్మణోః ఇతి తు ప్రకృతత్వాత్.

తు శబ్దః పక్ష వ్యావృత్త్యర్థః. న చ పాప కర్మణామ్ అర్చిరాదినా బ్రహ్మగమనం ధూమాదినా చన్ద్రగమనం చ సమ్భవతి, తయోః విద్యా కర్మణోః ఫలత్వాత్. కథమ్ ఇదమ్ అవగమ్యతే తత్ఫలత్వమ్? ఇతి ప్రకృతత్వాత్ - ఇత్థం ప్రకృతత్వాత్. విద్యా కర్మణీ హి ప్రకృత్య తత్ఫలత్వేన గతి ద్వయం ప్రతిపాద్యతే. "తద్య ఇత్థం విదుః యేచేమే అరణ్యే శ్రద్ధా తపః ఇతి ఉపాసతే తే అర్చిషమ్ అభిసమ్భవన్తి" ఇతి. "అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టా పూర్తే దత్తమ్ ఇత్యుపాసతే తే ధూమమ్ అభిసమ్భవన్తి" ఇతి చ. పాపినాం విద్యా రహితత్వేన బ్రహ్మ గమన అభావవత్ పుణ్య కర్మ రహితత్వేన చన్ద్రగమనమ్ అపి న సమ్భవతి ఇత్యర్థః.

"పఞ్చమ్యామ్ ఆహుతావాపః పురుష వచసో భవన్తి" ఇతి పఞ్చమాహుత్యా దేహారమ్భ శ్రవణాత్ తస్యాః చన్ద్ర గమన పూర్వకత్వేన

పాపినామ్ అపి దేహారమ్భాయ చన్ద్రగమనమ్ అవశ్యం భావి ఇత్యత ఆహ..........

305. న తృతీయే తథా ఉపలబ్ధేః.

కేవల పాప కర్మాణః తృతీయ స్థానమ్. న తృతీయే స్థానే దేహారమ్భాయ పఞ్చమాహుతి అపేక్షా అస్తి. తథా ఉపలబ్ధేః - "వేత్థ యథా కేనాసౌ లోకో న సమ్పూర్యత ఇతి ద్యులోకస్య అప్రాప్తాః కే" ఇతి ప్రశ్నస్య ప్రతివచనే "అథైతయోః పథోర్నకతరేణ చ తానీమాని క్షుద్రాణి అసకృత్ ఆవర్తీని భూతాని భవన్తి జాయస్వ మ్రియస్వేతి ఏతత్ తృతీయం స్థానం తేనాసౌ లోకో న సమ్పూర్యతే" ఇతి తృతీయస్య స్థానస్య ద్యులోకాప్రాప్తి శ్రవణాత్ తస్య దేహారమ్భే పఞ్చమాహుతి అనపేక్షత్వం హి ఉపలభ్యతే.

306. స్మర్యతే అపి చ లోకే.

పుణ్య కర్మణామ్ అపి కేషాంచిత్ ద్రౌపద్యాదీనాం దేహారమ్భే పఞ్చమాహుతి అనపేక్షత్వం శిష్టలోకే అపి చ స్మర్యతే.

307. దర్శనాత్ చ.

శ్రుతౌ అపి దృశ్యతే కేషాంచిత్ దేహారమ్భే పఞ్చమాహుతి అనపేక్షత్వమ్. "తేషాం ఖల్వేషాం భూతానాం త్రీణి ఏవ బీజాని భవన్తి అణ్డజం జీవజమ్ ఉద్భిజ్జమ్" ఇతి, స్వేదజ ఉద్భిజ్జయోః

దేహారమ్భే పఞ్చమాహుతి అనపేక్షత్వమ్.

"అణ్డజం జీవజమ్ ఉద్భిజ్జమ్" ఇత్యత్ర స్వేదజస్య గ్రహణం న దృశ్యతే ఇతి ఆశంక్య ఆహ.........

308. తృతీయ శబ్ద అవరోధః సంశోకజస్య.

అణ్డజం జీవజమ్ ఉద్భిజ్జమ్ ఇత్యత్ర తృతీయేన ఉద్భిజ్జ శబ్దేన సంశోకజస్య - స్వేదజస్య అవరోధః సఙ్గ్రహః ఇత్యర్థః. అతః కేవల పాప కర్మణాం చంద్ర ఆరోహ అవరోహౌ న సమ్భవతః.

309. తత్ స్వాభావ్య ఆపత్తిః ఉపపత్తేః.

ధూమాదినా చన్ద్రమసం ప్రాప్తస్య ప్రత్యవరోహ ప్రకారః ఆమ్నాయతే. "యథేతమ్ ఆకాశమ్ ఆకాశాత్ వాయుం వాయుర్భూత్వా ధూమో భవతి ధూమోభూత్వా అభ్రం భవతి అభ్రం భూత్వా మేఘో భవతి మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతి" ఇతి అత్ర ఆకాశాది భావః కిం దేవ మనుష్యాది భావవత్ ఆకాశాది శరీరత్వమ్? ఉత తత్సాదృశ్య ఆపత్తిః ఏవ? ఇతి సంశయః.

ఆకాశాది శరీరత్వమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః, శ్రద్ధావస్థస్య సోమరాజ భావవత్. తత్రహి తత్శరీరత్వమ్ ఏవ ఉచ్యతే.

రాద్ధాన్తస్తు - ఆకాశాది ప్రాప్తౌ సుఖ దుఃఖ అనుభవ అభావాత్ తత్సాదృశ్య ఆపత్తిః ఏవ. సుఖ దుఃఖ అనుభవాయ హి

సోమాది శరీరత్వమ్.

సూత్రార్థస్తు - తత్ స్వాభావ్యాపత్తిః - ఆకాశాది సాదృశ్యాపత్తిః. ఉపపత్తేః - సుఖ దుఃఖ అనుభవ అభావ ఉపపత్తేః.

310. న అతిచిరేణ విశేషాత్ .

ఆకాశ వాయు ధూమ అభ్ర మేఘ వర్ష ప్రాప్తౌ కిం తత్ర తత్ర న అతి చిరం తిష్ఠతి? ఉత అనియమః ఇతి సంశయః.

అనియమః ఇతి పూర్వః పక్షః, 'న అతి చిరేణ' ఇతి విశేష వచన అభావాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - ఉత్తరత్ర వ్రీహ్యాదిభావే, "అతో వై ఖలు దుర్నిష్ప్రపతరమ్" ఇతి విశిష్య చిరేణ గమన వచనం, తతః ప్రాచీనేషు అచిర గమనం ద్యోతయతి ఇతి, ఆకాశాది యావత్ వ్రీహ్యాది భావప్రాప్తిః న అతి చిరం తిష్ఠతి ఇతి.

సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్.

311. అన్య అధిష్ఠితే పూర్వవత్ అభిలాపాత్.

అవరోహన్తః జీవాః వ్రీహ్యాది భావేన జాయన్తే ఇతి శ్రూయతే. "మేఘో భూత్వా ప్రవర్షతి త ఇహ వ్రీహి యవా ఓషధి వనస్పతయః తిల మాషాః ఇతి జాయన్తే" ఇతి. తే కిం వ్రీహ్యాది

శరీరాః జాయన్తే? ఉత అన్యైః క్షేత్రజ్ఞైః వ్రీహ్యాది శరీరైః అధిష్ఠితాన్ వ్రీహ్యాదీన్ ఆశ్లిష్యన్తి? ఇతి సంశయః.

"జాయన్తే" ఇతి వచనాత్ వ్రీహ్యాది శరీర భోక్తారః జాయన్తే ఏవ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - వ్రీహ్యాది జన్మహేతు భూత కర్మ విశేష అశ్రవణాత్ వ్రీహ్యాది సంశ్లేషమాత్రమ్ ఏవ. "జాయన్తే" ఇతి జన్మవచనమ్ ఔపచారికమ్. బ్రాహ్మణాది శరీర భావే హి, "రమణీయ చరణాః", "కపూయ చరణాః" ఇతి జన్మ హేతు భూతం పుణ్యపాప రూపం కర్మ శ్రూయతే.

సూత్రార్థస్తు - అన్యాధిష్ఠితే - అన్య క్షేత్రజ్ఞ అధిష్ఠితే వ్రీహ్యాదౌ సంశ్లేష మాత్రమ్. కుతః? పూర్వవత్ అభిలాపాత్ - ఆకాశాది భావవత్ కేవల వ్రీహ్యాది భావ అభిలాపాత్. జన్మ హేతుభూత కర్మ అనభిలాపాత్ ఇత్యర్థః.

312. అశుద్ధమ్ ఇతిచేత్, న, శబ్దాత్.

యద్యపి వ్రీహ్యాది భావేన జాయన్తే ఇత్యత్ర జన్మహేతు భూతం కర్మ న శ్రుతం, తథా అపి పూర్వ శ్రుతమ్ ఇష్టాది కర్మ అగ్నీషోమీయాది హింసా గర్భత్వేన అశుద్ధమ్. హింసాత్వేన అశుచి వ్రీహ్యాది జన్మనః అపి హేతుః భవతి ఇతిచేత్, న. అహింసా తు

అశబ్దాత్. పశోః హి సంజ్ఞపనస్య స్వర్గ అవాప్తి సాధన భావవాది శబ్దః శ్రూయతే. "హిరణ్య శరీరః ఊర్ధ్వః స్వర్గం లోకమ్ ఏతి", "న వా ఉ ఏతత్ మ్రియసే న రిష్యసి" ఇత్యాదిః.

313. రేతస్సిచ్ యోగో అథ .

ఇతశ్చ వ్రీహ్యాది సంశ్లేష మాత్రం, వ్రీహ్యాది భావ అనన్తరం రేతస్సిచ్ యోగః శ్రూయతే. "యో యో హి అన్నమత్తి యో రేతః సిఞ్చతి తద్భూయ ఏవ భవతి" ఇతి. అత్ర హి పురుష సంశ్లేష మాత్రమ్ ఏవ శ్రుతమ్ . ఏవమేవ వ్రీహ్యాది భావే అపి ఇత్యర్థః.

314. యోనేః శరీరమ్.

యోని ప్రాప్తేః పశ్చాత్ ఏవ అవరోహతః జీవస్య శరీర ప్రాప్తిః, తత్రైవ సుఖ దుఃఖ ఉప భోగాత్. అ(త)తః ప్రాక్ ఆకాశాదిషు తత్ తత్ సంశ్లేష మాత్రమ్ ఏవ ఇతి అభిప్రాయః.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

తృతీయస్య అధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

తృతీయాధ్యాయే ద్వితీయః పాదః.

315. సన్ధ్యే సృష్టిః ఆహ హి.

స్వప్నమ్ అధికృత్య శ్రూయతే, "న తత్ర రథాః న రథ యోగాః న పన్థానో భవన్తి అథ రథాన్ రథ యోగాన్ పథః సృజతే" ఇత్యారభ్య, "అథ వేశాన్తాన్ పుష్కరిణ్యః స్రవన్త్యః సృజతే స హి కర్తా" ఇతి. కిం స్వాప్నానామ్ అర్థానాం స్రష్టా జీవః ఏవ? ఉత పరమాత్మా? ఇతి సంశయః.

స్వప్న దృశో జీవస్య సన్నిధానాత్, "స హి కర్తా" ఇతి సః ఏవ పరామృశ్యతే. జీవస్య అపి సత్య సఙ్కల్పత్వం ప్రజాపతి వాక్య ఉదితమ్ ఇతి సః ఏవ స్రష్టా ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - జీవస్య సత్య సఙ్కల్పత్వం స్వాభావికమ్ అపి సంసార దశాయాం పరమ పురుష సఙ్కల్పాత్ తిరోహితమ్ ఇతి న జీవస్య సత్య సఙ్కల్ప మాత్రేణ స్రష్టృత్వమ్ ఉపపద్యతే, అతః పరమ పురుషః ఏవ సకలేతర పురుష అనుభవ అవిషయాన్ తత్తత్ పురుష మాత్ర అనుభావ్యాన్ తత్తత్ కాల అవసానాన్ స్వాప్నాన్ అర్థాన్ సృజతి.

సూత్రార్థస్తు - సన్ధ్యే - స్వప్నే, శ్రూయమాణా రథాది సృష్టిః స్వప్న దృశా జీవేన కృతా. కుతః? ఆహ హి - "స హి కర్తా" ఇతి ప్రకృతస్య తస్యైవ పరామర్శాత్ ఇత్యర్థః.

316. నిర్మాతారం చ ఏకే పుత్రాదయశ్చ.

ఏనమేవ జీవం నిర్మాతారం స్వాప్నా(నామ) ర్థానామ్ ఏకే శాఖినః అధీయతే, "య ఏషు సుప్తేషు జాగర్తి కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః" ఇతి. అత్ర కామ శబ్ద నిర్దిష్టాః కామ్యమానతయా పుత్రాదయః ఏవ. చ శబ్దో అవధారణే. అత్ర హి, "సర్వాన్ కామాన్" ఇతి కామ శబ్దేన ప్రస్తుతాన్, "శతాయుషః పుత్ర పౌత్రాన్ వృణీష్వ" ఇతి వివినక్తి.

317. మాయా మాత్రం తు కార్త్స్న్యేన అనభివ్యక్త స్వరూపత్వాత్.

తు శబ్దాత్ పక్షో విపరివర్తతే. న జీవేన సృష్టం స్వాప్నమ్ అర్థజాతమ్, అపి తు ఈశ్వర మాయా మాత్రం - సకలేతర పురుష అనుభవ అవిషయం, తదేకానుభావ్యం, తత్ కాలావసానమ్, ఆశ్చర్య రూపమ్, అర్థజాతమ్ ఈశ్వరః సృజతి ఇత్యర్థః. జీవస్య (స్వతః) సత్య సఙ్కల్పత్వాదేః కృత్స్నస్య సంసార దశాయామ్ అనభివ్యక్త స్వరూపత్వాత్ తస్య హి సఙ్కల్ప మాత్రేణ స్రష్టృత్వం న ఉపపద్యతే. "కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణః" ఇతి చ పరమ పురుషమ్ ఏవ నిర్మాతారమాహ. "య ఏషు సుప్తేషు జాగర్తి", "తస్మిన్ లోకాః

శ్రితాః సర్వే తదు న అత్యేతి కశ్చన" ఇతి ఉపక్రమ ఉపసంహారయోః పరమ పురుష అసాధారణ ధర్మ ప్రతీతేః, "స హి కర్తా" ఇతి చ తేన ఐకార్థ్యాత్ పరమ పురుషమ్ ఏవ ఆహ.

స్వాభావికం చేత్ జీవస్య సత్య సఙ్కల్పత్వాదికం, కథం న అభివ్యజ్యతే? ఇత్యత్ర ఆహ.........

318. పర అభిధ్యానాత్ తు తిరోహితం తతః హి అస్య బన్ధ విపర్యయౌ.

తు శబ్దః శఙ్కా నివృత్త్యర్థః. పరమ పురుష అభిధ్యానాత్ అస్య స్వాభావికం రూపమ్ అనాది కర్మ ప్రవాహేణ కృత అపరాధతయా తిరోహితమ్. తతో హి అస్య బన్ధ విపర్యయౌ. తతః - పరమ పురుష సఙ్కల్పాత్ ఏవ హి, అస్య - జీవస్య బన్ధ విపర్యయౌ - సంసార మోక్షౌ, శ్రూయేతే, "కోహ్యేవ అన్యాత్ కః ప్రాణ్యాత్ యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్ ఏష హ్యేవ ఆనన్దయాతి", "పరం జ్యోతిః ఉపసమ్పద్య స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే" ఇత్యాదౌ.

తిరోధాన ప్రకారమ్ ఆహ.-

319. దేహ యోగాత్ వా సో అపి.

సోఽపి - తిరోభావః దేహ యోగాత్ వా భవతి. వా శబ్దో వికల్పార్థః. వ్యవస్థితశ్చ వికల్పః. దేవ మనుష్యాది దేహాకార పరిణతా అచిత్ యోగాత్ సృష్టి వేలాయాం, నామ రూప విభాగ అనర్హ

సూక్ష్మ దశాపన్న అచిత్ యోగేన ప్రలయ కాలే.

320. సూచకశ్చ హి శ్రుతేః ఆచక్షతే చ తద్విదః.

ఇతశ్చ స్వాప్నాః రథాదయః సజీవ సఙ్కల్ప కృతాః. యతః, స్వప్నః శుభ అశుభయోః సూచకః ఇతి శ్రుతేః అవగమ్యతే. "యదా కర్మసు కామ్యేషు స్త్రియం స్వప్నేషు పశ్యతి, సమృద్ధిం తత్ర జానీయాత్ తస్మిన్ స్వప్న నిదర్శనే", "అథ స్వప్నే పురుషం కృష్ణం కృష్ణ దన్తమ్" ఇత్యాదిషు, స్వప్న అధ్యాయవిదశ్చ ఆచక్షతే. జీవ సఙ్కల్ప కృతత్వే హి సూచకత్వం న సమ్భవతి. స్వసఙ్కల్ప కృతత్వే హి శుభానామ్ ఏవ సూచక అనర్థాన్ సృష్ట్వా తానేవ పశ్యేత్. అతః స్వాప్నానామ్ అర్థానాం పరమ పురుషః ఏవ స్రష్టా.

321. తత్ అభావో నాడీషు తత్ శ్రుతేః ఆత్మని చ.

నాడ్యః పురీతత్ బ్రహ్మ చ సుషుప్తి స్థానత్వేన శ్రూయన్తే. కిమేషాం వికల్పః? ఉత సముచ్చయః? ఇతి సంశయః.

వికల్పః ఇతి పూర్వః పక్షః - "ఆసు తదా నాడీషు సృప్తో భవతి", "తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేతే", "సతా సోమ్య తదా సమ్పన్నో భవతి" ఇతి త్రయాణాం నైరపేక్ష్య ప్రతీతేః.

రాద్ధాన్తస్తు - ప్రాసాద ఖట్వా పర్యఙ్కవత్ కార్యభేదేన సముచ్చయే సమ్భవతి పాక్షిక బాధగర్భ వికల్పో న యుక్తః ఇతి

సముచ్చయో న్యాయ్యః. తత్ర పర్యఙ్క స్థానీయం బ్రహ్మ, యతః పర్యఙ్కవత్ సాక్షాత్ బ్రహ్మ సుషుప్తి స్థానమ్.

సూత్రార్థస్తు - తదభావః - స్వప్నాభావః, సుషుప్తిః ఇత్యర్థః. సుషుప్తిః నాడీషు ఆత్మని చ. చకారాత్ పురీతతి చ. తత్ శ్రుతేః- త్రయాణాం సుషుప్తి స్థానత్వ శ్రుతేః. ఉక్తేన న్యాయేన సముచ్చయో న్యాయ్యః ఇత్యభిప్రాయః.

322. అతః ప్రబోధో అస్మాత్.

అస్మాత్ - బ్రహ్మణః, ప్రబోధః శ్రుతిః అత ఏవ ఉపపద్యతే. ''స త ఆగమ్య న విదుః సత ఆగచ్ఛామహే'' ఇతి శ్రూయతే.

323. స ఏవ తు కర్మ అనుస్మృతి శబ్దవిధిభ్యః.

కిం సుషుప్తః ఏవ ప్రబోధకాలే ఉత్తిష్ఠతి? ఉత సః వా? అన్యః వా? ఇతి అనియమః ఇతి సంశయః.

సుషుప్తస్య సర్వ ఉపాధి వినిర్ముక్తస్య బ్రహ్మణి సమ్పన్నస్య ముక్తాత్ అవిలక్షణత్వేన ప్రాచీన శరీర సమ్బన్ధ అభావాత్ సః ఏవ ఇతి నియమః న సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః. సుషుప్తస్య బ్రహ్మజ్ఞాన అభావేన పూర్వకృతస్య కర్మణః తేనైవ ఉపభోక్తవ్యత్వాత్ సో అహమితి ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, ''త ఇహ వ్యాఘ్రో వా సింహో వా'' ఇత్యారభ్య, ''యద్యత్ భవన్తి తథా భవన్తి'' ఇతి శబ్దాత్, మోక్షసాధన విద్యా

ఆనర్థక్యాత్ చ సః ఏవ ఉత్తిష్ఠతి ఇతి రాద్ధాన్తః. న చ అసౌ శరీర ఇన్ద్రియ సమ్బన్ధ వినిర్ముక్తః, అపి తు కరణ కలేబర ప్రవర్తన ఆయాసాత్ ఆశ్వాసాయ బ్రహ్మణి అపీతః, పునః ఆశ్వస్తః ప్రవర్తనాయ ఉత్తిష్ఠతి. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్.

324. ముగ్ధే అర్ధ సమ్పత్తిః పరిశేషాత్.

కిం మూర్ఛా, మరణాత్ అర్థాన్తరమ్? ఉత మరణమేవ? ఇతి సంశయః.

సర్వేన్ద్రియ ప్రాణవ్యాపార ఉపరతేః మరణమేవ ఇతి పూర్వః పక్షః.

ఆకార వైరూప్యేణ సూక్ష్మ ప్రాణ అస్తిత్వ అవగమాత్ (గతేః) మరణేఽ(ణాయా)ర్ధ సమ్పత్తిః ఇతి సిద్ధాన్తః.

సూత్రార్థస్తు - ముగ్ధే - మూర్ఛితే పురుషే యా అవస్థా, సా మరణాయ అర్ధ సమ్పత్తిః. కుతః? పరిశేషాత్ - ప్రాణాది సర్వవ్యాపార ఉపరతేః న జాగరాది అవస్థా. న చ గతప్రాణా, ఆకార వైలక్షణ్యేన సూక్ష్మ ప్రాణాస్తిత్వ అవగతేః. మూర్ఛితస్య ఏవ కస్యచిత్ పునర్జీవన దర్శనాత్ చ న మరణమ్ ఇతి పరిశేషాత్ మరణాయ అర్ధ సమ్పత్తిః ఇతి అవగమ్యతే.

325. న స్థానతః అపి పరస్య ఉభయలిఙ్గం సర్వత్ర హి.

కిం జీవస్యేవ తత్ అన్తర్యామిణః పరస్య బ్రహ్మణః అపి

జాగరాది స్థాన ప్రయుక్త దోషాః సమ్భవన్తి? ఉత న? ఇతి సంశయః.

"యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్", "య ఆత్మని తిష్ఠన్", "యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్", "యో రేతసి తిష్ఠన్" ఇత్యాదినా జీవస్యేవ సర్వావస్థాసు అవస్థితి వచనాత్, ఛన్దతః అపి పూయ శోణితాది మజ్జనమ్ అపురుషార్థః ఏవ ఇతి సర్వే దోషాః సమ్భవన్తి ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - "అపహత పాప్మా విజరః", "నిరవద్యం నిరఞ్జనమ్", "సత్యకామః సత్యసఙ్కల్పః", "యస్సర్వజ్ఞః సర్వవిత్", "యో మామజమ్ అనాదిం చ వేత్తిలోక మహేశ్వరమ్", "పరః పరాణాం సకలా న యత్ర క్లేశాదయః సన్తి పరావరేశ" ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతిభ్యః నిరస్త నిఖిలదోష గన్ధతా సార్వజ్ఞ్య సత్య సఙ్కల్పత్వాది ఉభయ లక్షణ స్వరూప అవగతేః పరస్య బ్రహ్మణః సర్వత్ర అన్తర్యామితయా అవస్థితస్య అపి, న దోష గన్ధః సమ్భవతి, అపి తు సర్వ నియమన రూప లీలారసః ఏవ.

సూత్రార్థస్తు - న స్థానతః అపి పరస్య - పృథివ్యాత్మాదిషు అన్తర్యామితయా అవస్థితస్య, అపి పరస్య - బ్రహ్మణః జీవస్య తత్ర అవస్థితస్య, యే దోషాః ఉక్తాః తే న సమ్భవన్తి. కుతః? ఉభయలిఙ్గం సర్వత్ర హి, హిః హేతౌ; యతః సర్వత్ర శ్రుతి స్మృతిషు నిరస్త నిఖిల దోషత్వ సమస్త కల్యాణ గుణాత్మకత్వ రూప ఉభయ లిఙ్గమ్ - ఉభయ లక్షణం, పరంబ్రహ్మ అవగతమ్.

326. భేదాత్ ఇతిచేత్, న, ప్రత్యేకమ్ అతత్ వచనాత్.

యథా జీవస్య స్వతః అపహతపాప్మత్వాది గుణకస్య అపి దేవాది శరీర సంబన్ధితయా అవస్థా భేదాత్ ఉక్త దోష సమ్బన్ధిత్వమ్. ఏవం పరస్యాపి "యస్య పృథివీ శరీరమ్" ఇతి శరీర సంబన్ధిత్వ అవస్థా భేదాత్ తే దోషాః స్యుః ఇతిచేత్, న. ప్రత్యేకం - ప్రతి పర్యాయమ్, అతత్ వచనాత్ - దోష అసమ్బన్ధిత్వ వచనాత్. "యస్య పృథివీ శరీరమ్" ఇత్యాదిషు "ఏష త ఆత్మా అన్తర్యామ్యమృతః" ఇతి అన్తర్యామిణః హి నిర్దోషత్వమ్ ఉచ్యతే. జీవస్య తు పరాభిధ్యానాత్ తత్ స్వరూపం తిరోహితమ్ ఇత్యుక్తమ్. అతః శరీర సమ్బన్ధిత్వే అపి పరస్య ఏతే న దోషాః.

327. అపి చ ఏవమ్ ఏకే.

అపి చ - యదిదం జీవపరయోః ఏకస్మిన్ శరీరే శరీరిత్వేన అవస్థితయోః దోష సమ్బన్ధిత్వం తత్ విపరీతత్వం చ ఉక్తమ్. ఏవమేకే శాఖినః స్వశబ్దేన అధీయతే "ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే , తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తి అనశ్నన్ అన్యో అభిచాకశీతి" ఇతి.

మనుష్యాది శరీరేషు శరీరిత్వమేవ జీవస్య నామ రూప భాక్త్వేన కర్మవశ్యతా హేతుః తత్పరస్య అపి అవిశిష్టం చేత్, కథం పరస్య బ్రహ్మణః అకర్మవశ్యత్వేన కర్మ ఫల అనశనమ్ ఉచ్యతే? ఇత్యత ఆహ.........

328. అరూపవత్ ఏవ హి తత్ ప్రధానత్వాత్.

మనుష్యాది శరీరేషు శరీరిత్వే అపి అరూపవత్ ఏవ హి తత్ - పరంబ్రహ్మ. కుతః? ప్రధానత్వాత్ - నిర్వాహకత్వాత్. జీవస్య నామరూప భాక్త్వేన కర్మఫలాశనం నిర్వోఢుం పరస్య తత్తత్ శరీరే శరీరిత్వేన అవస్థానమ్. యథా ఆహ "యస్య పృథివీ శరీరం" "యస్యాత్మా శరీరం... య ఆత్మానమ్ అన్తరో యమయతి", "అన్తః ప్రవిష్టః శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా", "ఆకాశో హ వై నామరూపయోః నిర్వహితా తే యదన్తరా తత్ బ్రహ్మేతి". అతః ఉభయ లిఙ్గమ్ ఏవ పరం బ్రహ్మ.

"సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ" ఇతి ప్రకాశైక స్వరూపతా బ్రహ్మణః ఉచ్యతే, కథమ్ ఉభయ లిఙ్గత్వమ్? ఇత్యత ఆహ........

329. ప్రకాశవత్ చ అవైయర్థ్యాత్.

యథా "సత్యం జ్ఞానమ్" ఇతి వాక్య అవైయర్థ్యాత్ ప్రకాశో బ్రహ్మణః స్వరూపమ్ ఇతి అవగమ్యతే, తథా "యః సర్వజ్ఞః సర్వవిత్", "పరాఽస్య శక్తిః వివిధైవ శ్రూయతే" ఇత్యాది వాక్య అవైయర్థ్యాత్ కల్యాణ గుణాకరత్వం చ బ్రహ్మణః స్వరూపమ్ ఇతి అవగమ్యతే. అతః ఉభయ లిఙ్గమేవ.

330. ఆహ చ తన్మాత్రమ్.

"సత్యం జ్ఞానమ్" ఇతి వాక్యం బ్రహ్మణః జ్ఞానం స్వరూపమ్

ఇతి ఏతావత్ మాత్రమాహ, న పునః కల్యాణ గుణాకరత్వం నిషేధతి.

331. దర్శయతి చ అథో అపి స్మర్యతే.

దర్శయతి చ వేదాన్త వాక్య గణః నిరస్త నిఖిల దోషత్వం కల్యాణ గుణాకరత్వం చ "నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్తమ్ నిరవద్యం నిరఞ్జనమ్", "తమీశ్వరాణాం పరమం మహేశ్వరం తం దేవాతానాం పరమం చ దైవతమ్" ఇత్యాదికః. స్మర్యతే చ "యో మామ్ అజమ్ అనాదిం చ వేత్తి లోకమహేశ్వరమ్", "అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయస్తథా, మత్తః పరతరం నాన్యత్" ఇత్యాదిషు.

332. అత ఏవ చ ఉపమా సూర్యకాదివత్.

యతో బ్రహ్మణః నిరస్త నిఖిల దోషత్వ కల్యాణ గుణాకరత్వేన ఉభయలిఙ్గత్వాత్ పృథివ్యాది స్థానతః అపి న తత్ప్రయుక్త దోషగన్ధ సమ్భవః. అత ఏవ శాస్త్రేషు చ జల సూర్యకాది ఉపమా క్రియతే "ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్, తథా ఆత్మైకో అప్య (హ్య) నేకస్థో జలాధారేషు ఇవాంశుమాన్" ఇత్యాదిషు.

333. అమ్బువత్ అగ్రహణాత్తు న తథాత్వమ్.

తు శబ్దః చోద్యం ద్యోతయతి. అమ్బుని ఇవ అగ్రహణాత్ యథా అమ్బుని సూర్యః తత్ర అనవస్థితః ఏవ భ్రాన్త్యా తత్ర స్థితః ఇవ గృహ్యతే. న తథా పరమాత్మా పృథివ్యాదౌ గృహ్యతే "యః

పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరః'' ఇతి పరమార్థతః స్థితః గృహ్యతే. అతో న తథాత్వం - న సూర్యస్యేవ తత్రప్రయుక్త దోష గన్ధ అభావః పరమాత్మనః, పరమార్థతః స్థితత్వాత్.

పరిహరతి......

334. వృద్ధి హ్రాస భాక్త్వమ్ అన్తర్భావాత్ ఉభయ సామఞ్జస్యాత్ ఏవం దర్శనాత్ చ.

పృథివ్యాదిషు విషమేషు స్థానేషు స్థితస్యాపి పరమాత్మనః తత్ అన్తర్భావాత్ - తత్ర అవస్థానతః, తత్ ప్రయుక్త వృద్ధి హ్రాస భాక్త్వం ''జలాధారేషు ఇవ అంశుమాన్'' ఇతి దృష్టాన్తేన నివర్త్యతే. కుతః అవగతమ్ ఏతన్మాత్రమ్ ఇతి? ఉభయ సామఞ్జస్యాత్ ఏవమ్ - ఉభయ దృష్టాన్త ఉపాదాన సామఞ్జస్యాత్ ఏవమ్ అవగమ్యతే. ''ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథక్ భవేత్'' ఇతి ఘట కరకాదిషు విషమేషు అవస్థితమ్ ఆకాశం, ''జలాధారేషు ఇవ అంశుమాన్'' ఇతి చ అంశుమన్తం పరమార్థతః స్థితమ్ అనవస్థితం చ ఉభయం దృష్టాన్తతయా ఉపాదాయ ''తథా ఆత్మైకో అప్యనేకస్థః'' ఇతి నిగమనాత్ తత్తత్ స్థాన ప్రయుక్త వృద్ధి హ్రాస భాక్త్వ నివర్తనమాత్రం వివక్షితమ్ ఇతి అవగమ్యతే. అన్యత్ర అపి దృష్టాన్త దార్ష్టాన్తికయోః సర్వ సామ్యాభావే అపి సింహ ఇవ మాణవకః ఇత్యాదిషు దృష్టాన్త ఉపాదాన దర్శనాత్ చ ఏవమ్ అవగమ్యతే.

"అథాత ఆదేశో నేతి నేతి" ఇత్యాదినా పూర్వ ప్రకృతస్య మూర్తామూర్త ప్రపఞ్చస్య బ్రహ్మణః రూపత్వ ప్రతిషేధాత్ నిష్ప్రపఞ్చం సన్మాత్రమ్ ఏవ బ్రహ్మ, న పునరుక్త స్వరూపమ్ ఉభయ లిఙ్గమ్ ఇతి ఆశంక్య ఆహ..........

335. ప్రకృత ఏతావత్త్వం హి ప్రతిషేధతి తతః బ్రవీతి చ భూయః.

హి ఇతి హేతౌ. "ద్వే వా వ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తం చ ఏవ అమూర్తం చ" ఇత్యాదినా స్థూలస్య సూక్ష్మస్య చ ప్రపఞ్చస్య బ్రహ్మణః రూపతయా ప్రమాణాన్తర అప్రజ్ఞాతస్య అత్రైవ రూపతయా ఉపదిష్టస్య నిషేధ అసమ్భవాత్ ప్రకృతే ఏతావత్త్వం హి బ్రహ్మణః ప్రతిషేధతి - పూర్వప్రకృత ఏతావన్మాత్రం న భవతి బ్రహ్మ ఇతి హి "అథాత ఆదేశో నేతి నేతి" ఇత్యత్ర ప్రతిపాద్యతే ఇత్యర్థః.

తతః బ్రవీతి చ భూయః - తతః - పూర్వోక్తాత్ భూయస్త్వం బ్రవీతి చ వాక్య శేషః. "న హి ఏతస్మాత్ ఇతి నేత్యన్యత్ పరమస్తి అథ నామధేయం సత్యస్య సత్యమ్ ఇతి ప్రాణా వై సత్యం తేషామ్ ఏష సత్యమితి", ఇతి నేతి నిర్దిష్టాత్ ఏతస్మాత్ బ్రహ్మణః అన్యత్ నహ్యస్తి. పరబ్రహ్మణః అన్యత్ స్వరూపతః గుణతశ్చ ఉత్కృష్టం నహ్యస్తి ఇత్యర్థః.

సత్యస్య సత్యమితి బ్రహ్మణః నామధేయమ్. తస్య నిర్వచనం "ప్రాణా వై సత్యం తేషామేష సత్యమ్" ఇతి. ప్రాణ

సాహచర్యాత్ జీవాత్మానః ప్రాణాః తే హి వియదాదివత్ అనుత్పాద్యత్వేన సత్యమ్. తేభ్యః అపి ఏషః సత్యమ్. తే హి కర్మానుగుణ దేహయోగేన జన్మవన్తః. తదపి అస్య నాస్తి ఇతి తేషామేష సత్యం, జ్ఞాన సఙ్కోచ వికాసరూప వికారస్య అపి అసమ్భవాత్. అతః ప్రమాణాన్తర అప్రజ్ఞాత స్వరూపస్య బ్రహ్మణః మూర్తామూర్త ప్రపఞ్చ ప్రకారతయా ఉపదేశాత్ పునరపి ప్రకార విశేష ఉపదేశాత్ చ “అథాత ఆదేశో నేతి నేతి” ఇతి పూర్వ ప్రకృతేః ఇయత్తా బ్రహ్మణః ప్రతిషిధ్యతే ఇత్యర్థః.

నను చ, వస్తుతః ప్రత్యక్షేణ నిర్విశేష సన్మాత్రమేవ గృహ్యతే, తదతిరిక్తం భ్రాన్త్యా ప్రతీయమానం విశేష (సవిశేషరూప)మ్ అనూద్య “నేతి నేతి” ఇతి నిషిధ్యతే ఇత్యత్రాహ.........

336. తత్ అవ్యక్తమ్ ఆహ హి.

బ్రహ్మణః ప్రమాణాన్తర అప్రజ్ఞాతతాం ద్రఢయతి; తత్ - బ్రహ్మ, న కేనాపి ప్రమాణేన వ్యక్తమ్. తథా ఆహ హి శ్రుతిః “న సందృశే తిష్ఠతి రూపమస్య” ఇత్యాదికా.

337. అపి సంరాధనే ప్రత్యక్ష అనుమానాభ్యామ్.

అపి చ - సంరాధన ఏవ ఉపలభ్యతే. సంరాధనం - సమ్యక్ ప్రీతియుక్తం భజనమ్. ఉపాసనం ఇతి యావత్. ఉపాసన రూప తత్ ప్రీణనేన వినా కేనాపి న ఉపలభ్యతే ఇతి శ్రుతి స్మృతిభ్యామ్

అవగమ్యతే. "నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన, యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః", "నాహం వేదైః న తపసా న దానేన న చ ఇజ్యయా... భక్త్యా తు అనన్యయా శక్యః" ఇతి (హి శ్రుతి స్మృతీ). అతః కేనాపి ప్రమాణేన అనభివ్యక్త రూపత్వాత్ బ్రహ్మణః "ద్వే వా వ బ్రహ్మణో రూపే" ఇత్యాదినా బ్రహ్మణః ప్రకారతయా ఉపదిష్టం జగదైశ్వర్యం "నేతినేతి" ఇతి న నిషిధ్యతే, కిం తు ప్రకృతేః ఇయత్తా మాత్రం నిషిధ్యతే.

338. ప్రకాశాదివత్ చ అవైశేష్యం ప్రకాశశ్చ కర్మణి అభ్యాసాత్.

ఇతశ్చ జ్ఞానానన్దవత్ జగదైశ్వర్యమ్ అపి బ్రహ్మణః రూపమ్. యేషాం వామదేవాదీనాం సంరాధన రూప కర్మణి అభ్యాసాత్ ప్రకాశశ్చ సంజాతః - దర్శనం సంజాతమ్. తేషాం దర్శనే ప్రకాశాదివత్ - జ్ఞానాదేః ఇవ జగదైశ్వర్యస్య అపి అవైశేష్యం ప్రతీయతే "తద్ధైతత్ పశ్యన్ ఋషిః వామదేవః ప్రతిపేదే అహమ్ మనురభవం సూర్యశ్చ అహం కక్షీవాన్" ఇత్యాదౌ.

339. అతో అనన్తేన తథా హి లిఙ్గమ్.

అతో అనన్తేన కల్యాణ గుణగణేన యోగో బ్రహ్మణః సిద్ధః. తథా సతి ఉభయ లిఙ్గమేవ బ్రహ్మ.

340. ఉభయ వ్యపదేశాత్ తు అహి కుణ్డలవత్.

"ద్వే వా వ బ్రహ్మణో రూపే" ఇత్యాదినా ఉపదిష్టమ్ అచిత్

వస్తునః బ్రహ్మరూపత్వం కిం బ్రహ్మ స్వరూపస్య ఏవ అచిత్ రూపేణ పరిణామాత్ భవతి? ఉత పరస్మిన్ బ్రహ్మణి అచిత్ వస్తుని చ ఏక జాతియోగాత్? అథ జీవవత్ బ్రహ్మ శరీరతయా బ్రహ్మ విశేషణత్వేన? ఇతి సంశయః.

భిన్నత్వ అభిన్నత్వ రూప ఉభయ వ్యపదేశ ఉపపత్తయే బ్రహ్మ ఏవ అచిత్ రూపేణ పరిణమతే ఇతి ప్రథమః పక్షః. తథా తు సతి బ్రహ్మణః నిర్దోషత్వాదికం బాధ్యేత ఇతి ఏకజాతి యోగేన ఇతి ద్వితీయః (పక్షః).

ఏవం సతి "ఆత్మై వేదం సర్వం", "బ్రహ్మైవేదం సర్వమ్" ఇతి బ్రహ్మ స్వరూపస్య ఏవ సర్వ శబ్ద వాచ్యత్వ వ్యపదేశ బాధః స్యాత్. న హి ఏక ఏవ గో వ్యక్తిః 'ఖణ్డో గౌః', 'ముణ్డో గౌః', 'పూర్ణ శృఙ్గో గౌః' ఇత్యాది సర్వ గో వ్యక్తి వాచక శబ్దైః అభిధీయతే. అతో జీవస్య ఇవ బ్రహ్మ శరీరతయా బ్రహ్మ విశేషణత్వేన అచిత్ వస్తునః అపి బ్రహ్మాంశత్వమ్ ఇతి రాద్ధాన్తః.

సూత్రార్థస్తు - తు శబ్దో అవధారణే. అహేః కుణ్డల భావాదివత్ బ్రహ్మ స్వరూపస్య ఏవ అచిత్ రూపేణ అవస్థానమ్. కుతః? నానాత్వ ఏకత్వ ఉభయ వ్యపదేశాత్.

341. ప్రకాశ ఆశ్రయవత్ వా తేజస్త్వాత్.

వా శబ్దో అనన్తరోక్త వ్యావృత్త్యర్థః. యథా ప్రకాశః

తదాశ్రయయోః తేజస్త్వేన ఏక జాతియోగాత్ అభిన్నత్వం భిన్నత్వం చ, ఏవమ్ అచిత్ - బ్రహ్మణోః అపి.

342. పూర్వవత్ వా.

వా శబ్దః పక్ష ద్వయ వ్యావృత్త్యర్థః. పూర్వవత్ - యథా పూర్వత్ర "అంశో నానా వ్యపదేశాత్", "ప్రకాశాదివత్ తు నైవం పరః" ఇతి ఉభయ వ్యపదేశ ఉపపత్తయే బ్రహ్మణః అనిర్దోషత్వ సిద్ధయే చ ప్రకాశ జాతి గుణ శరీరవత్, పృథక్ సిద్ధి అనర్హ విశేషణతయా జీవస్య బ్రహ్మ అంశత్వం ఉక్తమ్. ఏవమ్ అచిత్ వస్తునః అపి. అచిత్ వాచి శబ్దేన అపి అచిత్ వస్తు విశిష్టం బ్రహ్మ ఏవాభిధేయమ్ ఇతి "ఆత్మ ఏవ ఇదం సర్వం", "బ్రహ్మైవ ఇదం సర్వమ్" ఇతి అభేద వ్యపదేశ ఉపపత్తిః. విశేషణ విశేష్యయోః స్వరూప స్వభావ భేదజ్ఞాపనాయ విశేషణ విశే(ష్యా)ష్యయోః నిష్కృష్య భేదేన వ్యపదేశశ్చ ఉపపద్యతే "క్షరంతు అవిద్యా హి అమృతం తు విద్యే విద్యేవిద్యే ఈశతే యస్తు సో అన్యః" ఇతి బ్రహ్మణో నిర్దోషత్వం చ.

343. ప్రతిషేధాత్ చ.

"స వా ఏష మహానజ ఆత్మా అజరో అమరః", "నాస్య జరయై తజ్జీర్యతి...... విజరో విమృత్యుః" ఇత్యాదిభిః బ్రహ్మణః అచిత్ ధర్మ ప్రతిషేధాత్ చ విశేషణ విశేష్య భావేన ఏవ అంశాంశి భావః ఇత్యర్థః.

344. పరమ్ అతః సేతు ఉన్మాన సమ్బన్ధ భేద వ్యపదేశేభ్యః.

"యతో వా ఇమాని" ఇత్యాదినా జగజ్జన్మాది కారణతయా నిర్దిష్టాత్ పరస్మాత్ బ్రహ్మణః అపి పరం తత్త్వం కిఞ్చిదస్తి? న? ఇతి సంశయః.

ఇతః అపి పరమస్తి ఇతి పూర్వః పక్షః. "అథ య ఆత్మా స సేతుః" ఇత్యస్య సేతుత్వ వ్యపదేశాత్, "ఏతం సేతుం తీర్త్వా" ఇత్యస్య తరితవ్యత్వ ఉపదేశాత్ చ అతో అన్యదపి అస్తి ఇతి గమ్యతే. "చతుష్పాత్ బ్రహ్మ", "షోడశ కలమ్" ఇతి పరిమితత్వ వ్యపదేశాత్ చ అపరిమితమ్ అన్యదస్తి ఇతి ప్రతీయతే. "అమృతస్యైష సేతుః" ఇతి ప్రాపకత్వ శ్రుతేశ్చ అనేన ప్రాప్యమ్ అన్యత్ అ(ప్య) స్తీతి ప్రాప్య ప్రాపక రూప సమ్బన్ధాత్ ప్రతీయతే. తథా "తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్", "తతో యదుత్తర తరమ్" ఇతి పురుష శబ్ద నిర్దిష్టాత్ బ్రహ్మణః ఉత్తరతరత్వేన భేద వ్యపదేశాత్ చ అన్యత్ పరమస్తి.

రాద్ధాన్తస్తు - "న హ్యేతస్మాత్" ఇతి 'నేత్యన్యత్ పరమస్తి' ఇతి, నేతి నిర్దిష్టాత్ మూర్తామూర్త రూపాత్ బ్రహ్మణః అన్యత్పరం నాస్తీతి, పరతత్త్వ నిషేధాత్ కారణాత్ బ్రహ్మణో అన్యత్ పరం నాస్తి. సేతుత్వ వ్యపదేశస్తు "ఏషాం లోకానామ్ అసమ్భేదాయ" ఇతి సర్వలోక అసఙ్కరకరత్వ కృతః, "ఏతం సేతుం తీర్త్వా" ఇతి తరతిః అపి వేదాన్తం తరతి ఇతివత్ ప్రాప్తి వచనః. "చతుష్పాత్ బ్రహ్మ",

"షోడశ కలమ్ ఇతి ఉన్మాన వ్యపదేశో అపి", "వాక్పాదః ... చక్షుః పాదః". ఇతివత్ ఉపాసనార్థః సమ్భవతి చ అపరిమితస్య అపి తత్తత్ దేశ సమ్బన్ధితయా ఉన్మితత్వ అనుసన్ధానమ్. "అమృతస్యైష సేతుః" ఇతి స్వస్య ఏవ అమృతస్య స్వయమేవ ప్రాపకముచ్యతే, "యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః" ఇత్యాది శ్రుతేః. "తతో యదుత్తర తరమ్" ఇత్యపి, "తేన ఇదం పూర్ణమ్" ఇతి నిర్దిష్టాత్ పురుషాత్ అన్యస్య న పరత్వమాహ.

అపితు "తమేవ విదిత్వా అతి మృత్యుమేతి నాన్యః పన్థా విద్యతే అయనాయ" ఇతి పూర్వ ప్రతిజ్ఞాతం పురుష వేదనస్య అమృతత్వ హేతుత్వమ్, అన్యస్య చ అపథత్వం సహేతుకమ్ ఉపసంహరతి. "యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కిఞ్చిత్" ఇత్యారభ్య, "తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్" ఇతి పురుషస్య సర్వస్మాత్ పరత్వం, జ్యాయస్త్వమ్, అన్యస్య పరత్వ అభావం చ ప్రతిపాద్య, తతః హేతోః యదుత్తరతరం పురుష తత్త్వం, తదేవ అరూపమ్ అనామయమ్ "య ఏతత్ విదుః అమృతాస్తే భవన్తి అథేతరే దుఃఖమేవ అపియన్తి" ఇతి పూర్వ ప్రతిజ్ఞాతమేవ ఉపసంహృతమ్.

సూత్రార్థస్తు - పరమ్ అతః, "జన్మాద్యస్య యతః" ఇత్యారభ్య "అతో అనన్తేన తథా హి లిఙ్గమ్" ఇత్యన్తేన ప్రతిపాదితాత్, నిఖిల జగదేక కారణాత్, సర్వాన్తరాత్మనః నిరస్త నిఖిల దోషగన్ధ

అనవధికాతిశయ అనన్త కల్యాణ గుణాకరాత్, పరస్మాత్ బ్రహ్మణః పరమపి కిఞ్చిదస్తి ఇతి కశ్చిత్ మన్యతే. కుతః? సేతూన్మాన సమ్బన్ధ భేద వ్యపదేశేభ్యః. వ్యాఖ్యాతాః చ ఏతే.

345. సామాన్యాత్ తు.

తు శబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. సేతుత్వ వ్యపదేశః తావత్ తస్మాత్ పరం న అవగమయతి. సేతుసామాన్యాత్ - సాదృశ్యాత్. జగద్విధృతి రూపాత్ బ్రహ్మణః తథా వ్యపదేశః ఇతి శ్రుతిః ఏవ సేతు శబ్దం వ్యాచష్టే "అథ య ఆత్మా స సేతుః విధృతిః ఏషాం లోకానామ్ అసమ్భేదాయ" ఇతి. యద్యత్ స్వభావాః లోకాః సృష్టాః తత్ తత్ స్వభావ అసఙ్కరాయ సర్వాన్ లోకాన్ అయమేవ సేతువత్ బిభర్తి ఇతి సేతుః ఇత్యర్థః.

346. బుద్ధ్యర్థః పాదవత్.

"చతుష్పాత్ బ్రహ్మ", "పాదో అస్య విశ్వాభూతాని" ఇతి ఉన్మాన వ్యపదేశః తథా అనుసన్ధానార్థః, "వాక్పాదః... చక్షుః పాదః" ఇతివత్.

అపరిమిత స్వరూపస్య అనుసన్ధాన అర్థతయా అపి కథం పరిమితత్వం ఇత్యతః ఆహ..........

347. స్థానవిశేషాత్ ప్రకాశాదివత్.

ప్రతిపన్న వాగాది స్థానవిశేష సమ్బన్ధాత్ తత్తత్ స్థాన

సమ్బన్ధిత్వేన అవచ్ఛిద్య అనుసన్ధానం యుజ్యతే, యథా ప్రకాశాదేః వితతస్య అపి వాతాయన ఘటాదౌ.

348. ఉపపత్తేః చ.

"అమృతస్యైష సేతుః" ఇతి అమృతస్య స్వస్య స్వయమేవ ప్రాపకః ఇతి సేతుత్వ వ్యపదేశ ఉపపత్తేశ్చ అన్యత్ పరమస్తి ఇతి కల్పనం న యుజ్యతే. "నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన, యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్" ఇతి హి శ్రూయతే.

349. తథా అన్య ప్రతిషేధాత్.

"తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్", "తతో యదుత్తర తరమ్" ఇతి పురుషాత్ అన్యస్య న పరత్వమాహ - "న తస్యేశే కశ్చన", "న హ్యేతస్మాత్ ఇతి నేత్యన్యత్ పరమస్తి", "యస్మాత్పరం న అపరమస్తి కిఞ్చిత్ యస్మాత్ న అణీయో న జ్యాయో అస్తి కశ్చిత్" - యస్మాత్ అపరం పరం నాస్తి కిఞ్చిత్ ఇత్యర్థః, ఏవమాదిషు పురుషాత్ అన్యస్య పరత్వ ప్రతిషేధాత్. "తతో యత్ ఉత్తర తరమ్" ఇతి తు, యతః పురుష తత్త్వమేవ ఉత్తరతరమ్, తతః హేతోః యదుత్తరతరం పురుష తత్త్వం, తదేవ అరూపమ్ అనామయమ్ ఇత్యాదినా వ్యాఖ్యాతమ్. "య ఏతత్ విదుః అమృతాస్తే భవన్తి" ఇతి "తమేవ విదిత్వా అతిమృత్యుమేతి నాన్యః పన్థా విద్యతే

అయనాయ" ఇతి ప్రతిజ్ఞాతమ్ ఏవ ఉపసంహృతమ్. "నతస్యేశే కశ్చన తస్య నామ మహద్యశః" ఇతి చ పురుష తత్త్వమ్ ఏవ వదతి, అనన్తరమ్ "అద్భ్యః సమ్భూతో హిరణ్యగర్భః ఇతి అష్టౌ" ఇతి పురుషతత్త్వ వాచినా ఏక వాక్యత్వ అవగమాత్, "అమ్భస్య పారే", "యమన్తః సముద్రే కవయః వయన్తి" ఇతి చ ప్రక్రమాత్.

350. అనేన సర్వగతత్వమ్ ఆయామ శబ్దాదిభ్యః.

అనేన - బ్రహ్మణా, సర్వస్య వ్యాప్తత్వం "తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమ్", "అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణ స్థితః", "నిత్యం విభుం సర్వగతం సుసూక్ష్మం తదవ్యయం యద్భూత యోనిం పరిపశ్యన్తి ధీరాః" ఇతి ఆయామ శబ్దేభ్యః - సర్వవ్యాప్తి వాచి శబ్దేభ్యః అవగమ్యతే. ఏవమ్ అవగమ్యమానమ్ ఏతస్మాత్ పరం వారయతి ఇత్యర్థః. ఆది శబ్దాత్ "ఆత్మైవ ఇదం సర్వమ్" ఇత్యాదయః గృహ్యన్తే. అతః "యతోవా ఇమాని" ఇత్యాదినా అవగత జగత్ నిమిత్త ఉపాదాన కారణాత్ బ్రహ్మణః అన్యత్ పరం న విద్యతే.

351. ఫలమత ఉపపత్తేః.

కిం వేదోదితం యాగ దాన హోమాదికమ్ ఉపాసనాఖ్యం చ "యజేత", "ఉపాసీత" ఇతి కామినః ముముక్షోశ్చ కర్తవ్యతయా శ్రూయమాణం కర్మ ఏవ అపూర్వ ద్వారేణ భోగ అపవర్గ ఫలదమ్? ఉత తత్తత్ ఆరాధనైః ప్రీతః పరమపురుషః ఏవ ఫలదః? ఇతి సంశయః

కర్మ ఏవ ఇతి పూర్వః పక్షః, లోకే మర్దనాదేః కృష్యాదేశ్చ కర్మణః ఏవ సాక్షాత్, పరమ్పరయా వా ఫల ప్రదత్వ దర్శనాత్. వేదేచ "యజేత స్వర్గకామః", "ఆత్మానమేవ లోకమ్ ఉపాసీత" ఇతి కామినః ముముక్షోశ్చ కర్తవ్యతయా శ్రూయమాణం కర్మ తత్తత్ ఫల సాధనతయా అవగతం క్షణికమపి అపూర్వ ద్వారేణ భోగ అపవర్గ రూప సర్వ ఫలప్రదమ్.

రాద్ధాన్తస్తు - కర్తవ్యతయా అవగతస్య యాగాదేః ఉపాసనస్య చ "యజ దేవ పూజాయామ్" ఇత్యాదినా అవగత ధాత్వర్థ స్వాభావ్యాత్, "వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేన ఉపధావతి, స ఏవైనం భూతిం గమయతి" ఇతి వాక్యశేషాత్ చ, "ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః, తదేవాగ్నిః తద్వాయుః తత్సూర్యః తదు చంద్రమాః", "స తయా శ్రద్ధయా యుక్తః తస్యారాధనమీహతే, లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హి తాన్", "అహం హి సర్వ యజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ", "స్వ కర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతిమానవః", "తత్ ప్రసాదాత్ పరాం శాన్తిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్" ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతిభ్యశ్చ పరమ పురుషః ఏవ కర్మభిః ఉపాసనేన చ ఆరాధితః భోగాపవర్గ రూప ఫల ప్రదః. లోకే చ కృష్యాది కర్మభిః సస్యాదికమ్ ఉత్పాద్య, తేన భృత్య ద్వారేణ, సాక్షాత్ వా రాజానమ్ అభ్యర్చ్య తత ఏవ అపేక్షితాని లభన్తే, అతః పరమపురుషః ఏవ ఫలప్రదః.

సూత్రార్థస్తు - ఫలమత ఉపపత్తేః, అతః - పరస్మాత్ బ్రహ్మణః ఏవ కర్మభిః ఉపాసనేన చ ఆరాధితాత్ భోగ అపవర్గ రూప ఫలమ్. కుతః? ఉపపత్తేః - కర్మ హి క్షణ ధ్వంసి న కాలాన్తర భావి ఫలాయ అలమ్. స హి సర్వజ్ఞః సర్వశక్తిః పరమ కారుణికః మహోదారః అనాదిః అనన్తశ్చ సర్వేశ్వరః స్వారాధన రూపేణ కర్మణా ఆరాధితః ఫలప్రదః ఇతి ఉపపద్యతే.

352. శ్రుతత్వాత్ చ.

"స వా ఏష మహానజ ఆత్మా అన్నాదో వసుదానః", "ఏషహ్యేవ ఆనన్దయాతి" ఇతి భోగ అపవర్గ రూపం ఫలమ్ అయమేవ దదాతి ఇతి హి శ్రూయతే.

353. ధర్మం జైమినిః అత ఏవ.

యాగాదికమ్ ఉపాసనాత్మకం చ ధర్మమేవ ఫలప్రదం జైమినిః ఆచార్యో మన్యతే. అత ఏవ - ఉపపత్తేః, శ్రుతత్వాత్ చ ఇత్యర్థః. లోకే కృష్యాదేః మర్దనాదేః చ కర్మణః ఏవ సాక్షాత్, పరమ్పరయా వా ఫలదాయిత్వ దర్శనాత్, వేదే అపి తథా ఏవ ఉక్తమ్ ఇతి ఉపపత్తిః. ఉపపద్యతే చ అపూర్వ ద్వారేణ సాధనత్వమ్. "యజేత స్వర్గ కామః", "బ్రహ్మ విదాప్నోతి పరమ్" ఇతి కామినః కర్తవ్యతయా కర్మవిధాన అన్యథా అనుపపత్త్యా కర్మైవ అపూర్వ ద్వారేణ ఫలసాధనమ్ ఇతి అవగమ్యతే.

354. పూర్వం తు బాదరాయణో హేతు వ్యపదేశాత్.

తు శబ్దః పక్ష వ్యావృత్త్యర్థః. పూర్వోక్తం పరమ పురుషస్య ఏవ ఫలప్రదత్వం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే. కుతః? హేతు వ్యపదేశాత్ - "వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేన ఉపధావతి స ఏవ ఏనం భూతిం గమయతి" ఇతి వాయ్వాది ఆత్మనా అవస్థితస్య పరమ పురుషస్య ఏవ ఫలప్రదత్వ వ్యపదేశాత్. "యో వాయౌ తిష్ఠన్" ఇతి చ వాయ్వాది ఆత్మనా సః ఏవ వ్యవస్థితః శ్రూయతే, "తదేవాగ్నిః తద్వాయుః తత్సూర్యః తదు చంద్రమా" ఇతి చ. తత్ పరిత్యాగేన అపూర్వస్య ఫలసాధనత్వ కల్పనే శ్రుతహానమ్ అశ్రుత కల్పనం చ. విధి అపేక్షిత ఫలసాధనత్వ ప్రకారే వాక్య శేషేణ అవగతే సతి, న ఫల సాధనత్వ ప్రకార కల్పనం న్యాయ్యమ్. యథైవ హి రాత్రి సత్రాది (షు అధికారీ న కల్ప్యః ఇత్యర్థః.) షు అధికార కల్పనమ్ ఇత్యర్థః.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

తృతీయస్య అధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

తృతీయాధ్యాయే తృతీయః పాదః.

355. సర్వవేదాన్త ప్రత్యయం చోదనాది అవిశేషాత్.

కిం సర్వేషు వేదాన్తేషు శ్రూయమాణా దహరాది విద్యా ఏకా ఏవ? ఉత విద్యాన్తరమ్? ఇతి సంశయః.

అవిశేష పునః శ్రవణస్య ప్రకరణాన్తరస్య చ విద్యాభేద హేతుత్వాత్ విద్యాన్తరమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః.

చోదనా ఫల సంయోగ రూప ఆఖ్యానామ్ అవిశేషాత్, ప్రతిపత్తృ భేదేన పునః శ్రవణ ఉపపత్తేః, తత ఏవ ప్రకరణాన్తరత్వ అభావాత్ చ విద్యైక్యమ్ ఇతి రాద్ధాన్తః. విద్యాసు గుణ ఉపసంహారాది చిన్తార్థం శాఖాన్తర అధికరణోక్త న్యాయ (స్తత్ఫలం చ) సిద్ధం ఫలం స్థిరీకృతమ్.

సూత్రార్థస్తు - సర్వ వేదాన్త ప్రత్యయమేకం దహరాది ఉపాసనమ్. కుతః? చోదనాది అవిశేషాత్.

356. భేదాత్ న ఇతిచేత్, ఏకస్యామ్ అపి.

అవిశేష పునః శ్రుత్యా విద్యాభేద అవగమాత్ న విద్యైక్యమ్

ఇతిచేత్, ఏకస్యామ్ అపి విద్యాయాం శాఖాన్తరే ప్రతిపత్తృ భేదాత్ పునః శ్రవణమ్ అర్థవత్ ఇతి న విద్యా భేదః.

"తేషామేవైతాం బ్రహ్మవిద్యాం వదేత శిరోవ్రతం విధివద్యైః తు చీర్ణమ్" ఇతి ఆథర్వణికానాం శిరోవ్రతస్య విద్య ఉపదేశాఙ్గత్వ నియమ దర్శనం విద్యాభేదం ద్యోతయతి. విద్యైక్యే హి ఆథర్వణికానామ్ ఏవ ఇతి నియమో న ఉపపద్యతే ఇతి ఆశంక్య ఆహ.........

357. స్వాధ్యాయస్య తథాత్వే హి సమాచారే అధికారాత్ చ సవవత్ చ తత్ నియమః.

శిరోవ్రతం న విద్యాఙ్గమ్, అపితు స్వాధ్యాయస్య తథాత్వే హి - స్వాధ్యాయస్య తత్ జన్య సంస్కార భాక్త్వే హి తత్ నియమః. "నైతత్ అచీర్ణ వ్రతో అధీయీత" ఇతి అధ్యయన సమ్బన్ధాత్, సమాచారాఖ్యే గ్రన్థే "ఇదమపి వేదవ్రతేన వ్యాఖ్యాతమ్" ఇతి వేదవ్రతత్వ అవగమాత్ చ. "బ్రహ్మవిద్యాం (వదేత)" - వేదవిద్యామ్ ఇత్యర్థః. సవవత్ చ తన్నియమః - యథా హి సవ హోమాః సప్త సూర్యాదయః శతౌదన పర్యన్తాః ఆథర్వణిక ఏకాగ్ని సమ్బన్ధినః తత్రైవ భవన్తి, తథా ఇదమ్ అపి ఆథర్వణ వేద సమ్బన్ధిత్వేన తత్రైవ భవతి.

358. దర్శయతి చ.

దర్శయతి చ శ్రుతిః ఉపాసనస్య సర్వవేదాన్త ప్రత్యయత్వమ్.

ఛాన్దోగ్యే దహర విద్యాయాం "తస్మిన్ యదన్తః" ఇతి విహితమ్ అపహతపాప్మత్వాది గుణాష్టకం తైత్తిరీయకే కేవలం "తస్మిన్యదన్తః తత్ ఉపాసితవ్యమ్" ఇత్యేవ ఉక్తమ్. తత్ ఉభయత్ర విద్యైకత్వే సమ్భవతి.

359. ఉపసంహారో అర్థ అభేదాత్ విధి శేషవత్ సమానే చ.

తదేవం సర్వవేదాన్తేషు దహరాది ఉపాసనే సమానే - ఏకస్మిన్ సతి తత్తత్ ఉపాసనే వేదాన్తాన్తరే విహితస్య గుణస్య వేదాన్తాన్తరే చ ఉపసంహారః కర్తవ్యః. కుతః? అర్థాభేదాత్ - తత్ విద్యాఙ్గత్వేన తదుపకార అభేదాత్. విధి శేషవత్ - యథా ఏకస్మిన్ వేదాన్తే వైశ్వానర విద్యాది విధి శేషతయా విహితస్య గుణస్య తత్ ఉపకారాయ ఉపసంహారః తథా వేదాన్తాన్తరే అపి తత్ విద్యాఙ్గత్వ అవిశేషాత్ ఉపసంహారః న్యాయ్యః.

360. అన్యథాత్వం శబ్దాత్ ఇతి చేత్, న, అవిశేషాత్.

అస్తి హి ఉద్గీథ విద్యా వాజినాం ఛన్దోగానాం చ. వాజినాం తావత్ "హన్త అసురాన్యజ్ఞ ఉద్గీథేన అత్యయామ" ఇత్యారభ్య ఉద్గీథే ప్రాణ దృష్ట్యా ఉపాసనం శత్రు పరిభవ ఫలం విహితమ్. ఛన్దోగానామ్ అపి "తద్ధ దేవా ఉద్గీథమ్ ఆజహ్రుః అనేన ఏనాన్ అభిహనిష్యామ" ఇత్యారభ్య ఉద్గీథే ప్రాణ దృష్ట్యా ఉపాసనమ్ ఏవ శత్రుపరిభవ ఫలమ్ ఉక్తమ్. కిమ్ ఉభయత్ర విద్యైక్యమ్? ఉత విద్యాభేదః? ఇతి సంశయః.

చోదనాది అవిశేషాత్ విద్యైక్యమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - యద్యపి ఉభయత్ర ఉద్గీథే ప్రాణ దృష్టి ఉపాసనమ్ అవిశిష్టమ్ ఉక్తం, తథా అపి ఛన్దోగానామ్ "ఓమితి ఏతదక్షరమ్ ఉద్గీథమ్ ఉపాసీత" ఇతి ప్రకృత్య "ఉద్గీథమ్ ఆజహ్రుః అనేన ఏనానభిహనిష్యామ" ఇతి ఉద్గీథ అవయవే ప్రణవే ప్రాణ దృష్టి ఉపాసనమ్ ఉక్తమ్. వాజినాం తు "హన్త అసురాన్యజ్ఞ ఉద్గీథేన అత్యయామ" ఇతి ఉపక్రమాత్ అవిశేషేణ కృత్స్న ఉద్గీథే ప్రాణదృష్టి ఉపాసనమ్ ఉక్తమ్. "అథ హ య ఏవ అయం ముఖ్యః ప్రాణః తముద్గీథమ్ ఉపాసాంచక్రిరే" ఇతి ఛన్దోగానామ్ ఉద్గాన కర్మణి ఉద్గీథ అవయవే ప్రణవే ప్రాణ దృష్టి విధానాత్, వాజినాం తు, "అథ హేమమాసన్యం ప్రాణమూచుస్త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయత్" ఇతి కృత్స్న ఉద్గీథస్య కర్తరి ప్రాణ దృష్టి విధానాత్ చ ఉభయత్ర రూపభేదాత్ విద్యాభేదః ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - అన్యథాత్వం శబ్దాత్ ఇతిచేత్ ఇతి రాద్ధాన్త చ్ఛాయయా పరిచోదనా అవిశేషాత్ ఇతి పూర్వపక్షీ పరిహరతి. "అథ హ య ఏవాయం ముఖ్యః ప్రాణః తమ్ ఉద్గీథమ్ ఉపాసాం చక్రిరే", "అథ హేమమాసన్యం ప్రాణమూచుః త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ఉదగాయత్" ఇతి ఏకత్ర ఉద్గీథే ప్రాణదృష్టి శబ్దాత్ ఇతరత్ర ఉద్గాతరి ప్రాణ దృష్టి శబ్దాత్ చ రూప అన్యథాత్వమ్ ఇతిచేత్, న

రూపభేదః. కుతః? అవిశేషాత్, ఉపక్రమేహి అవిశేషేణ "ఉద్గీథేన అత్యయామ", "ఉద్గీథమ్ ఆజహ్రుః అనేన ఏనానభిహనిష్యామ" ఇతి ఉద్గీథస్య ఏవ ఉపాస్యత్వ ప్రతీతేః, "త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్య ఏష ప్రాణ ఉదగాయత్" ఇతి కర్మణి ఏవ ఉద్గీథే కర్తృత్వమ్ ఉపచర్యతే ఇతి యుక్తమ్. అన్యథా ఉపక్రమ విరోధః స్యాత్.

361. న వా ప్రకరణభేదాత్ పరః అవరీయస్త్వాదివత్.

న చ ఏతదస్తి, యత్ (ఉపాస్యై) రూపైక్యాత్ విద్యైక్యమ్ ఇతి. కుతః? ప్రకరణ భేదాత్. ఛాన్దోగ్యే హి "ఓమితి ఏతదక్షరమ్ ఉద్గీథమ్ ఉపాసీత" ఇతి ఉద్గీథ అవయవభూతం ప్రణవమ్ ఉపాస్యం ప్రకృత్య, "ఉద్గీథమ్ ఆజహ్రుః" ఇతి వచనాత్ ఉద్గీథ అవయవ భూతః ప్రణవః ఏవ ఉద్గీథ శబ్దేన ఉచ్యతే ఇతి అవగమ్యతే. వాజసనేయకే తు అవిశేషేణ "ఉద్గీథేన అత్యయామ"ఇతి ఉపక్రమాత్ కృత్స్న ఉద్గీథ ఉపాస్యః ప్రకృతః. తతః ఉద్గీథే ప్రాణ దృష్టి అవిశేషే అపి రూపభేదాత్ విద్యాభేదః. పరోవరీయస్త్వాదివత్ - యథా ఏకస్యామ్ అపి శాఖాయామ్ ఉద్గీథ అవయవభూతే ప్రణవే (ఏవ) పరమాత్మ దృష్టి విధానసామ్యే అపి హిరణ్మయ పురుష దృష్టి విధానాత్ పరోవరీయస్త్వాది గుణ విశిష్ట దృష్టి విధానం అర్థాన్తరమ్ ఇతి రూపభేదః. తద్వత్ అత్రాపి. ఏవం ప్రకరణభేదేన ఉపక్రమః ఏవ ఏకత్ర ఉద్గీథ అవయవ విషయత్వేన అన్యత్ర కృత్స్న ఉద్గీథ విషయత్వేన చ

ఉపాసనభేదః ఇతి సిద్ధే సతి ఉపసంహారస్థం కర్మవిషయం కర్తృ విషయం చ ప్రాణదృష్టి విధానం యథా శ్రుతమ్ అవతిష్ఠతే ఇత్యభిప్రాయః.

362. సంజ్ఞాతః చేత్ తత్ ఉక్తం అస్తి తు తదపి.

ఉద్గీథ విద్యా ఇతి సంజ్ఞా ఐక్యాత్, తత్ - విధేయ విద్యా ఐక్యమ్ ఉక్తం చేత్, తత్ సంజ్ఞా ఐక్యం విధేయ భేదే, అపి అస్తి తు - అస్తి ఏవ ఇత్యర్థః. యథా నిత్యాగ్నిహోత్రే కుణ్డపాయినామ్ అయన అగ్నిహోత్రే చ, యథా చ ఛాన్దోగ్యే ప్రథమ ప్రపాఠక ఉదితాసు బహ్వీషు విద్యాసు ఉద్గీథ విద్యా ఇతి సంజ్ఞా ఐక్యమ్.

363. వ్యాప్తేః చ సమఞ్జసమ్.

ప్రథమ ప్రపాఠకే ఉపక్రమవత్ ఉత్తరాసు అపి ఉద్గీథ విద్యాసు ఉద్గీథ అవయవస్య ప్రణవస్య ఏవ ఉపాస్యత్వ వ్యాప్తేః మధ్యగతస్య "తద్ధదేవా ఉద్గీథమాజహ్రుః" ఇతి ఉద్గీథ శబ్దస్య అపి ప్రణవ విషయత్వమ్ ఏవ సమఞ్జసమ్.

364. సర్వ అభేదాత్ అన్యత్ర ఇమే.

"యో హ వై జ్యేష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ వేద జ్యేష్ఠశ్చ హ వై శ్రేష్ఠశ్చ భవతి ప్రాణో వా వ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ" ఇతి ఛన్దోగానాం వాజినాం కౌషీతకినాం చ ప్రాణవిద్యా అమ్నాతా. తత్ర ఛాన్దోగ్యే వాజసనేయకే

చ సర్వస్య ఐక రూప్యాత్ ప్రాణ విద్యాయాః ఐక్యమేవ. కౌషీతకి ప్రాణవిద్యాయాః తస్యాశ్చ భేదో అస్తి? ఉత న అస్తి? ఇతి సంశయః.

అస్తి భేదః ఇతి పూర్వః పక్షః. యద్యపి సర్వత్ర జ్యైష్ఠ్య శ్రైష్ఠ్య గుణకః ప్రాణః ఏకః ఏవ ఉపాస్యః, తథా అపి ఛన్దోగానాం వాజసనేయినాం చ జ్యైష్ఠ్య శ్రైష్ఠ్య గుణకస్య ప్రాణస్య వాగాది గత వసిష్ఠత్వాది గుణ సమ్బన్ధిత్వమ్ అపి శబ్దాత్ ఏవ ప్రతీయతే. కౌషీతకినాం తు న తథా ఇతి రూపభేదాత్ విద్యా భేదః.

రాద్ధాన్తస్తు - యద్యపి కౌషీతకి ప్రాణ విద్యాయాం వాగాది గత వసిష్ఠత్వాది సమ్బన్ధిత్వమ్ అపి ప్రాణస్య శబ్దాత్ న అభిహితమ్, తథా అపి తత్రాపి ప్రాణస్య జ్యైష్ఠ్య శ్రైష్ఠ్య ఉపపాదనం వాగాదీనాం స్థితేః తత్తత్ కార్యస్య చ ప్రాణాధీనత్వేన ఇత్యేతత్ అవిశిష్టమ్ ఇతి వాగాది గత వసిష్ఠత్వాదేః అపి ప్రాణహేతుకత్వ అనుసన్ధానేన వినా ప్రాణస్య జ్యైష్ఠ్య శ్రైష్ఠ్య అనుసన్ధానమ్ అనుపపన్నమ్ ఇతి కౌషీతకి ప్రాణవిద్యాయామ్ అపి వాగాది గత వసిష్ఠత్వాది సమ్బన్ధి ఏవ ప్రాణ ఉపాస్యః ఇతి రూప అభేదాత్ విద్యైక్యమ్.

సూత్రార్థస్తు - సర్వ అభేదాత్ అన్యత్ర ఇమే, అన్యత్ర - కౌషీతకి ప్రాణ విద్యాయామ్ అపి ఇమే - వసిష్ఠత్వాదయః సన్తి ఏవ. కుతః? సర్వ అభేదాత్ - ప్రాణ జ్యైష్ఠ్య శ్రైష్ఠ్య ఉపపాదన ప్రకారస్య సర్వస్య తత్రాపి అభేదాత్. వాగాదీనాం స్థితేః కార్యస్య చ

ప్రాణహేతుకత్వే న హి ప్రాణస్య జ్యైష్ఠ్యం శ్రైష్ఠ్యం చ అత్రాపి ఉపపాదితమ్. అతః వాగాది గత కార్య సామర్థ్య రూప వసిష్ఠత్వాది సమ్బన్ధిత్వం ప్రాణస్య అత్రాపి ఉక్తమ్ ఏవ ఇత్యర్థః.

365. ఆనన్దాదయః ప్రధానస్య.

(సత్య) జ్ఞానానన్ద అమలత్వ అనన్తత్వ రూపాః బ్రహ్మ స్వరూప నిరూపక గుణాః సర్వాసు పరవిద్యాసు ఉపసంహర్తవ్యాః? ఉత న? ఇతి సంశయః.

న ఉపసంహర్తవ్యాః ఇతి పూర్వః పక్షః. అప్రకరణ అధీతానామ్ ఉపసంహారే ప్రమాణ అభావాత్ బ్రహ్మ గుణానామ్ అసఙ్ఖ్యేయత్వేన ఉపసంహార అశక్తేశ్చ.

రాద్ధాన్తస్తు - జ్ఞాన ఆనన్దాదీనాం బ్రహ్మ స్వరూప నిరూపక గుణత్వేన తైః వినా బ్రహ్మ స్వరూప అనుసన్ధాన అనుపపత్తేః సర్వాసు ఉపసంహర్తవ్యాః ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - "సర్వ అభేదాత్ ఇత్యతో అభేదాత్" ఇతి వర్తతే. ఆనన్దాదయో గుణాః సర్వాసు ఉపసంహర్తవ్యాః. ప్రధానస్య- గుణినః బ్రహ్మణః, సర్వాసు విద్యాసు అభేదాత్, సర్వాసు పరవిద్యాసు బ్రహ్మైకమ్ ఏవ అనుసన్ధేయం చేత్, యైః గుణైః వినా బ్రహ్మ స్వరూప అనుసన్ధానమ్ అశక్యం, తే చ జ్ఞానానన్దాదయః అనుసన్ధేయాః ఇత్యర్థః.

366. ప్రియశిరస్త్వాది అప్రాప్తిః ఉపచయ అపచయౌ హి భేదే.

ఆనన్దాదీనాం ప్రాప్తౌ అపి ''తస్య ప్రియమేవ శిరః మోదో దక్షిణః పక్షః'' ఇతి ప్రియ శిరస్త్వాదీనామ్ అప్రాప్తిః, బ్రహ్మ స్వరూప గుణత్వ అభావాత్ తేషామ్. బ్రహ్మణః శిరః పక్షాది భేదే స్వరూపే సతి, బ్రహ్మణః ఉపచయ అపచయౌ ప్రసజ్యేయాతామ్. తతశ్చ ''సత్యం జ్ఞానమ్ అనన్తం బ్రహ్మ'', ''ఆనన్దో అజరః'' ఇత్యాదిః విరుధ్యతే.

ప్రియ శిరస్త్వాదిభ్యః ఆనన్దాదీనాం విశేషమ్ ఆహ.........

367. ఇతరే తు అర్థ సామాన్యాత్.

ఇతరే - ఆనన్దాదయః, అర్థసామాన్యాత్ - బ్రహ్మ స్వరూప సామాన్యాత్, సర్వాసు అనువర్తన్తే. బ్రహ్మ స్వరూప నిరూపణ ధర్మత్వేన న బ్రహ్మ స్వరూప సమానాః హి తే.

ప్రియ శిరస్త్వాదయో బ్రహ్మస్వరూప ధర్మాః న భవన్తి చేత్, తత్ అభిధానం కిమర్థమ్ ఇత్యత ఆహ.........

368. ఆధ్యానాయ ప్రయోజన అభావాత్.

అనుచిన్తనార్థం, తత్ అభిధానం ప్రయోజనాన్తర అభావాత్. ''బ్రహ్మ విదాప్నోతి పరమ్'' ఇతి వేదితవ్యతయా ఉపదిష్టం బ్రహ్మానన్దమయం ప్రియ మోదాది రూపేణ విభజ్య శిరః పక్షాదిత్వేన రూపయిత్వా బుద్ధౌ ఆరోప్యతే ఇత్యర్థః.

369. ఆత్మ శబ్దాత్ చ.

"అన్యోఽన్తర ఆత్మా ఆనన్దమయః" ఇతి ఆత్మ శబ్దాత్ చ ప్రియ శిరస్త్వాదయో న బ్రహ్మ స్వరూప ధర్మాః. శిరః పక్షాదయో హి న ఆత్మ ధర్మాః.

370. ఆత్మగృహీతిః ఇతరవత్ ఉత్తరాత్.

"అన్యోఽన్తర ఆత్మా" ఇతి ఆత్మ శబ్దేన పరమాత్మనః ఏవ గృహీతిః - గ్రహణమ్, ఇతరవత్ - "ఆత్మావా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్" ఇతి ఆత్మ శబ్దేన యథా పరమాత్మనః గ్రహణం, తద్వత్. కథమ్ ఇదమ్ అవగమ్యతే? తదేకార్థాత్ ఉత్తరాత్. "సో అకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయ" ఇతి వాక్యాత్.

371. అన్వయాత్ ఇతిచేత్, స్యాత్, అవధారణాత్.

పూర్వేషు "అన్యోఽన్తర ఆత్మా ప్రాణమయః" ఇత్యాది వాక్యేషు అనాత్మసు అపి ఆత్మ శబ్ద అన్వయాత్ కథమ్ ఉత్తర వాక్యాత్ నిర్ణయః ఇతి చేత్, "తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ ఆత్మన ఆకాశః సమ్భూతః" ఇతి ప్రకృతస్య ఆత్మనః ఏవ ప్రాణమయాదిషు ఆనన్దమయ పర్యన్తేషు ఆత్మ శబ్దేన అవధారణాత్ స్యాదేవ నిర్ణయః. అతః ప్రియ శిరస్త్వాదీనామ్ అనాత్మ ధర్మత్వాత్, జ్ఞానానన్దాదీనామ్ ఆత్మ స్వరూప నిరూపణ ధర్మత్వాత్ చ తేషామ్ ఏవ సర్వత్ర ఉపసంహారః.

372. కార్యాఖ్యానాత్ అపూర్వమ్.

ఛాన్దోగ్య వాజసనేయకయోః జ్యేష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ ప్రాణమ్ ఉపాస్యం విధాయ, "స హోవాచ కిం మే వాసో భవిష్యతి ఇత్యాపః ఇతి హోచుః" ఇత్యపాం ప్రాణస్య వాసస్త్వముక్త్వా, "తస్మాద్వా ఏతత్ అశిష్యన్తః పురస్తాత్ చ ఉపరిష్టాత్ చ అద్భిః పరిదధతి లమ్భుకో హ వాసో భవతి అనగ్నో భవతి" ఇతి ఛాన్దోగ్యే. వాజసనేయకే చ అపాం ప్రాణవాసస్త్వమ్ ఉక్త్వా "తస్మాత్ ఏవంవిత్ అశిష్యన్ న ఆచామేత్ అశిత్వా చ ఆచామేత్ ఏతమేవ తత్ అనమనగ్నం కురుతే" ఇతి, ఆచమనేన ప్రాణమ్ అనగ్నం కురుతే ఇత్యర్థః. అత్ర అశనాత్ పురస్తాత్ ఉపరిష్టాత్ చ కిమ్ ఆచమనం ప్రాణ విద్యాఙ్గం విధీయతే? ఉత ఆచమనీయానామ్ అపాం ప్రాణవాసస్త్వ అనుసన్ధానం విధీయతే? ఇతి సంశయః.

ఆచామేత్ ఇతి ఆచమనే విధి ప్రత్యయ శ్రవణాత్, స్మృతి ఆచార ప్రాప్తాత్ ఆచమనాత్ ఆచమనాన్తరం ప్రాణ విద్యాఙ్గం విధీయతే ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు. "అశిత్వా చ ఆచామేత్" ఇతి ఆచమనం చ అత్ర ప్రతీయతే. ఆచమనీయానామ్ అపాం ప్రాణ వాసస్త్వ అనుసన్ధానం చ. "ఆపో వాసః", "అద్భిః పరిదధతి", "ఏతమేవ తదనమ్ అనగ్నం కురుతే" ఇతి ప్రతీయతే. తత్ర ఆచమనం తావత్

స్మృతి ఆచార ప్రాప్తమ్. అపాం ప్రాణ వాసస్త్వ అనుసన్ధానమ్ అప్రాప్తమ్. "అనగ్నం కుర్వన్తో మన్యన్తే", "అనగ్నం కురుతే" ఇతి అనువాద సరూపం ప్రతీయతే. తత్ర ఆచమనాన్తర కల్పనాత్ ఆచమనమ్ అనూద్య, ఆచమనీయానామ్ అపాం ప్రాణ వాసస్త్వ అనుసన్ధానమ్ అప్రాప్తం విధీయతే ఇతి యుక్తమ్. "తదనమ్ అనగ్నం కురుతే" ఇతి. "వచనాని తు అపూర్వత్వాత్", "విధిర్వా స్యాత్ అపూర్వత్వాత్" ఇతి న్యాయేన విధివచనమ్ ఏవ భవతి.

సూత్రార్థస్తు - అపూర్వమ్ - అప్రాప్తమ్, అపాం ప్రాణవాసస్త్వ అనుసన్ధానం విధేయం, న పునః ప్రాప్తమ్ ఆచమనమ్. కుతః? కార్యాఖ్యానాత్, కార్యస్య - అప్రాప్తార్థస్య ఆఖ్యాన స్వభావత్వాత్ చ శాస్త్రస్య ఇత్యర్థః.

373. సమాన ఏవం చ అభేదాత్.

వాజసనేయకే అగ్ని రహస్యే, బృహదారణ్యకే చ శాణ్డిల్య విద్యా ఆమ్నాతా. అగ్నిరహస్యే తావత్, "స ఆత్మానమ్ ఉపాసీత మనోమయం ప్రాణ శరీరం భా రూపం సత్యసఙ్కల్పమ్ ఆకాశాత్మానమ్" ఇతి. బృహదారణ్యకే చ. "మనోమయో అయం పురుషో భాస్సత్యః తస్మిన్ అన్తర్ హృదయే యథా వ్రీహిః వా యవో వా స ఏష సర్వస్యవశీ సర్వస్యేశానః సర్వస్య అధిపతిః సర్వమ్ ఇదం ప్రశాస్తి" ఇతి. కిమత్ర విద్యాభేదః? ఉత న? ఇతి సంశయః.

ఏకత్ర సత్యసఙ్కల్పత్వమ్ అధికం శ్రుతమ్. ఇతరత్ర వశిత్వాదయో అధికాః ఇతి రూపభేదాత్ విద్యాభేదః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ఉభయత్ర మనోమయత్వాదికే సమానే సతి వశిత్వాదేః సత్య సఙ్కల్పత్వ వితతి రూపతయా తేన అభేదాత్, న రూపభేదః ఇతి విద్యైక్యమ్.

సూత్రార్థస్తు - మనోమయత్వాదికే సమానే సతి విద్యైక్యమ్. ఏవం చ అభేదాత్ - వశిత్వాది గుణేనాపి అభేదాత్. వశిత్వాదిః హి సత్యసఙ్కల్పత్వ వితతిః.

374. సమ్బన్ధాత్ ఏవమ్ అన్యత్ర అపి.

బృహదారణ్యకే, ''య ఏష ఏతస్మిన్ మణ్డలే పురుషో యశ్చాయం దక్షిణే అక్షన్'' ఇతి ఉపక్రమ్య ఆదిత్య మణ్డలే అక్ష్ణి చ సత్యస్య బ్రహ్మణో వ్యాహృతి శరీరత్వేన ఉపాస్యత్వమ్ ఉక్త్వా, ''తస్య ఉపనిషత్ అహః ఇతి అధిదైవతమ్, తస్య ఉపనిషత్ అహమ్ ఇతి అధ్యాత్మమ్'' ఇతి ద్వే రహస్య నామనీ ఉపాసన శేషతయా ఆమ్నాయేతే. తే కిం యథా శ్రుత స్థాన నియతే? ఉత ఉభయత్ర ఉభే? ఇతి సంశయః.

ఉభయోః స్థానయోః ఏక రూపస్య ఏవ ఉపాస్యత్వాత్ విద్యైక్యమ్ ఇతి అనియతే నామనీ ఇతి పూర్వః పక్షః.

అక్షి ఆదిత్య స్థాన సమ్బన్ధిత్వ రూప ఆకార భేదాత్ రూపభేదః ఇతి విద్యాభేదాత్ ద్వే నామనీ నియతే ఇతి రాద్ధాన్తః.

సూత్రార్థస్తు - యథా మనోమయత్వాది గుణ విశిష్టస్య ఏకస్య ఏవ ఉపాస్యత్వేన ఉభయత్ర విద్యైక్యమ్ ఏవమ్ అన్యత్ర అక్షి ఆదిత్య ఆధారస్యాస్య ఏకస్య ఏవ సత్యస్య బ్రహ్మణః స్థాన ద్వయ సమ్బన్ధాత్ న రూప భేదః ఇతి విద్యైక్యాత్ ద్వే నామనీ అనియతే.

375. న వా విశేషాత్.

న చ ఏతత్ అస్తి, యత్ విద్యైక్యాత్ ఉభయత్ర ఉభే నామనీ అనియతే ఇతి. కుతః? విశేషాత్ - ఉభయత్ర హి రూపం విశిష్యతే. ఏకత్రాత్ ఇతి అస్థాన సమ్బన్ధి, ఇతరత్ర అక్షిస్థాన సమ్బన్ధి బ్రహ్మ ఇతి రూప భేదాత్ విద్యా భేదః ఇతి నియతే నామనీ.

376. దర్శయతి చ.

దర్శయతి చ శ్రుతిః విద్యాభేదేన గుణ అనుపసంహారం "తస్యైతస్య తదేవరూపం యదముష్య రూపమ్" ఇత్యాదినా రూపాది అతిదేశేన. స్వతో హి అప్రాప్తౌ అతి దేశేన ప్రాప్తి అపేక్షా.

377. సమ్భృతి ద్యువ్యాప్తి అపి చ అతః .

తైత్తిరీయకే రాణాయనీయానాం ఖిలేషు చ, ''బ్రహ్మ జ్యేష్ఠా వీర్యా సమ్భృతాని బ్రహ్మాగ్రే జ్యేష్ఠం దివమ్ ఆతతాన బ్రహ్మ

భూతానాం ప్రథమోత జజ్ఞే తే నార్హతి బ్రహ్మణా స్పర్ధితుం క ఇతి బ్రహ్మణి జ్యేష్ఠానాం గుణానాం సమ్భృతిః ద్యు వ్యాప్తిశ్చ" ఇత్యాది గుణ జాతమ్ ఆమ్నాతమ్. కిమ్ ఏషాం సర్వాసు విద్యాసు ఉపసంహారః? ఉత స్థాన విశేష ఉపాసనేషు నియమః? ఇతి సంశయః.

అనారభ్య అధీతత్వాత్ ఏషాం సర్వాసు ఉపసంహారః ఇతి పూర్వః పక్షః

రాద్ధాన్తస్తు - యద్యపి న స్థానవిశేష సమ్బన్ధి ఉపాసనమ్ ఆరభ్య అధీతాః ఏతే, తథా అపి ద్యు వ్యాప్తి సామర్థ్యాత్, తస్య హృదయాది అల్ప స్థానేషు ఉపసంహార అయోగాత్, తత్ సాహచర్యాత్ చ ఇతరేషామ్ అల్పస్థాన విహితాసు విద్యాసు న ఉపసంహారః ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - సమ్భృతి ద్యువ్యాప్తి ఇతి సమాహార ద్వన్ద్వ ఏకవత్భావః. సమ్భృతి ప్రభృతి గుణజాతమ్ అపి. అతః ఏవ - స్థానవిశేష సమ్బన్ధ నియమాత్ నియతం న సర్వత్ర ఉపసంహార్యమ్. ద్యువ్యాప్తిః హి స్వసామర్థ్యాత్ అల్ప స్థాన అనర్హతయా తత్ఇతర స్థాన నియతా. సమ్భృత్యాది అపి తత్సాహచర్యాత్ తథైవ.

378. పురుష విద్యాయామ్ అపి చ ఇతరేషామ్ అనామ్నానాత్.

తైత్తిరీయకే పురుష విద్యా ఆమ్నాతా "తస్యైవం విదుషో యజ్ఞస్య ఆత్మా యజమానః శ్రద్ధాపత్నీ శరీరమ్" ఇత్యాదికా. ఛాన్దోగ్యే అపి "పురుషో వా వ యజ్ఞస్తస్య యాని చతుర్వింశతిః వర్షాణి"

ఇత్యాదికా. కిమత్ర విద్యాభేదః? ఉత న? ఇతి సంశయః.

పురుష విద్యేతి సంజ్ఞైక్యాత్, తైత్తిరీయకే ఫలసమ్బన్ధ అనామ్నానాత్, ఛాన్దోగ్యే "శతం జీవతి" ఇతి అనేన ఏక ఫలత్వాత్ చ విద్యైక్యమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - పురుష విద్యేతి సంజ్ఞైక్యే అపి సవన త్రయ కల్పనా ప్రకార భేదాత్, యజమాన పత్న్యాది కల్పనా ప్రకార భేదాత్ చ, రూప భేదాత్ తైత్తిరీయకే పూర్వానువాక గతస్య "బ్రహ్మణో మహిమానమాప్నోతి" ఇతి బ్రహ్మవిద్యా ఫలస్య ఏవ సన్నిధానాత్, అఫలస్యాస్య తత్అఙ్గతయా తత్ ఫలత్వాత్ ఫలభేదాత్ చ విద్యాభేదః.

సూత్రార్థస్తు - పురుష విద్యాయామ్ ఉభయత్ర రూపభేదాత్ విద్యాభేదః. కుతః? ఇతరేషామ్ అనామ్నానాత్ - ఇతర శాఖ ఉదితానాం తదితర శాఖాయామ్ అనామ్నానాత్; ఛాన్దోగ్యే తైత్తిరీయక ఆమ్నాతానాం యజమాన పత్న్యాదీనాం సవనానాం చ అనామ్నానాత్, తైత్తిరీయకే చ ఛాన్దోగ్య ఆమ్నాతానాం యజ్ఞ అవయవానామ్ అనామ్నానాత్ ఇత్యర్థః. తైత్తిరీయకే హి "ఆత్మా యజమానః శ్రద్ధా పత్నీ" ఇతి యజమానాది కల్పనం, "యత్సాయం ప్రాతః మధ్యన్దినం చ తాని సవనాని ఇతి చ సవనత్రయ కల్పనం, ఛాన్దోగ్యే చ ఆశిశిషాదీనాం దీక్షాత్వాది కల్పనం, పురుషాయుషం త్రేధా విభజ్య సవన త్రయ కల్పనం చేతి యజ్ఞ అవయవ కల్పన ప్రకార భేదాత్

రూపభేదః స్పష్టః. ఫలమపి తథైవ ఇతి 'ఇతరేషామ్' ఇతి ఫలస్య అపి గ్రహణమ్.

379. వేధాది అర్థభేదాత్.

ఆథర్వణికాః తైత్తిరీయకాః ఐతరేయిణః ఇత్యేవమాదయః ఉపనిషత్ ఆరమ్భేషు "శుక్రం ప్రవిధ్య హృదయం ప్రవిధ్య", "శం నో మిత్రః శం వరుణః", "సహనావవతు" ఇత్యాది మన్త్రాన్ మహా వ్రతాదీని చ కర్మాణి అధీయతే. కిమేషాం విద్యాఙ్గత్వమ్? ఉత న? ఇతి సంశయః.

సన్నిధి సమామ్నానాత్ విద్యాఙ్గత్వమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - "శుక్రం ప్రవిధ్య హృదయం ప్రవిధ్య" ఇత్యాది మన్త్ర సామర్థ్యాత్ మహావ్రతాదీనాం చ కర్మణాం, శ్రుత్యాదిభిః చ అభిచార ద్వాదశాహాదిషు వినియోగవత్ "శం నో మిత్రః శం వరుణః", "సహనావవతు" ఇత్యాదేః మన్త్రస్య చ "ఋతం వదిష్యామి, సత్యం వదిష్యామి", "తేజస్వినౌ అధీతమస్తు" ఇతి మన్త్ర సామర్థ్యాత్ అధ్యయనే వినియోగః ఇతి న విద్యాఙ్గత్వమ్.

సూత్రార్థస్తు - వేధాది అర్థభేదాత్ - వేధాద్యర్థ భేదవత్. "సత్యం వదిష్యామి", "తేజస్వినా అధీతమస్తు" ఇతి, "శం నో మిత్రః" ఇత్యాదేః మన్త్రస్య అపి అధ్యయన సమ్బన్ధ రూప అర్థ భేదాత్

న విద్యాఙ్గత్వమ్ ఇత్యభిప్రాయః. అతః "శం నో మిత్రః" ఆది మన్త్రః ఏవ అధికరణస్య విషయః.

380. హానౌ తు ఉపాయన శబ్ద శేషత్వాత్ కుశాచ్ఛన్ద స్తుతి ఉపగానవత్ తదుక్తమ్.

విదుషః - బ్రహ్మప్రాప్నువతః పుణ్యపాపయోః విమోచనం ద్వయోః శాఖయోః శ్రుతమ్. విముక్తయోః పుణ్యపాపయోః అన్యత్ర ప్రవేశః ఏకస్యాం శాఖాయాం శ్రుతః. విమోచనం ప్రవేశశ్చ ఉభయమ్ ఏకస్యామ్. "తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ నిరఞ్జనః పరమం సామ్యమ్ ఉపైతి", "అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్ర ఇవ రాహోర్ముఖాత్ ప్రముచ్య, ధూత్వా శరీరమ్ అకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమ్ అభి సమ్భవామి" ఇతి చ కేవల విమోచనమ్. "తస్య పుత్రా దాయమ్ ఉపయన్తి సుహృదః సాధు కృత్యాం ద్విషన్తః పాపకృత్యామ్" ఇతి కేవల ప్రవేశః. "తత్ సుకృత దుష్కృతే ధూనుతే తస్య ప్రియాః జ్ఞాతయః సుకృతమ్ ఉపయన్తి అప్రియాః దుష్కృతమ్" ఇతి ఉభయమ్. కిం కేవల హాని చిన్తనం కేవల ఉపాయన చిన్తనమ్ ఉభయ చిన్తనం చ సర్వాసు విద్యాసు వికల్పేన అనుష్ఠేయమ్? ఉత సముచ్చయేన? ఇతి సంశయః.

తథా తథా ఆమ్నాతస్య అర్థవత్త్వాయ వికల్పః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - పుణ్యపాప ప్రవేశస్య విమోచన అపేక్షత్వేన

శాఖాన్తరస్థస్య అపి ప్రవేశ వాక్యస్య శాఖాన్తరస్థ విమోచన వాక్య శేషత్వాత్ వాక్యద్వయేన ఏకార్థ విధానాత్ సముచ్చయః. ఏకస్యాం శాఖాయామ్ ఉభయ విధానం ప్రతిపత్తృ భేదేన పరిహ్రియతే.

సూత్రార్థస్తు - హానౌ తు ఇతి, తు శబ్దః పక్ష వ్యావృత్తి అర్థః. హానౌ ఇతి ప్రదర్శనార్థమ్. కేవల విమోచనే కేవలే చ ఉపాయనే శ్రూయమాణే తయోః ఇతరేతర సముచ్చయః అవశ్యం భావీ. కుతః? ఉపాయన శబ్ద శేషత్వాత్ - ఉపాయన శబ్దస్య హాని వాక్య శేషత్వాత్ ఇత్యర్థః. త్యక్తయోః పుణ్యపాపయోః ప్రవేశ స్థాన వాచిత్వాత్ ఉపాయన వాక్యస్య హాని వాక్య శేషత్వమ్ అవగమ్యతే. ప్రదేశాన్తర ఆమ్నాత వాక్యస్య ప్రదేశాన్తర ఆమ్నాత వాక్య శేషత్వే దృష్టాన్తాన్ ఆహ - ("కుశా చ్ఛన్దః స్తుత్యుపగానవత్" ఇతి)

యథా, "వానస్పత్యాః కుశాః" ఇతి ప్రదేశాన్తర ఆమ్నాతస్య వాక్యస్య "ఔదుమ్బర్యః కుశాః" ఇతి తద్విశేష వాచి ప్రదేశాన్తరస్థం. యథా చ "దేవాసురాణాం ఛన్దోభిః ఇతి సామాన్యతః ప్రదేశాన్తర ఆమ్నాతస్య "దేవచ్ఛన్దాంసి పూర్వమ్" ఇతి తత్ క్రమ విశేష వాచి ప్రదేశాన్తరస్థం. యథా చ "హిరణ్యేన షోడశినః స్తోత్రమ్ ఉపాకరోతి" ఇతి ప్రదేశాన్తరస్థస్య తత్కాల విశేష వాచి "స మయా విషితే సూర్యే షోడశినః స్తోత్రమ్ ఉపాకరోతి" ఇతి ప్రదేశాన్తరస్థం. యథా చ "ఋత్విజ ఉపగాయన్తి" ఇతి ప్రదేశాన్తరస్థస్య "న అధ్వర్యుః

ఉపగాయేత్" ఇతి తత్పర్యుదాస రూపం ప్రదేశాన్తరస్థమ్. ఏవమ్ ఉపాయన వాక్యస్య హానివాక్య శేషతయా సమ్భవన్త్యాం గతౌ న వికల్పో యుక్తః. తదుక్తం పూర్వస్మిన్ కాణ్డే "అపి తు వాక్య శేషః స్యాత్ అన్యాయ్యత్వాత్ వికల్పస్య" ఇత్యాదినా.

381. సామ్పరాయే తర్తవ్య అభావాత్ తథా హి అన్యే.

కిమిదం సుకృత దుష్కృతయోః హాని చిన్తనం దేహ వియోగ కాలే ఏక దేశః క్షీయతే? అధ్వని శిష్టమ్ ఇతి ఉభయత్ర కర్తవ్యమ్? ఉత దేహ వియోగ కాలే ఏవ సర్వం క్షీయతే? ఇతి సంశయః.

ఉభయత్ర శ్రుతేః, దేవయానేన పథా గమన అన్యథా అనుపపత్త్యా చ ఉభయత్ర ఇతి పూర్వః పక్షః. "అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం చన్ద్ర ఇవ రాహోర్ముఖాత్ ప్రముచ్య, ధూత్వా శరీరమ్ అకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమ్" ఇతి దేహ వియోగకాలే, "స ఆగచ్ఛతి విరజాం నదీం....... తత్ సుకృత దుష్కృతే ధూనుతే" ఇతి అధ్వన్యపి, హాని శ్రుతేః. దేహ వియోగకాలే సర్వకర్మ క్షయే హి దేవయానేన గమన సాధనం కర్మ న సమ్భవతి.

రాద్ధాన్తస్తు - "తస్య తావదేవ చిరం యావత్ న విమోక్ష్యే అథ సమ్పత్స్యే" ఇతి దేహ వియోగాత్ ఊర్ధ్వం బ్రహ్మప్రాప్తి వ్యతిరేకేణ అనుభావ్య పుణ్య పాప ఫల అభావాత్, "అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపమ్" ఇత్యాదినా ఐకార్థ్యాత్, అధ్వని ఆమ్నాతమ్ అపి "తత్

సుకృతదుష్కృతే ధూనుతే'' ఇతి వాక్యం దేహవియోగ కాలే సఙ్గమయితవ్యమ్ ఇతి దేహవియోగ కాలే ఏవ హాని చిన్తనమ్. సర్వ కర్మ క్షయే అపి హి విద్యా సామర్థ్యాత్ ఏవ దేవయానేన పథా గమనం చ ఉపపద్యతే. విద్యా హి స్వయం సూక్ష్మ శరీరస్య అనారమ్భికా అపి ప్రకృత సుఖ దుఃఖ ఉపభోగ సాధన స్థూల శరీరస్య సర్వ కర్మణాం చ నిరవశేష క్షయే అపి స్వఫల భూత బ్రహ్మ ప్రాప్తి ప్రతిపాదనాయ దేవయానేన పథా ఏనం గమయితుం సూక్ష్మ శరీరం స్థాపయతి.

సూత్రార్థస్తు - సామ్పరాయే - దేహవియోగ కాలే, ఏవ చిన్తనీయమ్. కుతః? తర్తవ్య అభావాత్ - దేహ వియోగాత్ ఊర్ధ్వం బ్రహ్మ ప్రాప్తి వ్యతిరేకేణ తరితవ్య భోగ అభావాత్. తథాహి అన్యే అధీయతే, "తస్య తావదేవ చిరం యావత్ న విమోక్ష్యే అథ సమ్పత్స్యే" ఇతి. "అశరీరం వా వ సన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశతే" ఇతి చ.

382. ఛన్దతః ఉభయ అవిరోధాత్.

ఏవమ్ అర్థ స్వాభావ్యాత్ దేహవియోగ కాలే ఏవ నిరవశేష కర్మక్షయే అవధృతే సతి, "తత్ సుకృత దుష్కృతే ధూనుతే" ఇతి వాక్య ఖణ్డః, ఉభయ అవిరోధాత్ - ఉభయ శ్రుతి అవిరోధాత్, ఛన్దతో నేయః. "అశ్వ ఇవ రోమాణి విధూయ పాపం... ధూత్వా శరీరమ్ అకృతం", "తస్య తావ దేవ చిరమ్" ఇతి ఉభయ శ్రుతి అవిరోధాత్ చ చరమ శ్రుతౌ అపి, "తత్ సుకృత దుష్కృతే

ధూనుతే" ఇతి వాక్య ఖణ్డః "ఏతం దేవయానం పన్థానమ్ ఆపద్యతే" ఇతి ప్రథమ శ్రుత ఖణ్డాత్ ప్రాక్ అనుగమయితవ్యః ఇత్యర్థః.

అత్ర చోదయతి.....

383. గతేః అర్థవత్త్వమ్ ఉభయధా; అన్యథా హి విరోధః .

దేవయానేన గతి శ్రుతేః అర్థవత్త్వం దేహ వియోగకాలే అధ్వని చ ఇతి ఉభయధా కర్మ క్షయే సత్యేవ. అన్యథా - దేహ వియోగకాలే ఏవ సర్వ కర్మ క్షయే సతి సూక్ష్మ శరీరస్య అపి ఆరమ్భక నాశేన స్థితి అనుపపత్తేః దేవయాన గతి శ్రుతిః హి విరుధ్యతే.

పరిహరతి......

384. ఉపపన్నః తత్ లక్షణార్థ ఉపలబ్ధేః లోకవత్.

భగవన్తమ్ ఉపాసీనానాం దేహవియోగ కాలే సర్వ కర్మ క్షయే అపి ఉపపన్నః దేవయానః పన్థాః. కుతః? తత్ లక్షణార్థ ఉపలబ్ధేః. తత్ లక్షణార్థః - తత్జాతీయార్థః, అకర్మ లభ్యార్థ ఉపలబ్ధేః ఇత్యర్థః. ఉపలభ్యతే హి అకర్మలభ్యార్థో బ్రహ్మ ఉపాసీనానాం "స స్వరాట్ భవతి తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి" ఇత్యాదిషు. లోకవత్ - యథా లోకే రాజానమ్ ఉపాసీనానాం ప్రాకృత పురుష అసాధారణ అతిరమణీయ అనేకార్థ సిద్ధిః, తద్వత్ సర్వజ్ఞం సత్య సఙ్కల్పం మహోదారం పరంబ్రహ్మ ఉపాసీనానాం సర్వమ్ ఉపపన్నమ్ ఇత్యర్థః.

పరంబ్రహ్మ ఉపాసీనానాం దేహ పాత సమయే సర్వ కర్మ క్షయాత్, దేహ పాతాత్ ఊర్ధ్వం, కర్మ ఫలానుభవో న విద్యతే ఇత్యేతత్ న ఉపపద్యతే. వసిష్ఠాదీనాం జ్ఞానినామ్ అపి కర్మఫల రూప దేహాన్తర సంయోగః, పుత్ర జన్మ విపత్త్యాదిషు సుఖదుఃఖ అనుభవః అపి దృశ్యతే ఇతి ఆశఙ్క్యాహ.-

385. యావదధికారమ్ అవస్థితిః ఆధికారికాణామ్.

యేషాం జ్ఞానినాం దేహపాతాత్ అనన్తరమ్ అర్చిరాదికా గతిః ప్రాప్తా, తేషాం దేహపాతాత్ ఊర్ధ్వం తరితవ్య కర్మ ఫల భోగ అభావాత్ దేహపాత సమయే ఏవ సర్వ కర్మ క్షయః ఉక్తః. వసిష్ఠాదీనాం తు ఆధికారికాణాం యావత్ అధికార సమాప్తి న అర్చిరాదికా గతిః అస్తి, అపి తు అధికారే అవస్థితిః ఏవ, అధికార హేతు భూత కర్మణః ఫల దానాయ ఆరబ్ధత్వాత్. జ్ఞానినః అపి ఆరబ్ధం హి కర్మ ఫలానుభవేన ఏవ క్షీయతే.

386. అనియమః సర్వేషామ్ అవిరోధః శబ్ద, అనుమానాభ్యామ్.

యేషు ఉపాసనేషు ఉపకోసలాదిషు అర్చిరాదికా గతిః ఆమ్నాతా, కిం తన్నిష్ఠానామ్ ఏవ తయా బ్రహ్మప్రాప్తిః? ఉత సర్వేషాం బ్రహ్మ ఉపాసన నిష్ఠానామ్? ఇతి సంశయః.

తన్నిష్ఠానామ్ ఏవ ఇతి పూర్వః పక్షః - ఇతరేషాం తయా

బ్రహ్మప్రాప్తౌ ప్రమాణ అభావాత్. యత్తు పఞ్చాగ్ని విద్యాయాం సాధారణం వచనం, తదపి ఉపకోసలాది విషయమ్ ఇతి నిశ్చీయతే. అన్యథా ఉపకోసలాదిషు ఆమ్నాన ఆనర్థక్యం స్యాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - పఞ్చాగ్ని విద్యాయాం, "య ఏవమ్ ఏతద్విదుః యేచామీ అరణ్యే శ్రద్ధాం సత్యమ్ ఉపాసతే తే అర్చిషమ్ అభిసమ్భవన్తి" ఇతి సామాన్యేన సర్వ విషయం గతి శ్రవణమ్ ఉపకోసలాదిషు ఆమ్నానం న బాధితుం క్షమం. సఙ్కోచకం చ న భవతి, విద్యా స్తుతి అర్థతయా అనువాదేన అపి ఉపపత్తేః . అతః సర్వేషాం తయా ఏవ బ్రహ్మప్రాప్తిః.

సూత్రార్థస్తు - అనియమః సర్వేషాం - సర్వేషామ్ అవిశేషేణ తయా ఏవ ప్రాప్తిః. కుతః? అవిరోధః శబ్దానుమానాభ్యాం, తథా సత్యేవ శ్రుతి స్మృతిభ్యామ్ అవిరోధః. శ్రుతిశ్చ "యేచేమే అరణ్యః" ఇత్యాదికా పఞ్చాగ్ని విద్యాయాం నిదర్శితా. స్మృతిః "అగ్నిః జ్యోతిః అహః శుక్లః" ఇత్యాదికా.

387. అక్షర ధియాం తు అవరోధః సామాన్య తద్భావాభ్యామ్ ఔపసదవత్ తదుక్తమ్ .

బృహదారణ్యకే "ఏతద్వైతత్ అక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివదన్తి అస్థూలమ్ అనణు అహ్రస్వమ్" ఇత్యాది శ్రూయతే. తథా ఆథర్వణే చ "అథ పరా యయా తత్అక్షరమ్ అధిగమ్యతే

యత్తత్ అద్రేశ్యమ్ అగ్రాహ్యామ్'' ఇత్యాది. కిమేషామ్ అస్థూలత్వాదీనాం సర్వ బ్రహ్మ విద్యాసు ఉపసంహారః? ఉత యత్ర శ్రుతాః తత్రైవ? ఇతి సంశయః.

విద్యా విశేష రూపతయా శ్రుతానాం సర్వ విద్యా సాధారణత్వ అభావాత్ యత్ర శ్రుతాః తత్రైవ నియతాః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - అస్థూలత్వాదీనామ్ అపి ఆనన్దాదివత్ బ్రహ్మ స్వరూప అనుసన్ధాన అన్తర్భావాత్ సర్వత్ర ఏవ ఉపసంహారః. న కేవలమ్ ఆనన్దాదిభిః బ్రహ్మ స్వరూపం ప్రత్యగాత్మనః వ్యావృత్తం, తస్యాపి హి తదేవ స్వరూపమ్. అస్థూలత్వాది విశేషితమ్ ఆనన్దాది బ్రహ్మణః ప్రత్యగాత్మనః వ్యావృత్త ఆకారః. యద్యపి ప్రత్యగాత్మా స్వభావతః స్థూలత్వాది అచేతన ధర్మ అసమ్బన్ధీ, తథా అపి తత్ సమ్బన్ధ అర్హతా అస్త్యేవ. తదర్హతయా(పి) హి పూర్వం తత్ సమ్బన్ధః సంజాతః. అతో బ్రహ్మణః అతదర్హ స్వరూప అనుసన్ధాన అర్థతయా అస్థూలత్వాదయః సర్వత్ర అనుసన్ధేయాః.

సూత్రార్థస్తు - అక్షర ధియామ్ - అక్షర సమ్బన్ధినీనామ్ అస్థూలత్వాది ధియాం సర్వ విద్యాసు అవరోధః - సంగ్రహణమ్. కుతః? సామాన్య తద్భావాభ్యాం - బ్రహ్మణః సర్వత్ర సమానత్వాత్, బ్రహ్మ అనుసన్ధాన అన్తర్భావాత్ చ తాసామ్. గుణానాం ప్రధాన అనువర్తిత్వం స్వభావః, ఔపసదవత్ - యథా జామదగ్న్య చతూరాత్ర

పురోడాశి ఉపసద్గుణభూతః. "అగ్నిర్వై హోత్రం వేః" ఇతి మన్త్రః సామవేద పఠితత్వేన సామవేద స్వర నియతః అపి ప్రధానభూత ఉపసదనువర్తితయా, యాజుర్వైదికత్వాత్ చ ఉపసదః యాజుర్వైదిక ఉపాంశుత్వ సమ్బన్ధీ, తద్వత్ అక్షర విద్యా సమ్బన్ధితయా అధీతత్వేన తద్విద్యా అనియతా అపి ప్రధాన అనువర్తిత్వ స్వాభావ్యాత్ సర్వ విద్యా సమ్బన్ధినః. తదుక్తం ప్రథమకాణ్డే, "గుణముఖ్య వ్యతిక్రమే తదర్థత్వాత్" ఇత్యాదినా.

ఏవం తర్హి "సర్వ కర్మా సర్వగన్ధః" ఇత్యాదీనామ్ అపి సర్వేషాం బ్రహ్మగుణత్వాత్ న క్వచిత్ వ్యవస్థా ఇత్యత్ర ఆహ..........

388. ఇయత్ ఆమననాత్.

ఇయత్ - అస్థూలత్వాది విశేషితమ్ ఆనన్దాది ఏవ సర్వత్ర అనుసన్ధేయమ్. కుతః? ఆమననాత్ హేతోః. ఆమననమ్ అభిముఖ్యేన మననమ్, బ్రహ్మ అనుసన్ధానమ్. బ్రహ్మస్వరూప అనుసన్ధానం యేన వినా న ఉపపద్యతే, తదేవ సర్వత్ర అనుసన్ధేయమ్, అన్యత్ తు తత్ర తత్ర వ్యవస్థితమ్ ఇత్యర్థః.

389. అన్తరా భూతగ్రామవత్ స్వాత్మనః అన్యథా భేద అనుపపత్తిః ఇతిచేత్, న, ఉపదేశవత్.

బృహదారణ్యకే ఉష (స్తి) స్త ప్రశ్న ప్రతివచనం "యః ప్రాణేన

ప్రాణితి సత ఆత్మా సర్వాన్తరో యో అపానేన అపానితి స త ఆత్మా'' ఇత్యాది, ''అతో అన్యదార్తమ్'' ఇత్యన్తమ్ అమ్నాతమ్. తథా తదనన్తరం కహోల ప్రశ్న ప్రతివచనం ''యో అశనాయా పిపాసే శోకం మోహం జరాం మృత్యుమ్ అత్యేతి, ఏతం హై తమాత్మానం విదిత్వా'' ఇత్యాది, ''అతో అన్యదార్తమ్'' ఇత్యన్తమ్, కిమ్ ఉభయత్ర విద్యైక్యమ్? ఉత విద్యా భేదః? ఇతి సంశయః.

పూర్వత్ర ప్రాణనాది హేతుః ప్రత్యగాత్మా, ఉత్తరత్ర అశనాయాది అతీతః పరమాత్మా ఇతి ఉపాస్య భేదాత్ విద్యాభేదః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ''యత్ సాక్షాత్ అపరోక్షాత్ బ్రహ్మ య ఆత్మా సర్వాన్తరః తన్మే వ్యాచక్ష్వ'' ఇతి ఉభయత్ర ప్రశ్నస్య పరమాత్మ విషయత్వాత్ ఏక రూపత్వాత్ చ సర్వప్రాణి ప్రాణన అపాననాది హేతుత్వస్య అశనాయాది అతీతత్వస్య చ ప్రతివచన ద్వయ అవగతస్య పరమాత్మని ఏకస్మిన్ ఏవ ఉపాస్యే సమ్భవాత్ చ న విద్యాభేదః.

సూత్రార్థస్తు - అన్తరా - ''య ఆత్మా సర్వాన్తరః'' ఇతి ఉషస్త ప్రశ్నః భూతగ్రామవత్ స్వాత్మనః - ప్రత్యగాత్మనః ఇతి ఉపగన్తవ్యః, అన్యథా ప్రతివచన భేద అనుపపత్తిః ఇతిచేత్, న అత్ర ప్రత్యగాత్మ పరమాత్మ విషయం ప్రశ్న ద్వయమ్, ప్రతివచన ద్వయం చ పరమాత్మని ఏకస్మిన్ ఏవ ఉపాస్యే సమ్భవతి ఇత్యర్థః. ఉపదేశవత్-

"స్తబ్ధోసి ఉత తమాదేశమ్ అప్రాక్ష్యః" ఇతి ప్రక్రాన్తాయామ్ ఏకస్యామ్ ఏవ సద్విద్యాయాం, "భగవాంస్త్వేవమ్ ఏతత్ బ్రవీతు" ఇతి "భూయ ఏవ మా భగవాన్ విజ్ఞాపయతు" ఇత్యాదికా ప్రశ్నావృత్తిః ప్రతివచన భేదశ్చ ఉపాస్యస్య మాహాత్మ్య విశేష ప్రతిపాదన పరత్వేన దృశ్యతే, తద్వత్.

ప్రష్టృభేద పూర్వక ప్రతివచన ప్రకార భేదాత్ విద్యా భేదో అవర్జనీయః ఏవ ఇతి ఆశంక్య ఆహ.....

390. వ్యతిహారో విశింషన్తి హి ఇతరవత్.

"యదేవ సాక్షాత్ అపరోక్షాత్ బ్రహ్మ య ఆత్మా సర్వాన్తరః" ఇతి ద్వయోః ప్రష్టోః ప్రశ్నస్య ఏక రూపత్వేన ఏక విషయత్వే నిశ్చితే సతి ఉషస్త కహోలయోః ప్రతివచన గత బుద్ధి వ్యతిహారః కార్యః. ప్రాణనాది హేతుత్వ బుద్ధిః సర్వాన్తరాత్మ విషయా కహోలేన అపి కార్యా, తథా అశనాయాది అతీతత్వ బుద్ధిః ఉషస్తేన అపి కార్యా. విశింషన్తి హి ఉభయత్ర అపి యాజ్ఞవల్క్య వచనాని ఏకం సర్వాన్తరమ్ ఏవ ఉపాస్యమ్. ఇతరవత్ - యథా ఇతరత్ర సద్విద్యాయాం సర్వాణి ప్రతివచనాని పరమ కారణ పరబ్రహ్మ విషయాణి, తద్వత్.

సద్విద్యాయామ్ అపి ఉపాస్యైక్యం ప్రశ్న ప్రతివచన ఆవృత్తౌ సత్యాం కథమ్ అవగమ్యతే ఇత్యత్రాహ ....

391. సైవ హి సత్యాదయః .

"సేయం దేవతైక్షత" ఇత్యాదిషు సర్వత్ర సా ఏవ పరా దేవతా ఏకా అనువర్తతే. "ఐతదాత్మ్యమ్ ఇదం సర్వం తత్ సత్యం స ఆత్మా తత్త్వమసి" ఇతి తే ఏవ సత్యాదయః సర్వేషు ప్రతివచనేషు ఉపసంహ్రియన్తే.

392. కామాది ఇతరత్ర తత్ర చ ఆయతనాదిభ్యః.

ఛాన్దోగ్యే శ్రూయతే "అథ యదిదమ్ అస్మిన్ బ్రహ్మపురే దహరం పుణ్డరీకం వేశ్మ దహరో అస్మిన్ న అన్తర ఆకాశః తస్మిన్ యదన్తః తత్ అన్వేష్టవ్యమ్" ఇత్యాది ప్రక్రమ్య "తద్య ఇహాత్మానమ్ అనువిద్య వ్రజన్తి ఏతాంశ్చ సత్యాన్ కామాన్ తేషాం సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి" ఇతి. వాజసనేయకే చ "య ఏషో అన్తర్హృదయ ఆకాశః తస్మిన్ శేతే సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః" ఇత్యాది. కిమ్ ఉభయత్ర విద్యైక్యమ్? ఉత విద్యాభేదః? ఇతి సంశయః.

రూపభేదాత్ విద్యాభేదః ఇతి పూర్వః పక్షః. యద్యపి ఉభయత్ర పరమాత్మా ఏవ ఉపాస్యః, తథా అపి ఏకత్ర ఆకాశ శబ్దాభిధేయః పరమాత్మా ఉపాస్యః, ఇతరత్ర ఆకాశే శయానః పరమాత్మా ఇతి హి రూపం భిద్యతే.

రాద్ధాన్తస్తు - హృదయ ఆయతనత్వ సత్యసఙ్కల్పత్వ

సత్యకామత్వాదేః అభేదాత్ ఉభయత్ర తద్విశిష్టః పరమాత్మా ఏవ ఉపాస్యః ఇతి రూప అభేదాత్ విద్యైక్యమ్. ఛాన్దోగ్యే హి "దహరో అస్మిన్ అన్తర ఆకాశః తస్మిన్ యదన్తః తదన్వేష్టవ్యమ్" ఇత్యారభ్య "కిం తదత్ర విద్యతే" ఇత్యాదినా పరిచోద్య "తస్మిన్ కామాః సమాహితాః", "ఏష ఆత్మా అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుః" ఇత్యారభ్య "సత్యకామః సత్యసఙ్కల్పః" ఇత్యుక్త్వా, "తద్య ఇహాత్మానమ్ అనువిద్య వ్రజన్తి ఏతాంశ్చ సత్యాన్ కామాన్" ఇత్యాకాశ శబ్ద నిర్దిష్టః పరమాత్మా, తదన్తర్గతాశ్చ సత్య కామత్వ సత్యసఙ్కల్పత్వ అపహతపాప్మత్వాదయో గుణాః, అతః పరమాత్మా హృదయ ఆయతనః సత్య కామత్వాది విశిష్ట ఉపాస్యః ఇతి వాక్యేన ఏవ నిర్ణీతమ్. వాజసనేయకే చ "య ఏషోన్తః హృదయ ఆకాశః తస్మిన్ శేతే సర్వస్య వశీ" ఇత్యుక్తే సతి వశిత్వాదేః సత్య సఙ్కల్పత్వ విశేష రూపతయా సః ఏవ పరమాత్మా హృదయ ఆయతనః సత్య సఙ్కల్పత్వ విశిష్ట ఉపాస్యః ఇతి ప్రతీయతే. అతో దహర విద్యా ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ సః ఏవ పరమాత్మా సత్య సఙ్కల్పత్వాది గుణాష్టక విశిష్టః ఉపాస్యః ఇతి నిశ్చీయతే. ఏవం నిశ్చితే సతి ఆకాశే శయానః ఇతి ఆకాశ శబ్దః అపి హృదయ పుణ్డరీకవర్తి ఆకాశ వాచీ ఇతి రూప అభేదాత్ విద్యైక్యమేవ.

సూత్రార్థస్తు - కామాది ఇతరత్ర తత్ర చ, వాజసనేయకే ఛాన్దోగ్యే చ సత్యకామత్వాత్ ఏవ రూపమ్. కుతః? ఆయతనాదిభ్యః- హృదయాయతనత్వ సత్య సఙ్కల్పత్వ విశేషరూప వశిత్వాదిభ్యః

తత్ సహచారిణః సత్యకామత్వాదేః ప్రత్యభిజ్ఞానాత్. "పరంజ్యోతిః ఉపసమ్పద్య స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే", "అభయం వై బ్రహ్మ భవతి" ఇతి బ్రహ్మ ప్రాప్తి రూపం ఫలం చ ఏకమ్ ఇతి విద్యైక్యమ్.

"మనసైవ అనుద్రష్టవ్యం నేహ నానాస్తి కిఞ్చన" ఇత్యాదేః పూర్వ ప్రకృతత్వాత్, "స ఏష నేతినేతి ఆత్మా" ఇతి చ వక్ష్యమాణత్వాత్, "సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః" ఇత్యాది విశేషాణాం బ్రహ్మ స్వరూపత్వా(భా)సంభవాత్ కథం సత్య కామత్వాదేః మోక్షసాధన ఉపాసన రూపత్వమ్ ఇత్యతః ఆహ...........

393. ఆదరాత్ అలోపః.

వశిత్వాదేః ప్రమాణాన్తర అవిదిత రూపస్య శ్రుత్యేక సమధిగమ్యస్య ఆదరేణ ప్రతిపాదనాత్ అలోపః - అప్రతిషేధః . తస్యాపి బ్రహ్మ గుణత్వమ్ అవశ్య ఆశ్రయణీయమ్. అవిశేష నిషేధాస్తు సకలేతర ప్రాకృత విశేష విషయాః. నానాత్వ నిషేధస్తు సర్వస్య బ్రహ్మకార్యతయా అబ్రహ్మాత్మకత్వ అభిప్రాయః.

సగుణోపాసనస్య "స యది పితృలోక కామో భవతి" ఇతి సాంసారిక ఫలత్వేన న మోక్షఫలత్వమ్ ఇతి ఆశంక్య ఆహ.............

394. ఉపస్థితే అతః తత్ వచనాత్.

ఉపస్థితిః - ఉపస్థానమ్. బ్రహ్మ ఉపసమ్పత్తిః. ఉపస్థితే-

బ్రహ్మ ఉపసమ్పన్నే, అతః - బ్రహ్మ ఉపసమ్పత్తేః ఏవ హేతోః, తద్వచనాత్ - పితృలోకాది ప్రాప్తి వచనాత్, న తత్ సాంసారికం ఫలమ్, అపితు సాక్షాత్ ముక్తస్య ఏవ. "అస్మాత్ శరీరాత్ సముత్థాయ పరంజ్యోతిః ఉపసమ్పద్య స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే, స ఉత్తమః పురుషః, స తత్ర పర్యేతి జక్షత్ క్రీడన్ రమమాణః స్త్రీభిః వా యానైః వా జ్ఞాతిభిః వా నోపజనం స్మరన్ ఇదం శరీరమ్" ఇతి, "స స్వరాట్ భవతి తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి" ఇతి చ నివృత్త అవిద్యస్య హి స్వేన రూపేణ అభినిష్పన్నస్య ఏవ ఉచ్యతే. అతో బ్రహ్మ ఉపసమ్పత్తి హేతుకత్వం క్రీడాదేః అవగమ్యతే.

395. తత్ నిర్ధారణ అనియమః తత్ దృష్టేః, పృథక్ హి అప్రతిబన్ధః ఫలమ్.

ఛాన్దోగ్యే "ఓమిత్యేతత్ అక్షరమ్ ఉద్గీథమ్ ఉపాసీత" ఇతి కర్మాఙ్గ ఆశ్రయమ్ ఉద్గీథాత్ ఉపాసనం శ్రూయతే. తత్ కిం తస్మిన్ కర్మణి పర్ణతాదివత్ నియమేన ఉపాదేయమ్? ఉత గోదోహనాదివత్ అనియమేన? ఇతి సంశయః.

కర్మాఙ్గ ఆశ్రయత్వేన పర్ణతాదివత్ తత్ ద్వారేణ నిరూఢ కార్యతయా. "యదేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయా ఉపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి" ఇతి వర్తమాన నిర్దేశస్య పృథక్ ఫల ప్రతిపాదకత్వ అయోగాత్ క్రత్వర్థతయా నియమేన ఉపాదేయమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ''తేనోభౌ కురుతో యశ్చైతదేవం వేద యశ్చ న వేద'' ఇతి ఉద్గీథ ఉపాసన రహితస్య అపి క్రతు అనుష్ఠాన దర్శనాత్ క్రతుఫలాత్ స్వర్గాదేః పృథక్ భూత వీర్యవత్తరత్వ ఫలమిదమ్ ఉపాసనమ్ ఇతి గోదోహనాదివత్ అనియమః. వర్తమాన నిర్దేశే సత్యపి అధికారాన్తర నిశ్చయే సతి రాత్రి సత్రవత్ క్రతోః వీర్యవత్తరత్వమ్ అస్య ఉపాసనస్య ఫలమ్ ఇతి కల్పనీయమ్.

సూత్రార్థస్తు - తత్ నిర్ధారణ అనియమః, నిర్ధారణం - నిశ్చయేన చేతసో అవధారణమ్, ఉపాసనమ్ ఇత్యర్థః. తస్య - ఉద్గీథ ఉపాసనస్య, అనియమః. కుతః? తత్ దృష్టేః, ''తేనోభౌ కురుత'' ఇతి అనియమ దృష్టేః, పృథక్ భూతం హి అస్య ఫలమ్. తత్ చ అప్రతిబన్ధ రూపం. వీర్యవత్తరత్వం నామ ప్రబల కర్మాన్తర ఫలేన ఏతస్య కర్మణః ఫలస్య అప్రతిబన్ధః, అవిలమ్బితత్వమ్ ఇత్యర్థః.

396. ప్రదానవత్ ఏవ తత్ ఉక్తమ్.

దహర విద్యాయాం ''తద్య ఇహ ఆత్మానమ్ అనువిద్య వ్రజన్తి ఏతాంశ్చ సత్యాన్ కామాన్'' ఇతి అపహతపాప్మత్వాది గుణానామ్ అపి పరమాత్మ స్వరూప చిన్తనవత్ పృథక్ చిన్తనం విహితమ్. కిం గుణ చిన్తనే తత్తత్ గుణ విశిష్టతయా పరమాత్మ చిన్తనమ్ ఆవర్తనీయమ్? ఉత న? ఇతి సంశయః.

పరమాత్మనః ఏకస్య ఏవ సర్వేషాం గుణానాం గుణిత్వేన

సకృదేవ తత్ చిన్తన ఉపపత్తేః న ఆవర్తనీయమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - గుణినః స్వరూపైక్యే అపి తత్తత్ గుణ విశిష్టాకార భేదాత్ ఆవర్తనీయమ్ ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - ప్రదానవత్ ఆవర్తనీయమ్ ఏవ, యథా. "ఇన్ద్రాయ రాజ్ఞే పురోడాశమ్ ఏకాదశ కపాలమ్", "ఇన్ద్రాయ అధిరాజాయ", "ఇన్ద్రాయ స్వరాజ్ఞః" ఇతి ఇన్ద్రస్య ఏకత్వే అపి రాజత్వాది విశిష్టాకార భేదాత్ దేవతాభేదః ఇతి ప్రదానావృత్తిః, తద్వత్ ఏవ. తదుక్తం సఙ్కర్షే "నానా వా దేవతా పృథక్త్వాత్" ఇతి.

397. లిఙ్గ భూయస్త్వాత్ తత్ హి బలీయః తదపి.

తైత్తిరీయాః అధీయతే "సహస్ర శీర్షం దేవం విశ్వాక్షం విశ్వ శమ్భువమ్, విశ్వం నారాయణం దేవమ్" ఇత్యారభ్య "సో అక్షరః పరమ స్స్వరాట్" ఇత్యన్తమ్. అస్మిన్ అనువాకే న ఉపాసనం విధీయతే. కిమయం పూర్వానువాక ఉదిత దహర విద్యోపాస్య విశేష నిర్ధారణార్థః? ఉత సర్వ వేదాన్తోదిత సర్వ పరవిద్యా ఉపాస్య విశేష నిర్ధారణార్థః? ఇతి సంశయః.

దహరవిద్యాయాః ఆనన్తర్యాత్ తత్ ఉపాస్య విశేష నిర్ధారణార్థః ఇతి పూర్వః పక్షః. "సహస్ర శీర్షం దేవమ్" ఇతి ద్వితీయా నిర్దేశస్య అనన్తర ఉదిత ఉపాసినా సమ్బన్ధస్య ఏవ యుక్తత్వాత్ చ.

రాద్ధాన్తస్తు - పరబ్రహ్మ పరతత్త్వ పరంజ్యోతిః పరమాత్మా అక్షర శివ శమ్భు శబ్దైః సర్వ పరవిద్య ఉపాస్య అనసూద్య వాక్యైనైవ తేషాం నారాయణత్వ విధానాత్ తస్య చ ప్రకరణాత్ బలీయస్త్వేన సర్వవిద్యా ఉపాస్య నిర్ధారణార్థః ఇతి నిశ్చీయతే. న చ, ''సహస్ర శీర్షమ్'' ఇతి ద్వితీయా నిర్దేశః పూర్వేణ ఉపాసినా సమ్బధ్యతే. ''తస్మిన్ యదన్తః తత్ ఉపాసితవ్యమ్ ఇతి 'కృత్' ప్రత్యయేన కర్మ అభిహితమ్ ఇతి తత్ర ద్వితీయా నిర్దేశ అయోగాత్. ''నారాయణః పరః'', ''వ్యాప్య నారాయణః స్థితః'', ''పరమాత్మా వ్యవస్థితః'' ఇత్యాదిభిః ఐకార్థ్యాత్ ప్రథమార్థే ద్వితీయా.

సూత్రార్థస్తు - సర్వ పరవిద్యా ఉపాస్య నిర్ధారణే లిఙ్గ భూయస్త్వాత్ - తత్ చిహ్నభూత వాక్య భూయస్త్వాత్ ఇత్యర్థః. తద్ధి - వాక్యం ప్రకరణాత్ బలీయః. తదపి పూర్వస్మిన్ కాణ్డే శ్రుతి లిఙ్గవాక్య ప్రకరణస్థాన సమాఖ్యానాం సమవాయే పరదౌర్బల్యమ్ అర్థ విప్రకర్షాత్, ఇత్యాదినా ఉక్తమ్. ఏవం సర్వ ఉపాస్య నిర్ధారణే నిశ్చితే సతి దహర విద్యాయామ్ అపి అయమేవ ఉపాస్యః ఇతి. ''పద్మకోశ ప్రతీకాశమ్'' ఇత్యాదినా హృదయాది అభిధానం చ యుజ్యతే ఇతి అభిప్రాయః.

398. పూర్వవికల్పః ప్రకరణాత్ స్యాత్ క్రియా మానసవత్ .

వాజసనేయకే అగ్నిరహస్యే ''మనశ్చితోవాక్చితః ప్రాణ చితః

చక్షుః చితః'' ఇత్యాదినా మనః చితాదయః అగ్నయః విద్యారూపాః శ్రూయన్తే. కిమ్ ఏతే క్రియామయ క్రత్వఙ్గ భూతాః? ఉత విద్యామయ క్రత్వఙ్గభూతాః? ఇతి సంశయః.

అస్మిన్ ప్రకరణే విద్యామయ క్రతు అనుబన్ధి (మానస)గ్రహ స్తోత్రాది దర్శనే అపి క్రతోః విధాన అభావాత్ ఫలాన్తర అప్రతీతేశ్చ. పూర్వత్ర "అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్'' ఇత్యాదినా ఇష్టక చితస్య అగ్నేః ప్రకృతత్వాత్ మనశ్చితాదిషు చ. "తేషామ్ ఏకైక ఏవ తావాన్ యావాన్ అసౌ పూర్వః'' ఇతి తత్ కార్య అతి దేశాత్ ఇష్టక చితేన ఏషాం వికల్ప ప్రతీతేః చ ఇష్టక చితాగ్ని శేషభూత క్రియామయ క్రతు అనుప్రవేశేన తదంగభూతాః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - "తే హైః తే విద్యాచిత ఏవ విద్యయా హైః వై త ఏవంవిదశ్చితా భవన్తి'' ఇతి మనః చితాదీనాం సామ్పాదిక అగ్నిత్వేన విద్యారూపత్వే సిద్ధే అపి, "తే హైః తే విద్యాచిత ఏవ'' ఇతి అవధారణ శ్రుతిః విద్యామయ క్రత్వఙ్గత్వేన ఏషాం విద్యారూపతా అవగత్యర్థా ఇతి నిశ్చయాత్ సన్నిహితైః మానసైః గ్రహ స్తోత్రాదిభిః క్రతు అనుబన్ధైః అనువాద సరూపవాక్య ప్రతిపాదితైః క్రతు దర్శనే సతి "వచనాని తు అపూర్వత్వాత్'' ఇతి న్యాయేన మనశ్చితాదీనాం శేషిభూత విద్యామయ క్రతోః విధిః పరికల్ప్యతే. "తేషామ్ ఏకైక

ఏవ తావాన్ యావాన్ అసౌ పూర్వః'' ఇతి అతిదేశేన ఇష్టక చితాగ్నేః స్వశేషిభూత క్రతు ద్వారేణ యత్ఫలం, తత్ ఏవ ఏషాం స్వశేషిభూత విద్యామయ క్రతు ద్వారేణ ఫలమ్ ఇతి నిశ్చీయతే ఇతి విద్యామయ క్రత్వఙ్గభూతాః ఏవ మనశ్చితాదయః.

సూత్రార్థస్తు - మనశ్చితాదిః క్రియా స్యాత్ - క్రియామయ క్రత్వంగభూతః ఇత్యర్థః. కుతః? ప్రకరణాత్. పూర్వ ప్రకృతేన ఇష్టక చితేన అవ్యభిచరిత క్రతు సమ్బన్ధినా ఉపస్థిత క్రతు గృహీతత్వేన తదంగ భూతానామ్ ఏషాం చ అగ్నిత్వాత్తేన ఇష్టక చితేన వికల్పః. విద్యారూపాణామ్ అపి ఏషాం క్రియామయ క్రత్వఙ్గభావో న విరుధ్యతే, ద్వాదశాహ అంగ భూత మానస గ్రహవత్.

399. అతిదేశాత్ చ.

"తేషామ్ ఏకైక ఏవ తావాన్ యావాన్ అసౌ పూర్వః'' ఇతి తేషు పూర్వ ఇష్టక చిత కార్య అతిదేశాత్ చ తేన ఏషాం వికల్పః ప్రతీయతే. తేన వికల్పో హి తత్ శేషిభూత క్రత్వంగత్వేన వినా ఏషాం న ఉపపద్యతే. అతశ్చ తత్ అంగభూతాః.

400. విద్యైవ తు నిర్ధారణాత్ దర్శనాత్ చ.

తు శబ్దః పక్షం వ్యావర్తయతి. మనః చితాదిః విద్యైవ - విద్యామయ క్రత్వంగభూతః ఏవ ఇత్యర్థః. కుతః? నిర్ధారణాత్.

తేషాం విద్యారూపత్వే సిద్ధే అపి, "తే హైతే విద్యాచితః ఏవ" ఇతి నిర్ధారణం విద్యామయ క్రత్వంగతయా ఏషాం విద్యామయత్వ ఖ్యాపనార్థమ్. అత్రైవ విద్యామయ క్రతు దర్శనాత్ చ తత్ అంగత్వమేవ ఏషామ్. దృశ్యతే చ అత్ర విద్యామయః క్రతుః. "మనసైషు గ్రహాః అగృహ్యన్త మనసా అస్తువన్త మనసా శంసన్" ఇత్యాదౌ.

అత్ర విద్యామయ క్రతౌ విధివత్ ఆశ్రవణాత్, (తత్)ఫల సమ్బన్ధ అప్రతీతేః చ ప్రకరణేన ఇష్టక చితాగ్ని ఉపస్థాపిత క్రత్వంగతా ప్రతీతేః చ విద్యామయ క్రతు అన్వయో బాధ్యతే ఇతి ఆశంక్య ఆహ ....

401. శ్రుత్యాది బలీయస్త్వాత్ చ న బాధః.

శ్రుత్యాదేః ప్రకరణాత్ బలీయస్త్వేన శ్రుత్యాది అవగతస్య విద్యామయ క్రతు అన్వయస్య ప్రకరణేన న బాధః. శ్రుతిః తావత్ "తే హైతే విద్యాచితః ఏవ"ఇతి. తాం వివృణోతి. "విద్యయా హైవైత ఏవం విదః చితా భవన్తి" ఇతి. లిఙ్గవాక్యే చ భాష్యే దర్శితే. ఏవం విదః - మనః చక్షురాది వ్యాపారేషు అగ్నిత్వం సమ్పాదయితుః, ఏతే - మనః చితాదయః, విద్యయా - ప్రధానభూతయా చితా భవన్తి ఇత్యర్థః.

"మనసైషు గ్రహాః అగృహ్యన్త" ఇత్యాదౌ విధి పద

అశ్రవణాత్ విద్యామయ క్రతు విధిః న సమ్భవతి ఇతి, తత్ అసమ్భవాత్ చ తదన్వయః అపి న సమ్భవతి ఇతి ఆశంక్య ఆహ...........

402. అనుబన్ధాదిభ్యః ప్రజ్ఞాన్తర పృథక్త్వవత్ దృష్టః చ తదుక్తమ్.

గ్రహస్తోత్ర శస్త్రేభ్యః యజ్ఞానుబన్ధేభ్యః ఇష్టక చితాన్వయినః క్రతోః అత్ర విధీయమాన విద్యామయ క్రతు పృథక్త్వమ్ అవగమ్యతే ప్రజ్ఞాన్తర పృథక్త్వవత్. యథా ప్రజ్ఞాన్తరాణాం - దహర విద్యాదీనాం పృథక్త్వహేతుభ్యః పృథక్త్వమ్ అది శబ్దాత్ పూర్వోక్తః శ్రుత్యాదిః గృహ్యతే. శ్రుత్యాదినా అనుబన్ధైశ్చ విద్యామయ క్రతువిధిః కల్ప్యతే ఇత్యర్థః. దృష్టః చ అనువాద సరూపే అపి కల్ప్యమానో విధిః, "యదేవ విద్యయా కరోతి" ఇత్యాదౌ. తదుక్తం "వచనాని తు అపూర్వత్వాత్" ఇతి.

యత్ తు ఉక్తమ్ అతిదేశాత్ చ ఇష్టక చిత శేషి భూత క్రతు అన్వయో అవగమ్యతే ఇతి, తత్రాహ.........

403. న సామాన్యాత్ అపి ఉపలబ్ధేః, మృత్యువత్ న హి లోకాపత్తిః.

న అవశ్యమ్ అతిదేశేన ఇష్టక చితాగ్ని తుల్య దేశత్వమ్ అపి ఆశ్రయణీయం, యేన కేనచిత్ సామాన్యేన అతి దేశ ఉపలబ్ధేః. "స ఏష ఏవ మృత్యుః య ఏష ఏతస్మిన్ మణ్డలే పురుషః" ఇతివత్ ఫల సామాన్యేన భవిష్యతి అతిదేశః. న హి తత్ర మణ్డల

పురుషే మృత్యులోకాపత్తిః అపి అతిదిశ్యతే, అపి తు మృత్యువత్ సర్వ సంహర్తృత్వమ్ ఏవ.

404. పరేణ చ శబ్దస్య తాద్విధ్యం, భూయస్త్వాత్ తు అనుబన్ధః.

పరేణ చ బ్రాహ్మణేన అస్య మనః చితాది అభిధాయినః శబ్దస్య తాద్విధ్యం - తత్ విధత్వం - విద్యామయ ప్రతిపాదకత్వమ్ అవగమ్యతే. పరేణ హి బ్రాహ్మణేన "అయం వా వ లోకః ఏషో అగ్నిచితః తస్య అప ఏవ" ఇత్యాదినా పృథక్ ఫల అవిద్యా ఏవ విధీయతే. అగ్ని రహస్యే క్రియామయాః ఏవ విధీయన్తే ఇతి నాస్తి నియమః ఇత్యర్థః. క్రియా ప్రకరణే తు ఏషాం మనః చితాదీనామ్ అనుబన్ధః సమ్పాదనీయానామ్ అగ్న్యంగానామ్ అత్ర భూయస్త్వాత్ క్రియతే. అతో విద్యామయ క్రత్వంగభూతాః ఏవ మనః చితాదయః అగ్నయః.

405. ఏక ఆత్మనః శరీరే భావాత్.

ప్రత్యగాత్మనః ఆత్మతయా హి పరమాత్మా ఉపాస్యః, ఉపాసకస్య అపి స్వరూపమ్ ఉపాస్య ఉపాసన స్వరూపవత్ జ్ఞాతవ్యమ్ ఇత్యుక్తం "త్రయాణామ్" ఇత్యాదినా. వక్ష్యతే చ, "ఆత్మేతి తు ఉపగచ్ఛన్తి" ఇతి. తత్ర కిం ప్రత్యగాత్మనః శరీరే వర్తమానస్య కర్తృత్వ భోక్తృత్వాది విశిష్టం రూపమ్ అనుసన్ధేయమ్? ఉత ప్రజాపతి వాక్య ఉదిత అపహతపాప్మత్వాది గుణకం యథా అవస్థితం రూపమ్? ఇతి సంశయః.

శరీరే వర్తమానస్య యాదృశం రూపం, తదేవ అనుసన్ధేయమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః, కర్మ విధిషు ఇవ ఉపాసన విధిషు అపి తావతా ఏవ సాధన అనుష్ఠాన ఫల అనుభవయోః సంభవాత్. "యథా క్రతుః అస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి" ఇతి తు, "తం యథా యథా ఉపాసతః" ఇతి అనేన ఐకార్థ్యాత్ పరమాత్మ విషయమ్.

రాద్ధాన్తస్తు - "తత్త్వమసి", "స త ఆత్మా అన్తర్యామి అమృతః" ఇతి ప్రత్యగాత్మనః ఆత్మతయా ఏవ పరమాత్మా ఉపాస్యః ఇతి ప్రత్యగాత్మనః స్వరూపమ్ అపి ఉపాస్యా (సనా)న్తర్గతమ్. "పరంజ్యోతిః ఉపసమ్పద్య స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే" ఇతి యథావస్థిత ఆత్మస్వరూపస్య ఏవ బ్రహ్మానుభవః ఫలమ్ ఇత్యతః, "యథా క్రతుః అస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి" ఇతి న పరమాత్మ మాత్ర విషయమ్. అపి తు ప్రత్యగాత్మా ఆత్మభూత ఉపాస్య విషయమ్ ఇతి ప్రజాపతి వాక్య ఉదితం యథావస్థిత స్వరూపమేవ అనుసన్ధేయమ్. అన్యథా ప్రాప్య ఉపాస్యయోః ప్రకార భేదాత్ "యథా క్రతురస్మిన్" ఇతి విరుధ్యతే. "యజేత స్వర్గకామః" ఇత్యాది కర్మ విధౌ తు కర్తృ స్వరూప అనుసన్ధానం న సాధనాన్తర్గతమ్ ఇతి విశేషః.

సూత్రార్థస్తు - కర్తృత్వాది విశిష్టమ్ ఏవ ఆత్మనః స్వరూపమ్ అనుసన్ధేయమ్ ఇతి ఏకే మన్యన్తే. కుతః? శరీరే వర్తమానస్య ఉపాసితుః ఆత్మనః తథా భావాత్.

406. వ్యతిరేకః తద్భావభావిత్వాత్, న తు ఉపలబ్ధివత్.

న కర్తృత్వాది విశిష్టమ్ అనుసన్ధేయమ్, అపి తు సాంసారిక స్వరూపాత్ ముక్త స్వరూపస్య యః వ్యతిరేకః సః అనుసన్ధేయః. కుతః? తథా ఉపాసన భావభావిత్వాత్ వ్యతిరిక్త స్వరూప ప్రాప్తేః. "యథా క్రతుః అస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి" ఇతి హి ఆహ. ఉపలబ్ధివత్ - యథా బ్రహ్మ స్వరూప ఉపలబ్ధిః, యథావస్థిత బ్రహ్మానుసన్ధాన యుక్తస్య ఏవ, తథా ఆత్మా ఉపలబ్ధిః అపి.

407. అఙ్గావబద్ధాః తు న శాఖాసు హి ప్రతివేదమ్.

" ఓమిత్యేతత్ అక్షరమ్ ఉద్గీథమ్ ఉపాసీత" ఇతి ఉద్గీథాది క్రత్వంగాశ్రయాః ఉపాసనాః శ్రూయన్తే. తాః కిం యాసు శాఖాసు శ్రూయన్తే తాసు ఏవ వ్యవస్థితాః? ఉత సర్వాసు శాఖాసు సమ్బద్ధాః? ఇతి సంశయః.

శాఖాసు స్వరభేదాత్ ప్రతిశాఖమ్ ఉద్గీథ భేదేన యత్ర శ్రూయన్తే తత్రస్థ ఉద్గీథాదేః సన్నిధానాత్ తేనైవ అన్వితాః వ్యవస్థితాః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - యద్యపి ఉద్గీథ వ్యక్తి భేదో విద్యతే, తథా అపి తత్ర తత్ర చ ఉద్గీథ జాతీయత్వేన సమ్బన్ధాత్, సర్వేషాం చ ఉద్గీథ జాతీయత్వ అవిశేషాత్. "ఉద్గీథమ్ ఉపాసీత" ఇతి శ్రుత్యా ఏవ సర్వ సమ్బన్ధః ఇతి సర్వ శాఖాసు సమ్బధ్యన్తే.

సూత్రార్థస్తు - న తు అంగావ బద్ధాః ఉపాసనాః తాసు శాఖాసు వ్యవస్థితాః, అపి తు ప్రతివేదం - సర్వశాఖాసు సమ్బధ్యన్తే ఇత్యర్థః. హిః హేతౌ. యస్మాత్ ఉద్గీథ జాతీయత్వ అవిశేషేణ సర్వ సమ్బన్ధః తస్మాత్ ఇతి అర్థః.

408. మన్త్రాదివత్ వా అవిరోధః.

వా శబ్దః 'చ' అర్థే. యథా మన్త్రాదీనాం క్రత్వంగ భూతానామ్ ఏకైక శాఖా అభిహితానాం సర్వ శాఖాసు క్రతోః ఏకత్వేన సర్వత్ర సమ్బన్ధో న విరుధ్యతే, తద్వత్ చ అవిరోధః.

409. భూమ్నః క్రతువత్ జ్యాయస్త్వం. తథా హి దర్శయతి.

వైశ్వానర విద్యాయాం స్వర్లోక ఆదిత్య వాయు ఆకాశ పృథివీ అవయవః వైశ్వానరాత్మా ఉపాస్యః శ్రుతః. తత్ర కిమ్ వ్యస్తస్య ఏవ ఉపాసనం కార్యమ్? ఉత వ్యస్తస్య సమస్తస్య చ? అథ సమస్తస్య ఏవ? ఇతి సంశయః.

"ఔపమన్యవ కం త్వమ్ ఆత్మానమ్ ఉపాస్సే" ఇతి "దివమేవ భగవో రాజన్" ఇత్యాదినా స్వర్లోకాది పృథివ్యన్తానాం వైశ్వానరాత్మనః మూర్ధాది పాదాన్త అవయవత్వమ్ అభిధాయ, తత్ర తత్ర వ్యస్తస్య ఏవ ఉపాసనం ఫలం చ విహితమ్ ఇతి పశ్చాత్ "యస్తు ఏతమేవం ప్రాదేశమాత్రమ్ అభివిమానమ్ ఆత్మానం

వైశ్వానరమ్ ఉపాస్తే'' ఇతి పూర్వోక్తస్య సమాసేన ఉపసంహారః ఇతి యుక్తమ్. అతో వ్యస్తస్య ఏవ ఉపాసనం కార్యమ్ ఇతి ప్రథమః పక్షః.

సమస్త ఉపాసనస్య, ''సర్వేషు లోకేషు సర్వేషు భూతేషు సర్వేషు ఆత్మసు అన్నమత్తి'' ఇతి వ్యస్త ఉపాసన ఫలేభ్యః ఫలాన్తర విధానాత్ వ్యస్తస్య సమస్తస్య చ ఉపాసనం కార్యమితి ద్వితీయః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ''ఆత్మానం వైశ్వానరం సమ్ప్రతి అధ్యేషితమ్ ఏవ నో బ్రూహి'' ఇత్యారభ్య వైశ్వానరాత్మనః స్వర్లోకాది పృథివ్యన్తానాం మూర్ధాది పాదాన్త అవయవత్వమ్ అభిధాయ, ''యస్తు ఏతమేవం ప్రాదేశ మాత్రమ్ అభివిమానమ్ ఆత్మానం వైశ్వానరమ్ ఉపాస్తే స సర్వేషు లోకేషు'' ఇతి ఉపసంహారాత్ ఏకస్య ఏవ వైశ్వానరాత్మనః త్రైలోక్య శరీరస్య పరస్య బ్రహ్మణః ఉపాసనం విధాయ ఫలం చ ''సర్వేషు ఆత్మసు అన్నమత్తి'' ఇతి, ''తత్ యథేషీకా తూలమ్ అగ్నౌ ప్రోతం ప్రదూయేత ఏవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్తే'' ఇతి చ సర్వేషామ్ ఆత్మనామ్ అవిశేషేణ భోగ్యభూతం పరం బ్రహ్మ అనుభవతి, తత్ విరోధినశ్చ సర్వ పాప్మనః దహతి ఇతి ఉక్తమితి గమ్యతే. అతః ఏక వాక్యత్వాత్ సమస్తస్య ఏవ ఉపాసనం కార్యమ్.

వ్యస్తవాదస్తు స్వర్లోకాదీనాం మూర్ధాది అవయవత్వ జ్ఞాపనార్థః. తత్ర తత్ర చ ఫలవాదః. ''వైశ్వానరం ద్వాదశ కపాలం నిర్వపేత్ పుత్రే జాతే యత్ అష్టాకపాలో భవతి'' ఇత్యాదివత్ ద్రష్టవ్యః.

సూత్రార్థస్తు - భూమ్నో జ్యాయస్త్వం, సమస్త ఉపాసనస్య శ్రైష్ఠ్యమ్, ప్రామాణికత్వమ్ ఇత్యర్థః. ఏక వాక్యత్వ అవగతేః వ్యస్తవాదః క్రతువత్ ద్రష్టవ్యః. "వైశ్వానరం ద్వాదశ కపాలం నిర్వపేత్... యదష్టా కపాలః" ఇత్యాదిః క్రతౌ ఇవ ఇత్యర్థః. తథా హి దర్శయతి - సమస్త ఉపాసనస్య జ్యాయస్త్వమ్ ఏవ దర్శయతి శ్రుతిః. "మూర్ధా తే వ్యపతిష్యతి యత్ మాం న ఆగమిష్యః" ఇత్యాదినా వ్యస్త ఉపాసనే అనర్థం బ్రువతీ.

410. నానా శబ్దాది భేదాత్.

సద్విద్యా, దహరవిద్యా, శాణ్డిల్య విద్యా, భూమా విద్యాదికాః బ్రహ్మోపాసన రూపాః బ్రహ్మ ప్రాప్తిఫలాః కిమ్ ఏక విద్యా? ఉత న? ఇతి సంశయః.

ఉపాస్యస్య బ్రహ్మణః ఫలస్య చ ఏకత్వాత్, "వేద", "ఉపాసీత" ఇతి చ పర్యాయత్వాత్ ఏక విద్యా ఇతి పూర్వః పక్షః.

బ్రహ్మణః ఏకత్వే అపి జగదేక కారణత్వ అపహతపాప్మత్వాది అనుబన్ధ భేద హేతుభిః పూర్వ కాణ్డ ఉదిత అనుబన్ధ భేద హేతుభిః శబ్దాన్తరాదిభిః ఏవ అనుబన్ధ భేదాత్ నానాభూతాః ఇతి రాద్ధాన్తః. శబ్దాన్తరాదిభిః తత్ర ఉదితైః ఏవ విద్యాభేద సిద్ధౌ అపి ఇహ పునర్వచనం బ్రహ్మ ప్రాప్తి హేతుభూతం వేదాన్త ఉదితం జ్ఞానమ్ అవిధేయమ్ ఇతి కుదృష్టి నిరాసార్థమ్.

సూత్రార్థస్తు - సద్విద్యా భూమవిద్యాదికాః నానాభూతాః, బ్రహ్మణః ఏకత్వే అపి సద్భూమా అపహతపాప్మాది శబ్దభేదాత్. ఆది శబ్దాత్ అభ్యాస సఙ్ఖ్యాగుణ ప్రక్రియా నామధేయాని గృహ్యన్తే.

411. వికల్పో అవిశిష్ట ఫలత్వాత్.

సద్విద్యా భూమవిద్యాదికానాం బ్రహ్మ ప్రాప్తి ఫలా(లకా) నామ్ ఏకస్మిన్ పురుషే సముచ్చయః అపి(సం)భవతి? న? ఇతి సంశయః.

అగ్నిహోత్ర, దర్శ పూర్ణమాస, జ్యోతిష్టోమాదీనాం స్వర్గైక ఫలానాం తత్ర భూయస్త్వ అపేక్షయా యథా ఏకస్మిన్ పురుషే సముచ్చయః దృశ్యతే, తథా అత్రాపి బ్రహ్మ అనుభవ భూయస్త్వ అపేక్షయా ఏకస్మిన్ పురుషే సముచ్చయః సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః.

దేశతః కాలతః స్వరూపతః చ అనవచ్ఛిన్న ఆనన్ద స్వరూప బ్రహ్మానుభవః సర్వాసాం పరవిద్యానాం ఫలమ్. తత్ చ ఏకయా విద్యయా అవాప్తమ్ ఇతి ఏకస్మిన్ పురుషే విద్యాన్తర సముచ్చయః ప్రయోజన అభావాత్ న సమ్భవతి ఇతి సర్వాసాం వికల్పః ఇతి రాద్ధాన్తః. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్.

412. కామ్యాః తు యథా కామం సముచ్చీయేరన్, న వా పూర్వహేతు అభావాత్.

బ్రహ్మ ప్రాప్తి వ్యతిరిక్త ఫలాః విద్యాః కామ్యాః. తాస్తు

యథా కామం (యథేష్టం) సముచ్చీయేరన్ వికల్ప్యేరన్ వా, పూర్వ హేతు అభావాత్ - తత్ ఫలస్య పరిమితత్వ అభావాత్, భూయస్త్వ అపేక్షయా సముచ్చయః సమ్భవతి ఇత్యర్థః.

413. అఙ్గేషు యథా ఆశ్రయ భావః.

కర్మాఙ్గ ఆశ్రయాణామ్ ఉద్గీథాది ఉపాసనానాం గోదోహనాదివత్ అధికార అన్తరత్వేన ఉపాదాన అనియమః పూర్వోక్తః సమ్భవతి? న? ఇతి సంశయః.

న సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః, "ఉద్గీథమ్ ఉపాసీత" ఇతి ఉపాసన విధౌ ఫలాన్తర అశ్రవణాత్ ఉద్గీథ సమ్బన్ధ అవగత క్రత్వంగ భావ అవిరోధాత్. ఏవం విధివాక్యేన ఏవ క్రత్వంగ భావే అవగతే సతి, "య దేవ విద్యయా కరోతి శ్రద్ధయా ఉపనిషదా తదేవ వీర్యవత్తరం భవతి... తేన ఉభౌ కురుతః" ఇతి చ వర్తమాన నిర్దేశః. "న స పాపం శ్లోకం శృణోతి" ఇతివత్ అర్థవాదమాత్రం స్యాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - "యదేవ విద్యయా కరోతి... తదేవ వీర్యవత్తరమ్" ఇతి విద్యాయాః క్రతువీర్యవత్తరత్వం ప్రతి సాక్షాత్ సాధన భావః అవగమ్యతే. ఏవం ఫలసాధనతయా అవగతా విద్యా కిమ్ ఆశ్రిత్య ఫలం కరోతి ఇతి అపేక్షాయామ్, "ఓమిత్యేతత్ అక్షరమ్ ఉద్గీథమ్ ఉపాసీత" ఇతి ఉద్గీథమ్ ఆశ్రిత్య కుర్యాత్ ఇతి క్రత్వంగ భూత ఉద్గీథ ఆశ్రయత్వ మాత్రం ప్రతీయతే. అతః ఫలాన్తర

సాధనతయా అవగతస్య క్రత్వంగభావః న ఉపపద్యతే ఇతి గోదోహనాది తుల్యతయా ఉపాదాన అనియమః సిధ్యతి ఏవ. "యస్య పర్ణమయీ జుహూః భవతి న పాపం శ్లోకం శృణోతి" ఇత్యత్ర తు పర్ణతాయాః జుహూ సమ్బన్ధాత్ ప్రాక్ అపాప శ్లోక శ్రవణం ప్రతి సాక్షాత్ సాధనభావః న శ్రూయతే. పర్ణతా సమ్బన్ధి పురుష సమ్బన్ధ మాత్రం శ్రుతమ్. తత్ తు "పర్ణమయీ జుహూః" ఇతి శ్రుత్యా ఏవ ప్రథమ అవగత క్రత్వంగభావం న నిరుణద్ధి ఇతి అర్థవాద మాత్రమ్ ఇతి విశేషః.

సూత్రార్థస్తు - అఙ్గేషు - ఉద్గీథాదిషు ఆశ్రితానామ్ ఉపాసనానాం యథా ఆశ్రయ భావః - ఉద్గీథాదివత్ అంగభావః. గోదోహనాదివత్ తస్మిన్ వాక్యే ఫలసమ్బన్ధ అశ్రవణాత్ అంగభావో న విరుధ్యతే ఇత్యర్థః.

414. శిష్టేః చ.

శిష్టిః - శాసనం, విధానమ్. "ఉద్గీథమ్ ఉపాసీత" ఇతి విధానాత్ చ వర్తమాన నిర్దేశ అవగత ఫల సమ్బన్ధాత్ ప్రాగేవ ఉద్గీథ సమ్బన్ధో అవగతః ఇతి తదఙ్గ భావః న విరుధ్యతే. అతః ఉపాదాన నియమః.

415. సమాహారాత్.

ఇతశ్చ, "హోతృవత్ అనాద్ధైవ అపి దురుద్గీథమను సమాహరతి"

ఇతి ఉద్గీథ వేదన హానౌ అన్యేన సమాధానం బ్రువత్ వేదనస్య ఉపాదాన నియమం దర్శయతి. దురుద్గీథం - వేదన హీనమ్ ఉద్గీథమ్.

416. గుణ సాధారణ్య శ్రుతేః చ.

ఇతశ్చ ఉపాదాన నియమః అవగమ్యతే. ప్రణవ గుణత్వేన అవగతస్య ఉపాసనస్య సాధారణ్యం హి శ్రూయతే. "తేన ఇయం త్రయీ విద్యా వర్తతే, ఓమితి ఆశ్రావయతి, ఓమ్ ఇతి శంసతి, ఓమ్ ఇతి ఉద్గాయతి" ఇతి. 'తేన' ఇతి ప్రకృత పరామర్శాత్ ఉపాసనే ఏవ ప్రణవః సర్వత్ర సఞ్చరతి, అతః ప్రణవ సహ భావ నియమ దర్శనాత్ ఉపాదాన నియమః నిశ్చీయతే.

417. న వా తత్ సహభావ అశ్రుతేః.

న వా ఉపాదాన నియమః, తత్ సహభావ అశ్రుతేః - క్రత్వంగ భావ అశ్రుతేః ఇత్యర్థః. క్రత్వంగ భావో హి సహభావః. "యదేవ విద్యయా కరోతి.... తదేవ వీర్యవత్తరమ్" ఇతి వీర్యవత్తరత్వ సాధనతయా అవగతాయాః విద్యాయాః క్రత్వంగతయా వినియోగ అసమ్భవాత్ తదంగ భావో హి న శ్రూయతే. యత్ర సాక్షాత్ ఫలసాధనత్వం ప్రతిపాద్యతే తత్ర ఫల సాధనత్వం ప్రథమం ప్రతీయతే ఇతి తస్య క్రత్వంగతయా వినియోగః న

సమ్భవతి ఇతి అభిప్రాయః.

418. దర్శనాత్ చ.

"ఏవంవిద్ధ వై బ్రహ్మా యజ్ఞం యజమానం సర్వాంశ్చ ఋత్విజో అభిరక్షతి" ఇతి బ్రహ్మణః వేదనేన యజ్ఞస్య యజమానస్య ఋత్విజాం చ రక్షణం బ్రువన్తి. అన్యేషాం వేదనాభావం దర్శయతి. తత్ చ ఉద్గీథ ఉపాసనస్య అనంగత్వే సతి ఏవ ఉపపద్యతే. అతశ్చ ఉపాదాన అనియమః.

ఇతి శ్రీభగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

తృతీయస్య అధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

తృతీయాధ్యాయే చతుర్థః పాదః.

419. పురుషార్థః అతః శబ్దాత్ ఇతి బాదరాయణః.

కిం విద్యాతః పురుషార్థః? ఉత కర్మణః? ఇతి సంశయః.

కర్మణః ఇతి పూర్వః పక్షః, కర్మాఙ్గత్వాత్ విద్యాయాః. కర్మసు కర్తృభూత ప్రత్యగాత్మనః యాథాత్మ్య ప్రతిపాదన పరాణి వేదాన్త వాక్యాని. విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వం చ "యదేవ విద్యయా కరోతి... తదేవ వీర్యవత్తరమ్" ఇతి శ్రుత్యా ఏవ అవగమ్యతే. న చ ప్రకృత ఉద్గీథ ఉపాసన విషయత్వమ్ అస్య వక్తుం శక్యతే. "యదేవ విద్యయా కరోతి" ఇతి శ్రుత్యా ఏవ సర్వ కర్మసు విద్యాయాః వినియుక్తత్వాత్. శ్రుతిశ్చ ప్రకరణాత్ బలీయసీ, విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వం కథమ్ ఇతి అపేక్షాయాం, "తత్త్వమసి", "అయమాత్మా బ్రహ్మ" ఇతి సామానాధికరణ్యేన కర్మాఙ్గ భూత కర్తృ యాథాత్మ్య అనుసన్ధాన ద్వారేణ విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వం ఇతి అవగమ్యతే . అతః కర్తృ సంస్కార రూపత్వాత్ బ్రహ్మ విద్యాయాః కర్మణః ఏవ పురుషార్థః. తత్ర తత్ర ఫల శ్రుతిః అర్థవాదః స్యాత్. విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వే భూయాంసి లిఙ్గాని చ దృశ్యన్తే సర్వ వేదాన్తేషు.

రాద్ధాన్తస్తు - కర్మసు కర్తుః ప్రత్యగాత్మనః అర్థాన్తర భూతస్య స్వసఙ్కల్ప కృత జగదుదయ విభవ లయ లీలస్య నిఖిల హేయ ప్రత్యనీక కల్యాణైకతాన అనన్త జ్ఞానానన్దైక స్వరూపస్య సర్వేశ్వరస్య సత్య సఙ్కల్పస్య కరణాధిప రూప ప్రత్యగాత్మాధిపస్య వేద్యస్య వేదన రూపాయాః విద్యాయాః "బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్" ఇత్యాదిషు బ్రహ్మావాప్తి రూప ఫలోపదేశాత్ విద్యాతః ఏవ ఫలమ్. "యదేవ విద్యయా కరోతి" ఇతి శ్రుతిః ప్రసిద్ధవత్ నిర్దేశాత్ ప్రసిద్ధిశ్చ ప్రకృత ఉద్గీథ ఉపాసనస్య ఏవ ఇతి, ప్రస్తుత ఉద్గీథ ఉపాసన విశేష నిష్ఠా. "తత్త్వమసి" ఇతి సామానాధికరణ్యం చ తత్ శబ్ద నిర్దిష్టస్య స్వసఙ్కల్ప కృత జగత్ జన్మ స్థితి ధ్వంసాదికస్య పరస్య బ్రహ్మణః న జీవ స్వరూపత్వ పరమ్, అపి తు జగత్ కారణస్య బ్రహ్మణః జీవ శరీరకతయా జీవస్య ఆత్మత్వ పరమ్ ఇతి. "అధికం తు భేదనిర్దేశాత్" ఇత్యాదిషు ఉక్తమ్. "య ఆత్మని తిష్ఠన్..... యస్యాత్మా శరీరమ్" ఇతి చ ప్రత్యగాత్మనః ఆత్మత్వం పరస్య బ్రహ్మణః శ్రుత్యన్తరే వ్యక్తమ్.

సూత్రార్థస్తు - పురుషార్థో అతః - విద్యాతః. కుతః? "బ్రహ్మ విదాప్నోతి పరమ్" ఇత్యాది శబ్దాత్.

420. శేషత్వాత్ పురుషార్థవాదో యథా అన్యేషు ఇతి జైమినిః.

"తత్త్వమసి" ఇత్యాది సామానాధికరణ్యేన బ్రహ్మణః కర్మసు కర్తృ స్వరూపత్వ అవగమాత్ విద్యాయాః కర్తృ సంస్కార ద్వారేణ కర్మ

శేషత్వాత్ తత్ర పురుషార్థ వాదో అర్థవాద మాత్రమ్. యథా అన్యేషు ద్రవ్య సంస్కారాదిషు ఇతి జైమినిః ఆచార్యో మన్యతే.

421. ఆచార దర్శనాత్.

ఇతశ్చ విద్యా కర్మాఙ్గమ్. బ్రహ్మ విదామ్ ఆచారో హి కర్మ ప్రధానో దృశ్యతే - యథా అశ్వపతిః కేకయః బ్రహ్మవిత్ అగ్రేసరః "యక్ష్యమాణో హ వై భగవన్తో అహమస్మి" ఇత్యాహ. "కర్మణైవ హి సంసిద్ధిమ్ ఆస్థితా జనకాదయః" ఇతి చ స్మర్యతే.

లిఙ్గమిదమ్, ప్రాప్తిః ఉచ్యతామ్ ఇత్యత్రాహ.-

422. తత్ శ్రుతేః.

"యదేవ విద్యయా కరోతి" ఇత్యాదికాయాః శ్రుతేః విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వమ్ అవగమ్యతే. న చ దుర్బలేన ప్రకరణేన శ్రుతిః విద్యా విశేష ఉద్గీథ విషయ ఉపాసనే వ్యవస్థాప్యతే.

423. సమన్వారమ్భణాత్.

"తం విద్యా కర్మణీ సమన్వారభేతే" ఇతి విద్యా కర్మణోః ఏకస్మిన్ పురుషే సాహిత్యం చ విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వే హి భవతి.

424. తద్వతో విధానాత్.

విద్యావతః కర్మ విధానాత్ చ విద్యా కర్మాఙ్గమ్. "ఆచార్య

కులాత్ వేదమ్ అధీత్య యథా విధానం గురోః కర్మాతిశేషేణ అభిసమావర్త్య కుటుమ్బే" ఇత్యాదినా అధ్యయనవతః కర్మాణి విదధత్ అర్థావబోధ పర్యన్తత్వాత్ అధ్యయనస్య విద్యావతః ఏవ కర్మాణి విదధాతి ఇతి అవగమ్యతే.

425. నియమాత్ (చ).

"కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేత్ శతం సమాః" ఇతి ఆత్మవిదామ్ ఆయుషః కర్మసు నియమ దర్శనాత్ చ కర్మణః ఏవ పురుషార్థః, న విద్యాతః ఇతి అవగమ్యతే. అతశ్చ విద్యా కర్మాఙ్గమ్.

426. అధిక ఉపదేశాత్ తు బాదరాయణస్య, ఏవం తత్ దర్శనాత్.

తు శబ్దాత్ పక్షో వ్యావృత్తః. బాదరాయణస్య ఏవం - విద్యాతః ఫలమ్ ఇతి మతమ్. కుతః? అధిక ఉపదేశాత్ - కర్మసు కర్తుః ప్రత్యగాత్మనః, అధికస్య - అర్థాన్తర భూతస్య వేద్యస్య వేదన భూత విద్యాయాః ఫలసాధనత్వ ఉపదేశాత్. తత్ దర్శనాత్ - దృశ్యతే హి వేదాన్తవాక్యే అధిక విషయత్వం విద్యాయాః. ఏవమేవ హి "తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయ" ఇతి, "సో అకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయ" ఇత్యాదిషు బహు భవన సఙ్కల్ప పూర్వక సృష్ట్యాదేః కర్తుః సర్వేశ్వరస్య కరణాధిపాధిపస్య అనవధికాతిశయ జ్ఞానానన్దైక స్వరూపస్య నిఖిల హేయ ప్రత్యనీకస్య వేద్యస్య విద్యాబ్రహ్మ ప్రాప్తి ఫలాయ విధీయతే.

427. తుల్యం తు దర్శనమ్.

విద్యాయాః ప్రధానత్వే అపి బ్రహ్మవిదామ్ ఆచార దర్శనం తుల్యమ్. కర్మణామ్ అనాచార దర్శనమ్ అపి అస్తి ఇత్యర్థః. "ఋషయః కావషేయాః కిమర్థా వయమ్ అధ్యేష్యామహే కిమర్థావయం యక్ష్యామహే" ఇత్యాదౌ. కర్మానుష్ఠాన దర్శనం తు ఫలాభిసన్ధి రహితస్య కర్మణః విద్యాఙ్గత్వాత్. త్యాగస్తు ఫలాభిసన్ధి యుక్తస్య విద్యా విరోధిత్వాత్ ఇతి అభిప్రాయః.

428. అసార్వత్రికీ.

"యదేవ విద్యయా కరోతి" ఇతి శ్రుతిః సర్వ విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వం విదధాతి ఇత్యేతత్ అసఙ్గతమ్. అత్ర విద్యా శబ్దాభిహితా తు న సార్వత్రికీ, అపి తు ఉద్గీథ విద్యా యత్ కరోతి, తత్ విద్యయా ఇతి నైవం పదాన్వయః. అపి తు యదేవ విద్యయా కరోతి, తదేవ వీర్యవత్తరమ్ ఇతి. విద్యయా క్రియమాణస్య అన్యతః అవగతస్య వీర్యవత్తరత్వం ప్రతి సాధన భావః అవగమ్యతే. "యదేవ" ఇతి ప్రసిద్ధవత్ నిర్దేశాత్. అన్యతః అవగతిః హి "ఉద్గీథమ్ ఉపాసీత" ఇతి సన్నిహిత ఉద్గీథ విద్యాయాః.

429. విభాగః శతవత్.

"తం విద్యా కర్మణీ సమన్వారభేతే" ఇత్యత్ర విద్యా చ

స్వస్మై ఫలాయ, కర్మ చ స్వస్మై ఫలాయ అన్వారభత ఇతి విభాగో ద్రష్టవ్యః, యతో విద్యా కర్మణోః భిన్న ఫలత్వమ్ ఉక్తమ్. శతవత్ - యథా క్షేత్ర రత్న విక్రయిణం శతద్వయమ్ అన్వేతి ఇతి ఉక్తే క్షేత్రార్థం శతం, రత్నార్థం శతమితి విభాగో అవగమ్యతే, తద్వత్.

430. అధ్యయన మాత్రవతః.

"వేదమ్ అధీత్య" ఇతి అధ్యయన మాత్రవతః ఏవ కర్మ విధానాత్ అనేన విద్యాయాః న కర్మాఙ్గత్వమ్ అవగతమ్. అధ్యయన విధిః హి ఆధానవత్ నియమవత్ అక్షర రాశి గ్రహణమాత్రే పర్యవస్యతి. గృహీతస్య స్వాధ్యాయస్య ఫలవత్ అర్థావబోధిత్వ దర్శనాత్ తత్ నిర్ణయ ఫల మీమాంసా శ్రవణే అధీత వేదః పురుషః స్వయమేవ ప్రవర్తతే. అర్థావబోధ పర్యన్తత్వే అపి అర్థజ్ఞానాత్ అర్థాన్తర భూతా స్మృతి ప్రత్యయ ఆవృత్తిరూపా. "విద్యాత్", "ఉపాసీత" ఇతి శాస్త్ర విహితా విద్యా న కర్మాఙ్గమ్.

431. న అవిశేషాత్.

"కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి" ఇతి బ్రహ్మవిదామ్ ఆయుషః కర్మణి నియమః దృశ్యతే ఇత్యేతత్ న సమ్భవతి, అవిశేషాత్ - విదుషః ఏవ ఇతి విశేష అభావాత్ కిమితి అవిదుషో న స్యాత్. విదుషః తు ఆప్రయాణాత్ ఉపాసనా అనువృత్తి దర్శనాత్ అర్థ స్వభావాత్ విదుషః ఏవ ఇతి అభిప్రాయః.

432. స్తుతయే అనుమతిః వా.

వా శబ్దో అవధారణే. "ఈశావాస్యమిదం సర్వమ్" ఇతి విద్యా ప్రకరణాత్ విద్యా స్తుతయే కర్మానుమతిః ఏవ. విద్యా మాహాత్మ్యాత్ సర్వదా కర్మాణి కుర్వన్ అపి తైః న లిప్యతే ఇతి హి (ఇతీహ)స్తుతా భవతి విద్యా. వాక్య శేషే చ "న కర్మలిప్యతే నరః" ఇతి శ్రూయతే.

433. కామ కారేణ చ ఏకే.

ఏకే శాఖినః కామ కారేణ చ విద్యా నిష్ఠస్య గార్హస్థ్య త్యాగమ్ అధీయతే. "కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నో అయమాత్మా అయం లోకః" ఇతి గార్హస్థ్య కర్మ త్యాగం బ్రువత్ వాక్యం విద్యా ప్రధానమ్ ఇతి దర్శయతి.

434. ఉపమర్దం చ.

విద్యయా సర్వ కర్మ ఉపమర్దం చ అధీయతే "క్షీయన్తే చ అస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే" ఇతి. తత్ విద్యాయాః కర్మాఙ్గత్వే న సఙ్గచ్ఛతే.

435. ఊర్ధ్వ రేతస్సు చ శబ్దే హి.

ఊర్ధ్వ రేతస్సు ఆశ్రమేషు బ్రహ్మ విద్యా దర్శనాత్ తేషు చ అగ్నిహోత్రాది కర్మ అభావాత్ న విద్యా కర్మాఙ్గమ్. తే చ అత్ర

ఆశ్రమాః సన్త్యేవ, యతో వైదికే శబ్దే తే అపి దృశ్యన్తే "త్రయో ధర్మ స్కన్ధా యజ్ఞో అధ్యయనం దానమ్" ఇతి. "యేచేమే అరణ్యే శ్రద్ధా తపః" ఇతి ఉపాసతే. "ఏతమేవ ప్రవ్రాజినో లోకమ్ ఇచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తి" ఇత్యాదౌ. యావజ్జీవమ్ అగ్ని హోత్రమ్ ఇత్యాదికా తు శ్రుతిః అవిరక్త విషయా.

436. పరామర్శం జైమినిః అచోదనాత్ చ అపవదతి హి.

"త్రయో ధర్మ స్కన్ధాః" ఇత్యాదిషు తేషామ్ ఆశ్రమాణామ్ అచోదనాత్ - అవిధానాత్, ఉపాసనా స్తుత్యర్థం పరామర్శం - అనువాదం, జైమినిః ఆచార్యో మన్యతే. అపి చ అపవదతి హి శ్రుతిః ఆశ్రమాన్తరం "వీరహా వా ఏష దేవానాం యో అగ్నిమ్ ఉద్వాసయతే" ఇత్యాదికా. అతః తే న సన్తి ఏవ.

437. అనుష్ఠేయం బాదరాయణః సామ్య శ్రుతేః.

గృహస్థ ఆశ్రమవత్ ఆశ్రమాన్తరమ్ అపి అనుష్ఠేయం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే. కుతః? తస్యాపి తత్ సామ్య శ్రుతేః. "త్రయో ధర్మ స్కన్ధాః" ఇత్యేవమాదౌ హి సర్వేషామ్ ఆశ్రమాణామ్ ఏకరూపం సఙ్కీర్తనమ్.

438. విధిః వా ధారణవత్.

వా శబ్దో అవధారణే. సర్వేషామ్ ఆశ్రమాణాం విధిరేవ

అయమ్. ధారణవత్ - యథా. "అధస్తాత్ సమిధం ధారయన్ అనుద్రవేత్", "ఉపరి హి దేవేభ్యో ధారయతి" ఇతి అనువాద సరూపే అపి ఉపరిధారణస్య అప్రాప్తత్వేన విధిః ఆశ్రీయతే. ఏవమ్ ఇహ ఆశ్రమాణామ్ అపి. అతః ఊర్ధ్వరేతస్స్వపి విద్యా దర్శనాత్ విద్యాతః పురుషార్థః ఇతి.

439, 440. స్తుతిమాత్రమ్ ఉపాదానాత్ ఇతిచేత్, న, అపూర్వత్వాత్, భావశబ్దాత్ చ.

"ఓమిత్యేతత్ అక్షరమ్ ఉద్గీథమ్ ఉపాసీత", "స ఏష రసానాం రసతమః పరమః పరార్థ్యో అష్టమో యత్ ఉద్గీథః" ఇతి ఏతత్ జాతీయకే కిం కర్మాఙ్గ ఆశ్రయాణాం దృష్టి విశేషాణాం విధిః ఆస్థేయః? ఉత ఉద్గీథాది స్తుతి మాత్రమ్? ఇతి సంశయః.

విధిత్వే సిద్ధే హి గోదోహనాదివత్ భవతి. విధిత్వమ్ ఏవ న సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః. "ఇయమేవ జుహూః స్వర్గోలోక ఆహవనీయః" ఇతివత్ కర్మాఙ్గభూత ఉద్గీథాది సమ్బన్ధితయా ఉపాదానాత్ రసతమత్వాదేః తత్ స్తుతి మాత్రత్వమ్ ఏవ. న రసతమత్వాది దృష్టి విధిః.

రాద్ధాన్తస్తు - జుహ్వాది విధివత్ ఉద్గీథాది విధేః అత్ర అసన్నిధానాత్ రసతమత్వాదేః అప్రాప్తత్వాత్ చ. "ఉపాసీత" ఇతి విధి ప్రత్యయేన చ న స్తుతి మాత్రమ్, తత్ దృష్టి విధిః ఏవ.

సూత్రద్వయం వ్యాఖ్యాతమ్.

441, 442. పారిప్లవార్థాః ఇతిచేత్, న, విశేషితత్వాత్, తథా చ ఏక వాక్య ఉపబన్ధాత్.

"ప్రతర్దనో హ వై దైవోదాసిః" ఇత్యాదయో వేదాన్తేషు ఆఖ్యాన విశేషాః కిం పారిప్లవ ప్రయోగార్థాః? ఉత తత్ర తత్ర విద్యావిశేష ప్రతిపాదనార్థాః? ఇతి సంశయః.

"ఆఖ్యానాని శంసన్తి" ఇతి పారిప్లవే వినియోగాత్ తదర్థాః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - "ఆఖ్యానాని శంసన్తి" ఇతి ఉక్త్వా, "మనుః వైవస్వతో రాజా" ఇతి మన్వాది ఆఖ్యానే వినియోగస్య విశేషితత్వాత్, "తం మామాయుః అమృతమ్ ఇతి ఉపాస్స్వ", "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః" ఇత్యాది విధినా ఏక వాక్యత్వాత్ చ, "సో అరోదీత్" ఇత్యాదివత్ విద్యా విధ్యర్థా ఏవ. సూత్ర ద్వయం వ్యాఖ్యాతమ్.

443. అత ఏవ చ అగ్నీన్ధనాది అనపేక్షా.

ఊర్ధ్వరేతస్సు ఆశ్రమేషు బ్రహ్మ విద్యా సమ్భవతి? న? ఇతి సంశయః.

యజ్ఞాది అభావాత్ తేషాం తత్ అఙ్గికా విద్యా న సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - "యదిచ్ఛన్తో బ్రహ్మ చర్యం చరన్తి", "ఏతమేవ ప్రవ్రాజినో లోకమిచ్ఛన్తః ప్రవ్రజన్తి" ఇత్యాది శ్రుతేః తేషాం విద్యావత్త్వ అవగమాత్ తేషు అగ్నిహోత్రాది అనపేక్షా విద్యా ఇతి నిశ్చీయతే.

సూత్రార్థస్తు - అత ఏవ - విద్యావత్త్వ శ్రుతేః ఏవ ఆధానాది అనపేక్షా తేషు విద్యా. అగ్నీన్ధనం హి - అగ్ని ఆధానమ్.

444. సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాది శ్రుతేః, అశ్వవత్.

కర్మవత్సు గృహస్థేషు కిం యజ్ఞాది కర్మాపేక్షా విద్యా? ఉత తత్రాపి కేవలః ఏవ? ఇతి సంశయః.

ఊర్ధ్వరేతస్సు యజ్ఞాది అనపేక్షా ఏవ అమృతత్వం సాధయతి చేత్, కర్మ నిరపేక్షాయాః విద్యాయాః ఏవ సాధనత్వమ్ అభ్యుపగమనీయమ్. తథా సతి గృహస్థేషు అపి తత్ నిరపేక్షా ఏవ సాధయితుం సమర్థా ఇతి పూర్వః పక్షః. న హి స్వర్గాది సాధన భూతమ్ అగ్నిహోత్రాది కర్మ పురుష భేదేన నానావిధ అఙ్గకం దృష్టమ్. "వివిదిషన్తి" ఇతి శబ్దః అపి వేదన ఇచ్ఛాయాం కర్మాణి వినియుఙ్క్తే, న విద్యాయామ్.

రాద్ధాన్తస్తు - కర్మవత్సు గృహస్థేషు యజ్ఞాది సర్వ కర్మాపేక్షా విద్యా. కుతః? యజ్ఞాది శ్రుతేః - "తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన" ఇతి హి యజ్ఞాదయః విద్యాఙ్గత్వేన

వినియుజ్యన్తే. అతః గృహస్థేషు కర్మాపేక్షా విద్యా. ఇచ్ఛాయాః ఇష్యమాణ ప్రధానత్వాత్. “వివిదిషన్తి” ఇతి ఇష్యమాణం జ్ఞానమ్ ఏవ ఇతి అవగమ్యతే. యథా గమన సాధన భూతః అశ్వః స్వపరికరబన్ధ రూప పరికర్మ అపేక్షః ఏవం మోక్షసాధన భూతా విద్యా అపి నిత్య నైమిత్తిక పరికర్మ అపేక్షా. ఊర్ధ్వరేతస్సు చ స్వాశ్రమ విహితం కర్మ ఏవ పరికర్మ భవతి ఇతి తేష్వపి విద్యా సమ్బన్ధః శాస్త్రాత్ అవగమ్యతే. శాస్త్రైక సమధిగమ్యే హి యథా శాస్త్రమ్ అభ్యుపగమనీయమ్. సూత్రమ్ అపి వ్యాఖ్యాతమ్.

445. శమదమాది ఉపేతః స్యాత్. తథా అపి తు, తత్ విధేః తదఙ్గతయా, తేషామ్ అపి అవశ్య అనుష్ఠేయత్వాత్.

కిం విద్యా నిర్వృత్తయే గృహస్థైః శమదమాదయః ఉపాదేయాః? ఉత న? ఇతి సంశయః.

గృహస్థానామ్ ఆన్తర బాహ్య కరణ వ్యాపార రూప కర్మాఙ్గకత్వాత్ విద్యాయాః తత్ విపరీత రూప శమదమాది ఉపాదాన అసామర్థ్యాత్ ఊర్ధ్వరేతస్సు కర్మ రహితేషు శమాది వినియోగః భవిష్యతి, యథా యజ్ఞాది వినియోగః కర్మవత్సు గృహస్థేషు. తస్మాత్ అనుపాదేయాః శమాదయః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - “తస్మాత్ ఏవం విత్ శాన్తోదాన్త ఉపరతః తితిక్షుః సమాహితో భూత్వా ఆత్మని ఏవ ఆత్మానం పశ్యేత్” ఇతి సామాన్యేన

విద్యాఙ్గతయా వినియోగాత్ గృహస్థైః అపి ఉపాదేయాః. న చ కర్మవతాం తేషాం శమాది ఉపాదాన అసామర్థ్యమ్, భిన్న విషయత్వాత్ శమాదేః. విహితేషు హి కర్మసు కరణ వ్యాపారః, అవిహితేషు ప్రయోజన శూన్యేషు చ శమదమాదయః. అతః శమాది వినియోగో యజ్ఞాది వినియోగవత్ న సఙ్కోచమ్ అర్హతి ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - యద్యపి గృహస్థః యజ్ఞాది కర్మసు వినియుక్తః, తథా అపి తు శమదమాది ఉపేతః స్యాత్. కుతః? ''శాన్తోదాన్తః'' ఇత్యాదినా తద్విధేః. తదఙ్గతయా - విద్యాఙ్గతయా విద్యా నిష్పత్తయే తేషామ్ అవశ్య అనుష్ఠేయత్వాత్ చ. ఏకాగ్రతా నిష్పాద్యత్వాత్ శమదమాదిభిః ఏవ విద్యా నిష్పత్తిః ఇత్యర్థః. యజ్ఞాది కర్మాణి అపి పాప నిబర్హణ ద్వారేణ ఏకాగ్రతామ్ ఆపాదయన్తి ఇతి అభిప్రాయః.

446. సర్వ అన్న అనుమతిశ్చ ప్రాణాత్యయే తత్ దర్శనాత్.

వాజినాం ఛన్దోగానాం చ ప్రాణ విద్యాయాం ''న హ వా ఏవం విది కిఞ్చనానన్నం భవతి'' ఇతి సర్వాన్న అనుమతిః సఙ్కీర్త్యతే. కిం ప్రాణ విదః సర్వాన్న అనుమతిః సర్వదా? ఉత ప్రాణాత్యయ ఆపత్తౌ ఏవ? ఇతి సంశయః.

అవిశేషాత్ సర్వదా ఇతి పూర్వః పక్షః.

అతిశయిత శక్తేః బ్రహ్మవిదః అపి ఉచ్ఛిష్ట పరిగ్రహణ

భక్షణయోః ప్రాణాత్యయ ఆపత్తౌ ఏవ దర్శనాత్ అల్పశక్తేః ప్రాణవిదః కిం పునః, ఇతి ప్రాణాత్యయ ఆపత్తౌ ఏవ ఇతి రాద్ధాన్తః.

సూత్రార్థస్తు - చ శబ్దో అవధారణే. ప్రాణ విదః సర్వాన్న అనుమతిః ప్రాణాత్యయే ఏవ. కుతః? తద్దర్శనాత్ - అతిశయిత శక్తేః బ్రహ్మవిదః ప్రాణాత్యయే ఏవ సర్వాన్న అనుమతి దర్శనాత్.

447. అబాధాత్ చ.

"ఆహార శుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః" ఇతి ఆహార శుద్ధి విధేః అబాధాత్ చ ప్రాణాత్యయే ఏవ.

448. అపి స్మర్యతే.

"ప్రాణ సంశయమ్ ఆపన్నో యో అన్నమత్తి యతస్తతః, లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్రమ్ ఇవ అమ్భసా" ఇతి ప్రాణ సంశయే ఏవ సర్వాన్న అనుమతిః స్మర్యతే చ.

449. శబ్దశ్చ అతో అకామకారే.

యతః సర్వాన్న అనుమతిః ప్రాణాత్యయే, అతో అకామకారే శబ్దశ్చ. కామకారస్య ప్రతిషేధక శబ్దశ్చ ఉపపద్యతే ఇత్యర్థః. అస్తి హి కఠానాం కామ కారస్య ప్రతిషేధకః శబ్దః, "తస్మాత్ బ్రాహ్మణః సురాం న పిబతి పాప్మనా నోత్సృజా" ఇతి. పాప్మనా సంస్పృష్టః న భవాని ఇతి మత్వా సురాం న పిబతి ఇత్యర్థః.

450. విహితత్వాత్ చ ఆశ్రమ కర్మాపి.

కిం యజ్ఞాదయః విద్యాఙ్గభూతాః కేవల ఆశ్రమస్య అపి అఙ్గభూతాః? ఉత న? ఇతి సంశయః.

కేవల ఆశ్రమస్య అపి అఙ్గత్వే నిత్యానిత్య సంయోగ రూప విరోధః ప్రసజ్యతే ఇతి న అఙ్గభూతాః, కేవల ఆశ్రమస్య ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - యద్యే(ద్వై)కేనైవ వినియోగేన ఉభయ అఙ్గత్వమ్ ఇష్యతే, తదా నిత్యానిత్య సంయోగ విరోధః. ఇహ తు, ''యావత్ జీవమ్ అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్'', ''తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన'' ఇతి వినియోగ పృథక్త్వేన విరోధః పరిహ్రియతే, యథా అగ్నిహోత్రాదీనామ్ ఏవ కర్మణామ్. జీవనాధికార కామనామ్ అధికారయోః ఇవ అధికార భేదస్య అస్ఫుటత్వాత్ తత్ స్ఫుటీకరణాయ పునః ఇహ చిన్త్యతే.

సూత్రార్థస్తు - ''యావత్ జీవమ్ అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్'' ఇత్యాదినా కేవల గృహస్థ ఆశ్రమిణః జీవన నిమిత్తతయా విహితత్వాత్ ఏవ యజ్ఞాది కేవలాశ్రమ కర్మాపి.

451. సహకారిత్వే న చ.

''తమేవం వేదాను వచనేన'' ఇత్యాదినా విద్యా సాధనత్వేన విహితత్వాత్ చ విద్యా సహకారిత్వేన చ అనుష్ఠేయం యజ్ఞాదికర్మ.

వినియోగ పృథక్త్వేన విరోధః పరి హ్రియతే ఇతి అభిప్రాయః.

452.   సర్వథా అపి త ఏవ ఉభయ లిఙ్గాత్.

సర్వథా అపి -ఉభయత్ర వినియోగే అపి తే ఏవ యజ్ఞాదయః. కుతః? ఉభయ లిఙ్గాత్ - ఉభయత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాఖ్య లిఙ్గాత్.

453.   అనభిభవం చ దర్శయతి.

"ధర్మేణ పాపమపనుదతి" ఇత్యాదిభిః చ యజ్ఞాది ధర్మాన్ నిర్దిశ్య తైః విద్యాయాః అనభిభవం - పాపకర్మభిః ఉత్పత్తి ప్రతిబన్ధ అభావం, దర్శయతి.   అతః ఉభయత్ర వినియోగాత్ కేవల ఆశ్రమిణాం ముముక్షూణాం చ అనుష్ఠేయాః యజ్ఞాదయః.

454.   అన్తరా చ అపి తు తత్ దృష్టేః.

విధురాదీనామ్ అనాశ్రమిణాం బ్రహ్మ విద్యాయామ్ అధికారః అస్తి? న? ఇతి సంశయః.

ఆశ్రమ ధర్మ ఇతి కర్తవ్యతాకత్వాత్ విద్యాయాః తదభావాత్ తేషామ్ అనధికారః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ఊర్ధ్వరేతస్సు ఇవ రైక్వాదిషు అనాశ్రమిషు విద్యా నిష్ఠత్వ దర్శనాత్ ఆశ్రమ అనియతైః జప ఉపవాస దానాదిభిః ఏవ తేషాం విద్యానుగ్రహః భవతి ఇతి అస్త్యేవ అధికారః.

సూత్రార్థస్తు - తు శబ్దాత్ పక్షో వ్యావృత్తః. చ శబ్దో అవధారణే. అన్తరా అపి ఆశ్రమానన్తర అవర్తమానానామ్ అనాశ్రమిణామ్ అపి అధికారః అస్త్యేవ. కుతః? తద్దృష్టేః - రైక్వాదిషు విద్యా నిష్ఠత్వ దృష్టేః.

455. అపి స్మర్యతే.

అపి చ, అనాశ్రమిణామ్ అపి జపాదిభిః ఏవ విద్యానుగ్రహః స్మర్యతే, ''జప్యేన అపి చ సంసిధ్యేత్ బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః'' ఇత్యాదినా.

456. విశేష అనుగ్రహశ్చ.

ఆశ్రమ అనియత ధర్మ విశేషేణ విద్యానుగ్రహః శ్రూయతే చ. ''తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయా చ ఆత్మానమ్ అన్విచ్ఛేత్'' ఇతి.

457. అతః తు ఇతరత్ జ్యాయో లిఙ్గాత్ చ.

అతః - అనాశ్రమిత్వాత్, ఇతరత్ - ఆశ్రమిత్వం జ్యాయః, ధర్మభూయస్త్వాత్. లిఙ్గాత్ చ - స్మృతేః చ ఇత్యర్థః. ''అనాశ్రమీ న తిష్ఠేత్తు దినమేకమపి ద్విజః'' ఇతి హి స్మర్యతే. తస్మాత్ అనాశ్రమిత్వేన విద్యా నిష్ఠత్వమ్ ఆపత్ విషయమ్ ఇత్యభిప్రాయః.

458. తత్ భూతస్య తు న అతద్భావః జైమినేః అపి, నియమాత్ తత్ రూప అభావేభ్యః.

నైష్ఠిక వైఖానస పరివ్రాజకానాం స్వాశ్రమేభ్యః ప్రచ్యుతానామ్

అపి విద్యాధికారో అస్తి? న? ఇతి సంశయః.

విధురాదివత్ జపాదిభిః అనుగ్రహ సమ్భవాత్ అస్త్యేవ అధికారః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - నైష్ఠికాదీనాం స్వాశ్రమ భ్రష్టానాం ప్రాయశ్చిత్త అభావ స్మరణాత్ శిష్ట బహిష్కృతత్వాత్ చ తేషామ్ అనధికారః ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - తత్ భూతస్య తు న అతత్ భావః - నైష్ఠికాది భూతస్య అతథాభావో న సమ్భవతి. కుతః? తద్రూప అభావేభ్యః శాస్త్రైః నియమాత్. తత్ రూప అభావాః - నైష్ఠికాది ఆశ్రమ ధర్మ అభావాః. తేభ్యో నియచ్ఛన్తి హి శాస్త్రాణి. "బ్రహ్మచారీ ఆచార్యకులవాసీ తృతీయో అత్యన్తమ్ ఆత్మానమ్ ఆచార్యకులే అవసాదయన్" ఇతి నైష్ఠికస్య తత్రైవ నియమః. "అరణ్యమియాత్ తతో న పునరేయాత్" ఇతి చ వైఖానసస్య. "సన్న్యస్య అగ్నిం న పునరావర్తయేత్" ఇతి చ పరివ్రాజకస్య. అతః ఏవ తేషామ్ అనాశ్రమిత్వేన అవస్థాన అభావాత్ విద్యాధికారః న సమ్భవతి. జైమినేః అపి అవిగీతః అయమ్.

459. న చ ఆధికారికమపి పతన అనుమానాత్ తత్ అయోగాత్.

ఆధికారికమ్ - అధికార లక్షణ ఉక్తమ్ "అవకీర్ణి పశుశ్చ తద్వత్" ఇత్యేతత్ ప్రాయశ్చిత్తం నైష్ఠికస్య న సమ్భవతి. కుతః? పతనానుమానాత్ నైష్ఠికస్య తత్అయోగాత్. తస్య హి పతనం స్మర్యతే

ప్రాయశ్చిత్త అభావ వచనేన "ఆరూఢో నైష్ఠికం ధర్మం యస్తు ప్రచ్యవతే ద్విజః, ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామి యేన శుధ్యేత్ స ఆత్మహా"ఇతి. అతః ఉపకుర్వాణ బ్రహ్మచారి విషయమ్ ఆధికారికమ్.

460. ఉపపూర్వమ్ అపి ఇతి ఏకే భావమ్, అశనవత్ తత్ ఉక్తమ్.

ఏకే ప్రాయశ్చిత్త భావమ్ అపి మన్యన్తే. యతః ఉపపూర్వమ్-ఉపపాతకమ్ ఇదమ్. అశనవత్ - మధు అశనాది నిషేధ తత్ ప్రాయశ్చిత్తవత్ భవతి ఇత్యర్థః. అతః ఉప కుర్వాణస్య బ్రహ్మచారిణః ఉక్తమ్ ఆధికారికమ్ అస్యాపి భవతి ఇతి. తదుక్తం స్మృతికారైః "ఉత్తరేషాం చ ఏతత్ అవిరోధి" ఇతి. ఉపకుర్వాణే బ్రహ్మచారిణి ఉక్తః ధర్మః ఉత్తరేషాం చ ఆశ్రమిణాం స్వాశ్రమ అవిరోధీ భవత్యేవ ఇత్యర్థః.

461. బహిః తు ఉభయధా అపి స్మృతేః, ఆచారాత్ చ.

ఉభయధా అపి - ఉపపాతకత్వే మహా పాతకత్వే అపి నైష్ఠికాత్ ప్రచ్యుతః బహిర్భూతః కర్మాధికారాత్, "ప్రాయశ్చిత్తం న పశ్యామి" ఇతి స్మృతేః. ఆచారాత్ చ, వర్జయన్తి హి ఏనం శిష్టాః విద్యా ఉపదేశాదౌ. యద్యపి కల్మష నిబర్హణాయ కైశ్చిత్ ప్రాయశ్చిత్తమ్ ఉచ్యతే, తథా అపి కర్మాధికార ఆపాదినీ శుద్ధిః తేషాం న సమ్భవతి ఇతి అభిప్రాయః.

462. స్వామినః ఫలశ్రుతేః ఇతి ఆత్రేయః.

ఉద్గీథాది ఉపాసనం కిం యజమానేన అనుష్ఠేయమ్?

ఉత ఋత్విజా? ఇతి సంశయః. "యదేవ విద్యయా కరోతి... తదేవ వీర్యవత్తరమ్" ఇతి క్రతు వీర్యవత్తరత్వ ఫలం యజమానస్య ఇతి దహర ఉపాసనాదివత్ యజమానేన అనుష్ఠేయమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః.

కర్మాఙ్గ ఆశ్రయత్వాత్ అస్య ఉపాసనస్య,కర్మణశ్చ ఆర్త్విజ్యత్వేన, ఏతత్ అపి ఋత్విజా అనుష్ఠేయం గోదోహనాదివత్ ఇతి రాద్ధాన్తః.

సూత్రార్థస్తు - స్వామినః - యజమానస్య ఉద్గీథాది ఉపాసనే కర్తృత్వమ్. కుతః? తస్య ఏవ ఫలశ్రుతేః ఇతి ఆత్రేయః మన్యతే.

463. ఆర్త్విజ్యమితి ఔడులోమిః తస్మై హి పరిక్రియతే.

క్రత్వఙ్గ ఆశ్రయత్వేన క్రతు అధికృతస్య ఏవ అస్మిన్ ఉపాసనే అధికారాత్ క్రతోశ్చ ఆర్త్విజ్యత్వేన ఏతత్ అపి ఆర్త్విజ్యమ్ ఇతి ఔడులోమిః ఆచార్యో మన్యతే. యజమాన ఫలసాధనత్వే అపి క్రతోః తత్అనుష్ఠానాయ హి ఋత్విక్ పరిక్రియతే.

464. సహకారి అన్తరవిధిః పక్షేణ తృతీయం తద్వతో విధ్యాదివత్.

"తస్మాత్ బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్ బాల్యం చ పాణ్డిత్యం చ నిర్విద్య అథ మునిః" ఇత్యత్ర మౌనం విద్యాఙ్గతయా విధీయతే? ఉత అనూద్యతే? ఇతి సంశయః.

మౌనస్య మనన రూపత్వాత్ "శ్రోతవ్యో మన్తవ్యః" ఇతి చ ప్రాప్తత్వేన అనూద్యతే ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ముని శబ్దస్య ప్రకృష్ట మననశీలే ప్రసిద్ధేః ప్రకృష్ట మననమ్ ఉపాస్య విషయాభ్యాస రూపం విద్యా నిష్పత్తయే విధీయతే ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - తద్వతః - విద్యావతః సహకారి అన్తరం - మౌనం విధిః, విధీయతే ఇతి విధిః, ఇతి మౌనం విధిః ఇత్యుక్తమ్. విధ్యాదివత్, అత్రాపి విధీయతే ఇతి విధిః యజ్ఞదాన ప్రభృతి ఆశ్రమ ధర్మః. ఆది శబ్దాత్ శ్రవణ మననే గృహ్యేతే. ఆశ్రమ ధర్మవత్ శ్రవణ మననవత్ చ పాణ్డిత్య బాల్యయోః తృతీయమ్ ఇదం సహకారి అన్తరం మౌనమ్ అపూర్వం విధీయతే. కుతః? ఇత్యత ఆహ. "పక్షేణ" ఇతి. ముని శబ్దస్య ప్రకృష్ట మనన యుక్తే పక్షేణ ప్రసిద్ధేః ఇత్యర్థః.

465. కృత్స్నభావాత్ తు గృహిణా ఉపసంహారః.

సర్వ ఆశ్రమిణాం విద్యావత్త్వే అపి ఛాన్దోగ్యే "స ఖల్వేవం వర్తయన్ యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమ్ అభిసమ్పద్యతే" ఇతి గృహస్థ ధర్మేణ ఉపసంహారః సర్వ ఆశ్రమ ధర్మ ప్రదర్శనార్థః. కుతః? కృత్స్న భావాత్ - కృత్స్నేషు భావాత్, కృత్స్నేషు ఆశ్రమే(మి)షు విద్యాయాః సద్భావాత్ ఇత్యర్థః.

466. మౌనవత్ ఇతరేషామ్ అపి ఉపదేశాత్.

"అథ మునిః" ఇత్యస్మిన్ వాక్యే "అథ భిక్షా చర్యం చరతి" ఇతి పారివ్రాజ్య ఏకాన్త ధర్మేణ ఉపసంహారః అపి సర్వాశ్రమ ధర్మ ప్రదర్శనార్థః భిక్షాచర్య మౌనాదివత్ ఇతరేషామ్ ఆశ్రమ ధర్మాణాం యజ్ఞాదీనామ్ అపి ఉపదేశాత్.

467. అనావిష్కుర్వన్ అన్వయాత్.

"తస్మాత్ బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్ బాల్యం చ పాణ్డిత్యం చ నిర్విద్య అథ మునిః" ఇత్యత్ర కిం బాలస్య కర్మ కామచారాదికం సర్వం విదుషః ఉపాదేయమ్? ఉత విద్యా మాహాత్మ్య అనావిష్కారః? ఇతి సంశయః.

"బాల్యేన తిష్ఠాసేత్" ఇతి అవిశేష విధానాత్ కామచారాదికం సర్వమ్ అపి ఉపాదేయమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః, విదుషః విశేష విధానాత్ విద్యా మాహాత్మ్యాత్ చ నిషేధ శాస్త్రాణి బాధితాని భవేయుః ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - పాణ్డిత్య ప్రయుక్త స్వమాహాత్మ్య అనావిష్కారః ఏవ విద్యాన్వయ యోగ్యతయా ఉపాదేయః, ఇతరస్య కామచారాదేః, "నావిరతో దుశ్చరితాత్" ఇత్యాది శాస్త్రాత్ విద్యోత్పత్తి విరోధిత్వ అవగమాత్. అతో యథా బాలః స్వాభిజనాది

అనావిష్కుర్వన్ వర్తతే, తథా విద్వాన్ వర్తతే ఇతి ఏతత్ ఏవ యుక్తమ్. సూత్రమ్ అపి వ్యాఖ్యాతమ్.

468. ఐహికమ్ అప్రస్తుత ప్రతిబన్ధే తత్ దర్శనాత్.

మోక్షాతిరిక్త అభ్యుదయ ఫలమ్ ఉపాసనం కిం స్వసాధన భూత పుణ్య కర్మ అనన్తరమ్ ఏవ ఉత్పద్యతే? ఉత అనన్తరమ్ అన్యథా వా ఇతి అనియమః? ఇతి సంశయః.

సాధన నిర్వృత్తౌ విలమ్బ హేతు అభావాత్ అనన్తరమ్ ఏవ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - అప్రస్తుతే ప్రబల కర్మాన్తర ప్రతిబన్ధే సతి అనన్తరం, ప్రస్తుతే తత్ ఉత్తర కాలమ్ ఇతి అనియమః. దృశ్యతే హి ప్రబల కర్మాన్తరేణ ఫల ప్రతిబన్ధః- "యదేవ విద్యయా కరోతి... తదేవ వీర్యవత్తరమ్" ఇతి, ఉద్గీథ ఉపాసనస్య క్రతోః కర్మాన్తరేణ ఫల అప్రతిబన్ధః ఫలమ్ ఇతి, "పృథక్ హి అప్రతిబన్ధః ఫలమ్" ఇతి అభ్యుపగమాత్. సూత్రమ్ అపి వ్యాఖ్యాతమ్. ఐహికమ్ - అభ్యుదయ ఫలమ్ ఇత్యర్థః.

469. ఏవం ముక్తిఫల అనియమః తదవస్థా అవధృతేః తదవస్థా అవధృతేః.

కిం ముక్తిఫలాని ఉపాసనాని స్వసాధన భూత అతిశయిత

పుణ్య కర్మ అనన్తరమ్ ఉత్పద్యన్తే? ఉత పూర్వవత్ అనియమః? ఇతి సంశయః.

ముక్తి ఫల ఉపాసన సాధన భూత కర్మణాం సర్వ కర్మభ్యః బలవత్తరత్వేన ప్రతిబన్ధ అభావాత్ అనన్తరమ్ ఏవ ఉత్పద్యతే ఇతి పూర్వః పక్షః.

తత్రాపి బ్రహ్మవిత్ అపచారస్య తతో అపి బలవత్తరత్వేన ప్రతిబన్ధ సమ్భవాత్ అనియమః ఏవ ఇతి రాద్ధాన్తః.

సూత్రార్థస్తు - ముక్తి ఫలానామ్ అపి ఏవమ్ అనియమః. కుతః? తత్ అవస్థావధృతేః - ప్రతిబన్ధ అభావే సతి ఫలావధృతేః. ద్విరుక్తిః అధ్యాయ పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

తృతీయస్య అధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

సమాప్తశ్చాధ్యాయః.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీ వేదాన్త దీపః

చతుర్థాధ్యాయే ప్రథమః పాదః.

470. ఆవృత్తిః అసకృత్ ఉపదేశాత్.

"బ్రహ్మ విదాప్నోతి పరమ్", "తమేవం విద్వాన్ అమృత ఇహ భవతి" ఇత్యాది వేదాన్త విహితం వేదనం కిం సకృత్ కృతమేవ శాస్త్రార్థః? ఉత అసకృత్ ఆవృత్తమ్? ఇతి సంశయః.

సకృత్ కృతమేవ ఇతి పూర్వః పక్షః, "స యో హ వై తత్పరమం బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి" ఇత్యాదౌ వేదనస్య ఏవ ముక్తి ఉపాయత్వ ప్రతిపాదనాత్, సకృత్ కృతే అపి వేదనే శాస్త్రార్థ నిర్వృత్తేః, తస్య అసకృత్ ఆవృత్తౌ ప్రమాణ అభావాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - "యస్తత్ వేద యత్ స వేద స మయైతదుక్తః" ఇతి ఉప్రకమ్య, "అను మ ఏతాం భగవో దేవతాం శాధి యాం దేవతామ్ ఉపాస్సే" ఇతి ఏకస్మిన్ వాక్యే విది ఉపాస్యోః వ్యతికరేణ ప్రయోగ దర్శనాత్, సమానార్థేషు "బ్రహ్మ విదాప్నోతి పరమ్", "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యః మన్తవ్యః నిదిధ్యాసితవ్యః" ఇత్యాదిషు ధ్యాన విద్యోః వ్యతికర దర్శనాత్ చ ధ్యాన ఉపాసనాది శబ్ద వాచ్యమ్ అసకృత్ ఆవృత్తం స్మృతి సన్తానరూపం వేదనమ్ ఏవ

శాస్త్రార్థః ఇతి నిశ్చీయతే.

సూత్రార్థస్తు - ఆవృత్తిః అసకృత్- బ్రహ్మ ప్రాప్తి సాధనం వేదనమ్ అసకృత్ ఆవృత్తమ్ ఏవ శాస్త్రార్థః. వేదనం ధ్యాన శబ్ద వాచ్యమ్ ఇత్యర్థః. కుతః? ఉపదేశాత్ - "ఓమిత్యేవ ధ్యాయథ ఆత్మానమ్", "నిచాయ్య తం మృత్యు ముఖాత్ ప్రముచ్యతే", "ఆత్మానమ్ ఏవ లోకమ్ ఉపాసీత", "ఆత్మావా అరే ద్రష్టవ్యః" ఇత్యాదినా ఉపాసన ఉపసంహార ఉపదేశాత్. ఉపాసనం చ అవిచ్ఛిన్న స్మృతి సన్తాన రూపమితి పూర్వమేవ ఉక్తమ్.

471. లిఙ్గాత్ చ.

లిఙ్గం - స్మృతిః. స్మర్యతే చ అయమర్థః "మాం ధ్యాయన్త ఉపాసతే, తేషామ్ అహం సముద్ధర్తా మృత్యు సంసార సాగరాత్", "యేత్వక్షరమ్ అనిర్దేశ్యమ్ అవ్యక్తం పర్యుపాసతే", "తద్రూప ప్రత్యయే చ ఏకా సన్తతిశ్చ అన్య నిస్పృహా, తత్ ధ్యానం ప్రథమైః షడ్భిః అంగైః నిష్పాద్యతే తథా" ఇతి.

472. ఆత్మేతి తు ఉపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ.

కిమ్ ఉపాస్యం బ్రహ్మ ఉపాసితుః అన్యత్వేన అనుసన్ధేయమ్? ఉత ఆత్మత్వేన? ఇతి సంశయః.

"అధికం తు భేద నిర్దేశాత్", "అధిక ఉపదేశాత్" ఇత్యాదిషు

ఉపాసితుః ఉపాస్యస్య అర్థాన్తరత్వేన ఏవ ఉపపాదనాత్ యథావస్థితస్య ఏవ ఉపాస్యత్వాత్ చ అన్యత్వేన ఉపాస్యమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - "త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే" ఇతి పూర్వే ఉపాసితారః ఉపాస్యమ్ ఆత్మత్వేన ఉపగచ్ఛన్తి. అతః ఆత్మా ఇతి ఏవ ఉపాస్యమ్. తాన్ ఉపాసితౄన్ ప్రతి అర్థాన్తర భూతస్య అపి బ్రహ్మణః ఉపాసితుః ఆత్మత్వం గ్రాహయన్తి శాస్త్రాణి, "య ఆత్మని తిష్ఠన్ ఆత్మనో అన్తరో యమ్ ఆత్మా న వేద యస్య ఆత్మా శరీరం య ఆత్మానమ్ అన్తరో యమయతి స త ఆత్మా అన్తర్యామి అమృతః" ఇత్యారభ్య ఉపాసితా పరమాత్మనః శరీరమ్, పరమాత్మా చ ఉపాసితుః ఆత్మా ఇతి ప్రతిపాదనేన. తథా "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తత్ జలానితి", "సన్మూలాః సోమ్యేమాః సర్వాః ప్రజాః సదాయతనాః సత్ప్రతిష్ఠాః", "ఐతదాత్మ్యమ్ ఇదం సర్వమ్" ఇతి చ తదాయత్త స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తితా ప్రతిపాదనేన చ. ఏవమ్ ఉపాసితుః స్వాత్మనః అపి ఆత్మత్వాత్ బ్రహ్మణః యథావస్థిత స్వాత్మ శరీరక బ్రహ్మానుసన్ధానే అహమిత్యేవ అనుసన్ధేయమ్. యథా మనుష్యో అహమ్ అస్మీతి స్వశరీరస్య స్వప్రకారతైక స్వభావతయా ప్రకారిణి స్వాత్మని పర్యవసానమ్, తథా స్వాత్మనః అహం ప్రత్యయః అహం శబ్దశ్చ న కేవల స్వాత్మ విషయౌ, పరమాత్మ శరీరతయా తత్ విశేషణత్వేనైవ స్వాత్మనః అవస్థానాత్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్.

473, 474. న ప్రతీకే న హి సః, బ్రహ్మ దృష్టిః ఉత్కర్షాత్.

"మనో బ్రహ్మేతి ఉపాసీత" ఇత్యాదిషు ప్రతీక ఉపాసనేషు అపి ఆత్మత్వేన అనుసన్ధానం కర్తవ్యమ్? ఉత న? ఇతి సంశయః.

"మనో బ్రహ్మ ఇతి ఉపాసీత" ఇతి బ్రహ్మోపాసనత్వ అవిశేషాత్ ఆత్మా ఇతి ఏవ అనుసన్ధానమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః .

రాద్ధాన్తస్తు - న ప్రతీకే ఆత్మత్వ అనుసన్ధానం కార్యమ్. కుతః? న హి మన ఆదిః ఉపాసితుః ఆత్మా. న చ తత్ర బ్రహ్మ ఉపాస్యమ్. బ్రహ్మ దృష్ట్యా మన ఆదిః ఉపాస్యః, అపకృష్టే హి ఉత్కృష్ట దృష్టిః అభ్యుదయాయ భవతి, యథా భృత్యాదౌ రాజదృష్టిః. సూత్రద్వయం వ్యాఖ్యాతమ్.

475. ఆదిత్యాది మతయః చ అఙ్గ ఉపపత్తేః.

"య ఏవాసౌ తపతి తముద్గీథమ్ ఉపాసీత" ఇత్యాదిషు కర్మాఙ్గ ఆశ్రయ ఉపాసనేషు కిమ్ ఉద్గీథాదౌ ఆదిత్య దృష్టిః కార్యా? ఉత ఆదిత్యాదౌ ఉద్గీథాది దృష్టిః? ఇతి సంశయః.

కర్మణః ఫలసాధనతయా ఉత్కర్షాత్, ఆదిత్యాదేః దేవతాత్వేన తద్గుణత్వాత్ చ ఆదిత్యాదౌ ఉద్గీథాది దృష్టిః కార్యా ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - కర్మణః అపి ఫలసాధనత్వమ్ ఆదిత్యాది దేవతారాధన ద్వారేణ ఇతి ఆదిత్యాదేః ఏవ ఉత్కర్షా ఉపపత్తేః ఆదిత్యాది మతయః ఏవ కర్మాఙ్గ ఉద్గీథాదౌ కార్యాః. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతమ్.

476. ఆసీనః సంభవాత్.

కిమ్ ఇదం బ్రహ్మ ఉపాసనం ఆసీనః కుర్యాత్? ఉత ఆసీనః శయానః తిష్ఠన్ గచ్ఛన్ వా, ఇతి అనియమేన? ఇతి సంశయః. విశేష అశ్రవాణాత్ అనియమేన ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ఆసీనస్య ఏవ ఏకాగ్రతా సంభవాత్ ఏకాగ్రతా మూలత్వాత్ చ ఉపాసనస్య, ఆసీనః కుర్యాత్.

సూత్రమ్ అపి వ్యాఖ్యాతమ్.

477. ధ్యానాత్ చ.

"నిదిధ్యాసితవ్యః" ఇతి ఉపాసనస్య ధ్యాన రూపత్వాత్ చ ఏకాగ్ర చిత్తతా అవశ్యమ్ భావినీ. ధ్యానం హి విజాతీయ ప్రత్యయాన్తర అవ్యవహితం తైలధారావత్ అవిచ్ఛిన్న స్మృతి సన్తతి రూపమ్.

478. అచలత్వం చ అపేక్ష్య.

నిశ్చలత్వం చ అపేక్ష్య ధ్యానవాచో యుక్తిః పృథివ్యాదిషు దృశ్యతే "ధ్యాయతీవ పృథివీ ధ్యాయతీవ అన్తరిక్షం ధ్యాయతీవ ద్యౌః" ఇత్యాదికా. అతో ధ్యాయతః పృథివ్యాదివత్ అచలత్వమ్ ఆసీనస్య ఏవ సమ్భవతి.

479. స్మరన్తి చ.

స్మరన్తి చ ఆసీనస్య ఏవ ధ్యానమ్. "ఉపవిశ్య ఆసనే

యుఞ్జ్యాత్ యోగమ్ ఆత్మ విశుద్ధయే'' ఇతి.

480. యత్రైకాగ్రతా తత్ర అవిశేషాత్.

యస్మిన్ దేశే యస్మింశ్చ కాలే మనసః ఏకాగ్రతా, తత్ర దేశే కాలే చ ఉపాసనం కార్యమ్. ''శర్కరాది రహితే మనోనుకూలే శుచౌ దేశే ఇతి ఏతత్ అతిరిక్త విశేష అగ్రహణాత్. యథా దేశకాలయోః ఏకాగ్రతాయాం అవిశేషః, న తథా స్థితి గత్యాదౌ. ఆసీనస్య తు విశేషో అస్తి ఇతి అభిప్రాయః.

481. ఆప్రయాణాత్ తత్రాపి హి దృష్టమ్.

తదిదమ్ అపవర్గ సాధనమ్ ఉపాసనమ్ ఏకస్మిన్ అహని కార్యమ్? ఉత ప్రత్యహమ్ ఆప్రయాణాత్ అనువర్తనీయమ్? ఇతి సంశయః.

ఏకస్మిన్ ఏవ అహని శాస్త్రార్థస్య కృతత్వాత్ తావతా ఏవ పరిసమాపనీయమ్. ''యావత్ ఆయుషమ్'' ఇతి తు వచనం విధి శబ్దస్య అభావాత్ విద్యాయాః ఫలేన ఉపసంహారపరమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ఆప్రయాణాత్ అనువర్తనీయమ్. కుతః? తత్రాపి హి దృష్టం, ''స ఖల్వేవం వర్తయన్ యావత్ ఆయుషం బ్రహ్మలోకమ్ అభిసమ్పద్యతే'' ఇతి. అప్రాప్తత్వేన అనువాదత్వ అసమ్భవాత్ విధిః ఏవ అయమితి.

482. తదధిగమ ఉత్తర పూర్వాఘయోః అశ్లేష వినాశౌ తత్ వ్యపదేశాత్.

విదుషః ఉత్తర పూర్వ అఘయోః అశ్లేష వినాశౌ కిం సమ్భవతః? ఉత న? ఇతి సంశయః.

"నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ కల్ప కోటి శతైః అపి" ఇతి భోగాదేవ కర్మ క్షయ శ్రవణాత్ అశ్లేష వినాశ శ్రుతిః కథంచిత్ విద్యా స్తుతి అర్థతయా నేయా ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ద్వయోః శాస్త్రయోః భిన్న విషయత్వేన విరోధ అభావాత్ సమ్భవతః ఏవ. కర్మణాం ఫలజనన సామర్థ్యం ద్రఢయతి "నాభుక్తం క్షీయతే" ఇతి. "ఏవమేవం విది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే", "ఏవం హాస్య సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్తే" ఇతి చ శ్రుతిః విద్యాయాః తత్ సామర్థ్య నివారణ శక్తి విషయా ఇతి. యథా అప్ తేజసోః శీత జనన తత్ నివారణ శక్తి విషయే ప్రమాణేన విరుధ్యేతే ఇతి. సూత్రమ్ అపి వ్యాఖ్యాతమ్.

483. ఇతరస్య అపి ఏవమ్ అసంశ్లేషః పాతే తు.

కిమ్ అసంశ్లేష వినాశౌ పుణ్య కర్మణోః అపి సమానౌ? ఉత న? ఇతి సంశయః.

పుణ్యకర్మ ఫలస్య సుఖరూపత్వేన విదుషః అనిష్టత్వ అభావాత్ న సమానౌ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ముముక్షోః మోక్ష విరోధిత్వేన అనిష్టత్వ సామ్యాత్ అశ్లేష వినాశౌ సమానౌ ఏవ.

సూత్రార్థస్తు - ఇతరస్య - పుణ్యస్య అపి, అనిష్ట ఫలత్వ సామ్యాత్, ఏవమ్ - అశ్లేష వినాశౌ, విద్యానుగుణస్య తు వృష్టి అన్న ఆరోగ్యాది ఫలస్య శరీర పాతాత్ ఊర్ధ్వమ్ అనిష్టత్వాత్ అశ్లేషః.

484. అనారబ్ధకార్యే ఏవ తు పూర్వే తదవధేః.

విద్యోత్పత్తేః పూర్వకృతయోః పుణ్య పాపయోః అవిశేషేణ వినాశః? ఉత అనారబ్ధ కార్యయోః ఏవ? ఇతి సంశయః.

"సర్వే పాప్మానః ప్రదూయన్తే" ఇతి విశేష అభావాత్ అవిశేషేణ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - "తస్య తావదేవ చిరం యావత్ న విమోక్ష్యే అథ సమ్పత్స్యే" ఇతి ఉత్పన్న విద్యస్య అపి శరీర మోక్ష అవధిత్వ శ్రుతేః, సర్వ వినాశే శరీర స్థితి అనుపపత్తేః చ అనారబ్ధ కార్యయోః ఏవ వినాశః. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతమ్.

485. అగ్నిహోత్రాది తు తత్ కార్యాయైవ తత్ దర్శనాత్.

అగ్నిహోత్రాది ఆశ్రమ ధర్మః కిం విదుషః అనుష్ఠేయః? ఉత న? ఇతి సంశయః

సుకృత దుష్కృతయోః అశ్లేష వినాశ అభిధానాత్ ఆశ్రమ

ధర్మస్య అపి సుకృతత్వ సామ్యేన కార్య అశ్లేషాత్ అననుష్ఠేయః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ఆశ్రమ ధర్మస్య తు విద్యోత్పత్తిః ఏవ కార్యమితి తత్ కార్యాయ ఏవ అనుష్ఠేయః. దృశ్యతే హి ''తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి'' ఇత్యాదినా విద్యోత్పత్తి కార్యత్వమ్. విద్యా చ ఆప్రయాణాత్ అహరహః అభ్యాస ఆధేయ అతిశయ ఉత్పాద్యా ఏవ. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతమ్.

యది అగ్నిహోత్రాది సాధు కృత్యా విద్యా ఉత్పత్త్యర్థా, పూర్వ కృతా చ సాధుకృత్యా అనుభూత ఫలా ప్రారబ్ధ ఫలా చ. ''సుహృదః సాధు కృత్యామ్'' ఇత్యస్య విషయః కః? ఇతి ఆశంక్య ఆహ...........

486. అతో అన్యా అపి హి ఏకేషామ్ ఉభయోః.

అతః - అగ్నిహోత్రాది సాధు కృత్యాయాః అన్యా అపి విద్యా అధిగమాత్ పూర్వోత్తరయోః పుణ్యకర్మణోః ఉభయోః చ కారీర్యాదికా, వృష్టి అన్నాది అర్థతయా విదుషా అనుష్ఠితా, విద్యోత్పత్తేః పూర్వం కృతా, అనాదికాల ప్రవృత్తా చ, ప్రబల కర్మాన్తర ప్రతిబద్ధ ఫలా సాధు కృత్యా అస్తి హి. అతః ఏకేషాం శాఖినాం ''సుహృదః సాధుకృత్యామ్'' ఇతి వచనం తద్విషయమ్. విద్యయా అశ్లేష వినాశ శ్రుతిః చ తద్విషయా.

అనుష్ఠితస్య కర్మణః ప్రబలకర్మ ప్రతిబన్ధ సమ్భవం పూర్వోక్తం స్మారయతి ....

487. యదేవ విద్యయా ఇతి హి.

ఉక్తం హి ఉద్గీథ విద్యాయాః క్రతోః కర్మాన్తర ప్రతిబన్ధ అభావః ఫలమితి. అతః ప్రతిబద్ధ ఫల సాధు కృత్యస్య ఏవ సుహృత్ సఙ్క్రమణమ్.

488. భోగేన తు ఇతరే క్షపయిత్వా అథ సమ్పద్యతే.

ఇతరే - ఆరబ్ధకార్యే పుణ్యపాపే కిం విద్యాయోని శరీర అవసానే ఏవ వినశ్యేతే? ఉత తత్ శరీరావసానే - శరీరాన్తర అవసానే ఏవ ఇతి అనియమః? ఇతి సంశయః.

"యావత్ న విమోక్ష్యే అథ సమ్పత్స్యే" ఇతి సమ్పత్తేః శరీర విమోక్ష విలమ్బ మాత్ర శ్రుతేః తత్ శరీర అవసానే ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ప్రారబ్ధ ఫలయోః కర్మణోః భోగేన ఏవ క్షపయితవ్యత్వ అభిప్రాయేణ "యావత్ న విమోక్ష్యే అథ సమ్పత్స్యే" ఇతి ఉచ్యతే న శరీర మాత్రమ్. కర్మ విషయౌ హి బన్ధమోక్షౌ. అతః ప్రారబ్ధ ఫలే పుణ్య పాపే యావతా శరీరేణ సమాపనీయే, తావతా క్షపయిత్వా అథ సమ్పద్యతే ఇతి అనియమః ఏవ. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతమ్.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

చతుర్థస్య అధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

చతుర్థాధ్యాయే ద్వితీయః పాదః

489. వాఙ్మనసి, దర్శనాత్ శబ్దాత్ చ .

"అస్య సోమ్య పురుషస్య ప్రయతో వాక్ మనసి సమ్పద్యతే మనః ప్రాణే" ఇత్యాదికా ఉత్క్రాన్తి విషయా ఆమ్నాయతే. తత్ర కిం వాగిన్ద్రియం మనసి సమ్పద్యతే? ఉత వాక్ వృత్తి మాత్రమ్? ఇతి సంశయః.

వాచః మనః ప్రకృతిత్వ అభావాత్ స్వరూప లయః తత్ర న సమ్భవతి ఇతి వాక్ వృత్తి మాత్ర అభిప్రాయం ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - అకారణే సంపత్తి అభావస్య వాక్ వృత్తౌ అపి తుల్యత్వ దర్శనాత్, "వాఙ్మనసి" ఇతి వాక్ స్వరూపస్య ఏవ సమ్పత్తిః. శబ్దాత్ చ స్వరూపమ్ ఏవ సమ్పద్యతే. "వాఙ్మనసి సమ్పద్యతే" ఇతి వాక్ స్వరూప సమ్పత్తౌ ఏవ హి శబ్దః, న వృత్తి మాత్ర సమ్పత్తౌ. అకారణే లయ అభావాత్ సమ్పత్తి శబ్దః సంయోగ అభిప్రాయః. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతమ్.

490. అత ఏవ సర్వాణి అను.

యతో వాచో మనసి సంయోగ మాత్రమ్ ఉచ్యతే న తు

లయః, అత ఏవ తదానీం "సర్వాణి ఇన్ద్రియాణి వాచమను మనసి సమ్పద్యన్తే" ఇతి వచనం, "వాఙ్మనసి సమ్పద్యతే" ఇతి వచనవత్ ఉపపన్నం. "తస్మాత్ ఉపశాన్త తేజాః పునర్భవమ్ ఇన్ద్రియైః మనసి సమ్పద్యమానైః" ఇతి.

491. తన్మనః ప్రాణే, ఉత్తరాత్.

"మనః ప్రాణః" ఇత్యత్ర కిం ప్రాణ శబ్దేన ఆపః ఉచ్యన్తే? ఉత ప్రాణః ఏవ? ఇతి సంశయః.

ప్రాణస్య మనః ప్రకృతిత్వ అభావాత్ "అన్నమయం హి సోమ్య మనః" ఇతి మనసః అన్నమయత్వ శ్రవణాత్ అపాం చ అన్న ప్రకృతిత్వేన తత్ సంపత్తిః ఉపపద్యతే ఇతి ప్రాణ శబ్దేన ఆపః ఉచ్యన్తే ఇతి పూర్వః పక్షః. "ఆపోమయః ప్రాణః" ఇతి హి అమ్మయత్వాత్ ప్రాణస్య ప్రాణ శబ్దేన ఆపో వక్తుం యుజ్యన్తే ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - "అన్నమయం హి సోమ్య మనః ఆపోమయః ప్రాణః" ఇతి మనః ప్రాణయోః న తత్తత్ ప్రకృతిత్వమ్ ఉచ్యతే, అపి తు తదాప్యాయనమ్. ఆహఙ్కారికత్వాత్ మనసః, ప్రాణస్య చ ఆకాశ ప్రకృతిత్వాత్. అతః "వాఙ్మనసి" ఇతివత్ తదుత్తరాత్ "మనః ప్రాణః" ఇతి శబ్దాత్, తత్ - సర్వేన్ద్రియ సంయుక్తం మనః ప్రాణే సంయుజ్యతే.

492. సో అధ్యక్షే, తదుపగమాదిభ్యః.

సః ప్రాణః కిం తేజసి సంయుజ్యతే? ఉత జీవే? ఇతి సంశయః.

"ప్రాణస్తేజసి" ఇతి వచనాత్ తేజసి ఏవ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ఉత్క్రాన్తౌ ప్రాణస్య జీవ ఉపగమాది శ్రుతేః ప్రాణః కరణాధ్యక్షే జీవే సంయుజ్యతే. ఏతత్ అవిరోధాయ జీవే సంయుజ్య పశ్చాత్ తేజః సంయోగం "ప్రాణః తేజసి" ఇతి వదతి. శ్రూయన్తే హి ప్రాణస్య జీవ ఉపగమాదయః, "ఏవమేవ ఇమమ్ ఆత్మానమ్ అన్తకాలే సర్వే ప్రాణా అభిసమాయన్తి", "తమ్ ఉత్క్రామన్తం ప్రాణో అనూత్క్రామతి", "కస్మిన్వా ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామి" ఇత్యాదిషు.

493, 494. భూతేషు, తత్ శ్రుతేః; న ఏకస్మిన్, దర్శయతో హి.

"ప్రాణః తేజసి ఇతి కిం తేజో మాత్రే ప్రాణః సంయుజ్యతే? ఉత భూతాన్తర సంసృష్టః? ఇతి సంశయః.

"తేజసి" ఇతి వచనాత్ తేజోమాత్రః ఇతి పూర్వః పక్షః.

"పృథివీమయః" ఇత్యాదినా సఞ్చరతః జీవస్య సర్వ భూతమయత్వ శ్రుతేః, త్రివృత్ కరణ శ్రుతి స్మృతిభ్యాం చ తేజసః ఏకస్య కార్య అక్షమత్వాత్ భూతాన్తర సంసృష్టః ఇతి రాద్ధాన్తః. సూత్రద్వయం వ్యాఖ్యాతమ్.

495. సమానా చ, ఆసృతి ఉపక్రమాత్, అమృతత్వం చ అనుపోష్య.

ఇయమ్ ఉత్క్రాన్తిః కిం విద్వత్ అవిదుషోః సమానా? ఉత అవిదుషః ఏవ? ఇతి సంశయః.

విదుషః అత్ర ఏవ అమృతత్వ ప్రాప్తి శ్రుతేః అవిదుషః ఏవ ఇతి పూర్వః పక్షః. శ్రూయతే హి విదుషః అత్ర ఏవ అమృతత్వ ప్రాప్తిః. "యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే కామా యే అస్య హృదిస్థితాః, అథ మర్త్యో అమృతో భవతి అత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతే" ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - విదుషః అర్చిరాదికయా ఏవ బ్రహ్మప్రాప్తిః. అర్చిరాదిగతి ఉపక్రమాత్ ప్రాక్ ఇయమ్ ఉత్క్రాన్తిః సమానా. గతిశ్చ మూర్ధన్య నాడ్యా- "శతం చ ఏకాచ హృదయస్య నాడ్యః తాసాం మూర్ధానమ్ అభినిస్సృతైకా, తయోర్ధ్వమాయన్ అమృతత్వమేతి" ఇతి శ్రుతేః. "యదా సర్వే ప్రముచ్యన్తే" ఇతి అనేన గతి శ్రుతి అవిరోధాయ అమృతత్వ సాధన భూత ఉపాసన నిష్పత్తిః ఉచ్యతే, హృది స్థితాః కామాః యదా ప్రముచ్యన్తే, తదా ఏవ ఉపాసన ఆరమ్భాత్ మర్త్యో అమృతో భవతి ఇతి. అత్ర - కామ విమోక పూర్వక ఉపాసనే స్థితః అర్చిరాదికయా గత్యా బ్రహ్మ సమశ్నుతే ఇత్యర్థః.

సూత్రార్థస్తు - సృతిః - గతిః. ఆసృతి ఉపక్రమాత్ ఉత్క్రాన్తిః విదుషో అవిదుషో అపి సమానా. విదుషః అర్చిరాది గతి శ్రుతేః.

''అథ మర్త్యో అమృతో భవతి'' ఇతి ఉచ్యమానమ్ అమృతత్వమ్ అనుపోష్య చ- అదగ్ధ్వా ఏవ శరీరేన్ద్రియాది సమ్బన్ధమ్ ఉపాసనారమ్భ పరికర రూపమ్ ఇత్యర్థః.

496. తత్ ఆపీతేః, సంసార వ్యపదేశాత్.

తత్ - అమృతత్వమ్ ఉక్త ప్రకారమ్ ఏవ. కుతః? ఆపీతేః సంసార వ్యపదేశాత్, అపీతిః - బ్రహ్మప్రాప్తిః. అర్చిరాదికయా గత్యా దేశ విశేషం గత్వా యావత్ బ్రహ్మ ప్రాప్యతే, తావత్ సంసారః - శరీర సమ్బన్ధో హి వ్యపదిశ్యతే.

గతి వ్యపదేశాత్ ఏవ శరీరాత్ ఉత్క్రాన్తస్య కథం శరీర సమ్బన్ధః? ఇత్యత్రాహ.-

497. సూక్ష్మం, ప్రమాణతశ్చ తథా ఉపలబ్ధేః.

సూక్ష్మ శరీరమ్ అనువర్తతే, గతి వ్యపదేశాత్, న కేవలం గతి వ్యపదేశాత్ ఏవ, ప్రమాణాన్తరతః చ. తథా - సూక్ష్మ శరీరవత్త్వస్య ఉపలబ్ధేః చ. విదుషః అర్చిరాదికయా గత్యాగచ్ఛతః చన్ద్రమసా సంవాదః అయమ్ ఉపదిశ్యతే. ''తం ప్రతి బ్రూయాత్'', ''సత్యం బ్రూయాత్'' ఇత్యాదినా.

498. న ఉపమర్దేన, అతః.

అతః - ఉక్తాత్ హేతు కలాపాత్, ''అథ మర్త్యో అమృతో

భవతి'' ఇతి వచనం న దేహ సమ్బన్ధ ఉపమర్దేన అమృతత్వం వదతి, అపితు ఉక్తమ్ ఏవ ఉపాసనారమ్భ రూపం వదతి ఇత్యర్థః.

499. అస్యైవ చ ఉపపత్తేః ఊష్మా.

అస్య- సూక్ష్మ శరీరస్య విద్యమానత్వ ఉపపత్తేః చ న దేహ సమ్బన్ధ ఉపమర్దేన. ఉపలభ్యతే హి ఉత్క్రమమాణస్య విదుషః క్వచిత్ ఊష్మా సూక్ష్మ దేహగుణః. న చాయం స్థూల దేహగుణః, అన్యత్ర అనుపలబ్ధేః. అతః విద్వాన్ సూక్ష్మ శరీరేణ ఉత్క్రామతి.

500. ప్రతిషేధాత్ ఇతిచేత్, న, శారీరాత్. స్పష్టో హి ఏకేషామ్.

"స ఏతాః తేజోమాత్రాః" ఇత్యారభ్య, "ఇతి తు కామయమానః" ఇత్యన్తేన అవిదుష ఉత్క్రాన్తి ప్రకారం లోకాన్తర గమనం పునరావృత్తిం చ అభిధాయ, ''అథ అకామయమానః'' ఇత్యాదినా ''న తస్య ప్రాణాః ఉత్క్రామన్తి బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మ అప్యేతే'' ఇతి విదుష ఉత్క్రాన్తి ప్రతిషేధాత్ ఉక్త ప్రకారో న ఉపపద్యతే ఇతిచేత్, తత్ న. శారీరాత్ ప్రాణానామ్ అవిశ్లేషః అనేన ఉచ్యతే. తస్య - అకామయమానస్య విదుషః శారీరస్య ప్రాణాః స్వస్మాత్ న ఉత్క్రామన్తి, - దేవయానేన గమనాయ సహ ఏవ తిష్ఠన్తి. అయమర్థః స్పష్టో హి ఏకేషాం - మాధ్యన్దిన శాఖినాం పాఠే, ''యో అకామో నిష్కామః ఆప్తకామః ఆత్మకామో న తస్మాత్ ప్రాణాః ఉత్క్రామన్తి'' ఇతి.

501. స్మర్యతే చ.

స్మర్యతే చ విదుషః అపి మూర్ధన్య నాడ్యా ఉత్క్రాన్తిః. "ఊర్ధ్వమ్ ఏకః స్థితః తేషాం యో భిత్త్వా సూర్య మణ్డలమ్, బ్రహ్మ లోకమ్ అతిక్రమ్య తేన యాతి పరాంగతిమ్" ఇతి.

502. తాని పరే, తథా హి ఆహ .

"ప్రాణః తేజసి" ఇతి తేజః శబ్ద నిర్దిష్టాని భూతాని జీవ పరిష్వక్తాని కిం పరస్యాం దేవతాయాం సమ్పద్యన్తే? ఉత యథా కర్మ యథా విద్యం చ గచ్ఛన్తి? ఇతి సంశయః.

తదానీం సుఖ దుఃఖ ఉపభోగాది అభావేన పర సమ్పత్తౌ ప్రయోజన అభావాది యథా కర్మ యథా విద్యమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః.

సర్వస్య పరదేవతా కార్యత్వేన తదాత్మకత్వాత్ గన్తవ్య స్థానమ్ ఇదం "పరస్యాం దేవతాయామ్" ఇతి ఉచ్యతే.

రాద్ధాన్తస్తు - తాని పరే - పరస్మిన్ బ్రహ్మణి సమ్పద్యన్తే, "తేజః పరస్యాం దేవతాయామ్" ఇతి హి ఆహ శ్రుతిః. యథా శ్రుతి విశ్రమ స్థానత్వేన కార్యం పరికల్ప్యమ్ ఇత్యర్థః. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతమ్.

503. అవిభాగః, వచనాత్.

సేయం పరమాత్మని సమ్పత్తిః కిం ప్రాకృత ప్రలయవత్

కారణ ఆపత్తి రూపా? ఉత మనః ప్రభృతి సమ్పత్తివత్ అవిశ్లేష మాత్రమ్? ఇతి సంశయః.

పరమాత్మనః కారణత్వాత్ తత్ సమ్పత్తి వచనాత్ చ కారణ ఆపత్తిః ఏవ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - "వాఙ్మనసి సమ్పద్యతే" ఇతి శ్రుతస్య ఏవ సమ్పత్తి వచనస్య సర్వత్ర అనుషఙ్గాత్ అత్ర అనుషక్తస్య చ అభిధాన వైరూప్య అసమ్భవాత్ అత్రాపి అవిభాగః - అవిశ్లేషః ఏవ ఉచ్యతే. సూత్రమ్ అపి వ్యాఖ్యాతమ్.

504. తత్ ఓకః అగ్రజ్వలనం తత్ ప్రకాశిత ద్వారో విద్యా సామర్థ్యాత్ తత్ శేషగతి అనుస్మృతి యోగాత్ చ హార్దానుగృహీతః శతాధికయా.

"శతం చ ఏకాచ హృదయస్య నాడ్యః తాసాం మూర్ధానమ్ అభినిస్సృతైకా, తయా ఊర్ధ్వమాయన్ అమృతత్వమేతి విష్వఙ్ఙన్యా ఉత్క్రమణే భవన్తి" ఇతి శతాధికయా మూర్ధన్యయా నాడ్యా విదుషః గమనమ్ ఇతి నియమః సమ్భవతి? న? ఇతి సంశయః.

నాడీనామ్ అతి సూక్ష్మత్వేన దుర్వివేచత్వాత్ నియమః న సమ్భవతి ఇతి యాదృచ్ఛికీం తయా గతిమ్ అనువదతి ఇదం వచనమ్ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - పరమ పురుష ఆరాధన భూతయా విద్యయా తదఙ్గభూత గతి చిన్తనేన చ ప్రీతేన పరమ పురుషేణ అనుగృహీతః జీవః, తత్ప్రసాద ప్రకాశిత ద్వారః తయా ఏవ మూర్ధన్యయా నాడ్యా గచ్ఛతి ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - హార్ద పరమ పురుషారాధన రూప విద్యా సామర్థ్యాత్ తత్ శేషగతి అనుస్మృతి యోగాత్ చ ప్రీతిహార్దానుగృహీతో భవతి జీవః. తతః తత్ ఓకః - జీవస్య స్థానం హృదయమ్ అగ్ర జ్వలనం - ప్రకాశితాగ్రం భవతి. ఏవం పరమ పురుష ప్రకాశిత ద్వారః శతాధికయా గచ్ఛతి. "తస్యాః శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః", "సర్వస్యచాహం హృది సన్నివిష్టః" ఇతి హార్దః - పరమాత్మా.

505. రశ్మి అనుసారీ.

"అథ యత్ర ఏతత్ అస్మాత్ శరీరాత్ ఉత్క్రామతి అథ ఏతైః ఏవ రశ్మిభిః ఊర్ధ్వమ్ ఆక్రమతే" ఇతి విద్వాన్ రశ్మి అనుసారీ గచ్ఛతి ఇతి నియమః సమ్భవతి? న? ఇతి సంశయః.

నిశి మృతస్య విదుషః ఆదిత్య రశ్మి అనుసార అసమ్భవాత్ అనియమః ఇతి పూర్వః పక్షః.

వచనం తు పక్షప్రాప్తమ్ అనువదతి.

రాద్ధాన్తస్తు - వచనస్య పక్షప్రాప్తి అనువాదిత్వే. "అథ ఏతైః

ఏవ'' ఇతి అవధారణ విరోధః. న చ నిశి రశ్మయః న సన్తీతి, నిశి అపి నిదాఘ సమయే ఊష్మ ఉపలబ్ధేః సూక్ష్మాః సన్త్యేవ ఇతి రశ్మి అనుసార్యేవ గచ్ఛతి. హేమన్తే అనుపలబ్ధిః దుర్దినే ఇవ హిమ అభిభవాత్.

506. నిశి న ఇతిచేత్, న, సమ్బన్ధస్య యావత్ దేహ భావిత్వాత్. దర్శయతి చ.

విదుషః నిశి మృతస్య బ్రహ్మ ప్రాప్తిః అస్తి? న? ఇతి సంశయః.

"దివా చ శుక్లపక్షశ్చ ఉత్తరాయణమ్ ఏవచ, ముమూర్షతాం ప్రశస్తాని విపరీతం తు గర్హితమ్'' ఇతి నిశా మరణస్య గర్హితత్వేన అధోగతి హేతుత్వాత్ న బ్రహ్మ ప్రాప్తిః సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - విద్యామాహాత్మ్యాత్ ఉత్తర పూర్వాఘయోః అశ్లేష వినాశ శ్రుతేః అశ్లిష్ట వినష్టత్వాత్, ప్రారబ్ధస్య అపి కర్మణః చరమ దేహ అవధిత్వాత్ చ బన్ధ హేతు అభావాత్ నిశి మృతస్య అపి బ్రహ్మ ప్రాప్తిః అస్తి ఏవ ఇతి అవిద్వత్ విషయా నిశా మరణ నిన్దా.

సూత్రార్థస్తు - నిశామరణ నిన్దయా నిశి మృతస్య న బ్రహ్మ ప్రాప్తిః ఇతి చేత్, తత్ న. సమ్బన్ధస్య యావత్ దేహ భావిత్వాత్, అనారబ్ధకార్య కర్మ సమ్బన్ధస్య విద్యయా వినష్టత్వాత్ ప్రారబ్ధ కార్య కర్మ సమ్బన్ధస్య అపి యావత్ చరమదేహ భావిత్వాత్ బన్ధహేతు అభావేన బ్రహ్మ ప్రాప్తిః అస్త్యేవ ఇత్యర్థః. తత్ ఏతత్ శ్రుతిశ్చ దర్శయతి

"తస్య తావదేవ చిరం యావత్ న విమోక్ష్యే, అథ సమ్పత్స్యే" ఇతి.

507. అతశ్చ అయనే అపి దక్షిణే.

దక్షిణాయనే మృతస్య విదుషః బ్రహ్మ ప్రాప్తిః అస్తి? న? ఇతి సంశయః.

"అథ యో దక్షిణే ప్రమీయతే పిత్ృణామేవ మహిమానం గత్వా చన్ద్రమసః సాయుజ్యం గచ్ఛతి" ఇతి విదుషః దక్షిణాయనే మృతస్య చన్ద్ర సాయుజ్య శ్రవణాత్, చన్ద్రం ప్రాప్తానామ్ "అథ ఏతమ్ ఏవ అధ్వానం పునః నివర్తన్తే" ఇతి వచనాత్ చ దక్షిణాయన మృతస్య బ్రహ్మ ప్రాప్తిః న సమ్భవతి ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - పూర్వోక్తాత్ బన్ధహేతు అభావాత్ విదుషః చన్ద్రం ప్రాప్తస్య అపి పునరావృత్తిః న సమ్భవతి. చన్ద్రసాయుజ్య వచనం విదుషో బ్రహ్మ ప్రేప్సోః విశ్రమ స్థానమాత్ర విషయమ్. ఆవృత్తి వచనం తు అవిదుషామ్ ఏవ.

సూత్రార్థస్తు - యతో హేతోః నిశి మృతస్య అపి బ్రహ్మ ప్రాప్తిః, తత ఏవ బన్ధ హేతు అభావాత్ దక్షిణాయనే మృతస్య అపి బ్రహ్మప్రాప్తిః అస్తి ఏవ.

"యత్ర కాలేత్వనావృత్తిమ్ ఆవృత్తిం చైవ యోగినః" ఇతి మరణకాల విశేషః స్మర్యతే ఇతిచేత్, తత్రాహ.........

508. యోగినః ప్రతిస్మర్యేతే, స్మార్తే చ ఏతే.

యోగినః - బ్రహ్మవిద్యా నిష్ఠాన్ ప్రతి, ఏతే- దేవయాన పితృయాణ గతీ, స్మార్తే స్మర్యేతే. స్మార్తే - స్మృతి విషయభూతే. అహరహః స్మర్తవ్యే స్మర్యేతే ఇత్యర్థః. "యత్ర కాలేత్వనావృత్తిమ్ ఆవృత్తిం చైవ యోగినః" ఇత్యాదినా "నైతే సృతీ పార్థ జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చన, తస్మాత్ సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున" ఇత్యన్తేన న ముమూర్షూన్ ప్రతి కాల విశేష ఉపాదానం స్మర్యతే. ఆతివాహిక గణస్య కాలాభిమాని దేవతా విశేష భూయస్త్వేన "యత్ర కాలః" ఇతి ఉచ్యతే.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

చతుర్థస్య అధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

చతుర్థాధ్యాయే తృతీయః పాదః.

509. అర్చిరాదినా, తత్ ప్రథితేః.

కిం విద్వాన్ అర్చిరాదినా ఏకేన మార్గేణ గచ్ఛతి? ఉత తేన వా అన్యేన వా? ఇతి అనియమః ఇతి సంశయః.

తదర్థం పరీక్ష్యతే - కిం సర్వాసు శ్రుతిషు అర్చిరాదిః ఏక ఏవ మార్గః ఆమ్నాయతే? ఉత తత్ర తత్ర అన్యః? ఇతి. యదా అర్చిరాదిః ఏకః ఏవ సర్వత్ర ఉక్తః తదా తేన ఏవ గచ్ఛతి. యదా తత్ర తత్ర ఆమ్నాతాః అన్యే, తదా అన్యైః వా? అనేన వా? ఇతి అనియమః ఇతి.

ఛాన్దోగ్య వాజసనేయకాదిషు నానావిధాః గతిప్రకారాః శ్రూయన్తే. ఛాన్దోగ్యే "యథా పుష్కర పలాశ ఆపో న శ్లిష్యన్తే" ఇతి ఉపక్రమ్య, "సర్వాణి...నయతి", "సర్వేషు లోకేషు భాతి య ఏవం వేద", "అథ యదు చైవాస్మిఞ్ఛవ్యం కుర్వన్తి యదు చ నార్చిష మేవాభిసమ్భవన్తి అర్చిషో అహః అహ్న ఆపూర్యమాణ పక్షమ్, ఆపూర్యమాణ పక్షాత్, యాన్ షడుదఙ్ఙేతి మాసాన్, తాన్ మాసేభ్యః సంవత్సరం, సంవత్సరాత్ ఆదిత్యమ్, ఆదిత్యాత్ చన్ద్రమసం, చన్ద్రమసో విద్యుతం, తత్పురుషో అమానవః స ఏనాన్

బ్రహ్మ గమయతి ఏష దేవపథో బ్రహ్మపథః ఏతేన ప్రతిపద్యమానాః ఇమం మానవమ్ ఆవర్తం న ఆవర్తన్తే" ఇతి.

బృహదారణ్యకే "య ఏవ మేతత్ విదుః యేచామీ అరణ్యే శ్రద్ధాం సత్యమ్ ఉపాసతే తే అర్చిః అభిసమ్భవన్తి అర్చిషో అహః అహ్నో ఆపూర్యమాణ పక్షమ్, ఆపూర్యమాణ పక్షాత్ యాన్ షణ్మాసాన్ ఉదఙ్ఙాదిత్యః ఏతి మాసేభ్యో దేవలోకం, దేవలోకాత్ ఆదిత్యమ్, ఆదిత్యాత్ వైద్యుతం, తాన్ వైద్యుతాత్ పురుషో అమానవః స ఏత్య బ్రహ్మలోకాన్ గమయతి" ఇతి.

తత్రైవ అన్యథా "యదా వై పురుషో అస్మాత్ లోకాత్ ప్రైతి స వాయులోకమ్ ఆగచ్ఛతి తస్మై స తత్ర విజిహీతే యథా రథ చక్రస్య ఖం తేన స ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే స ఆదిత్యమ్ ఆగచ్ఛతి, తస్మై స తత్ర విజిహీతే, యథా ఆడమ్బరస్య ఖం తేన స ఊర్ధ్వ (ఆ) మాక్రమతే స చన్ద్రమసమ్ ఆగచ్ఛతి, తస్మై స తత్ర విజిహీతే, యథా దున్దుభేః ఖమ్" ఇత్యాదిషు తేషాం బ్రహ్మ ప్రాప్తౌ నైరపేక్ష్య శ్రవణాత్ తైర్వా అర్చిరాదినా వా ఇతి వికల్పః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - సర్వత్ర అర్చిరాది అన్తర్భూత ఆదిత్యాదీనాం దర్శనాత్ స ఏవ ఇతి ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ అన్యత్ర ఉక్తానామ్ అన్యత్ర ఉపసంహారాత్ చ సర్వత్ర అర్చిరాదిః ఏక ఏవ మార్గః ఇతి తేన ఏవ గచ్ఛతి విద్వాన్.

సూత్రార్థస్తు - అర్చిరాదినా ఏవ గచ్ఛతి విద్వాన్. కుతః? తత్ ప్రథితేః. ప్రథితిః - ప్రసిద్ధిః. సర్వత్ర తత్ ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ఇత్యర్థః.

510. వాయుమ్, అబ్దాత్, అవిశేష విశేషాభ్యామ్.

''తే అర్చిషమ్ అభిసమ్భవన్తి అర్చిషో అహరహ్నః'' ఇత్యారభ్య, ''మాసేభ్యః సంవత్సరం, సంవత్సరాత్ ఆదిత్యమ్'' ఇతి ఛాన్దోగ్యే శ్రుతమ్. తత్ర సంవత్సర ఆదిత్యయోః మధ్యే దేవలోకో వాయుశ్చ శ్రుతౌ శ్రుత్యన్తరే. ద్వయోః ప్రకరణయోః కిం దేవలోకో వాయుశ్చ అర్థాన్తర భూతౌ? ఉత వాయుః ఏకః ఏవ? ఇతి సంశయః.

శబ్ద భేదాత్ అర్థాన్తర భూతౌ ఇతి పూర్వః పక్షః. అర్థాన్తరత్వే సతి ''దేవలోకాత్ ఆదిత్యమ్'' ఇతి దేవలోకస్య, ''తేన స ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే స ఆదిత్యమ్'' ఇతి వాయోశ్చ ఆదిత్యాత్ పూర్వత్వేన శ్రౌత క్రమ నిర్దిష్టత్వాత్ దేవలోక వాయూ యథేష్ట క్రమేణ నివేశయితవ్యౌ.

రాద్ధాన్తస్తు - వాయుః ఏవ దేవలోక శబ్దేన నిర్దిష్టః ఇతి తస్మాత్ అనన్యః. దేవానాం లోకః(ఇతి హి) దేవలోకః, దేవానామ్ ఆవాస స్థానమ్ ఇతి అవిశేషేణ నిర్దిష్టమ్. ''యో అయం పవత ఏష ఏవ దేవానాం గృహాః'' ఇతి వాయోః విశేషేణ దేవానాం వాసస్థానత్వేన శ్రుతత్వాత్ అవిశేష నిర్దిష్టో దేవలోకో వాయుః ఏవ ఇతి నిశ్చీయతే ఇతి. సంవత్సరాత్ ఊర్ధ్వం వాయుః, వాయోః ఆదిత్యః ఇతి క్రమశ్చ స్యాత్.

సూత్రార్థస్తు - అబ్దాత్ - సంవత్సరాత్, ఊర్ధ్వమ్ - ఆదిత్యాత్ పూర్వం వాయుమ్ ఏకమేవ నివేశయేత్, దేవలోక వాయు శబ్దాభ్యామ్ అవిశేష విశేషాభ్యాం వాయోః ఏకస్య ఏవ నిర్దిష్టత్వాత్, దేవానాం నివాసస్థానమ్ ఇతి అవిశేషేణ హి దేవలోక శబ్దో వాయుం దేవానామ్ ఆవాసస్థాన భూతమ్ అభిదధాతి. వాయుశబ్దః తమేవ విశేషేణ ఇతి ద్వయోః ప్రకరణ ద్వయ విహితయోః ఏకత్వాత్ ఇత్యర్థః.

511. తటితో అధి వరుణః, సమ్బన్ధాత్.

ఛాన్దోగ్య, వాజసనేయక, కౌషీతకీ ప్రభృతిషు ఆమ్నాతస్య అర్చిరాది మార్గస్య అర్చిః, అహః, ఆపూర్యమాణ పక్ష, ఉత్తరాయణ, సంవత్సర, వాయు, ఆదిత్య, చన్ద్ర, విద్యుత్, వరుణ, ఇన్ద్ర, ప్రజాపతి రూపస్య ఉపసంహారే వాయు పర్యన్తస్య శ్రుత్యాదిభిః క్రమప్రకారః ఉక్తః. వరుణ ఇన్ద్ర ప్రజాపతీనాం కిం విద్యుతః ఉపరి నివేశః? ఉత వాయోః ఉపరి? ఇతి సంశయః.

“స వాయు లోకం స వరుణ లోకమ్” ఇతి కౌషీతకీ పాఠ క్రమేణ వాయోః ఉపరి వరుణస్య నివేశః. ఇన్ద్రాదేః అపి వరుణ నివేశాయ వాయు ఆదిత్యయోః క్రమస్య బాధితత్వాత్ తత్ర ఏవ వరుణ ఉపరి ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - విద్యుతః మేఘోదర వర్తిత్వేన విద్యుత్ వరుణయోః లోకే వేదే చ సమ్బన్ధ అవగమాత్ పాఠ క్రమాత్ అర్థ

క్రమస్య బలీయస్త్వేన వరుణస్య విద్యుత ఉపరి నివేశః కార్యః. ఇన్ద్రాదేః అపి వరుణ నివేశాయ విద్యుతః వ్యవధాన సహత్వ దర్శనాత్ వరుణ ఉపరి నివేశః. సూత్రం చ వ్యాఖ్యాతమ్.

512. ఆతివాహికాః, తత్ లిఙ్గాత్.

కిమ్ అర్చిరాదయో విదుషః బ్రహ్మ ప్రేప్సోః మార్గ చిహ్న భూతాః? ఉత గమయితారః? ఇతి సంశయః.

అముకం వృక్షమ్ అముకాం నదీమ్ అముకం పర్వత పార్శ్వం గత్వా అముకం గ్రామం గచ్ఛ ఇత్యాది దేశిక ఉపదేశ ప్రకార దర్శనాత్ మార్గ చిహ్న భూతాః ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు -"స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి" ఇతి వైద్యుత పురుషస్య గమయితృత్వ దర్శనాత్ ఇతరేషాం చ అవిశేష నిర్దిష్టానాం సః ఏవ సమ్బన్ధః ఇతి నిశ్చీయతే. "అగ్ని లోకమ్" ఇత్యాది లోక శబ్దః అపి మధ్యే భోగ అభావాత్ గమయితృత్వే ఏవ ఉపపద్యతే.

సూత్రార్థస్తు - ఆతివాహికాః - విదుషామ్ అతివాహే పరమ పురుషేణ నియుక్తాః అర్చిరాది అభిమాని దేవతా విశేషాః - గమయితారః ఇత్యర్థః. "స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి" ఇతి లిఙ్గాత్.

513. వైద్యుతేనైవ, తతః తత్ శ్రుతేః.

తతః - విద్యుతః ఉపరి వైద్యుతేన విదుషః గమనమ్, తత్

శ్రుతేః - "స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి" ఇతి తస్య ఏవ శ్రుతేః. వరుణాదీనాం తత్ అనుగ్రాహకత్వేన గమయితృత్వమ్ ఇతి నిశ్చీయతే ఇత్యర్థః.

514. కార్యం బాదరిః, అస్య గతి ఉపపత్తేః.

కిమ్ అర్చిరాదికో గణః కార్యం హిరణ్య గర్భమ్ ఉపాసీనాన్ నయతి? ఉత పరం బ్రహ్మ ఉపాసీనాన్? అథ పరం బ్రహ్మ ఉపాసీనాన్ ప్రత్యగాత్మానం బ్రహ్మాత్మకతయా ఉపాసీనాంశ్చ? ఇతి సంశయః.

కార్యం హిరణ్య గర్భముపాసీనాన్ ఇతి పూర్వః పక్షః. తేషామేవ గతి ఉపపత్తేః. న హి పరిపూర్ణం సర్వగతం పరంబ్రహ్మ ఉపాసీనానాం తత్ ప్రాప్తయే గతిః ఉపపద్యతే, నిత్య ప్రాప్తత్వాత్. అవిద్యా నివృత్తిః ఏవ హి కార్యా. పరమేవ ఉపాసీనాన్ ఇతి అపరః పక్షః, "స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి" ఇతి బ్రహ్మ శబ్దస్య తత్రైవ ముఖ్యత్వాత్. అవిద్యా నివృత్తేః ఫలాభిసన్ధి రహిత యజ్ఞాది అపేక్షావత్ శ్రవణాది అపేక్షావత్ చ గతి శ్రుతి ఆదేశ విశేష అపేక్షా చ విద్యతే ఇతి నిశ్చీయతే.

రాద్ధాన్తస్తు - పరమ్ ఉపాసీనాన్ అన్యాన్ అపి నయతి, "తద్య ఇత్థం విదుః యేచేమే అరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇతి ఉపాసతే తే అర్చిషమ్ అభిసమ్భవన్తి" ఇతి పఞ్చాగ్ని విదాం పరంబ్రహ్మ ఉపాసీనానాం చ అర్చిరాది గతి శ్రుతేః. పఞ్చాగ్ని విదో హి ప్రకృతి

విముక్త బ్రహ్మాత్మక ఆత్మ స్వరూప విదః. తే చ తత్ ప్రాప్య పునః న నివర్తన్తే, పరం బ్రహ్మ ఉపాసీనాః తు యథావస్థితం పరిపూర్ణం పరం బ్రహ్మ ఏవ ప్రాప్య పునః న నివర్తన్తే - "తద్య ఇత్థం విదుః యేచేమే అరణ్యే శ్రద్ధా తపః ఇతి ఉపాసతే తే అర్చిషమభి సమ్భవన్తి" ఇతి ఉభయ విధాన్ భేదేన ఉపాదాయ అర్చిరాది గతి శ్రుతేః అపునరావృత్తి శ్రుతేశ్చ ఏవమ్ ఇతి నిశ్చీయతే.

సూత్రార్థస్తు - కార్యం - హిరణ్య గర్భమ్ ఉపాసీనమ్ ఆతివాహికో గణో నయతి ఇతి బాదరిః ఆచార్యో మన్యతే, అస్యైవ గతి ఉపపత్తేః, పరమ్ ఉపాసీనస్య హి న తత్ ప్రాప్తయే గతిః ఉపపద్యతే, సర్వగతత్వాత్ పరస్య బ్రహ్మణః.

515. విశేషితత్వాత్ చ.

"పురుషో మానస ఏత్య బ్రహ్మ లోకాన్ గమయతి" ఇతి, "ప్రజాపతేః సభాం వేశ్మ ప్రపద్యే" ఇతి చ ప్రాప్య స్థానస్య విశేషితత్వాత్ చ హిరణ్య గర్భమ్ ఉపాసీనమ్ ఏవ నయతి.

516. సామీప్యాత్ తు తత్ వ్యపదేశః.

ఏవం నిశ్చితే సతి, "స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతి" ఇతి హిరణ్య గర్భస్య బ్రహ్మ శబ్ద వ్యపదేశో బ్రహ్మ సామీప్యాత్, "యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వమ్" ఇతి ప్రథమజత్వేన బ్రహ్మ సామీప్యం విద్యతే.

517. కార్యాత్యయే తత్ అధ్యక్షేణ సహ అతః పరమ్ అభిధానాత్.

హిరణ్య గర్భ ప్రాప్తౌ అపి అపునరావృత్తిః ఉపపద్యతే. కార్యస్య - హిరణ్య గర్భ లోకస్య అత్యయే తదధ్యక్షేణ - హిరణ్య గర్భేణ ఆధికారిక పురుషేణ, విదుషా సహ పరప్రాప్తి అభిధానాత్, "తే బ్రహ్మలోకే తు పరాన్తకాలే పరామృతాత్ పరిముచ్యన్తి సర్వే" ఇతి.

518. స్మృతేః చ.

"బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సమ్ప్రాప్తే ప్రతి సఞ్చరే, పరస్యాన్తే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తి పరంపదమ్" ఇతి స్మృతేశ్చ ఇదమ్ అవగమ్యతే.

519. పరం జైమినిః, ముఖ్యత్వాత్.

పరం బ్రహ్మ ఉపాసీనమ్ ఏవ నయతి ఆతివాహికో గణః ఇతి జైమినిః ఆచార్యో మన్యతే - "బ్రహ్మ గమయతి" ఇతి బ్రహ్మ శబ్దస్య తత్రైవ ముఖ్యత్వాత్. "బ్రహ్మలోకాన్" ఇతి శబ్దశ్చ బ్రహ్మైవ లోకో బ్రహ్మలోకః ఇతి కర్మధారయ పరిగ్రహస్య ఏవ న్యాయ్యత్వాత్ ఉపపద్యతే. ఏవం నిశ్చితే సతి బహు వచనం చ "అదితిః పాశాన్" ఇతివత్ ఉపపన్నమ్.

520. దర్శనాత్ చ.

"అస్మాత్ శరీరాత్ సముత్థాయ పరంజ్యోతిః ఉప సమ్పద్య స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే" ఇతి అర్చిరాదినా గతస్య పరబ్రహ్మ

ప్రాప్తిం దర్శయతి చ.

521. న చ కార్యే ప్రత్యభిసన్ధిః.

"ప్రజాపతేః సభాం వేశ్మ ప్రపద్యే" ఇతి ప్రత్యభిసన్ధిశ్చ న కార్యే. "ధూత్వా శరీరమ్ అకృతం కృతాత్మా బ్రహ్మలోకమ్ అభిసమ్భవామి" ఇతి అకృతం బ్రహ్మలోకమ్ ఇతి తత్రైవ విశేషితత్వాత్, "యశో అహం భవామి బ్రాహ్మణానామ్" ఇతి సర్వాత్మభావ అభిసన్ధానాత్ చ.

522. అప్రతీక ఆలమ్బనాన్ నయతి ఇతి బాదరాయణః, ఉభయధా చ దోషాత్ తత్ క్రతుశ్చ.

కార్యమ్ ఉపాసీనాన్ ఏవ ఇతి న అయం నియమః. పరమేవ ఉపాసీనాన్ ఇతి అయమ్ అపి నియమో న సమ్భవతి. కుతః? ఉభయధా చ దోషాత్. కార్యమ్ ఉపాసీనాన్ ఏవ ఇతి నియమే, "అస్మాత్ శరీరాత్ సముత్థాయ పరంజ్యోతిః ఉపసమ్పద్య స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే", "యేచేమే అరణ్యే శ్రద్ధా తపః" ఇత్యాది శ్రుతయః ప్రకుప్యేయుః. పరమ్ ఏవ ఇతి నియమే "తద్య ఇత్థం విదుః" ఇతి ప్రకుప్యేత్. తస్మాత్ అప్రతీకాలమ్బనాన్ నయతి ఇతి భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే. ప్రతీకాలమ్బనాస్తు - అచిన్మిశ్రం, కేవలమ్ అచిద్వస్తు చ 'సింహో దేవదత్తః' ఇతివత్ బ్రహ్మదృష్ట్యా స్వరూపేణ వా తద్వస్తు యే ఉపాసతే, తే. అప్రతీకాలమ్బనాః-తత్ వ్యతిరిక్తాః. సర్వజ్ఞం సర్వకారణం సత్య సఙ్కల్పం నిఖిలహేయ

ప్రత్యనీక అనవధికాతిశయ ఆనన్ద స్వరూపం బ్రహ్మోపాసతే యే, యే చ ప్రత్యగాత్మానం భూత సూక్ష్మైః సమ్పరిష్వక్తం సర్వత్ర వర్తమానం భూత సూక్ష్మ వ్యతిరిక్తం జ్ఞానైక స్వరూపం నిత్యం నిర్వికారం. "య ఆత్మని తిష్ఠన్"ఇత్యాదినా అవగత బ్రహ్మాత్మ భావం పఞ్చాగ్ని విద్యోదితమ్ ఉపాసతే, తాన్ ఉభయ విధాన్ నయతి, "తద్య ఇత్థం విదుః యేచేమే అరణ్యేః" ఇతి ఉభయ విషయ శ్రుతేః. తత్ క్రతుశ్చ. "యథా క్రతుః అస్మిన్ లోకే పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతి" ఇతి ఉభయేషామ్ ఏవ అపునరావృత్తిః సమ్భవతి. అచిన్మిశ్రం కేవలమ్ అచిద్వస్తు చ ఉపాసీనానాం తత్క్రతున్యాయాత్ ఏవ పునరావృత్తిః అవర్జనీయా.

523. విశేషఞ్చ దర్శయతి.

ప్రతీకాది ఉక్త లక్షణమ్ అచిన్మిశ్రం కేవలమ్ అచిత్ వస్తు చ ఉపాసీనానాం సర్వేషాం గతి అనపేక్షం పరిమత ఫల విశేషం చ దర్శయతి శ్రుతిః, "యావత్ నామ్నో గతం తత్రాస్య యథా కామచారో భవతి" ఇత్యాదికా. అతః "బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే" ఇతి వచనం న అర్చిరాదినా గతానాం గతి ప్రకార విషయమ్, అర్చిరాదినా గతానాం దేహ అవసాన సమయే ఏవ సుకృత దుష్కృతయోః హానాత్ హిరణ్య గర్భ లోకావాప్తి తద్వాస తత్రస్థ భోగ అనుభవ హేతు అభావాత్, తత్ క్రతు న్యాయ విరోధాత్, తదానీమ్ ఏవ బ్రహ్మ ప్రాప్తి శ్రుతి

విరోధాత్ చ. ''బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే'' ఇతి వచనం తు పుణ్యకర్మ విశేషేణ హిరణ్య గర్భ లోకం ప్రాప్తానాం, ''తదుపరి అపి బాదరాయణః'' ఇతి న్యాయేన తత్రైవ నిష్పన్న విద్యానాం గతి ప్రకార విషయమ్. ''తే బ్రహ్మలోకః'' ఇతి తు బ్రహ్మలోక శబ్దస్య కర్మధారయ వృత్త్యా బ్రహ్మవిషయత్వాత్ బ్రహ్మణి ఉపాస్యే వర్తమానాః, పరాన్తకాలే - చరమ దేహావసాన సమయే, పరామృతాత్- పరస్మాత్ బ్రహ్మణ ఉపాసన ప్రీతాత్ హేతోః, పరిముచ్యన్తి సర్వే- సర్వస్మాత్ బన్ధాత్ విముచ్యన్తే ఇతి, ''వేదాన్త విజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాః'' ఇతి ప్రకరణాత్ అవగమ్యతే. ''తద్య ఇత్థం విదుః'' ఇతి పఞ్చాగ్ని విదాం బ్రహ్మప్రాప్తి అపునరావృత్తి శ్రవణాత్ తత్క్రతు న్యాయేన అచిత్ వియుక్త బ్రహ్మాత్మక ఆత్మ స్వరూప ఉపాసనం వివక్షితమ్ ఇతి నిశ్చీయతే. తథైవ తత్ర శ్రుతిః అపి, ''ఇతి తు పఞ్చమ్యామ్ ఆహుతావాపః పురుష వచసో భవన్తి'' ఇతి. ''రమణీయ చరణాః'' ఇతి చ కర్మహేతుక మనుష్యాది భావః అపామేవ భూతాన్తర సంసృష్టానామ్ ఇతి చిత్ అచిత్ వివేకం ప్రతిపాద్య, ''తద్య ఇత్థం విదుః'' ఇతి భూత సూక్ష్మ వ్యతిరిక్తాత్మ స్వరూప ఉపాసనమ్ ఏవ విదధాతి.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

చతుర్థస్య అధ్యాయస్య తృతీయః పాదః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

చతుర్థాధ్యాయే చతుర్థః పాదః

524. సమ్పద్య ఆవిర్భావః, స్వేన శబ్దాత్.

"ఏవ మే వైష సమ్ప్రసాదో అస్మాత్ శరీరాత్ సముత్థాయ పరంజ్యోతిః ఉప సమ్పద్య స్వేన రూపేణ అభి నిష్పద్యతే" ఇతి కిం పరంజ్యోతిరుపసమ్పన్నస్య ప్రత్యగాత్మనః స్వరూపావిర్భావః ప్రతిపాద్యతే? ఉత సాధ్యేన అన్యేన రూపేణ సమ్బన్ధః? ఇతి సంశయః.

స్వస్వరూపస్య సుషుప్త్యాదౌ నిరానన్దత్వ దర్శనాత్ స్వరూప మాత్రస్య నిత్య ఆవిర్భూతత్వాత్ చ సాధ్యేన సుఖ ఏకాన్తేన రూపేణ సమ్బధ్యతే. ఏవం చ "అభినిష్పద్యతే" ఇతి వచనం సఙ్గచ్ఛతే. పరంజ్యోతిరుపసమ్పన్నస్య హి ఆనన్దవత్త్వం శ్రూయతే, "రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వా ఆనన్దీ భవతి", "స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్దః శ్రోత్రియస్య చ అకామహతస్య" ఇత్యాదిషు. అతః సాధ్యేన రూపేణ ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - "స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే" ఇతి విశేషణాత్ స్వరూప ఆవిర్భావః ఏవ. స్వరూపస్య అపహతపాప్మత్వాది గుణకతయా ప్రజాపతి వాక్య ఉదితస్య కర్మ కృత దేహ సమ్బన్ధ

తత్కృత తిరోధానస్య పరజ్యోతిరుపసమ్పత్త్యా సూక్ష్మ దేహ వినిర్ముక్తస్య అసఙ్కుచిత జ్ఞానాది గుణక స్వరూప ఆవిర్భావాత్ స్వ యాథాత్మ్య అనుభవ పూర్వక అనవధికాతిశయ ఆనన్ద బ్రహ్మానుభవః సమ్పత్స్యతే ఇతి అభినిష్పద్యతే ఇతి చ ఉపపన్న తరమ్.

సూత్రార్థస్తు - పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్య స్వస్వరూప ఆవిర్భావః ప్రతిపాద్యతే. కుతః? స్వేన శబ్దాత్ - సాధ్యస్య అపి రూపస్య స్వ అసాధారణత్వేన స్వేన ఇతి విశేషణమ్ హి అనర్థకమ్.

స్వస్వరూప మాత్రస్య అహం జానామి ఇతి నిత్య ఆవిర్భూతత్వేన, ''పరంజ్యోతిరుపసమ్పద్య'' ఇత్యనర్థకమ్ ఇతి ఆశంక్య ఆహ. -

525. ముక్తః, ప్రతిజ్ఞానాత్.

కర్మ సంబన్ధ తత్కృత దేహాది వినిర్ముక్త స్వరూపమ్ అత్ర ''స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే'' ఇతి ఉచ్యతే. కథమ్ ఇదమ్ అవగమ్యతే? ''ఏతం తు ఏవ తే భూయో అను వ్యాఖ్యాస్యామి'' ఇతి, కర్మ హేతుక దేహ సమ్బన్ధ, తత్కృత జాగరితాది అవస్థా వినిర్ముక్త స్వరూపస్య అత్ర వక్తవ్యతయా ప్రతిజ్ఞానాత్.

ఏవమ్ అపి స్వరూప మాత్ర ఆవిర్భావస్య పురుషార్థత్వం న సిద్ధ్యతి ఇతి ఆశంక్య ఆహ...........

526. ఆత్మా, ప్రకరణాత్.

దేహాది వినిర్ముక్తః స్వరూపేణ అవస్థిత ఆత్మా అపహతపాప్మత్వాది సత్య సఙ్కల్పత్వ పర్యన్త గుణకః. తస్య హి ఆవిర్భావః ఉచ్యతే. కుతః? ప్రకరణాత్ - "య ఆత్మా అపహత పాప్మా" ఇతి ప్రకృత్య హి "ఏతం త్వేవ తే భూయో అనువ్యాఖ్యాస్యామి" ఇత్యాదినా ఉచ్యతే. అతః అపహతపాప్మత్వాది గుణక స్వరూపస్య కర్మాఖ్యావిద్యాతిరోహితస్య పరంజ్యోతిః ఉపసమ్పద్య నివృత్త తిరోధానస్య ఆవిర్భావః ప్రతిపాద్యతే.

527. అవిభాగేన దృష్టత్వాత్.

కిమ్ అయం ముక్త ఆవిర్భూత స్వరూపః ప్రత్యగాత్మా పరంబ్రహ్మ స్వాత్మనః విభక్తమ్ అనుభవతి? ఉత స్వాత్మనః అపి ఆత్మతయా అవిభాగేన అహం బ్రహ్మాస్మి? ఇతి సంశయః.

"నిరఞ్జనః పరమం సామ్యమ్ ఉపైతి", "సో అశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా" ఇతి, "ఇదం జ్ఞానమ్ ఉపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః" ఇత్యాది శ్రుతి స్మృతిభ్యః విభక్తమ్ అనుభవతి ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ", "ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం... తత్త్వమసి" ఇత్యాదినా సామానాధికరణ్యేన, "యః పృథివ్యాం

తిష్ఠన్... యస్య పృథివీ శరీరం'', ''యఆత్మని తిష్ఠన్... యస్యాత్మా శరీరమ్'' ఇత్యాదిషు సర్వస్య చిత్ అచిత్ వస్తునః బ్రహ్మశరీరత్వ రూప బ్రహ్మ ప్రకారతయా తత్ తత్ వస్తు బుద్ధి శబ్దాః తత్ పర్యన్త విషయాః ఇతి అవగమ్య, ''ఆత్మేతి తు ఉపగచ్ఛన్తి'' ఇతి న్యాయేన స్వాత్మనః అపి ఆత్మతయా అహం బ్రహ్మాస్మి ఇతి ఉపాసనేన యథావస్థిత పరమాత్మాత్మక స్వాత్మనః దృష్టత్వాత్ ముక్తః స్వాత్మనః అపి ఆత్మభూతం బ్రహ్మ, అహం బ్రహ్మాస్మి ఇతి అవిభాగేన ఏవ అనుభవతి ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - అహం బ్రహ్మాస్మి ఇతి అవిభాగేన ఏవ బ్రహ్మ అనుభవతి ముక్తః, స్వాత్మనః అపి ఆత్మతయా ఉపాసనేన యథా అవస్థిత పరమాత్మ ఆత్మక స్వరూపస్య దృష్టత్వాత్. సాధర్మ్య శ్రుతిస్తు పరమాత్మ శరీరభూతస్య ప్రత్యగాత్మనః అపహతపాప్మత్వాది గుణైః తత్సాధర్మ్యం ప్రతిపాదయతి. ''సో అశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా'' ఇతి బ్రహ్మ శరీరతయా బ్రహ్మ ప్రకార భూతత్వాత్ స్వాత్మభూతేన బ్రహ్మణా సహ తత్ గుణాన్ అనుభవతి ఇతి వదతి. కామ్యన్తే ఇతి కామాః - కల్యాణగుణాః, కల్యాణగుణ విశిష్టం బ్రహ్మ అనుభవతి ఇత్యర్థః.

528. బ్రాహ్మేణ జైమినిః, ఉపన్యాసాదిభ్యః.

కిం జీవస్య స్వాభావికం రూపమ్ అపహతపాప్మత్వాది గుణకమ్? ఉత చైతన్య మాత్రమ్? ఉత ఉభయమ్? ఇతి సంశయః.

అపహతపాప్మత్వాది గుణకమ్ ఇతి ప్రథమః పక్షః. "య ఆత్మా అపహతపాప్మా" ఇతి ప్రతిపాదనాత్. చైతన్య మాత్రమ్ ఇతి ద్వితీయః పక్షః, "ఏవం వా అరే అయమాత్మా అనన్తరో అబాహ్యః కృత్స్నః ప్రజ్ఞాన ఘన ఏవ", "విజ్ఞాన ఘన ఏవ" ఇతి అవధారణాత్.

రాద్ధాన్తస్తు - జ్ఞాన స్వరూపస్య ఏవ అపహతపాప్మత్వాది గుణకత్వ ప్రతిపాదనాత్ విరోధాత్ చ ఉభయం స్వరూపమ్. న చ "విజ్ఞాన ఘన ఏవ" ఇతి అవధారణం గుణాన్తర అసహం, యథా సైన్ధవ ఘనస్య "రసఘన ఏవ" ఇతి అవధారణే అపి రసాశ్రయ ద్రవ్యం రూప స్పర్శాది గుణాన్తరం చ సహతే. "రస ఘన ఏవ" ఇతి అవధారణం తు రసవత్ ద్రవ్యాన్తర స్వభావ వ్యావృత్తి పరమ్. ద్రవ్యాన్తరాణాం హి స్వైక దేశే భిన్న రసవత్త్వం, సైన్ధవ ఘనస్య తు సర్వత్ర ఏక రసవత్త్వమ్. ఏవమ్ అత్రాపి అచిద్వస్తు వ్యావృత్త స్వస్వభావస్య సగుణస్య ఆత్మనః స్వప్రకాశతః అవధారణం, "విజ్ఞాన ఘన ఏవ" ఇతి క్రియతే.

సూత్రార్థస్తు - బ్రాహ్మేణ - అపహత పాప్మత్వాదినా స్వరూప ఆవిర్భావః. అపహత పాప్మత్వాదయో దహర వాక్యే బ్రహ్మ గుణాః శ్రుతాః. ఉపన్యాసాదిభ్యః- తేషాం బ్రహ్మ గుణానాం ప్రత్యగాత్మని అపి "య ఆత్మా అపహతపాప్మా" ఇత్యాదినా ఉపన్యాసాత్. ఆది శబ్దాత్ "జక్షత్ క్రీడన్ రమమాణః" ఇత్యాదిభ్యః అపి సత్య సఙ్కల్పత్వాదయో అవగమ్యన్తే ఇతి జైమినిః ఆచార్యో మన్యతే(స్మ).

529. చితి తన్మాత్రేణ, తత్ ఆత్మకత్వాత్ ఇతి ఔడులోమిః.

చైతన్య మాత్రేణ స్వరూప ఆవిర్భావః, "విజ్ఞాన ఘన ఏవ" ఇతి తదాత్మకత్వ అవధారణాత్ ఇతి ఔడులోమిః ఆచార్యో మన్యతే.

530. ఏవమపి ఉపన్యాసాత్, పూర్వ భావాత్, అవిరోధం బాదరాయణః.

ఏవం - విజ్ఞాన స్వరూపస్య ఏవ, స్వప్రకాశ స్వరూపస్య ఏవ పూర్వేషామ్ - అపహతపాప్మత్వాది సత్య సఙ్కల్పత్వ పర్యన్తానామ్ అపి "య ఆత్మా అపహతపాప్మా" ఇతి ఉపన్యాసాత్ సద్భావ అవగమాత్ ఉభయోః స్వరూపయోః అవిరోధం భగవాన్ బాదరాయణో మన్యతే. ఉభయ శ్రుతి అవగతస్య ఇతరేతర విరోధ అభావాత్ న అన్యతర బాధే ప్రమాణమ్ అస్తి ఇతి అభిప్రాయః.

531. సఙ్కల్పాత్ ఏవ, తత్ శ్రుతేః.

"పరంజ్యోతిః ఉపసమ్పద్య స్వేన రూపేణ అభినిష్పద్యతే స ఉత్తమః పురుషః స తత్ర పర్యేతి జక్షత్ క్రీడన్ రమమాణః స్త్రీభిః వా యానైః వా జ్ఞాతిభిః వా" ఇత్యాదిః ఆమ్నాయతే. కిమ్ ఏతే జ్ఞాత్యాదయో ముక్తస్య సఙ్కల్పాత్ ఏవ భవన్తి? ఉత ప్రయత్నాన్తర సవ్యపేక్షాత్ సఙ్కల్పాత్? ఇతి సంశయః.

లోకే రాజాదీనాం సత్య సఙ్కల్పత్వేన వ్యవహ్రియమాణానామ్ అపి కార్యే ప్రయత్నాన్తర సాపేక్షత్వ దర్శనాత్ ముక్తస్య

అపి తథా ఏవ సాపేక్షాత్ ఇతి పూర్వః పక్షః. "సఙ్కల్పాత్ ఏవ" ఇతి అవధారణం, "విజ్ఞానఘన ఏవ" ఇతివత్ భవిష్యతి ఇతి.

రాద్ధాన్తస్తు - "సఙ్కల్పాత్ ఏవ అస్య పితరః సముత్తిష్ఠన్తి" ఇతి అవధారణాత్ న అన్య అపేక్షత్వమ్. న చ ఇహ సత్య కామత్వాత్ ఉపన్యాసవత్ తస్య అన్య అపేక్షత్వే ప్రమాణమస్తి, లోకే సత్య సఙ్కల్పత్య అభావాత్ ఏవ ప్రయత్నాన్తర అపేక్షత్వమ్. న హి పరమ పురుష వ్యతిరిక్తః కశ్చిత్ సత్య సఙ్కల్పః అస్తి. ముక్తశ్చ తత్ ప్రసాదాత్ తత్సామ్యమ్ ఉపగతః. తథైవ సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్.

532. అత ఏవ చ అనన్యాధిపతిః.

అతః - శ్రుతేః ఏవ, ముక్తః అనన్య అధిపతిశ్చ. అనన్య అధిపతిత్వం - కర్మ అనధీనత్వమ్. "అపహతపాప్మా... సత్యసఙ్కల్పః" ఇతి శ్రూయతే. అతః అనన్యాధిపతిః.

533. అభావం బాదరిః ఆహ హి ఏవమ్.

కిం ముక్తస్య శరీరేన్ద్రియాది అస్తి? ఉత న? అథ యథా సఙ్కల్పమ్ అస్తి చ? న చ? ఇతి సంశయః.

"స హ వై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయోః అపహతిః అస్తి అశరీరం వా వ సన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశతే" ఇతి ముక్తస్య అశరీరత్వ శ్రవణాత్ నాస్తి ఏవ ఇతి ఏకః పక్షః. "స ఏకధా భవతి

త్రిధా భవతి'' ఇతి సశరీరత్వ శ్రుతేః అశరీరత్వ శ్రుతిః కర్మ కృత శరీర విషయా ఇతి శరీరేన్ద్రియాది అస్తి ఏవ ఇతి ద్వితీయః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - ''మనసా ఏతాన్ కామాన్ పశ్యన్ రమతే య ఏతే బ్రహ్మలోకే'' ఇతి అశరీరస్య ఏవ భోగ శ్రుతేః, ''స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి'' ఇతి శ్రుతేః చ యథా సఙ్కల్పమస్తి చ, న చ ఇతి.

సూత్రార్థస్తు - శరీర అభావం బాదరిః మేనే. ఏవమ్ ఆహ హి శ్రుతిః ''అశరీరం వా వ సన్తమ్'' ఇతి.

534. భావం జైమినిః, వికల్ప ఆమననాత్.

శరీరాది భావం జైమినిః మేనే. కుతః? వికల్ప ఆమననాత్. వివిధః కల్పః వికల్పః. ''స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి'' ఇత్యాదినాముక్తస్య హి వివిధం కల్పనమ్ ఆమ్నాయతే. ఆత్మనః ఏక రూపస్య అచ్ఛేద్యస్య వైవిధ్య అసమ్భవాత్ శరీర ద్వారేణ ఏవ హి విజ్ఞాయతే వైవిధ్యమ్.

535. ద్వాదశాహవత్ ఉభయవిధం బాదరాయణో అతః.

అతః -ఉభయ శ్రుతేః ఇచ్ఛాతః, ఉభయ విధం - శరీరవత్త్వమ్ అశరీరత్వం చ భగవాన్ బాదరాయణో మేనే. ద్వాదశాహవత్ - యథా ద్వాదశాహ ఉభయ శ్రుతేః సత్రమహీనం చ. ''ద్వాదశాహమ్ ఋద్ధికామా ఉపేయుః'' ఇతి సత్రం భవతి. ''ద్వాదశాహేన ప్రజా కామం యాజయేత్'' ఇతి అహీనమ్.

536. తను అభావే, సన్ధ్యవత్ ఉపపత్తేః.

స్వేనైవ సృష్టతను ప్రభృతి ఉపకరణ అభావే పరమ పురుష సృష్టైః ఉపకరణైః భోగ ఉపపత్తేః సత్య సఙ్కల్పః అపి స్వయం న సృజతి. సన్ధ్యవత్ - యథా స్వప్నే "అథ రథాన్" ఇత్యారభ్య "స హి కర్తా" ఇతి "య ఏష సుప్తేషు" ఇతి ఆరభ్య, "తదునాత్యేతి కశ్చన" ఇతి చ ఈశ్వర సృష్టైః ఉపకరణైః జీవో భుఙ్క్తే. తథా ముక్తో అపి లీలా ప్రవృత్త ఈశ్వర సృష్టైః పితృలోకాదిభిః లీలారసం భుఙ్క్తే.

537. భావే జాగ్రద్వత్.

స్వ సఙ్కల్ప సృష్టతను ప్రభృతి ఉపకరణ సద్భావే జాగ్రత్ పురుష భోగవత్ ముక్తః లీలారసం భుఙ్క్తే. పరమపురుషో అపి దశరథ వసుదేవాది పితృలోకాదికమ్ ఆత్మనః సృష్ట్వా తైః మనుష్య ధర్మ లీలా రసం భుఙ్క్తే. తథా ముక్తశ్చ సత్య సఙ్కల్పత్వాత్ పరమ పురుష లీలాన్తర్గత స్వ పితృ లోకాదికం స్వయమేవ సృష్ట్వా తైః లీలారసమ్ అనుభవతి.

నను, ఆత్మా అణు పరిమాణః ఇత్యుక్తమ్, కథమ్ అనేక శరీరేషు ఏకస్య అణోః ఆత్మాభిమానః సంభవతి? ఇత్యత్రాహ.

538. ప్రదీపవత్ ఆవేశః తథా హి దర్శయతి.

యథా ప్రదీపస్య ఏకస్య ఏకదేశ వర్తినః స్వయా ప్రభయా

అనేక దేశ ప్రవేశః, తద్వత్ ఆత్మనః అపి ఏక దేశస్థస్య స్వప్రభా రూపేణ జ్ఞానేన సర్వ దేహేషు యథా సఙ్కల్పమ్ ఆత్మాభిమాన అనుగుణా వ్యాప్తిః సమ్భవతి. యథా ఏకస్మిన్ దేహే హృదయాది దేశే వర్తమానస్య అణోః అపి సర్వస్మిన్ దేహే అహమ్ ఇతి అభిమాన అనుగుణ వ్యాప్తిః స్వప్రభా రూప చైతన్యేన, తద్వత్. తథా దర్శయతి హి శ్రుతిః. "వాలాగ్ర శత భాగస్య శతధా కల్పితస్య చ, భాగో జీవః స విజ్ఞేయః స చ ఆనన్త్యాయ కల్పతే" ఇతి. ప్రత్యగాత్మనో హి అణుత్వమేవ స్వరూపమ్ ఇతి సూత్రకార మతం, "నాణురతచ్ఛ్రుతేః ఇతిచేత్ న ఇతర అధికారాత్" ఇతి పరస్య ఏవ మహత్త్వ వచనాత్.

నను, పరంబ్రహ్మ ప్రాప్తస్య ఆన్తర బాహ్య జ్ఞాన లోపం దర్శయతి శ్రుతిః, "ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్పరిష్వక్తో న బాహ్యం కిఞ్చన వేద నాన్తరమ్" ఇతి. తత్ కథమ్ ముక్తస్య జ్ఞాన ఆనన్త్యమ్ ఉచ్యతే? ఇత్యత్రాహ.........

539. స్వాప్యయ సమ్పత్త్యోః అన్యతర ఆపేక్షమ్ ఆవిష్కృతం హి.

న ఇదం ముక్త విషయమ్. సుషుప్తి మరణయోః అన్యతర ఆపేక్షమ్. ఆవిష్కృతం హి శ్రుతౌ సుషుప్తి మరణయోః నిస్సమ్బోధత్వమ్, మోక్ష దశాయాం సర్వజ్ఞత్వం చ. సుషుప్తౌ తావత్. "నాహ ఖల్వయమేవం సమ్ప్రతి ఆత్మానం జానాత్యయమహమ్ అస్మీతి నో ఏవేమాని భూతాని వినాశమేవ అపీతో భవతి" ఇతి.

వినాశమ్ - అదర్శనమ్ ఇత్యర్థః. మరణే చ "ఏతేభ్యో భూతేభ్యః సముత్థాయ తాన్యేవ అనువినశ్యతి" ఇతి. వినశ్యతి - న పశ్యతి ఇత్యర్థః మోక్షే తు "స వా ఏష దివ్యేన చక్షుషా మనసా ఏతాన్ కామాన్ పశ్యన్ రమతే య ఏతే బ్రహ్మలోకః" ఇతి. "సర్వం హ పశ్యః పశ్యతి సర్వమాప్నోతి సర్వశః" ఇతి చ.

540. జగత్ వ్యాపార వర్జం, ప్రకరణాత్, అసన్నిహితత్వాత్ చ.

కిం ముక్తస్య భోగః నిఖిలహేయ ప్రత్యనీక కల్యాణైకతాన సకలేతర విలక్షణ అనవధికాతిశయ ఆనన్ద మహావిభూతి రూప పరబ్రహ్మ అనుభవః ఏవ? ఉత జగత్ సృష్ట్యాది జగత్ నియమన రూప లీలాపి? ఇతి సంశయః.

"నిరఞ్జనః పరమం సామ్యమ్ ఉపైతి" ఇతి శ్రుతేః జగత్ నియమన రూప లీలా అపి ఇతి పూర్వః పక్షః.

రాద్ధాన్తస్తు - "యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే", "స దేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్", "బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ ఏక మేవ", "ఆత్మావా ఇదమేక ఏవాగ్ర ఆసీత్", "ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీత్" ఇత్యాదిషు పరంబ్రహ్మ ప్రకృత్యా ఏవ జగత్ వ్యాపారః శ్రూయతే. తత్ర తత్ర ప్రకరణే న ముక్తస్య సన్నిధిః అపి అస్తి. అతో జగత్ నియమన రూపధుః ఆవర్జం. "సో అశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితా", "స ఏకో బ్రహ్మణ ఆనన్దః శ్రోత్రియస్య చ

అకామహతస్య'' ఇతి అనవధిక అతిశయ ఆనన్ద బ్రహ్మానుభవే ముక్తస్య సామ్యమ్. బ్రహ్మ హి స్వస్య పరస్య చ అనుభూయమానమ్ అవిశేషేణ అనవధికాతిశయ ఆనన్దం భవతి, ఆనన్ద స్వరూపత్వ అవిశేషాత్. సూత్రమపి వ్యాఖ్యాతమ్.

541. ప్రత్యక్షోపదేశాత్ ఇతిచేత్, న, ఆధికారిక మణ్డలస్థ ఉక్తేః.

ప్రత్యక్షం - శ్రుతిః. "తస్య సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి", ''ఇమాల్లోకాన్ కామాన్నీ కామరూప్యను సఞ్చరన్'' ఇత్యాది శ్రుత్యా ముక్తస్య జగత్ వ్యాపార ఉపదేశాత్ సో అపీతి చేత్, తత్ న. ఆధికారిక మణ్డలస్థ ఉక్తేః. ఆధికారికాః - పరమ పురుషేణ లోక నియమన అధికారే నియుక్తాః హిరణ్య గర్భాదయః. మణ్డలాని - తేషాం లోకాః. తత్స్థ భోగేషు ముక్తస్య యది ఇచ్ఛా వర్తతే, తత్ర తత్ర యథా కామం పరమ పురుష అనుగ్రహేణ వర్తమానః తత్రస్థాన్ భోగాన్ భుఙ్క్తే ఇతి తయా శ్రుత్యా ఉక్తేః. ''కామాన్నీ'', ''కామచారో భవతి'' ఇతి హి శ్రూయతే, న నియుఙ్క్తే ఇతి.

ఉత్పత్త్యాది వికార వర్తీ హేయ మిశ్రో అత్యల్పశ్చ కథం ముక్తస్య భోగో భవతి, యదిచ్ఛాతః సర్వేషు లోకేషు కామచారః ఉచ్యతే ఇత్యత్రాహ.......

542. వికారావర్తి చ తథా హి స్థితిమ్ ఆహ.

చ శబ్దో అవధారణే. ఉత్పత్త్యాది వికారేషు న వర్తతే ఇతి

వికారావర్తి - పరం బ్రహ్మ ఏవ. నిర్ధూత నిఖిల వికారం నిఖిల హేయ ప్రత్యనీక కల్యాణైకతానం నిరతిశయ ఆనన్దం పరబ్రహ్మ సవిభూతి సకల కల్యాణ గుణం ముక్తస్య భోగ్యమ్. తత్ విభూతి అన్తర్గతత్వేన వికార వర్తినాం లోకానామ్ అపి ముక్త భోగ్యత్వమ్. తథా హి పరస్మిన్ బ్రహ్మణి ముక్తస్య అనుభవితృత్వేన స్థితిమాహ శ్రుతిః - "యదా హి ఏవైష ఏతస్మిన్ న దృశ్యే అనాత్మ్యే అనిరుక్తే అనిలయనే అభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే, అథ సో అభయం గతో భవతి", "రసో వై సః రసం హ్యేవాయం లబ్ధ్వా ఆనన్దీ భవతి" ఇతి. బ్రహ్మనిష్ఠః బ్రహ్మైవ లబ్ధ్వా ఆనన్దీ భవతి ఇత్యర్థః. బ్రహ్మ హి నిరతిశయ ఆనన్ద స్వరూపం నిరతిశయ కల్యాణ అనన్త గుణకమ్ అనన్త మహావిభూతి చ. తత్ర సవిభూతిక బ్రహ్మానుభవాయ విభూత్యేక దేశభూత లోకేషు సఞ్చరతః తత్ర తత్ర కామచారో భవతి ఇతి ఉచ్యతే.

543. దర్శయతః చ ఏవం ప్రత్యక్ష అనుమానే.

ఉత్పత్త్యాది జగత్ నియమనం పరస్య ఏవ. ముక్తస్య తు పరబ్రహ్మ అనుభవః ఏవ భోగః ఇతి ఉక్తమేవార్థం. ప్రత్యక్ష అనుమానే - శ్రుతి స్మృతీ, దర్శయతః "తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ ఆత్మన ఆకాశః సమ్భూతః", "భీషా అస్మాద్వాతః పవతే", "ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యా చన్ద్రమసౌ విధృతౌ తిష్ఠతః" ఇత్యాదికా శ్రుతిః. స్మృతిః అపి "అహం సర్వస్య ప్రభవః", "అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః

ప్రలయస్తథా", "విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమ్ ఏకాంశేన స్థితో జగత్", "మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే", "సో అభిధ్యాయ శరీరాత్స్వాత్ సిసృక్షుః వివిధాః ప్రజాః", "ప్రశాసితారం సర్వేషామ్" ఇత్యాదికా పరవిషయా, "అథాకామయమానో యో అకామో నిష్కామ ఆప్తకామ ఆత్మకామః" ఇత్యాదికా శ్రుతిః. స్మృతిః అపి "ప్రియో హి జ్ఞానినో అత్యర్థమ్ అహమ్", "ఆస్థితః స హి యుక్తాత్మా మామేవ అనుత్తమాం గతిమ్", "వాసుదేవః సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః", "మాం చ యో అవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే సగుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే, బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠా అహమ్ అమృతస్యావ్యయస్య చ, శాశ్వతస్య చ ధర్మస్య సుఖస్యైకాన్తికస్య చ" ఇత్యాదికా ముక్త విషయా.

544. భోగ మాత్ర సామ్య లిఙ్గాత్ చ.

"సో అశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా విపశ్చితః" ఇతి ముక్తస్య బ్రహ్మ అనుభవ భోగమాత్ర బ్రహ్మ సామ్య వచనాత్ లిఙ్గాత్ చ జగత్ వ్యాపార వర్జమ్ ఇతి నిశ్చీయతే.

యది నియన్తృత్వం పరస్య ఏవ, ఏవం తర్హి స్వతన్త్రత్వేన ముక్తం పరః కదాచిత్ పునః ఆవర్తయిష్యతి ఇతి ఆశంక్య ఆహ .....

545. అనావృత్తిః శబ్దాత్ అనావృత్తిః శబ్దాత్.

అస్య ముక్తస్య అనావృత్తిః శబ్దాత్ అవగమ్యతే. యథా.

"యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే", "సో అకామయత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి", "యః పృథివీ మన్తరో యమయతి", "య ఆత్మానమన్తరో యమయతి" ఇతి శబ్దాత్ పరమ పురుషస్య స్రష్టృత్వం నియన్తృత్వం చ అవగమ్యతే, తథా. "ఏతేన ప్రతిపద్యమానా ఇమం మానవమ్ ఆవర్తం న ఆవర్తన్తే", "స ఖల్వేవం వర్తయన్ యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమ్ అభి సమ్పద్యతే న చ పునరావర్తతే", "మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమ్ అశాశ్వతమ్, నాప్నువన్తి మహాత్మానః సంసిద్ధిం పరమాం గతాః, ఆబ్రహ్మ భువనాల్లోకాః పునరావర్తినో అర్జున, మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే", "ఇదం జ్ఞానమ్ ఉపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్య మాగతాః, సర్గే అపి నోపజాయన్తే ప్రలయే న వ్యథన్తి చ" ఇతి శబ్దాత్ ఏవ ఏనం కదాచిత్ అపి న ఆవర్తయతి ఇతి అవగమ్యతే. సూత్ర ఆవృత్తిః శాస్త్ర పరిసమాప్తిం ద్యోతయతి ఇతి సర్వం సమఞ్జసమ్.

ఇతి శ్రీ భగవద్రామానుజ విరచితే

శ్రీ వేదాన్త దీపే

చతుర్థస్య అధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః.

సమాప్తశ్చ అధ్యాయః, శాస్త్రం చ పరిసమాప్తమ్.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

ప్రార్థనా

అక్షర దోషాః, పదదోషాః సన్తిచేత్

పరమ కృపానిధిభిః సద్భిః సంసూచనీయాః ఇతి

ప్రణతి పూర్వకం ప్రార్థయతే దాసబృందః

- ప్రకాశకః

శ్రీ వేదాన్త దీపః

ప్రమాణ ఆకర సూచీ

వైషమ్యనైర్ఘృ (బ్ర.సూ. 172)
వ్యక్తావ్యక్త (అధ.శి. 1)
వ్యాకరవాణి (ఛా. 6-3-2)
వ్యాప్యనారాయణః (నారాయణ అనువాకం)
వ్యాప్తిరూపేణసంబన్ధః (పరమసం)
శంనోమిత్రశ్శం (తై.శీ. 1)
శతంచైకాచహృద (కఠో. 6-16)
శతం జీవతి
శతాయుషఃపుత్ర (కఠో. 1-23)
శబ్ద మూలత్వాత్
శబ్ద విశేషాత్ (బ్ర.సూ. 37)
శాన్తమజరం
శాన్తోదాన్తః (బృ. 6-4-23)
శాస్త్రయోని (బ్ర.సూ. 3)
శుక్రంప్రవిధ్య
శ్రద్ధాం జుహ్వతి (ఛా. 5-4-2)
శ్రద్ధా వా ఆపః (యజు. 3-2-4)
శర్కరాది రహితే (శ్వే. 2-10)
శ్రావయేచ్చతురో (భవిష్యపు; భా.శా.మో.)
శ్రుతిలిఙ్గవాక్య (పూర్వమీ. 3-3-14)
శ్రోతవ్యోమన్తవ్యః (బృ. 6-5-6)
షోడశకలమ్ (ప్రశ్నో 6-1)
సఆగచ్ఛతివిరజాం (కౌషీ. 1)
స ఆత్మానమ్ (అగ్ని ర. 10-6)
సఆత్మానముపాసీత(అగ్నిరహస్యే. 10-6)
సఏకధాభవతి (ఛా. 7-26-2)
స ఏకాకీనరమేతా (మహోప. 1)
సఏకోబ్రహ్మణా (తై. ఆ. 8)
సఏకోమానుష (తై. ఆ. 8)
స ఏతా తేజోమాత్రాః (బృ. 6-4-1)
సఏనాన్‌బ్రహ్మ (ఛా. 4-15-5)
సఏష ఇహాను ప్రవిష్టః (బృ. 3-4-7)
సఏష ఏవమృత్యుః (అగ్నిర. 3)
సఏష నేతి నేతి (బృ.6-4-22; 6-5-15)
సఏషప్రాణఏవ (కౌషీ. 3)
సఏషరసానాం (ఛా. 1-1-3)
సఏష సర్వేభ్యః (ఛా. 1-3-8)
సఏషోగ్నిర్వైశ్వా (అగ్నిరహస్యే. 10-5-6-11)
సంజ్ఞామూర్తి క్లుప్తిః (బ్ర.సూ. 2-4-17)
సంన్యస్యాగ్నింనపున (కాఠకే)
సంభర్తేతి తథా (వి. 6-5-73)
సకారణంకరణా (శ్వేతా. 6-9)
సఖల్వేవంవర్తయన్ (ఛా. 8-15-10)
సఙ్కల్పాత్ (ఛా. 8-2-1)
సచ్చత్యచ్చా (తై. ఆ. 6)
సతఆగమ్యనవిదుః (ఛా. 6-10-2)
సతఆత్మాన్తర్యా (బృ. మా. 5-7-22)
సతయాశ్రద్ధయా (గీ. 7-22)
సతాసోమ్యసదా (ఛా. 6-8-1)
సత్యంచానృతం (తై. ఆ. 6)
సత్యంజ్ఞానమ్ (తై. ఆ. 1)
సత్యంబ్రూయాత్ (కౌషీ. 1-6)
సత్యం వదిష్యా (తై. శా. 1)

శ్రీ వేదాన్త దీపః

బ్రహ్మసూత్రాణామ్ అకారాది సూచీ

(సూత్రసంఖ్యా - సూత్రమ్ - అధ్యాయ, పాదసూచీ - పత్రసంఖ్యా)

శ్రీమత్ ఉపనిషత్ సిద్ధాంత ఆచార్య పీఠం ట్రస్టు ప్రచురణలు

1 శ్రీ మాంగళ్య వివృద్ధి స్తోత్రము
2 శ్రీగుణ రత్నకోశము
3 శ్రీలక్ష్మీ అష్టోత్తర శతనామస్తోత్రము మరియు
శ్రీ విష్ణు సహస్రనామ స్తోత్రము (మూలము)
4 నిత్య జీవితములో వేదముల ఉపయోగము
5 ధనుర్మాస వ్రతము (తిరుప్పావై)
6 ఉపనిషత్తులు - మొదటి భాగం (ఈశావాస్యోపనిషత్, కేనోపనిషత్, కఠోపనిషత్,
ముండకోపనిషత్, మాండూక్యోపనిషత్, నారాయణోపనిషత్.)
7 నారాయణ కవచము (మూలము)
8 శ్రీమద్భగవద్గీత (మూలము)
9 సుందరకాండ (మూలము)
10 సంగ్రహ నిత్యానుసంధానం
11 శ్రీసుదర్శన శతకము (మూలము)
12 లక్ష్మీ కటాక్షం
13 కనకధారాస్తవము (మూలము)
14 శ్రీ భీష్మ స్తుతి (మూలము)
15 భగవంతునిపై మన భారం ఉంచడం ఎలా?
16 సంక్షేప రామాయణం (మూలము)
17 చదువు బాగా రావాలనుకుంటున్నారా?
18 పుణ్యభూమిని దర్శిద్దాం వస్తారా !
19 వేద పరిచయం
20 సుబాలోపనిషత్
21 ముకుందమాల
22 పరమాత్మ - దేవుళ్లు - మనము
23 ఆచార్యవాన్ పురుషోవేద
24 నమో నమో యామునాయ
25 ఒక మనస్సు ఆత్మ కథ

వివరాలకు : ఫోన్స్ :- 0884-6588107, 2371064.

తపోవనం ట్రస్టు ప్రచురణలు

ఆధ్యాత్మిక రంగంలో ప్రత్యక్షానుభవాన్ని భగవదనుగ్రహం వలన అపారంగా లభింపచేసుకున్న మా ఆచార్యులు పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య శ్రీశ్రీశ్రీ త్రిదండి శ్రీరంగ రామానుజ జీయర్ స్వామివారు తమ అనుభవాలని అన్యాపదేశంగా వివరిస్తూ చేసిన వివిధ రచనలనే లోకమంతా ఉజ్జీవించడానికి మార్గదర్శకంగా తపోవనం ట్రస్టు ముద్రిస్తున్నది. అవి

1. జపం చేయడం ఎలా ? 2. ఆచార్య శ్రీసూక్తులు 3. ఆచార్య దేవోభవ!

4. నేను నా గమ్యం (మొదటి భాగం)

5. భూ ప్రదక్షిణ (మొదటి భాగం)

6. విష్ణు సహస్రనామాలకి అర్థం ఏమిటి? (మొదటి భాగం)

7. రండి! మన జీవిత లక్ష్యాన్ని ఆవిష్కరించుకుందాం!

8. శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదం (1,2,3,4 భాగాలు)

9. పంచ సంస్కారపరుల గృహములలో భగవదారాధన

10. శ్రీరామానుజులు 11. ఒక మనస్సు ఆత్మ కథ

12. మంగళం, శుభమంగళం

13. నేను నా గమ్యం (రెండవ భాగం)

శ్రీశ్రీశ్రీ త్రిదండి శ్రీరంగరామానుజ జీయర్ స్వామివారు అనుసంధానం చేసినవి

1. భగవద్గీత మూలము - సి.డి.లు , క్యాసెట్లు,

2. శ్రీ లక్ష్మీఅష్టోత్తరం, విష్ణు సహస్ర నామ స్తోత్రం - సి.డి.

3. మాంగళ్య వివృద్ధిస్తోత్రం, కనకధారా స్తవం - సి.డి.

4. తిరుప్పావై (ధనుర్మాస వ్రతం) - సి.డి.

5. విభీషణ శరణాగతి (శ్రీరామ చరమ శ్లోకం) - సి.డి.

6. యుగపురుషులు - భగవద్రామానుజులు - సి.డి.,

7. గజేంద్ర మోక్షణ కథ - సి.డి. 8. ప్రహ్లాద చరిత్ర - సి.డి.,

9. ఆదిత్య హృదయం - సి.డి.,

10. భగవద్గీత ప్రవచనం- 1, 2 అధ్యాయములు - సి.డి.లు.

వివరాలకు : ఫోన్స్ :- 0884-6588107, 2371064.

శ్రీరామానుజ పీఠం ట్రస్ట్ ప్రచురణలు

1 లక్ష్మీ కటాక్షము

2 మన ఋషులు

3 Our Rishis

4 శ్రీమన్నారాయణ అష్టాక్షరీ మహామంత్ర లిఖిత జపము

5 శ్రీ భగవద్రామానుజ విజయం (నాటకం)

<u>POCKET SIZE</u>

6 మన జీవన విధానము

7 Our Creation

8 మన సృష్టి ఎలా జరిగింది?

9 భగవంతునికే తీరని కోరిక

10 తిరువాయ్ మొళ్ళి (మూలం)

11 లక్ష్మీదేవి అనుగ్రహము ఎల్లప్పుడూ ఉండాలంటే ఏం చేయాలి?

12 భజయతి రాజ స్తోత్రం

13 భగవంతుని యందు మనస్సు ఎలా లగ్నమౌతుంది?

14 శ్రీ విష్ణు సహస్ర నామావళి

15 ఆదిత్య హృదయం

16 శ్రీరామానుజ స్తోత్రములు

17 మహా మనీషి శ్రీరామానుజులు

18 గద్య త్రయము (శరణాగతి గద్య, శ్రీరంగ గద్య, శ్రీవైకుంఠ గద్య)

శ్రీమదుపనిషత్ సిద్ధాంత ఆచార్య పీఠం పరమాచార్యులు

శ్రీ ఉ॥వే॥ శ్రీమాన్ కల్వపూడి శరణ్యాచార్యస్వామివారు

శ్రీ వానశైల గురుపాద సరోజ భృంగ సంపత్కుమార సుత వేంకట లబ్ధ బోధం।
శ్రీ రామతీర్థ వర కాశ్యప రంగ సూనుం శాంతం శరణ్య గురుశేఖరమాశ్రయేఽహం॥

వైదిక సంప్రదాయమునకు చెందిన అనేక పురాతన గ్రంథములు పునర్ముద్రణకు నోచుకొనక జిజ్ఞాసువులకు గొప్ప కొఱత కలుగుచున్నది. స్పృశించినంత మాత్రముననే పొట్టువలె రాలిపోవు పుటలు గల పురాతన ప్రతులతోనే పండితలోకము కాలక్షేపము చేయుచున్నది.

ఈ కొఱత తీరుటకు తమవంతు ప్రయత్నము చేయవలెనని సంకల్పించిన పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య **శ్రీశ్రీశ్రీ త్రిదండి శ్రీరంగ రామానుజ జీయర్ స్వామి** వారి ఆదేశముపై శ్రీమదుపనిషత్ సిద్ధాంత ఆచార్య పీఠం **"జీయర్ పబ్లికేషన్స్"** అను విభాగమును ప్రారంభించి పురాతన గ్రంథ ప్రచురణకు నడుం కడుతోంది.

పరమ భాగవతోత్తముల మంగళాశాసనములే మా ఈ ప్రయత్నమునకు శ్రీరామరక్ష.

పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య
శ్రీశ్రీశ్రీ త్రిదండి శ్రీరంగ రామానుజ జీయర్ స్వామివారు

ప్రతులకు మరియు వివరములకు :

శ్రీమదుపనిషత్ సిద్ధాంత ఆచార్య పీఠం,
పోస్ట్ బాక్స్ నెం. 16, కాకినాడ.
ఫోన్స్ : 0884-6588107, 2371064. సెల్ : 98854 38938.